

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

STEFAN
ZWEIG

RUH YOLUYLA TEDAVİ

F. A. MESMER • M. BAKER-EDDY • S. FREUD

Almanca Aslından Çeviren
Hüseyin Salıhoğlu

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Stefan Zweig, 1881'de Viyana'da doğmuştur. İlk şiirlerini lisedeyken Hugo von Hofmannsthal'ın ve Rainer Maria Rilke'nin eserlerinin etkisiyle yazar. 1901'den sonra Fransızca yazan yazarların eserlerini tercüme ederek insanlar ve uluslar arasında aracılık eden karakterini gösterir. Çok sayıda dizi yazılar, hikâyeler ve oyunlar yazar. Birçok ülkeye yaptığı gezilerde yazarlarla ve sanatçılarla ilişki kurar. Birinci Dünya Savaşı'nda (1914-1917) gönüllü olarak savaş karargâhında hizmet verir. Romain Rolland ile kurduğu arkadaşlığı ondan savaş karşıtı dünya görüşünü almasını sağlar. Gazetelerde muhabirlik yapar. Savaştan sonra Avusturya'ya dönerek Salzburg'a yerleşir. Burada oportünizm ve milliyetçiliğe karşı savaşı; Avrupa'nın düşünsel birliği için ağırlığını koyar; makaleleriyle ve konferanslarıyla aşırılıklara karşı uyarılarda bulunur; diplomatik çevrelere, akla ve sabra çağrı yapar. 1920'de çok sayıda hikâyesi yayımlanır. 1934'te Londra'ya kaçar. 1940'ta İngiliz tabiiyetine girer. İkinci Dünya Savaşı sırasında Avusturya'yı terk ederek New York'a, Arjantin'e, Paraguay'a ve Brezilya'ya gider. 22 Şubat 1942'de Rio de Jenairo'da intihar eder.

Türkçede Zweig:

- *Yürek Çöküntüsü* (Varlık Yayınları, 1970)
- *Dünün Dünyası* (Can Yayınları, 1985)
- *Bir Kadının Yirmi Dört Saati* (Oda Yayınları, 1986)
- *Yarının Tarihi* (Can Yayınları, 1991)
- *Kendileri ile Savaşanlar (1. Cilt)* (İş Bankası Yayınları, 1991)
- *Uç Büyük Usta (2. Cilt)* (İş Bankası Yayınları, 1991)
- *Kendi Hayatının Şiirini Yazarlar (3. Cilt)* (İş Bankası Yayınları, 1991)
- *Lyon'da Dügün* (Can Yayınları, 1992)
- *Yıldızın Parladığı Anlar* (Can Yayınları, 1995)
- *Karışık Duygular* (Milliyet Yayınları, 1995)
- *Satranç* (Can Yayınları, 1997)
- *Günlükler* (Can Yayınları, 1997)
- *Değişim Rüzgân* (Can Yayınları, 1998)
- *Köleliğe Karşı Özgür Düşünce* (Çiviyazıları Yayınları, 1998)
- *Fouche, Bir Politikacının Portresi* (Can Yayınları, 1999)
- *Tehlikeli Merhamet* (Babil Yayınları, 2000)
- *Amok Koşucusu* (Can Yayınları, 2000)
- *Balzac, Bir Yaşam Öyküsü* (Kabalıcı Yayınları, 2002)
- *Macellan* (Kabalıcı Yayınları, 2002)
- *Freud ve Öğretisi* (Papirüs Yayınları, 2003)
- *Yakıcı Sır* (Evrensel Basın Yayın, 2004)
- *Ruh Yoluyla Tedavi* (İmge Kitabevi Yayınları, 2005)

Hüseyin Salihoglu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi'ni bitirdikten sonra Viyana Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nin Germanistik Enstitüsünde doktora öğrenimini tamamladı. 1973 yılında Hacettepe Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne asistan olarak girdi. 1979'da doçent oldu. Hacettepe Üniversitesi'ndeki görevinin yanı sıra birçok üniversitede de konuk öğretim üyesi olarak çalıştı. 1988 yılında profesörlüğe yükseltilerek aynı üniversitenin Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı'na atandı. 2003 yılında Germanistler Derneği'ni (GERDER) kurdu. Alman dili, edebiyatı ve kültürü konularında çok sayıda makaleleri, ulusal ve uluslararası sempozyumlarda sunulmuş bildirileri bulunmaktadır.

Özgün ve Çeviri Eserleri:

- Gerhart Hauptmann, *Dokumacılar* (Halkevleri Basımevi, 1976; Imge Kitabevi Yayınları, 2001)
- *Almanca Test Kılavuzu* (Alfa, 1989)
- *Alman Kültür Tarihi* (Imge Kitabevi Yayınları, 1993)
- *20. Yüzyıl Edebiyat Sanatı* (Imge Kitabevi Yayınları, 1995)
- F. Nietzsche, *Tan Kızılığı* (Imge Kitabevi Yayınları, 1997, 1998, 2001)
- *KPDS-Almanca* (Ayşe Dolar ile birlikte, Atlantik, 1997)
- *KPDS-Almanca* (Bengül Çetintaş ile birlikte, Barış Kitabevi, 1999, 2003)
- Gottfried Keller, *Köydeki Romeo ile Jülyet* (Imge Kitabevi Yayınları, 2000)
- Jakob Philipp Fallmerayer, *Doğu'dan Fragmanlar* (Imge Kitabevi Yayınları, 2002)
- Gustav Rasch, *19. yy. Sonlarında AVRUPA'DA TÜRKLER* (Yeditepe Yayınevi, 2004)
- Annette von Droste - Hülshoff, *Yahudi Kayını* (Platin Yayınevi, 2005)
- Stefan Zweig, *Ruh Yoluyla Tedavi* (Imge Kitabevi Yayınları, 2005)

Stefan Zweig

Ruh Yoluyla Tedavi

Franz Anton Mesmer

Mary Baker-Eddy

Sigmund Freud

Almanca Aslından Çeviren

Hüseyin Salihoğlu

Imge Kitabevi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Şebnem Çiler Tabakçı

ISBN 975-533-405-X

Özgün Adı
Die Heilung durch den Geist, 1931

© Williams Verlag, Zurich, 1976
Kesim Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
© Imge Kitabevi Yayınları, 2005

Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Mayıs 2005

Düzeltili
Alaattin Topçu

Sayfa Düzeni
Yalçın Ateş

Kapak
Murat Özkoyuncu

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset Tipo Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Mithatpaşa Cad. No: 62/4 Kızılay-Ankara
Tel: (312) 418 70 93/94 - Faks: 418 10 46
www.pelinofset.com.tr

Imge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10 – 419 46 11 • Faks: (312) 425 29 87
Internet: www.imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr

Imge Dağıtım	
Ankara	İstanbul
Konur Sokak No: 43/A Kızılay	Mühürdar Cad. No: 80 Kadıköy
Tel: (312) 417 50 95/96 – 418 28 65	Tel: (216) 348 60 58
Faks: (312) 425 65 32	Faks: (216) 418 26 10
E-Posta: dagitim@imge.com.tr	E-Posta: kadikoy@imge.com.tr
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org	

İçindekiler

Giriş.....	9

Franz Anton Mesmer

Öncü ve Çağı	29
Portre	35
Ateşleyen Kıvılcım.....	39
İlk Denemeler	45
Sezgiler ve Bilgiler	51
Frölayn Paradies'in Romanı	57
Paris	66
Mesmer Tutkusu	74
Akademi Devreye Girer.....	80
Raporların Mücadelesi	87
Mesmer'siz Mesmerizm	91
Memlekete Dönüş ve Unutulmuşluk	101
Ardıllar.....	113

Mary Baker-Eddy

Hayatı ve Öğretisi	121
Kaybedilen Kırk Yıl.....	127
Quimby	138
Mucizenin Psikolojisi	146
Paulus Kâfirler Arasında	151
Portre.....	162
İlk Basamak.....	165
Mary Baker-Eddy'nin Öğretisi.....	179
Vahye Dönüşüm	199
Son Bunalım	206
İsa ve Dolar	218
Bulutlara Çekiliş	231
Çarmıha Germe	242
Ardıllar	256

Sigmund Freud

Yüzyıl Dönümünde Durum.....	263
Karakter Portresi.....	278
Çıkış	288
Bilinçdışı Dünya.....	298
Rüya Yorumu	303
Psikanalizin Tekniği	319
Seks Dünyası	332
Uzaklara Akşam Bakışı	348
Çağdaki İtibarı	360

Albert Einstein'a
derin saygılarımla

Giriş

Doğanın verdiği her sıkıntı daha yüksek bir memleketin anımsanmasıdır.

Novalis

Sağlıklı olmak insanlar için doğaldır, hastalık ise doğal değildir. Sağlık; vücut sağlığı normal kabul eder, tıpkı akciğerlerinin havayı, gözlerinin ışığı doğal kabul ettiği gibi; yaşamın genel duygusu içinde birlikte sessizce yaşayarak büyür. Ama hastalık; hastalık birdenbire yabancı biri gibi içeri dalar, korkudan dehşete düşen ruha sanki saldırır ve onun içindeki sorular yumağını sarsarak uyandırır. O kötü düşman başka yerden geldiğine göre, onu kim göndermiş olabilir? Kalacak mı, gidecek mi? Ruh gibi çağrılabilir mi, rica ederek elde edilebilir mi ya da alt edilebilir mi? Hastalık sert pençeleriyle karşıt duyguları kalpte sıkıştırır: korku, inanç, umut, yılgınlık, küfür, tevazu ve umutsuzluk. Hastaya sorgulamayı, düşünmeyi ve dua etmeyi öğretir, ürpermiş gözlerini boşluğa dikmeyi ve korkusunu götüreceği bir varlık bulmayı öğretir. İnsanoğlunun çektiği acılar, ilkin din duygusunu ve tanrı düşüncesini yaratmasına vesile olmuştur.

Sağlık insanda doğal bir şekilde var olduğundan, insan onun niçin var olduğu konusunda bir açıklama yapma

ihhtiyacı duymaz ve açıklanmak da istemez. Ama ısırap çeken her insan, acılarına her seferinde bir anlam vermeye çalışır. Çünkü hastalığın anlamsız bir şekilde sağlığın üzerine çökmesi, bedeninin bir kusuru olmadığı halde durup dururken birdenbire ateş içinde yanması ve sancının kızgın bıçak gibi iç organlarına kadar saplanması - insanoğlu tek başına ahlaki dünya düzenini tahrip eden acının tümüyle anlamsızlığı konusundaki bu korkunç düşünceye son vermeye hiçbir zaman cesaret edememiştir. Hastalık ona her seferinde birisi tarafından göndermiş gibi görünür ve onu gönderen anlaşılmaz varlığın, onu tam da bu dünyevi bedene zorla sokmak için bir sebebi olduğunu düşünür. Herhangi birinin insana garezi olması gerekir; ona öfke duyması, ondan nefret etmesi gerekir. Herhangi biri onu herhangi bir suçtan dolayı, işlediği bir günah sebebiyle, bir buyruğu çiğnediği için cezalandırmak istemektedir. Ve bunun da her şeyi yapmaya muktedir olan birinin olması gerekir; gökten yıldırım düşüren, tarlalara kırağı yağdıran, sıcağı gönderen ve yıldızları tutuşturan ya da üzerlerini örten varlığın olması gerekir. Her türlü gücü kendinde toplamış olan O, o her şeye kadir olan Tanrı. Bu nedenle başından beri hastalık vakası dini duyguyla sıkı sıkıya bağlanmıştır.

Hastalığı tanrılar gönderir, onu geri alabilecek olan da yine sadece tanrılardır. Bu düşünce değişmez bir şekilde her türlü hekimliğin dibacesinde vardır. İlkçağın insanı illetinin kundaklaması karşısında hiçbir şeyden habersiz, çaresiz, zavallı, tek başına ve zayıf bir halde durur ve kendini bu illetten kurtarması için ruhunun çığlığını büyücü tanrıya duyurmaktan başka bir yol bilmez. İlkel insan tedavi olmak için bağırarak, ibadet etmek ve kurban vermek gibi yollara başvurur. Ona karşı, karanlıktaki o üstün güç sahibine, dev yaratığa karşı savunma yapılamaz. Dolayısıyla ağrı kundağını bedenden tekrar alması için ona boyun

eğmek, affına sığınmak, ona yalvarmak ve rica etmek gerekir. Ama ona, o görülmeyen varlığa nasıl ulaşılacak? Nerede oturduğu bilinmeyen bu varlıkla nasıl konuşulacak? Ona pişmanlığın, itaat edildiğinin, yaltakçılığın, tövbenin ve fedakârlığın işareti nasıl verilecek? Onun anlayacağı işaret hangisidir? İnsanlığın erken çağlardaki zavallı, bilgisiz paslanmış kalbi nereden bilsin? Tanrı o cahile kapısını açmaz, onun günlük işlerine eğilmez, ona cevap vermeye tenezzül etmez ve ona kulak vermez. Bunun üzerine ne yapacağını bilmeyen, güçsüz insan, tanrıya aracılık etmesi için başka bir insanı arar, karanlık güçlerle uzlaşmak ve öfkelerini yumuşatmak için bilge ve deneyimli, ulusöz ve büyü bilen bir insanı arar. İlkel kültürler zamanında aracılığı üstlenen bu kişi rahipten başkası değildir.

Böylelikle sağlık için verilen savaşım, insanlığın ilk çağlarında münferit hastalıklara karşı mücadele etmek değil, tanrı için uğraş vermek demektir. Yeryüzünde, ilahiyat olarak, kült olarak, ritüel ve büyü olarak otağa çıkan her türlü tıp, tanrı tarafından gönderilen felakete karşı, insanın karşıt ruhsal gerilimi olarak başlar. Bedensel ağrıya karşı teknik bir çare aranmaz, dini bir eylem yapılır. Hastalık tedavi edilmez, tanrı aranır. Ağrı belirtileri tedavi edilmez, dua ederek ortadan kaldırılmaya, kefareti ödenmeye çalışılır; bunlar tanrıdan ibadet etmek, kurban vermek ve tören düzenlemek karşılığında satın alınmak istenir. Çünkü hastalığın sadece geldiği doğaüstü yoldan tekrar geri gidebileceği düşünülür. Böylelikle görüntü birliğine karşı ortaya tam bir duygu birliği çıkar. Sadece bir sağlık ve bir hastalık vardır ve bunlar için de yine sadece bir sebep ve bir tedavi mevcuttur; o da tanrıdır. Tanrı ile sancı arasında sadece tek ve değişmez bir aracı vardır: Hem bedeni hem de ruhu koruyan rahip. Dünya henüz parçalanmış, darmadağın olmuş değildir, ikiye de ayrılmamıştır; inanç ve bilme, tapınanın kutsal yerinde sadece bir merci

oluşturur. Ağrılardan, araya ruhsal güçleri, ritleri, afsunlamayı ve ibadeti sokmadan kurtulmak mümkün değildir. Bu nedenle yıldızların esrarengiz gidişini bilen gizli dinleyiciler ve rüya yorumcuları, şeytanın ustaları hekimlik sanatlarını pratik bilim olarak değil, tümüyle bir sır olarak icra ederler. Bu icraatın öğrenilmesi imkânsızdır, sadece kutsal kişilere devredip aktarılabilen bir sanat olarak kuşaktan kuşağa miras yoluyla geçer. Bu rahipler deneyim yoluyla birçok hekimlik bilgisini edinmiş olmalarına karşın, hiçbir zaman salt somut bir çare önermezler. Tedavi olayının hep mucize olarak gerçekleşmesini ve bunun için de kutsanmış yerler isterler; kalbin yüksek duygular içinde olmasını ve tanrıların hazır bulunmasını talep ederler. Hasta ancak bedeni ve ruhu temizlenmiş ve kutsanmış olarak tedavi edici sözleri alabilir: Epidarus tapınağına giden hacılar, çileli yolu uzatırlar; varışlarının arife akşamını ibadetle geçirmek zorundadırlar, bedenlerini yıkamaları, her birinin bir hayvan kurban etmesi ve avluda kurban ettiği hayvanın postunun üzerinde uyuması gerekmektedir. O gece gördükleri rüyayı yorumlasın diye rahibe anlatmak durumundadırlar. Ancak bunları yaptıktan sonra rahip onları hem takdis eder ve hem de onlara tıbbi tedavi yardımında bulunur. Ama bütün tedavilerin garantili olabilmesi için ruhun, hiç sapmadan tanrıya inançla yaklaşması baş koşul olarak konulur. Mucize ile iyileşmek isteyen kişi, kendini mucizelere hazırlamak zorundadır. Hekimlik, temelinde tanrı öğretisiyle ayrılmaz bir bütündür; tıp ile ilahiyat başlangıçta tek beden ve tek ruhtu.

Başlangıçtaki bu birlik çok geçmeden bozulur. Çünkü bilim bağımsız olmak ve hastalık ile hasta arasında pratik aracılık rolünü üstlenmek için hastalığı tanrısal kisvesinden sıyrıp kurban, kült ve ibadet gibi dini yaklaşımları gereksiz görerek tümüyle devreden çıkarmak ister. Hekim rahibe yardımcı olur, çok geçmeden de ona karşı tavır alır

-Empedokles'in trajedisi- ve ağrıyı doğaüstü konumundan alıp genel doğa olayı haline getirince, dünyevi araçlarla, dış doğa öğeleriyle, otlarla, özsularla ve madenlerle içteki rahatsızlığı ortadan kaldırmaya çalışır. Rahip kendini ibadetle sınırlı tutarak hasta tedavisini bırakır; hekim her türlü ruhsal etkilemeden, kùltten ve büyüden vazgeçer. Sonuçta bu iki ırmak birbirinden ayrı, her biri kendi yatağında akar. Eski birlik içinde meydana gelen bu büyük çatlak sonucunda hekimliğin bütün öğeleri o anda tümüyle yeni ve değişik anlam kazanır. Her şeyden önce ruhsal genel "hastalık" fenomeni, birer birer kataloglanmış sayısız münferit hastalıklara ayrılır. Bunun sonucunda hastalığın varlığı belli ölçüde insanın ruhsal kişiliğinden ayrılmış olur. Hastalık artık insanın bütününe değil, organlarından birine ilişkin bir şey anlamına gelir. (Roma'daki kongrede Wirchow şöyle söyler: "Genel hastalıklar yoktur; tersine, artık daha çok organ hastalıkları ve hücre hastalıkları vardır.") Böylelikle hekimin başlangıçtaki misyonu doğal olarak değişir, hekim artık hastalığı bir bütün olarak kabul etmek mecburiyetinden kurtulur. Onun yerine, her ağrıyı mevziileştirip sistematik olarak çoktan ayırımları yapılmış ve tanımlanmış hastalık grubuna havale etmek gibi daha basit bir görevi yerine getirir. Hekim hastalığı doğru teşhis edip adını koyar koymaz, işinin önemli kısmını çoğunlukla bitirmiş demektir; tedavi bu "vaka" için önceden yararlanılan terapi sayesinde kendiliğinden sonuçlanır. Modern tıp din ve büyü öğelerinden tamamen ayıklanmış, deneye deneye, çalışma çalışma elde ettiği bilgi birikimiyle ve bireysel sezgiler yerine basit güvencelerle çalışır. Eğer kendini hâlâ edebi bir tarzda "hekimlik sanatı" olarak niteliyorsa, bu büyük laf karışık anlamda sanat mesleği için geçerli olabilir. Çünkü hekimlik vaktiyle olduğu gibi öğrencilerinden rahiplere özgü özenle seçilmiş olmak koşulunu aramıyor, artık esrarengiz hayali güçler de istemiyor, doğanın evren-

sel güçleriyle alışılmışın dışında bir uyum beklemiyor. Tanrısal görev meslek oldu; büyü sistem haline, tedavi sırrı ecza bilimi ve organ bilimi haline geldi. Bir tedavi artık ruhsal bir eylem olarak, her seferinde mucizevi bir olay olarak değil, temiz ve neredeyse hekimin muhakemeye dayalı uslamlaması olarak meydana geliyor; spontaneliğin yerini öğrenilen bilgiler, logosun, esrarengiz yaratıcı rahip sözünün yerini ders kitabı alıyor. Eski büyülü tedavi yönteminin aşırı ruhsal gerilim istediği yerde, hekimin uyguladığı yeni klinik tanısal yöntem tam tersini elde etmeye çalışıyor; yani en mükemmel nesnel ruh sakinliği içinde zihnin sinirsiz aydınlığını.

Tedavi sürecinin kaçınılmaz olarak nesnelleştirilmesi ve uzmanlaştırılması, on dokuzuncu yüzyılda daha abartılı bir yükselişe geçmek durumunda kalır: Tedavi edilen insan ile tedavi eden insan arasına üçüncü bir şey girer; tümüyle ruhsuz bir varlık, bir aygıt. Tanı için doğmuş olan hekimin içeri bakan ve belirtileri yaratıcı bir şekilde bir araya toplayan gözleri gittikçe daha gereksiz hale gelir. Onun yerine mikroskop bakteriyolojik çekirdeği keşfeder, kıl atışını ve nabzı, onun yerine tansiyon aleti kontrol eder, röntgen filmi hekimin sezgisel bakışını gereksiz hale getirir. Laboratuvar, tanıda giderek hekimin mesleğindeki kişisel bilgisini elinden alır. Yine kimya fabrikası, tedavi için gerekli olan ilacı ona hazırlanmış, dozlar halinde kutulara konulmuş biçimde sunar. Oysa ortaçağın medicus,¹ bunu duruma göre kendi elleriyle ölçüp hesaplayarak karıştırmak zorundaydı. Teknikteki üstünlüğün tıbbı başarılı bir şekilde nüfuz etmesi, gerçi daha sonraları bütün alanlara nüfuz edecekti, tedavi sürecini olağanüstü bir şekilde bütün incelikleriyle ve nüanslarıyla ve tablolaştırmayla bir şema haline getirip nesnelleştirir. Vaktiyle ola-

¹ Medicus: Hekim (ç.n.).

ğanüstü bir şeyin insanın özel dünyasına zorla girmesi olarak kabul edilen hastalık, yavaş yavaş insanlığın ilk başındaki durumunun tam tersi olarak çoğunlukla süresi önceden hesaplanabilen ve mekanikleşmiş bir seyir içinde, “normal”, “tipik” bir olay haline gelir; usavurulabilen bir ibret olur. Bu içten rasyonelleştirmeye güçlü tamamlayıcı olarak organizasyon yardımıyla dıştan rasyonelleştirme dahil olur. Hastalıklar insan sefaletinin büyük mağazaları olan kliniklerde, tıpkı ticari işletmelerdeki özel bölümlerin her birinin kendi yöneticileriyle ayrılmasında olduğu gibi ayrılmış ve buna paralel olarak hekimler de bölüştürülmüştür. Bu kliniklerde süratle yataktan yatağa giden seri üretim bantlarında, münferit “vakalarda” sadece hasta organ muayene edilmekte ve çoğunlukla da ağrıyı çeken insanın çehresine bakacak zaman bulunamamaktadır. Sağlık sigortalarının, gezici tedavi kuruluşlarının muazzam organizasyonları, buradaki ruhsuzlaştırmaya ve kişiliksizleştirmeye belli bir katkıda bulunmaktadır. Ortaya hekim ile hasta arasındaki iç iletişimin kurulmasında kıvılcımı tutuşturmak için zamanının olmadığı, ruhtan ruha giden o manyetik gizemli gücün sadece yürek hoplatmasının bile çok arzu edilmesine rağmen giderek imkânsızlaştığı aşırı hararetili kitle faaliyeti çıkmıştır. Bunun sonucunda aile hekimi bir fosil, bir dünya öncesi varlık olarak ortadan kalkmaktadır; o hekim ki, insanın hastalığını tanırdı, sadece vücudunun durumunu, halini ve halindeki değişiklikleri değil, ailesini ve bununla birlikte bazı biyolojik koşullarını da bilirdi; yani o hekimde şifacılıkla birlikte rahipteki eski ikilem hâlâ vardı. Ama zaman onu yürüyen banttıan aşağı atar. At arabasının otomobile ters düştüğü gibi o da uzmanlaşma, sistemleşme yasasına ters düşer. Aşırı insani özelliğinden dolayı tıbbın ilerleyen mekaniğine artık uymaz.

Bu kişisizleştirilmeye ve hekimliğin ruhsuzlaştırılmasına karşı gerçek halkın geniş, gerçi cahil, ama güçlü sezgileri olan kitlesi eskiden beri ayak diremiştir. Tıpkı binlerce yıl öncesinde olduğu gibi, bugün de ilkel, henüz yeteri kadar “eğitim görmemiş” insan, hastalığa doğaüstü bir şeymiş gibi derin saygıyla bakar; hâlâ umut, korku, dua ve tövbe gibi ruhsal eylemlerle karşı koyar; onun ilk aklına gelen hâlâ enfeksiyon ya da damar sertliği değil, tanrıdır. Hiçbir kitap, hiçbir öğretmen hastalığın “doğal” yoldan, yani tümüyle anlamsız bir şekilde meydana geldiği ve bunda kendinin bir suçu olmadığı konusunda onu ikna edemez. Bundan dolayı gerçekçi, teknik, soğuk, yani ruhsuz yoldan hastalığın bertaraf edilmesini vaat eden hekim tedavisine baştan güvensizlik duyar. Halkın üniversite öğrenimi görmüş hekimi reddetmesi, içinde yer etmiş kalıtsal kitle içgüdüsünden, evrensel bağımlılık, hayvan ve bitki ile akrabalıktan gelen, büyü yapmasını bilen “doğal hekim” isteğinden doğmaktadır; bu kişi devlet sınavlarını başararak değil, kendi doğal gücüyle hekim ve otorite olmuştur; halk hâlâ hastalıklar hakkında bilgisi olan uzman yerine, hastalıklar üzerinde “gücü” olan “tıpla ilgili insanlar” istemektedir. Büyücü ve cinci saçmalıkları çoktandır elektrik ışığından kaçıp gitmiş olabilir; ama bu mucize yaratan, büyü gücü olan insanlara olan inanç, resmen kabul edilenden çok daha yaygın bir şekilde canlılığını korumaktadır. Bizim dehaya karşı, anlaşılmaz bir şekilde yaratan insanlara karşı, bir Beethoven’e, bir Balzac’a, bir Van Gogh’a karşı gösterdiğimiz derin saygıyı halk bugün bile, normalden daha fazla tedavi gücü olduğunu sandığı herkese karşı gösteriyor; soğuk aletler yerine hâlâ aracı olarak şiddetle “güç veren” sıcakkanlı, canlı insan istiyor. Kocakarı ilaçları, kırıkçı çıkıkçı, üfürükçü ve manyetikçi, tedavi işini bilimsel olarak değil, sanat olarak ve üstüne üstlük sihirbazlıkla yürüttüğünden, bunlara köydeki emekliliğini

hak etmiş, tam öğrenim görmüş kasaba hekiminden daha çok güveniyor. Tıp teknikleştigi, akılcılaştığı ve lokalleştigi ölçüde geniş kitlelerin içgüdüğü ona karşı daha şiddetli bir şekilde karşı koymaktadır. İlköğretime rağmen akademik tıbbı karşı gösterilen bu tavır, yüzyıllardan beri karanlıklarda ve yeraltından halkın içlerine doğru yayılıp gidiyor.

Bilim bu direnci, bu muhalefeti uzun süreden beri sezip ona karşı mücadele ediyor; ama boşuna. Hatta devlet gücüyle birleşmesinin, yasayla şarlatanların ve doğal tedavilerin sıkıştırılmasının bir yararı olmuyor. Nasıl olsun ki? En alt seviyelerde bulunan dini hareketler hiçbir zaman kanun maddeleriyle kökünden kurutulamıyor. Yasaların gölgesinde ortaçağdaki gibi bugün de diplomasız, resmi anlayışa göre kaçak, sayısız şifacı iş yapmaya devam ediyor. Doğal tedavi yöntemi, dini tedavi ve bilimsel terapi arasındaki gerilla savaşı aralıksız devam ediyor. Akademik bilimin tehlikeli düşmanları köy odalarında ya da çingene mahallelerinde yetişmedi; tam tersine, kendi içlerinden çıktı; tıpkı Fransız Devrimi'nin ve öteki devrimlerin önderlerini halkın içinden çıkarmadıkları, tersine, soylu egemenliğini aslında yine soylulara karşı taraf tutan soyluların sarsması gibi, akademik tıbbın aşırı uzmanlaşmasına karşı ortaya çıkan başkaldırının baş sözcülüğünü de hep münferit bağımsız hekimler yaptılar. Tedavi mucizesinin ruhsuzlaştırılmasına ve sır perdesinin kaldırılmasına karşı ilk savaşan Paracelsus'un kendisidir. Köylü kabalığının topuzuyla "doctorlara" girer ve kitabi bilgileriyle insanın mikrokozmuzu yapay bir saatmiş gibi parçalara ayırıp tekrar toplamak istemelerinden dolayı onları suçlar. Yaratıcı doğanın yüksek büyüyle bağlantısını kestiğini, ilk güçleri fark etmediğini ve dikkate almadığını, hem münferit ruhlardan hem de dünyanın ruhundan akan unsurları sezmediğini iddia ettiği bilimin dogmatik, dediğim dedik

tutumuna ve kendini beğenmişliğine karşı savaşıır. Bugün kendi reçeteleri şüpheli gibi görünse de, bu adamın düşünsel etkisi çağın gölgesinde gelişmesine devam edip on dokuzuncu yüzyılın başında “romantik” denilen hekimliğe dönüşür. Felsefi ve edebi hareketin bir yan grubu olan bu hekimlik, yeniden bedenin ve ruhun yüksek bir seviyede birleşmesi için gayret eder. Doğanın evrensel canlandırma yeteneğine kesin inanarak onun en bilge şifacı olduğu ve insana olsa olsa yardımcı olarak ihtiyaç duyabileceği konusundaki fikrini savunur. Nasıl ki kan her türlü zehre karşı hiçbir kimyacıdan öğrenmeden antitoksin yaratır, varlığını koruyan ve değiştiren organizma da çoğunlukla kendi başına hastalığının üstesinden gelmeyi bilir. Dolayısıyla her türlü insan hekimliğinin temel anlamını, başına buyruk bir şekilde doğanın gidişatının önüne geçmek değil, içinde her zaman hazır olan sağlık isteğini hastalık durumunda güçlendirmek olarak görür. Ama bu tepinin kaba aygıtla ve kimyasal araçlarla etkilenebileceği gibi, çoğunlukla ruhsal, zihinsel ve dini yollarla da derinden etkilemenin mümkün olduğunu savunur; esas başarı gerçekte sadece içten meydana gelir, dıştan değil. Doğanın kendisini bir “iç hekim” olarak görür; bu hekimi herkes doğuştan itibaren içinde taşır, bu yüzden de hastalık hakkında sadece dıştan semptomlara dokunan bir uzmandan daha çok şey bilir; hastalık, organizma ve tedavi sorunu ilk kez romantik tıp sayesinde yeniden bir bütün olarak görülür. On dokuzuncu yüzyılda bir dizi sistemden organizmanın hastalığa karşı gösterdiği özdirence ilişkin temel düşünce doğar. Mesmer manyetik öğretisini insandaki “sağlıklı olma isteği” üzerine kurar; İsa Bilimi kendini tannın üretici inanç gücü üzerine oturtur. Bu tedavi ustaları doğanın iç gücünü kullanırken, ötekiler dış gücünü kullanırlar: Homeopatlar karıştırılmamış maddeleri, su tedavileri ve diğer doğal tedavi öğreticileri yenileyici ele-

mentleri, suyu, güneşi ve ışığı kullanır; ama sözbirliği etmişçesine hepsi her türlü kimyasal ilacı, her türlü aygıtı ve dolayısıyla bilimin yeniçağda elde ettiği önemli kazanımları kullanmak ihtiyacı duymaz. Bütün bu doğal tedavilerin, mucize tedavilerin ve “ruh yoluyla tedavilerin” bilimsel kurallara uygun lokal patolojiyle karşısındaki ortak aykırılığını bir tek formülde toplayabiliriz: Bilimsel tıp hastayı ve hastalığını *obje* olarak anlar ve ona neredeyse aşağılayıcı bir şekilde mutlak *pasiflik* rolünü verir. Soracağı, söyleyeceği hiçbir şey yoktur, hekimin tavsiyelerine itaat etmekten, hatta bunları körü körüne izlemekten ve kendini mümkün olduğunca tedavinin dışında tutmaktan başka yapacağı hiçbir şey yoktur. Anahtar bu “tedavi” kelimesindedir. Çünkü bilimsel tıpta, hasta *obje* olarak “*tedavi görürken*”, ruhsal tedavi kürü hastadan kendisinin ruhsal *eylemde* bulunmasını ister; *sübje* olarak, kürün sorumlusu ve temel uygulayıcısı olarak, hastalığa karşı mümkün olan en yüksek *etkinliği* geliştirmesini ister. Bütün ruhsal kürlerin esas ve biricik ilacı hastaya ruhsal yönden kuvvetini toparlaması, istek birliği için bir bütün olması ve varlığının bütününü hastalığın bütününe karşı harekete geçirmesi için yapılan bu çağrıda yatar; üstadın yardım gücü çoğunlukla konuştuğu sözlerle sınırlıdır, onu başka bir yerde aramanın bir anlamı yoktur. Ama sözlerin, konuşulanların nasıl bir mucize yaratacağını, dudağın boşluğa doğru yaptığı büyülü titreşiminin sayısız dünyalar kurup sayısız dünyaları yıktığını kim bilir? Tedavi sanatında olduğu gibi başka alanlarda da sadece söz sayesinde sayısız kez gerçek mucize meydana geldiğine, okuyup cesaretlendirmeyeyle ve bakışla, kişiden kişiye gönderme işaretiyle bazen tümüyle tahrip olmuş organların ruh sayesinde bir kez daha sağlığına kavuşturulduğuna şaşmamak gerek. Tamamen olağanüstü, bu türden tedaviler ne mucize ne de istisna oluşturuyor; tersine, bunlar beden ile ruh

arasındaki yüksek ilişkilerin bizim için hâlâ bir sır olan yasasını belirsiz bir şekilde yansıtıyor; bunların içyüzü belki de gelecekte iyice araştırılıp somut bir şekilde meydana çıkarılacaktır. Günümüz için salt ruhsal yoldan kür olanağını bilimsel tıbbın artık daha fazla inkâr etmemesi ve çekinerek de olsa içten saygı göstermesi yeterlidir; bunlara bilimsel açıdan kesin açıklama getirmek imkânsızdır.

Münferit tedavi ustalarının akademik tıptan yaptıkları bu başına buyruk ayırımları, benim duyumsamama göre kültür tarihinin en ilginç olaylarından sayılır. Çünkü eğer tek başına, zayıf ve soyutlanmış bir insan yalnız halde bütün dünyayı içine alan devasa bir organizasyona karşı isyan ederse, ister gerçek olaylar tarihi olsun, ister düşünce tarihi, tarihte hiçbir şey, ruhsal başarıdaki dramatik güçle karşılaştırılmaz. İster sopa ile dayak yiyen köle Spartaküs'ün Roma İmparatorluğu'nun lejyonlarına ve taburlarına karşı koyması olsun, ister zavallı Kazak Pugatçev'in dev Rusya'ya karşı koyması olsun, ister alnı geniş Augustin keşişi Luther'in her şeye kadir Katolik kurula karşı koyması olsun; eğer bir insan sadece kendi iç inanç gücünü dünyanın müttefik güçlerine karşı ortaya koyar ve kendini bir savaşın içine atarsa ve bu da tümüyle umutsuz ve anlamsız görünürse, işte o zaman ruh gerilimi yaratıcı bir şekilde insanlara açılır ve hiçlikten müthiş bir güç yaratır. "Ruh yoluyla tedavinin" fanatiklerinden her biri yüzbinlerce insanı etrafına toplamış, her biri eylemiyle ve tedavisiyle çağın bilincini uyandırıp sarsmış, her birinden bilime muazzam akımlar geçmiştir. Bu durumu hayal etmek harika bir şey. Tıbbın tekniğinin masalsı donanımı sayesinde gerçekten mucizeler yarattığı bir çağda, canlı tözlerin minicik atomlarını ve moleküllerini parçalamayı, gözlemlemeyi, fotoğrafını çekmeyi, ölçmeyi, etkilemeyi ve değiştirmeyi öğrendiği bir zamanda, kendisine öteki mutlak doğa bilimlerinin yardım ederek eşlik ettiği ve organik olarak hiçbir

şeyin sır olarak görünmediği bir zamanda; işte tam da bu anda bir dizi bağımsız araştırmacı, bütün bu teçhizatın birçok halde gereksizliğini gösterir. Bunlar alenen ve çürütülmez bir şekilde, bugün bile çıplak ellerle vaktiyle olduğu gibi sadece ruhsal yoldan tedavilerin yapılabildiğini, hatta onlardan önce üniversite hekimliğinin devasa kesinlik mekanizmasının boşuna çalıştığı durumlarda bile başarılı olunduğunu ortaya koymaktadır. Dışarıdan bakılınca kullandıkları sistem anlaşılır değildir, görünmezliği içinde neredeyse gülünçtür; hekim ile hasta barış içinde birlikte oturmuş, sadece sohbet ediyor gibi görünürler. Röntgen filmi yok, ölçü aleti yok, elektrik cereyanı yok, kuarz lamba yok, termometre bile mevcut değil, çağımızın haklı gururu olan zengin teknik depodan hiçbir şey yok, ama yine de onların o Nuh Nebi'den kalma yöntemleri, gelişmiş terapiden çoğunlukla daha güçlü bir şekilde etki eder. Trenlerin raylar üzerinde kayıp gitmesi, insanoğlunun ruhsal yapısında hiçbir şeyi değiştirmedir; yüzbinlerce hacıyı Lourdes mağarasına² çekmiyor mu ve oraya gidenler sadece mucizeyle iyileşmek istemiyor mu? Yüksek frekanslı akımın keşfedilmiş olması da ruhsal tavrın sırı yaklaşımlarını hiçbir şekilde değiştirmiyor; çünkü bunlar, ruh yakalayıcı bir kişiliğin sihirli değneğine saklanıp büyülüyorlar; 1930'da Gallspach'ta otelleriyle, sanatoryumlarıyla ve eğlence yerleriyle bütün bir şehir, bir hiç uğruna bir tek insanın etrafına üşüştü. Telkin kürlerinin binlerce defa gösterdiği başarıyı ve mucize denen tedavileri, hiçbir somut olay, yirminci yüzyılda hâlâ müthiş inanç enerjilerinin hazır vaziyette bekletildiğini ve sayısız pratik tedavi olanağının bakteriyoloji ve hücre bilgisiyle hareket eden tıp tarafından yıllar boyu kasıtlı olarak ihmal edildiğini, böylesine gözle görülebilir bir biçimde kanıtlamamıştı.

² Pirene dağlarının kuzey eteklerinde bir şehir ve hac yeri (c.n.).
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

Çünkü söz konusu tıp, inatla her türlü irrasyonel olanağı inkâr ederek ruhsal öz yardımı başına buyruk bir şekilde kesin hesaplarının dışında tutuyordu.

Normal olarak bu eskinin yeni sağlık sistemlerinden hiçbiri, mükemmel, modern tıbbın hesaplamalarındaki ve bütün ayrıntılarındaki olağanüstü organizasyonunu bir an bile kendisiyle çelişir duruma düşürmemiştir; münferit ruhsal kürlerin ve sistemlerin başarılı olması, bilimsel hekimliğin aslında hatalı olduğunu kesinlikle ispatlamıyor; tersine, ısrarla hep sadece son bulunan yöntemi mutlak geçerli ve tek olanaklı tedavi yöntemi olarak savunan ve ötekileri küstahça çağdışı ilan edip yanlış ve olanaksız olarak aşağılayan dogmatizmi ortaya koyuyor. Bu kendini beğenmiş otoriterlik ağır bir darbe yedi. Burada yansıtılan ruhsal tedavi yöntemlerinin artık inkâr edilemeyen münferit başarıları sayesinde tıbbın önderleri konuyu çok yararlı bir şekilde enine boyuna düşünmeye başladılar. Onların saflarında hafif, ama biz laiklerin işiteceği bir kuşku başladı: Acaba “hastalıklara ilişkin salt bakteriyolojik ve serolojik anlayış tıbbi çıkmaz sokağa sürükledi mi”; acaba gerçekten de bir yandan uzmanlaşma sayesinde, bir yandan da kişisel tanı yerine nicel hesaplamanın hâkimiyet kazanması sayesinde tedavi sanatı kişilik tanısı yapacağı yerde, insana hizmet etmekten çıkıp yavaş yavaş biraz kendi amacı doğrultusunda çalışarak insanlara yabancı duruma gelmiyor mu; mükemmel bir formülü tekrar edersek, acaba artık “hekim haddinden fazla tıpcı olmamış mıydı?” Bugün “hekimliğin vicdan bunalımı” diye nitelenen şey, hiçbir şekilde dar kapsamlı bir alan meselesi anlamına gelmemektedir; Avrupa’nın güvensizliğinin ortak fenomenine, genel göreliliğe yerleşmiştir; görelilik onyıllar boyu diktatörce doğruluğunu iddia ettikten ve bilimin bütün kategorilerinde hiçbir yarar getirmediikten sonra nihayet bir kez daha geri dönüp uzmanlara sormayı öğretir.

Akademik çevreler için ne yazık ki yabancı bir kavram olan müsamahakâr zihniyet, kendini sevindirici bir şekilde göstermeye başladı. Nitekim Aschner'in "Tıpta Bunalmım" üzerine yazdığı muhteşem kitabı, dün ve evvelki gün ortaçağa ait görülüp gülünen ve ayıplanan (kan alma ve dağlama gibi) kürlerin bugün en yeni ve en güncel hale geldiğine ilişkin bir yığın şaşırtıcı örnek veriyor. Tıp, dü-rüstçe ve nihayet yasalarını merak ederek "ruhla tedaviler" fenomenine bakıyor; bu tedavi on dokuzuncu yüzyılda bile akademik unvan sahipleri tarafından aşağılanarak dala-ver, yalan ve saçmalık olarak kabul ediliyor ve ona gülü-nüyordu. Ama şimdi alan dışı dediği şeylerle ilgili ciddi çabalar başlamıştır; çünkü salt ruhsal kazanımlarını klinik olana uydurmak istemektedir. Hekimlerin içinde en akıllı ve en insancıl olanlarda açık bir şekilde eski evrenselliğe duyulan bir özlem hissedilmektedir. Özellikle lokal patolojinin yapısal tedavisini yeniden bulma özlemi, sadece insanların yakalandığı münferit hastalıkları bilmek değil, bu insanın ortaya koyduğu kişiliği de bilmek özlemidir. Yaratıcı öğrenme, bilme hırsı vücudu ve hücreyi genel töz olarak neredeyse moleküle kadar inerek araştırdıktan sonra, gözünü nihayet tekrar her seferinde başka olan hastalık ol-gusunun bütününe çevirir ve lokal koşulların ardında daha yüksek koşullar arar. İnsan tipleri bilgisi, yüz ifadesinden karakter özelliği çıkarma bilgisi, kalıtsal özellik ve yetenekler bilgisi, psikanaliz ve bireysel psikoloji gibi yeni bilimler, gerçekte her insandaki cinse uygun olmayan unsurı ayıklayıp her kişiliğin bir seferlik bütünlüğünü, incelemede tekrar ön plana çıkarmak için çaba harcıyor ve akademik olmayan ruh bilgisinin kazanımları, telkin fenomenleri, ototelkin, Freud'un, Adler'in bilgileri düşünen her hekimin dikkatini giderek daha derinden meşgul ediyor.

Yüzyıllardan beri birbirinden ayrılmış olan organik ve ruhsal tedavi akımları tekrar birbirine yaklaşımaya başlıyor.

Çünkü Goethe'nin spiral imajında olduğu gibi, bütün gelişmeler en yüksek noktaya çıktıkça zorunlu olarak hep çıkış noktasına geri döner. Her türlü mekanik sonunda hareketinin son yasasını arar; her ayrılmışlık tekrar birleşmek için gayret gösterir; rasyonel olan her şey tekrar hep irrasyonel olana kayar. Katı bilim yüzyıllarca tek taraflı olarak insan bedeninin hamurunu ve biçimini temellerine kadar araştırıp meydana çıkardıktan sonra tekrar "vücudu kuran ruhun" araştırılması başlar.

Bu kitap hiçbir şekilde bütün ruhsal tedavi yöntemlerinin sistematik tarihi olmak iddiasında değildir. Benim görevim sadece fikirleri kişilere bağlayarak yansıtmaktır. Bir düşünce bir insanda nasıl gelişir ve sonra bu insandan dünyaya nasıl yayılır; bu zihinsel ve ruhsal olay bana her zaman bir fikrin tarihsel ve eleştirel bir şekilde rapor edilmesinden çok, duyumsal bakımdan anlaşılır hale getirilmesi olarak görünür. Bu nedenle üç kişiyi seçerek bunlarla yetindim. Bunlardan her biri, değişik, hatta birbirine zıt yoldan giderek ruh yoluyla tedavinin aynı prensibini yüzbinlerce kişide gerçekleştirmiştir: Mesmer sağlıklı olma isteğini telkinle güçlendirerek, Mary Baker-Eddy inanç gücünün kloroformla mest etmesiyle ve Freud kendini tanıma ve dolayısıyla gayri ihtiyarı yük olup sıkıntı veren ruhsal anlaşmazlıkları kendi gücüyle ortadan kaldırmayla. Kişisel olarak ben bu tedavi yöntemlerinden hiçbirini ne hekim olarak deneyebildim, ne de bu yöntemler hasta olarak üzerimde denendi. Hiçbirine inanç fanatizmiyle ya da özel minnettarlıkla bir bağlılığım bulunmamaktadır. Bu kişileri özellikle psikolojik yansıtma sevinciyle canlandırırken etki altında kalmadığımı ve Mesmer'in suretinde Mesmerist, Baker-Eddy'ninkinde İsa Bilimcisi ve Freud'un kinde tümünden psikanalizci olmadığımı umarım. Bu öğretilerin her biri prensibini abartmakla etkili olabileceğinin, Hans Sachs'ın

“bunun bir hata olduğunu söylemem” sözüne sadık kalarak her birinin öteki aşırılığın aşırıya kaçmış bir biçimini yansıttığının tam bilincindeyim. Tıpkı dalganın yapısında kendini aşmak istemesinin bulunuşu gibi, her düşüncenin gelişme gücünde en aşırı biçimini arayışı vardır. Bir düşüncenin değeri için belirleyici olan kendini nasıl gerçekleştirdiği değil, gerçek olarak neyi içerdigidir. Ne olduğu değil, neye sebebiyet verdiği önemlidir. Paul Valéry ne kadar da muhteşem söylemiş: “Dünya sadece aşırılıkla değer kazanır, yalnızca vasatla devamlılığını elde eder.”

Salzburg 1930

Franz Anton Mesmer

İsteğin etkisinin tıpta çok önemli olduğunu
bilmelisiniz.

Paracelsus

Öncü ve Çağı

Hiçbir konuda insanın kişiliği hakkında hüküm verildiği kadar üstünkörü karar verilmiyor, ama başka hiçbir konu da bu denli özen gerektirmiyor. Hiçbir olay sonuna kadar beklenmez, ama aslında karakteri belirleyen bu değil midir, burada da olduğu gibi. Kötü denen insanların kazanıp iyilerin ise kaybettiği yolundaki görüşüm devam etmektedir.

Lichtenberg

Modern ruh terapi biliminin mucizevi adamı Frank Anton Mesmer, bir yüzyıl boyunca zamanın Saint Germain Kontu Cagliostro ve John Law gibi dolandırıcısı ve şarlatanıyla ve başka birçok maceraperestle birlikte anıldı. Ama Alman düşünürleri içinde bulunan bu ödün vermez ve yalnız adam, üniversitelerin onur kırıcı kararlarına boşuna karşı çıktı; Schopenhauer “sorulara yanıt getirmekten çok, ardında daha fazla soru işareti bıraksa da, felsefi açıdan yapılan tüm buluşların içerik bakımından en zoru” diyerek Mesmerizmi boşuna yüceltti. Ama önyargıdan daha zor

kaldırılabilir yargı var mı ki? Kem söz düşünülmeden tekrarlanır; buna rağmen Mesmer, Alman düşünürleri içinde en dürüst araştırmacı olarak kabul edilir. Cesur ve tek başına yolunda ilerleyen, aydınlığın ve batılığın esrarengiz bir şekilde yönlendirdiği bu adama, yeni bir bilim dalının yolunu açan, iki anlamlı, ama dürüst olmayan bir hayalperest olarak bakılır. Bütün bunlara karşın onun yanlışlıklarından ve çoktan çürütülmüş olan başlangıçtaki abartılı şeylerinden teşvik görerek ne kadar çok önemli ve dünyayı değiştiren işler yaptığımız zahmet edilip de hiç araştırılmadı.

Mesmer'in talihsizliği, onun dünyaya hem çok erken hem de çok geç gelmiş olmasında yatıyor. İçine adımını attığı çağ aklını horoz gururuyla öven, sezgiye değer vermeyen (tekrar Schopenhauer'in ifadesiyle) "süper akıllı" aydınlanma çağıydı. Ortaçağın karanlık anlayışını saygılı, ama çarpıklığı önceden sezinleyen, Ansiklopedi yazarlarının düz mantığı izlemişti; yani kelimeyi en anlamlı şekilde tercüme edersek, çok bilmişler diyebiliriz: Holbach'ın, La Mettrie'nin ve Condillac'ın kaba materyalist diktatörlüğü. Buna göre evren ilginç, ama daha da iyileştirilebilecek bir mekanizma, insan ise sadece tuhaf bir düşünce otomatu olarak kabul ediliyordu. Bir hayli abartılmış, artık cadı yakmadıklarından, eski güzel Incil'i basit bir çocuk masalı haline sokup sevgili Tanrının elinden şimşegini Franklin kablo suyla aldıkları için bu aydınlanmacılar (ve onları çelimsiz bacaklarıyla taklit eden Alman dansçıları) cımbızla tutulmayan, üçlü kuralıyla ispatlanamayan her şeyi saçma kuruntu olarak açıklıyorlardı; batıl inançla birlikte her mistik tohumu da cam gibi parlak ve cam gibi temiz (aynı zamanda kırılğan) dictionnaire philosophique'lerinin evreninden süpürüp atıyorlardı. Becerikli kibirleri bir matematik fonksiyonu gibi ispatlanamayan şeyleri hayal ürünü olarak kabul ediyordu. Aynı zamanda duyu organlarıyla

algılanamayan şeyleri salt kavranamaz şeyler olarak kabul etmekle kalmıyor, doğrudan doğruya yok sayıyorlardı.

Böyle saygısız, dinden uzak, kendini beğenmiş ve sadece kendi aklını tanrısallaştıran bir çağda ansızın bir adam ortaya çıkar. Bu adam evrenimizin boş, ruhsuz, ölü ve insanların hiçlikle çevrelendiği ilgisiz bir yer olmadığını; görünmeyen, aklın almadığı ve sadece içten hissedilebilen dalgaların devamlı iletişim içinde bulunduğu; esraren-giz düzensizliklerin ve gerilimlerin birbirlerine temas edip hayat verdiği bir yer olduğunu; bu iletişimlerin ve temasların ruhtan ruha, duygudan duyguya yayıldığını iddia eder. Akıl almaz ve şimdilik adı konulmamış, belki de yıldızdan yıldıza ışıldayan ve ay ışığında uyku düşkünlerine yön veren bu gücün, bu bilinmeyen akışkanın, bu evren maddesinin insandan insana aktarılabilceğini ve böylece ruhsal ve fiziksel hastalıklarda değişim getirerek sağlık dediğimiz o yüksek ahengi yeniden sağlayabileceğini düşünür. Franz Anton Mesmer, kuşkusuz bu kökensel gücün yerinin neresi olduğunu, gerçek adının ne olduğunu, gerçek varlığının ne olduğunu, bütün bunları tam olarak söyleyemez. Ancak şimdilik o etkin maddeye manyetizma benzeri (ex analogia Magnetismus) adını verdiğini söyler. Akademilerden bunu bizzat incelemelerini rica eder. Bu tedavideki sadece parmak uçlarının sürülmesiyle ortaya çıkan şaşırtıcı etkiyi profesörlerin görmeleri için diretir. Artık o tüm hastalık krizlerinin, o şaşırtıcı olayların, sinir bozukluklarının sadece manyetik etkiyle (biz bugün buna telkin diyoruz) iyileşmelerinin bir kez de tarafsız gözle incelenmesini ister. Ne var ki akademilerin profesörsel aydınlanmışlığı, Mesmer'in gösterdiği ve yüzlerce kez ispatladığı bütün bu fenomenlere önyargısız göz atmaktan inatçı bir şekilde kaçınır. O akışkan, varlığı tam olarak açıklanamayan (şüpheli kılan da bu!) o gizemli ileti gücü

(Fluid),¹ hiçbir kehanet kitabında ya da dictionnaire philosophique'de yer almıyor, o halde bu tip bir şeyin var olmaması gerekir. Mesmer'in ortaya koyduğu fenomenler çıplak akılla anlaşılır gibi görünmez. Netice itibariyle bunlar mevcut değildir.

Franz Anton Mesmer bir yüzyıl erken, aynı zamanda da birkaç yüzyıl geç geldi dünyaya. Tıbbın erken çağları onun yaptığı anormal denemeleri dikkat ve ilgiyle izlerdi herhalde, çünkü ortaçağın geniş ruhunda bu tip anlaşılmaz şeyler için de yer vardı. Bu çağ hâlâ bir çocuk gibi, gözle açıkça görülendense içsel etkilenmeye daha çok inanırdı. Kolay inanırdı ve aynı zamanda derin inanç isteğiyle doluydu bu çağ. Bundan dolayı da Mesmer'in makrokozmos ile mikrokozmos arasında, dünya ruhu ile insan ruhu arasında, yıldız ile insanlık arasında maddesel akrabalıkta dünya dışı ilişkilerin hüküm sürdüğü konusundaki dogmaları, o zamanın dini ve dünyevi düşüncülerine mantıklı gelebilirdi. Bunun da ötesinde, bir insanın bir diğer insanı, iradesindeki büyüünün sihirli gücüyle ve usulüne uygun uygulamayla etkileyebileceği konusundaki görüşü de yandaş bulabilirdi. Hiçbir tereddüt göstermeden o Faustçu evrensel dünya bilgisi, Mesmer'in denemelerine büyük bir ilgiyle bakardı ve bu ilk hipnotizmacının psikoteknik etkilerini ne saçmalık olarak ne de mucize olarak algılardı. Her gün, her an fizikteki ve biyolojideki inanılmaz olaylardan ve mucizelerden şaşırtılmaya alışık olduğumuz için, dün gerçekleşmesi zor olan bir şeye bugün doğru değil demekte zorlanıyoruz. Ama gerçekten de Mesmer'in buluş ve deneyimlerinin birçoğu günümüz dünya imajına

¹ Mesmer 1775'te öğretisini fomüle ederken evrensel bir "Fludium"un ("Allflut") varlığından söz eder. Bu Fludium elektrikten ve manyetizmadan çok daha hassas bir "töz" ortaya koyar. Mesmer'e göre evrenin bütünü "Allflut"la çalkalanmaktadır, yani yaşam gücüyle ya da yaşam ruhuyla dalgalanmaktadır. Biz bunu Türkçede genelde akışkan olarak ifade ettik (ç.n.).

hiçbir sıkıntı olmadan uymaktadır. Sinirlerimizin ve duygularımızın esrarengiz bağlara tabi oluşunu, “havanın basıncında oluşan bir oyun olduğumuzu”, dıştan ve içten gelen sayısız tepilerden ruhsal olarak etkilendiğimizi günümüzde kim tartışabilir ki? Bize, söylenen her sözün aynı saniye içinde okyanusun üstünden bu tarafa doğru dalgalanıp geldiğini, her yeni günün yeni olmadığını, havamızın anlaşılmasız titreşim ve yaşam dalgalarıyla canlandırılmış olduğunu öğretmiyor musunuz? Hayır, artık Mesmer’in en çok tartışılan bireysel varlığımızdan belli ve özel bir iç gücün dışarı aktığını, bunun da kendi sinirlerimizin ötesinde çok daha uzağa, neredeyse tılsımlı bir şekilde başka yabancı iradelere ve varlıklara etki edebileceği düşüncesinden artık hiç korkmuyoruz. Ancak talihsizlik, Mesmer’in çok erken ya da çok geç gelmiş olmasıdır. Özellikle sevgilere yer vermeyen bir çağda doğmuş olması, onun için büyük bir şanssızlıktır. Ruhsal şeylerde clair-obscur’a² yer yoktur. Her şeyden önce düzen ve gölgesiz ışık olması gerekir! Özellikle o gizemli iki yönlü ışığın bilinçli ya da bilinçdışı yaratıcı geçiş oyununa başladığı yerde, akıl biliminin soğuk, sadece ışıktaki görebilen gözü tamamen köreliyor. Ruhunu biçimleyici ve bireysel bir güç olarak kabul etmediği için onun hekimliğine de insan (Homo sapiens) organizmasındaki uzuvları zarara uğratan bir unsur olarak bakıyor; hasta bir beden diyor, hiçbir zaman ruhun sarsılması olarak görmüyor. Ruhsal rahatsızlıklara karşı tedavi olarak hamamcılarının yaptığı tenkiye ile hastanın midesini ve bağırsaklarını temizleme, kan alma ve soğuk su ile yıkama gibi barbar uygulamalardan başka bir şey bilmemesine şaşırılmamalı. Zihinsel engelliler tekerleğe bağlanıp ağızlarından salyalar akana kadar döndürülürdü ya da takatten düşene kadar dövülürdü. Epilepsi

² Resimde açık koyu (ç.n.).

hastalarının mideleri kocakarı ilaçlarıyla şişirilir, bütün sinir bozukluklarına çözüm getirilemediği için de bunlar yok sayılırdı. Ama şimdi Mesmer, amatör ruhlu bu huzursuz adam ilk kez mucize gibi görünen manyetik tedavisiyle bu tür hastalıkları belli oranda hafifletince, fakülteler öfkeyle ona sırt çevirip sahtekârlıktan başka hiçbir şey görmediklerini söylüyorlar.

Bu yeni psikoterapi için verilen umutsuz ileri karakol müsademesinde, Mesmer tamamen tek başına kalmıştır. Öğrencileri, yardımcıları yarım, hatta bir yüzyıl gerisinde kalmıştır. Bu tek başınalığın verdiği trajik zorluk içinde, tam bir özgüven bile bu yalnız savaşıyı korumaya yetmiyor. Çünkü Mesmer sadece gideceği yönü biliyor, yolu henüz bilmiyor. Kendini doğru yolda hissediyor. Bir rastlantıyla büyük gizeme son derece yakın olduğunu hissediyor; ama onu tek başına çözüp gün ışığına çıkaramayacağını da biliyor. Bir yüzyıl boyunca bir dolandırıcı olarak görülen ve hakkında düşüncesizce dedikodular çıkarılan bu adamın özellikle de hekimlerden, meslektaşlarından destek ve yardım beklemesi üzüntü verici. Tıpkı Kolumbus'un Hindistan'a gitmek için deniz yolculuğuna çıkmazdan önce saraydan saraya çaresizce koşup durduğu gibi, Mesmer de akademiden akademiye koşar ve fikri için ilgi ve yardım diler. Büyük kâşif kardeşinin yaptığı gibi Mesmer de yolun başında yanlışıklık yapar. Çünkü Mesmer ortaçağın kuruntusundan etkilenmiş bir halde, manyetik teorisiyle her hastalığa iyi gelen ilacı, eski tıbbi ilaçlar biliminin ebedi Hindistan'ını bulduğunu sanır. Gerçekte yeni bir yolu bulmaktan çok, istemeyerek daha fazlasını keşfeder. Kolumbus gibi sayısız küçük adaları ve araştırılmamış arazilere sahip bilimin yeni bir kıtasını bulur, yani psikoterapiyi keşfeder. Günümüzde yeni yeni aydınlığa kavuşan ruh biliminin hipnoz, telkin, İsa Bilimi ve psikanaliz, hatta ispritizma ve telepati gibi alanları yeni keş-

fedilen bu topraklar üzerinde serpilmiştir. Çaresiz yalnız adam, tıbbın değil bilimin başka bir alanına girdiğini bu kez kendisi bile fark etmez. Kendi adı bilim tarafından nefretle sapkınların ve boşboğazların leş kuyusuna atılırken, başkaları onun ektiğini biçip ün kazanır. İçinde bulunduğu dünya onu dava edip yargılar. Artık yargılayanlarla hesaplaşma zamanı gelmiştir.

Portre

1773'te Mozart'ın babası Leopold, Salzburg'daki eşine şunları yazar: "Geçen postada sana yazmadım, çünkü arkadaşımız Mesmer ile Landstrasse'deki bahçeli evinde büyük bir müzik ziyafeti düzenledik. Mesmer Miss Dewis'in armonikasını çok iyi çalıyor. Kendisinin bayan Dewis'in armonikasından çok daha iyi bir cam armonikası var; Viyana'da bunun eşi benzeri yoktur. Onu Wolfgang da çalmış." Bu ifadeden Viyanalı hekim ile Salzburglu müzisyen ve onun oğlunun çok iyi arkadaş oldukları anlaşılıyor. Daha kazip şöhret saray operası direktörü Afligio'nun (sonradan kürek cezasına çarptırıldı) on dört yaşındaki Wolfgang Amadeus'un ilk operası "La finta semplice"yi imparatorun emrine rağmen sahneye koymak istememesinden birkaç yıl önce, saraydan ve imparatorlardan daha cesur olan müzik meseni Franz Anton Mesmer devreye girerek kendi küçük bahçe tiyatrosunu Alman küçük opereti "Bestien und Bestienne" için kullanıma sunar. Wolfgang Amadeus Mozart'ın ilk opera eserini vaftiz ettirmesi, ona tarihte diğer ününün yanı sıra unutulmaz yararlılığıyla bir kat daha ün kazandırır. Bu dostça davranışı küçük Wolfgang unutmaz; her mektubunda Mesmer'den söz eder. Her zaman "sevgili Mesmer'inin" konuğu olmaktan büyük sevinç duyar. 1781 yılında Viyana'ya kalıcı olarak yerleştiği zaman Schlagbaum'dan doğruca alışkın olduğu eve gi-

der. “Bunu Landstrasse’deki Mesmer’in bahçesinden yazıyorum.” 17 Mart 1781’de babasına yazdığı ilk mektubuna böyle başlar. Ve sonradan “Cosi fan tutte”de aydın arkadaşının mizahi anıtını diker. Franz Anton Mesmer hakkında günümüze kadar eşlik etmiş olan aşağıdaki resitatif herhalde birkaç yüzyıl daha eşlik edecektir:

“İşte mıknaş taşı

Size kanıtlayacak onu

Vaktiyle Mesmer’in ona ihtiyacı oldu,

Memleketi Almanya’nın ormanlık beldesiydi

Ve öylesine ünlü oldu

Fransa’da.”

Ama bu garip doktor Franz Anton Mesmer sadece bir bilgin ve sanat dostu değil, aynı zamanda zengin bir adamdır. O zamanlar Viyana burjuva tabakasının çok azının onun Landstrasse 261’deki evi gibi muhteşem, neşeli ve cıvıl cıvıl bir evi vardı. Tuna kıyısındaki eve gerçekten küçük Versaille diyebilirdiniz. O büyük geniş bahçesinde konuklarına eğlenceler düzenliyordu. Rokoko üslubunda, küçük çalılıklar, ağaç gölgeleri altında ve antik heykeller ile süslü yollar, bir kuş yuvası, bir güvercinlik, “Bestien und Bestienne” operetinin galasının yapıldığı o şirin (daha sonra maalesef kaybolan) doğa tiyatrosunun bulunduğu geniş, neredeyse prence özgü bahçede düzenlenen envai türlü eğlenceler konukları büyülüyordu. Sonradan manyetik kürlerde çok garip olaylar görecektir olan yuvarlak bir mermer havuzcuk ve bir tümsekten Tuna’dan çok uzaklara, Prater’e bakabilen bir gözetleme kulesi de vardı. Konuşkan ve zevk düşkün Viyana sosyetesinin bu güzel evde büyük bir zevkle toplanmasına şaşmamak gerek. Çünkü doktor Franz Anton Mesmer, otuz bin guldinin üstünde bir zenginliğe sahip olan ve ölen saray haznedar üyesi

van Bosch'un dul karısıyla evlendikten sonra Viyana'daki en saygın kişiler arasına girmişti. Mozart'ın anlattığına göre onun sofrası her zaman arkadaşlarına ve tanıdıklarına açıktı. Bu bilgin ve babacan adamın evinde yenilir içilirdi ve zihinsel zevklerden de yoksun kalınmazdı. Burada nota kâğıdından Haydn, Mozart ve Gluck'un en yeni kuartetleri, ariyaları ve soneleri, evin bu içli dışlı dostları tarafından ilk elden, daha yayımlanmadan önce çalınıp dinlenirdi. Aynı zamanda da Puccini ve Righini'nin en yeni eserleri dinlenirdi. Müzik dinlemekten çok zihinsel konuları konuşmayı tercih edenler, ev sahibinde iyi bir evrensel eğitime sahip arkadaş buluyorlardı. Bu sözde dolandırıcı Franz Anton Mesmer eğitilidir; 23 Mayıs 1734'te Bodensee yakınındaki Iznang kasabasında doğmuştur; babası piskoposluğun avcısıdır, yüksek öğrenim için Viyana'ya göç eder ve o zamanlar Ingolstadt'da ilahiyat öğrencisi ve felsefe doktoru olur. Ama bu, onun kabına sığmayan ruhunu tatmin etmez. Bir zamanların Dr. Faustus'u gibi bilimin her yönünü inceleyecek, Viyana'da bir de hukuk öğrenimi gördükten sonra özlemini çektiği dördüncü fakültesi olan tıp fakültesine başvuracaktır. 27 Mayıs 1766'da iki doktora unvanına sahip Franz Anton Mesmer, "autoritate et consensu illustrissimorum, perillustrium, magnificorum, spectabilium, carissimorum Professorum" tıp doktorluğu unvanını da elde eder. Ünlü saray başhekimî Van Swieten bizzat kendi eliyle diplomasını imzalar. Evliliğiyle zengin bir adam haline gelen Mesmer, tedavileriyle hemen paraları istif etmek niyetinde değildir. Hekimlik görevine başlamak için acele etmekten çok, zevk için jeoloji, fizik, matematik ve kimyanın en ince buluşlarını, soyut felsefedeki ve özellikle müzikteki gelişmeleri araştırır. Kendisi de hem piyano hem de viyolonsel çalmaktadır; cam armonikayı ilk kullanan kişi de odur; bunun için Mozart özel bir kantat besteler. Çok kısa süre içinde Mesmer'in evindeki müzik

geceleeri, Viyana'nın sosyal yaşamında büyük beğeni kazanır. Her pazar günü Mozart'ın, Haydn'ın ve sonraları da Beethoven'in çaldığı genç Van Swieten'in Tiefer Graben'deki küçük müzik salonunun yanı sıra Landstrasse 261'deki ev, sanat ve bilimin en seçkin sığınma yeri haline gelir.

Hayır, defalarca inkâr edilip sonradan da dışlanan, adı hekimlik şarlatanlığına çıkarılan bu adam, bu Franz Anton Mesmer herhangi bir insan değildir. Ona rastlayan kişi bunu hemen fark eder. Görünüş bakımından iri yapılı, geniş alınlı bu adam, yapısı ve yapmacıklığı ile dikkat çeker. Arkadaşı Christoph Wilibald Gluck ile birlikte Paris'te bir davete gittiği zaman, tüm meraklı bakışlar normal ölçüden bir kafa uzun olan bu iki iri cüsseli Alman adama çevrilir. Mesmer'in az sayıda resmi vardır ve bunlardaki etkileyici dış görünümünden izlenim edinmek mümkündür, ancak ne yazık ki bu resimlere erişmek kolay değildir; yine de yüz hatlarının uyumlu ve biçimli olduğu görülebiliyor. Kalın dudakları, dolgun ve etli çenesi, çelik gibi parlayan gözlerinin üstündeki yuvarlak alnı; bu güçlü adamdan iyilik severlik teminatı yansıyor; sanki sonsuz bir sağlıkla çok uzun yıllar yaşayacakmış gibi duruyor. Bu yüzden hiçbir şey bu büyük mıknatısçının kişiliğinde bir sihirci, titrek bakışlı, gözleri şeytan gibi şimşek çakan cin gibi bir yaratığı, bir Svengali'yi ya da doktor Spallanzani'yi hayal etmek kadar yanıltıcı olamaz. Tam tersine, çağdaşlarının özellik olarak birlikte vurguladıkları, ondaki doygun sarsılmaz sabırdır. Sıcakkanlılıktan ziyade ağır kanlı, vahşi hareketlilikten çok sert olan bu cesur Svebyalı ("er forcht sich nit"), dikkatli bir şekilde fenomenleri gözlemler. Odada ağır, kaba, sağlam ve ölçülü adımlarla yürüdüğü gibi araştırmalarında ve gözlemlerinde de kararlı, yavaş, sağlam ve ölçülü bir biçimde ilerler. Aniden aklına esen fikirlerle hareket etmez, daha çok dik-

katli ve sağlam, ama yadsınamayacak sonuçlara yönelir. Hiçbir itiraz, hiçbir kızgınlık onun soğukkanlılığını bozmaz. Mesmer'in asıl dâhiliği soğukkanlı, dayanıklı, ısrarlı ve sabırlı oluşundadır. Sadece onun bu alışılmışın dışındaki alçakgönüllü çekingenliği, bencillikten uzak, geçimli tarzı tarihsel bakımdan ender görülen bir olgudur ve bu olgu Viyana'daki bu önemli ve zengin adama düşman değil, sadece dost kazandırmıştır. Onun bilgisi, iddiasız oluşu ve sempatikliği, eli açık ve ileri görüşlü oluşu genellikle övülür: "Son âme est comme sa découverte simple, bien-faisante et sublime."³ Meslektaşları olan Viyanalı hekimler bile Franz Anton Mesmer'i belli bir noktaya kadar mükemmel bir hekim olarak görürler. Belli bir noktaya kadar, çünkü onun kendi yolunda gidip fakültelerin onayı olmadan dünyayı yerinden oynatacak buluş yapmaya cesareti vardır. Daha sonra popülaritesi birdenbire son bulur ve bir var olmak ya da olmamak mücadelesi başlar.

Ateşleyen Kıvılcım

1774 yılının yazında, asil bir ecnebi eşiyle birlikte Viyana'dan geçer; ani bir mide ağrısına yakalanan kadın ünlü gökbilimci ve aynı zamanda bir Cizvit pederi olan Maximilian Hell'den tedavi amacıyla midesinin üzerine koyabileceği bir mıknaş yapmasını rica eder. Çünkü mıknaş demirinin içinde özel bir iyileştirme gücünün bulunduğu varsayımı bize tuhaf gelse de, eskiçağın büyülerle ve sırlarla dolu tıbbi için şüphe götürmez bir gerçektir. Daha ilkçağ mıknaşın başına buyruk tutumunu - Paracelsus ona sonradan "bütün sırların hükümdarı" adını vermiştir - her zaman kıskırtmıştır. Çünkü onun bütün mineral element-

³ "Ruhu, buluşu gibi basit, yardımsever ve yücedir." (Eser içinde geçen Fransızca metinlerin Türkçeye tercümesinde yardımcı olan Sayın Ece Korkut'a teşekkür ediyorum (ç.n.).

lerin içinde sıradışı bir konumu vardır ve çok özel vasıflar gösterir. Kurşun, bakır, gümüş, altın ve kalay; alçak ve aynı zamanda diğerleri gibi ruhsuz olan demirler hiçbir canlılık göstermeyip sadece çekim kuvvetine itaat ederken, mıknatıs bir ruh içerir, bunun yanı sıra da bir canlılık gösterir. Mıknatıs kendinden farklı olan cansız demirleri kuvvetlice kendine çeker; bize diğer sade nesneler arasında bir irade gösteren bu mükemmel varlığın, evrenin başka dünya dışı güçlerine ve kurallarına iradesizce itaat ettiğini düşündürür. Bir iğne şekline getirilmiş haliyle demir parmağını emin bir şekilde kutba doğrultur. Gemilerin ve yolunu kaybetmişlerin yol göstericisi olur. Gerçekten de sanki meteora özgü oluşumundaki bazı anıları yeryüzünde barındırıyormuş gibi görünür. Bir metaldeki bu tür dikkat çeken özellikler, tabii ki başından beri klasik doğa felsefesini büyüleyecekti. İnsan zihni örneksemeyle düşündüğü için, ortaçağ hekimleri mıknatısın gizemli bir güce sahip olduğunu söylerler. Yüzyıllar boyunca mıknatısın demir parçalarını çektiği gibi hastalıkları da insan vücudundan çekmesinin mümkün olup olmadığı durup bıkmadan araştırılmıştır. Bilinmezlerin olduğu yerlerde ise Paracelsus'un deneme bilinci, gözü parlayan bir baykuş gibi merakla devreye girer. Onun önce kavisli, sonra alaycı, sonunda da mükemmel fantezisi ondan önceki bilim adamlarının tahminlerini heyecan dolu kesin bilgiye dönüştürür. Onun o kolay ateşlenebilen zihnine, kehribarda etki eden "agtaşın" (yani o henüz serbest olmayan elektriğin) gücünün yanında mıknatıs gücünün, yıldızlarla ilgili, yıldızlara bağlı bir doğanın dünyadaki, "çıplak" bedendeki mevcudiyeti kesin görününce mıknatısı vazgeçilmez ilaçlar arasına alır. "Mıknatıs ile ilgili deneyimlerime dayanarak şunları ileri sürüyorum: Onun içinde büyük bir sır saklıdır; bu sır olmadan birçok hastalığa müdahale etmek mümkün değildir." Başka bir yerde de şunları yazar: "Mıknatıs uzun

süre gözümüzün önündeydi, ama onun başka gücünün olup olmadığını, demiri kendine çekmekten başka nelerde kullanılabileceğini düşünmedik. O kötü doktorlar beni hep eskileri takip etmemenden dolayı suçluyorlar; ama onların nesini takip edeyim ki? Onların mıknatıs hakkında söylediklerinin tümü bir hiçtir. Bununla beraber benim söylediklerimi bir teraziye koyun ve karar verin. Ben onların yolunda gitmiş ve kendim deneyler yapmamış olsaydım, mıknatısta bir köylünün gördüğünden başka bir şey görmezdim. Bu da demiri kendine çekmesi olurdu. Bilge insanın kendisi araştırmalıdır. Ben böylelikle mıknatısın bu bilinen etkisinin, herkesin görebildiği demiri kendine çekmekteki gücünün dışında, bir gizli gücünün daha olduğunu keşfettim.” Paracelsus mıknatısın tedavide kullanımı için alışılmış aceleciliğiyle ayrıntılı tarifler verir. Mıknatısın kendine çeken bir karın ve kendinden iten bir sırt kutbunun bulunduğunu ileri sürer. Doğru yerleştirildiği takdirde tüm beden üstüne güç yayabileceğini söyler. Gerçekten henüz keşfedilmemiş elektrik cereyanı biçimini önceden uygulayan bu tedavi yöntemine ölümsüz Horoz Ibikli, “Galencilerin ömürleri boyunca verdikleri öğretilerden çok daha değerlidir” der. “Kendilerini övecekleri yerde mıknatısı inceleselerdi, yapmış oldukları bilmiş konuşmalardan çok daha fazla şey ortaya koyarlardı. Gözdeki, kulaktaki, burundaki ve dış organlardaki akıntıları kesiyor. Bu yolla açık kalça, fistül, kanser ve kadınların yoğun kanamaları tedavi ediliyor. Mıknatıs bundan başka kırıkları çekiyor ve tüm organ yırtılmalarını iyileştiriyor. Yaptığım deneylerden öğrendiğime göre sarılık ve hidropsi (sıskalık) illetlerini vücuttan çekiyor; ne var ki, bilgisizlerin ağzına çiğnenmiş hazır lokmayı atmanın bir anlamı yoktur” diye devam eder. Günümüzün tıbbı, ses getiren bu bildirgeyi şüphesiz pek ciddiye almaz. Ama Paracelsus’un o zamanlar söyledikleri, okulunda iki yüzyıl bo-

yunca vahiy ve yasa olarak kabul ediliyordu. Böylece Paracelsus'un öğrencileri onun büyülu cadı mutfağındaki öteki abartılı yabancı otların yanı sıra mıkknatıs tedavisiyle ilgili öğretiyi de geliştirip korurlar. Öğrencisi Helmont ve ondan sonra 1608'de "Tractatus de magnetica cura vulnerum" adlı bütün bir ders kitabını çıkaran Goclenius da Paracelsus'un düşüncelerini sadakatle ve inançla savunup mıkknatısın organik tedavi gücü uğruna tutkulu bir şekilde mücadele eder. Böylelikle resmi tıbbın yanı sıra, daha o zamanlardan itibaren manyetik kür yöntemi yeraltı faaliyeti olarak zaman içinde devam edip gider. Bu isimsiz yan koşuculardan biri, büyülu tedavi biliminin kaybolan herhangi bir taraftarı, seyahat eden ecnebi bayana o mıkknatısı kullanmasını söylemiş olabilir.

Ecnebi hastanın müracaat ettiği Cizvit Pederi Hell, aslında hekim değil, astronomi bilginidir. Onun için mıkknatısın mide ağrısını kesici etkisinin olup olmadığı önemli değildir. Onun görevi mıkknatısı kuralına uygun olarak yapmaktır. Bunu da kuralına uygun bir şekilde yapar. Aynı zamanda arkadaşı olan bilgin doktor Mesmer'i bu sıra dışı olaydan haberdar eder. Bunun üzerine Mesmer, semper novarum rerum cupidus, her zaman bilimin yeni yöntemlerini dinleyip öğrenmeye hevesli bir kişi olarak arkadaşı Hell'den kürün etkileri hakkında devamlı bilgi aktarmasını rica eder. Kadının mide krampının tamamen geçtiğini duyar duymaz, onu görmeye gider ve mıkknatısın yerleştirilmesi sonucunda sancının hafiflemesine şaşırp kalır. Bu yöntemle ilgi duyar ve onu hemen denemeye karar verir. Hell'e aynı boyutlarda bir mıkknatıs hazırlattırır ve bununla bir dizi deney yapar. Nal şeklindeki mıkknatısı hep ağrı çeken vücut bölgesine koyar; kimi zaman boyun bölgesine, kimi zaman da kalbe. Ne ilginçtir ki kimi vakalarda kendinin de şaşırdığı umulmadık sonuçlar elde eder. Özellikle de Österlin adındaki genç bir bayan ağrılarından

kurtulur; keza matematik profesörü Bauer'de de beklenmedik sonuçlar alır.

Bu durumda saf bir sahte doktor, tedavi tilsimini, yani mıknatıs demirini buldum diye avazı çıktığı kadar bağırıp spekülasyon yapardı. Yapılması gereken çok açık ve çok basit bir işlem: Kramplı ve saralı hastalarda nal şeklindeki tılsımlı mıknatısı vakit kaybetmeden hastanın vücuduna koymak, nasıl ve neden olduğu önemli değil, göreceksiniz ki şifa mucizesi meydana gelecektir. Ancak Franz Anton Mesmer bir hekim ve bir bilim adamıdır. Nedensellik bağlantısına değer verilen yeni bir çağın çocuğudur. Birçok hastanın sihirli bir şekilde rahata kavuşmasını sadece gözleme dayanarak ispatlaması yeterli değildir. Ciddi düşünen bir hekim olarak mucizelere inanmadığı için kendisine ve diğer insanlara bu esrarengiz mineralin neden bu mucizeleri meydana getirdiğini açıklamak ister. Mıknatısın o defalarca izlenen etkilerinin anlamlı bir sonuca varması için başka verilere, nedeni ortaya koyacak kanıtlara ihtiyacı vardır. O zaman bilimin yeni soruları sadece sorulmuş olmakla kalmayacak, aynı zamanda çözülmüş de olacaktır.

Tuhaf olan, şeytani bir rastlantının ona bu olayın diğer bilinmeyen yönünü sunmasıdır. Yaklaşık on yıl önce; 1766'da "De Planetarum influxu" adlı garip bir doktora teziyle doktor unvanını alan ve tezde ortaçağ astrolojisinden etkilenip yıldızların insan üzerinde etkileri bulunduğunu varsayarak, herhangi sihirli bir gücün "gökyüzüne yayıldığı, maddelerin içine işlediği, bir ilk eterin, esrarengiz bir akışkanın (Fludium) tüm evrenin ve böylece insanların içine işlediği" tezinin savunucusu Franz Anton Mesmer'den başkası değildi. Bu ilk akışkanı, bu son prensibi o dikkatli üniversite öğrencisi çok belirsiz bir şekilde "gravitas universalis", genel yer çekimi olarak niteliyordu. Gençlik çağında geliştirdiği bu hipotezi olgunluk çağına

erişen adam herhalde çoktan unutmuştu. Ama şimdi aslında meteor taşı olarak yıldızlardan gelen çelik mıknatısla rastlantı sonucunda yaptığı kürde anlaşılmaz bir etkinin otaya çıktığını görünce, o zaman biri ampirik ve öteki hipotetik olan bu iki element, mıknatıs koyarak iyileşen banyan hasta ile doktora çalışmasındaki tez birbirine uygun bir teori olarak birleşir. Şimdi Mesmer felsefi düşüncesinin bu görünür iyileştirme etkilerini çürütülemez bir şekilde desteklediğini zanneder ve bu belirsiz “gravitas universalis”in doğru adını bildiğini sanır: manyetik güç. Onun çekim gücüne hem insanlar hem de yıldızlar itaat etmektedirler. İçindeki keşfetme hevesi alelacele, mıknatıs etkisidir, diye haykırır sevinçle; “gravitas universalis”, Hippokrates’in o “görünmeyen ateşi”, o “sipiritus purus, ignis subtilissimus”, yaratıcı akışkan (Allflut) olarak hem evrendeki havayı hem insan hücrelerini doldurur! Uzun zamandır aranan yıldız diyarı ile insanlığı birleştiren köprü ona rastlantının sarhoşluğunda bulunmuş gibi görünür. Gururlu ve heyecanlı bir halde, köprüyü cesurca geçen bilinmeyen bir ülkeye girer, diye düşünür.

Kıvılcım ateşlenir. Deneyin bir rastlantı olarak kuram ile teması sonucunda Mesmer’in zihninde bir düşünce patlar. Ama ilk mermi tamamen farklı bir yöne gider. Çünkü Mesmer aceleci bir coşkuyla mıknatıs taşında evrenin değerli metalini, o bilgeliğin taşını açık seçik olarak bulduğunu zanneder. Bu bir yanılgıdır; onun yolundan çıkmasına açıkça bir safsata sebep olmuştur. Ama bu, yanılgı yaratıcı bir yanılgıdır. Mesmer gözü kapalı halde bunun peşine düşmediği ve kişiliğinin verdiği duraksama ile adım adım ilerlediği için, yanlış yolda olmasına rağmen ilerlemesini sürdürür. Daha birçok hileye ve aptallığa başvuracaktır. Ancak her ne olursa olsun, diğerleri eski yöntemlerle avunurken bu yalnız adam, karanlıkta yavaş yavaş, ileriye doğru el yordamıyla ortaçağın çocuksu düşünceler-

rinden sıyrılıp şimdinin zihinsel düşünce anlayışına geçiş yapar.

İlk Denemeler

Şimdiye kadar sıradan bir hekim ve edebiyat heveslisi olan Franz Anton Mesmer'in artık yeni bir yaşam düşüncesi vardır; ya da daha doğrusu düşünce ona sahiptir. Son nefesine kadar geri adım atmayan bu araştırmacı, enerji harcamadan devamlı hareket eden evrenin dürtüsünü taklit etmektedir. Bütün hayatını, servetini, itibarını ve zamanını bu temel fikrine adar. Mesmer'in büyüklüğü ve trajedisi inatçılığında ve öğüt dinlemez kişiliğinde yatar. Çünkü aradığı sihirli evren akışkanını bulup hiçbir zaman ispatlayamayacaktır. Keşfettiği yeni psikotekniği zaten aramamıştı ve hayatı boyunca neyi bulduğunun farkında bile olmamıştır. Aslında çağdaşı simyacı Böttger ile aynı umutsuz kaderi paylaşır. Böttger cezaevinde bulunduğu sırada kimyasal altın üretmek isterken rastlantı sonucu bin kat daha önemli olan porseleni keşfeder. Orada olduğu gibi burada da zihinsel dürtülerle sürdürülen coşkulu deneyler sırasında buluş kendiliğinden ortaya çıkar.

Başlangıçta Mesmer'in kafasında sadece evren akışkanıyla ilgili felsefi düşünce vardır. Onun mıknaatısı vardır. Ancak Mesmer'in ilk denemelerinde de kabul ettiği gibi mıknaatısın verimi oldukça düşüktür. Çekim kuvveti ancak birkaç parmak mesafesine kadar etki eder; buna rağmen Mesmer'in mistik önsezisi yolundan sapmaz. Mıknaatısın hâlâ daha güçlü ve aynı zamanda gizli enerjiler barındırdığını, bunların da ustalıkla ortaya çıkarılıp kullanılırsa daha da artırılabileceğini söyler. Böylece garip deneyler yapmaya başlar. Malum İngilizin yaptığı gibi nalı ağrıyan bölgeye koymak yerine, hastanın birinde iki nal kullanarak birini sol üst, ötekini sağ alt köşeye yerleştirir ve kapa-

lı bir akım devresi meydana getirir. Böylece tılsımlı akışkan tüm vücudu canlı bir şekilde okşayıp gelgit olayındaki gibi bozulan dengeyi tekrar kuracaktır. Etkinin artmasına yardımcı olsun diye küçük deri torbanın içine koyduğu bir mıknatısı kendi boynuna asar. Bununla da yetinmez ve güç veren akımı her türlü nesneye iletir. Mesmer suyu mıknatıslar, hastaları bu suyun içinde banyo yaptırıp sudan içirir. Porselen fincanları ve tabakları, elbiseleri ve yatıkları mıknatıs sürerek mıknatıslandırır, tılsımlı akışkanın ışınlamasını devam ettirip yaysın diye aynaları mıknatıslar. Ses dalgalarının iyileştirici gücü aktarması için müzik enstrümanlarını mıknatıslar. Mıknatısın sürekli gücünü kontrollü bir şekilde şişeye çekip akümülatörlerde toplayabilme (ileride elektrik enerjisiyle yapılacağı gibi) fikrine fanatik bir şekilde saplanıp kalır. Böylece kazıp şöhret, “Baquet” adını verdiği ve insanların çok alaya aldığı sağlık teknesini yapar. Bu, tahtadan yapılmış üstü kapalı büyük bir kaptır; bunun içine mıknatıslanmış su ile dolu iki sıra şişe dizilir. Bunlar bir çelik çubuğa doğru giderler. Hasta buradan hareketli iletken uçları alıp vücudunun ağrıyan bölgesine koyabilir. Hastalar bu manyetik akünün e.rafına dizilirler, parmak uçlarını birbirine dokundurarak saygı içinde bir halka oluştururlar. Çünkü Mesmer akımı çok sayıda insan organizması iletirse, şiddetinin bir kat daha artacağını düşünmekte ve bunu denemek istemektedir. Ne var ki insan üzerinde yaptığı deneyler de ona yetmez. Kediler, köpekler, hatta bahçesindeki ağaçlar ve küçük havuz da bu yöntemle mıknatıslanır. Hastalar bahçedeki o havuzun içindeki suyun titrek yüzüne çıplak ayaklarını huşu ile sokarlar; bunu yaparken elleri ip ile bir ağaca bağlanmıştır. Bu esnada Mesmer yumuşak ve uysal ritmiyle sinirlerin evrensel ilaca kolay uyum göstermesi için aynı şekilde mıknatıslanmış cam armonikasını çalar.

Günümüzün duyguları bu gönülsüzce yapılan işleri büyük ihtimalle ya öfkeyle ya da üzümlere karşılar ve saçmalık, dolandırıcılık ve çocukluk olarak niteler. Gerçekten de bunlar Cagliostro'yu ve öteki sihirbaz doktorları anımsatıyor. Mesmer'in ilk deneyleri tamamen şaşkın ve çaresiz halde ortaçağın çalılıklarında bir ileri bir geri giderek tökezler. -Neden bunları burada güzel gösterelim ki? Manyetik gücü salt sürtmeye ağaca, suya, aynaya ve müziğe aktararak tedavi etkisi ummak, kuşkusuz daha sonrakı kuşak olan bizlere saçma bir komedi oyunu gibi görünüyor. Haksızlık etmemek, dürüst davranmak için o zamanın fiziksel durumunu göz önünde tutmamız gerekir. O zamanın biliminin merakını üç yeni güç çeker. Çocuk kadar küçük, ama terazide Herkül kadar büyük üç tane güç: Papin tenceresi ve Watt'ın yeni makinesi sayesinde buharın motor gücü hakkında, atmosferdeki havanın o devasa enerji yığını hakkında yavaş yavaş fikir sahibi olunuyordu; o havayı eski kuşaklar bir hiç olarak görüp elle tutulmaz bir dünya gazı olarak kabul ediyorlardı. İnsanın ilk kez hava gemisiyle havalanması için önünde on yıllık, ilk buhar gemisiyle suyu yenmesi için çeyrek yüzyıllık zamanı vardı. O zamanlar bu sıkıştırılmış gazın ya da vakumun korkutucu gücü sadece laboratuvar deneylerinde gözlenebiliyordu. Leyden Şişesinde kilitli küçük ve çekingen elektrik, o ifrit, o da o zamanlarda ortaya çıkmıştı. 1775'te elektrik etkisi ne anlama gelebilirdi ki? Daha Volta, o belirleyici gözlemlerini yapmamıştı. O oyuncak gibi küçük piller sadece birkaç işe yaramaz mavi kıvılcım ya da hafif çarpmalar meydana getiriyordu. Mesmer'in zamanında elektrik hakkında bilinen tek şey bunlardı ve mıknatıs hakkında bilinenden daha fazla değildi. Ama yine de o zamanlar insan ruhundaki bu boğuk önsezi, müthiş bir tazyik oluşturmuş olmalıdır ki, gelecek bu kuvvetlerden birinin

yardımıyla, belki sıkıştırılmış buhar, belki de elektrik ya da manyetik pil ile, dünyanın şeklini değiştirip iki bacaklı memelilerin dünyaya hâkimiyetini milyonlarca yıl garanti edecekti; bugün bile hâlâ ölçülemeyen, insan eliyle yönlendirilen, şimdi şehirlerimizi ışıkla donatan, gökyüzünde uçarak sesi ekvatorдан kutuplara bir saniye gibi kısa bir sürede ulaştıran enerjilerle ilgili bir sezgiydi bu. Devasa güçler bu ilk zamanlarda yeşermeye başladı. Bunu o zamanki dünya ve Mesmer hisseder, ancak o “Venedik Taciri”ndaki prens gibi üç kutudan yanlış olanını seçer. O çağ gelişme beklentisindeyken, Mesmer gider en güçsüz element olan mıknatısı seçer. Bu, tartışılmaz bir hatadır, ancak zamanın koşulları göz önünde tutulursa anlaşılır ve normaldir.

Şaşırtıcı olan Mesmer’in aynaya sürtmek ve manyetik havuzla ilgili ilk yöntemleri değildir; bizim için asıl şaşılmaması gereken olay, bu yöntemiyle, tek başına bir adamın değersiz bir mıknatısla inanılması güç tedavi etkisini yaratmasıdır. Ama bu görünürdeki mucize kürlerin, psikolojik bakımdan doğru değerlendirilirse hiç de olağanüstü olmadıkları ortaya çıkar. Çünkü muhtemelen, hatta kesin olarak tıbbın başlangıcından beri acı çeken insanoglu, bizim sandığımızdan ve tıbbın kabul edeceğinden çok daha sıklıkla telkinle tedavi edilmiştir. Dünya tarihine bakıldığı zaman bu kadar çelişkili hiçbir tıbbi yöntem gösterilemez; meğerki o yöntemle inanma sayesinde hastalara belli bir süre yardım edilebilsin. Büyük babalarımız ve ecdadımız öyle yöntemlerle tedavi edildiler ki günümüzün tıbbi bunlara ancak acıyarak güler. Günümüz tıbbının tedavi tarzına, gelecek elli yılın bilimi aynı gülümsemeyle bakacak ve hatta belki de onu tehlikeli olarak niteleyecektir. Çünkü nerede şaşırtıcı bir tedavi olursa, bunda farkında olmadan telkinin çok büyük payı olmuştur. Antik dönemin büyük

yemin formülünden Theriak'a⁴ ve ortaçağın kaynatılmış fare dışkısına ve radyum çubuğuna kadar, bütün çağlardaki tedavi yöntemlerinin etkilerinin büyük bir bölümünün ardında insanın içinde doğan iyileşme isteği vardır. Bu istek o kadar büyüktür ki o esnada kullanılan tedavi aracı ister mıknatıs, ister kan taşı, ister enjeksiyon olsun, birçok hastalıkta çoğu zaman hastanın tedavi aracına karşı gönderdiği güç karşısında pek önemli değildir. Son keşfedilen kürün en beklenmedik başarılar elde etmesi çok mantıklı ve normaldir; bunu mucize olarak görmemek gerekir. Çünkü henüz ne olduğu tam bilinmeyen şey insanlarda en yüksek derecede umut yaratıp onun isteklerine cevap verir. Mesmer'de de durum bundan farklı değildir. Mesmer'in mıknatısıyla bazı insanları iyileştirdiği duyulur duyulmaz, Viyana'da ve bütün ülkede uyguladığı yöntemin her hastalığa deva olduğu haberi yayılır. İnsanlar uzaktan yakından akın akın Tuna kıyısındaki büyücüye giderler ve hepsi mucize yaratan mıknatısa sürünmek ister. Asilzadeler Viyanalı hekimi şatolarına davet ederler. Gazetelerde yeni yöntem hakkında yazılar çıkar, tartışılır, göklere çıkarılır; bazen de Mesmer'in sanatı lanetlenir. Ama asıl önemli olan herkesin onu tanıyıp bu yöntemi denemek istemesidir. Eklem iltihabı, titreme, kulak uğultusu, mide ağrısı, düzensiz adet görme, uyku bozuklukları, karaciğer ağrıları, hiçbir tedaviye cevap vermeyen daha yüzlerce hastalık Mesmer'in mıknatısıyla iyileştirilir. Şimdiye kadar eğlencelere sahne olan Landstrasse 261'deki evde mucize üstüne mucize gerçekleşir. O seyahat eden ecnebinin Mesmer'in merakını sihirli yönetime çekmesinin üzerinden henüz bir yıl geçmeden, tanınmayan hekimin şöhreti Avusturya sınırlarının dışına, çok daha uzaklara

⁴ Ortaçağın her şeye deva ilacı (ç.n.).

taşınmıştır. Öyle ki Hamburg, Cenevre ve daha başka uzak yerlerden birçok hekim, ondan mıknatıs kürünün uygulanış şeklini anlatması için ricada bulunur, Mesmer'in deneylerini sürdürmek ve kendi yönünden kontrol etmek ister. Bu durum Mesmer'in güvenini artırır. Viyanalı hekimin mektupla sırrını paylaştığı Altona'daki Dr. Unzer ile Cenevre'deki Dr. Harsu da Mesmer'in yöntemine göre mıknatıs yardımıyla elde ettikleri mucizevi tedavi edici etkiyi doğrularlar. Ve hemen Mesmer'in kürleri hakkında heyecanlı bir yazı çıkarırlar. Bu türden takdirler Mesmer'in taraftarlarının artmasını sağlar ve sonunda seçici prens onu Bavyera'ya davet eder. Viyana'da meydana gelen aynı olaylar Münih'te de şaşırtıcı bir şekilde devam eder. Mesmer mıknatısı tamamen felçli ve gözleri görmeyen akademi kurulu başkanı Osterwald üzerinde kullanarak sansasyonel bir başarı elde eder. 1776 yılında akademi kurulu başkanı Augsburg'da Mesmer tarafından iyileştirilmesiyle ilgili bir rapor yazıp bastırır. Bu yazıda şunları söylemektedir: "Şimdiye kadar bu farklı hastalıklara yapmış olduğu şeyler, doğanın gizemli özelliklerinden birini keşfettiğini akla getiriyor." Şifa bulan adam, içinde bulunduğu durumu çok ayrıntılı bir şekilde anlatır. Mesmer'in onu bulduğundaki çaresiz halini ve bir seferde mıknatıs yardımıyla şimdiye kadar hiç tıbbi çözüm getirilmeyen ağrılarından şaşılacak şekilde kurtulduğunu yazar. Hekimlerin yapacakları itirazları baştan çürütebilmek için bu bilge akademisyen şöyle der: "Eğer birisi gözlerimle gördüğüm tarihsel olayın bir hayal ürünü olduğunu ileri sürerse, o zaman buna razıyım ve dünyadaki hiçbir hekimden sağlıklı olduğumu hayal ettiğimi ispatlamasından başka bir şey istemem." Bu karşı konmaz başarının etkisiyle Mesmer ilk (ve son) kez resmi olarak kabul görür. 28 Kasım 1775'te Kurbavyera Akademisi Mesmer'i törenle üyeliğe alır. "Çün-

kü o [akademi-ç.n.] şöhretini beklenmedik, aynı zamanda yararlı öğreti ve buluşlarının özel ve itiraz götürmez denemeleriyle ölümsüzleştirerek kazanan bu adamın, onların gelişmesine de çok katkı sağlayacağından emindir.” Sadece bir yıl içinde mücadele ederek en mükemmel zaferi elde eder. Mesmer, bundan memnun olmuştur herhalde: Bir akademi, bir düzine hekim, yüzlerce iyileşmiş ve kendinden geçmiş şükran borçlu hasta mıknatısın tedavi gücünü tartışılmaz bir şekilde doğruluyordu.

Tarafsız tanıklar tam Mesmer’e hak verdikleri sırada, o kendisinin haksız olduğunu söyleyerek şok etkisi yaratır. Bu bir yıl içinde, işin başında yapmış olduğu hatanın farkına varır: Elindeki etkiyi yaratan mıknatıs değil, elin kendisidir. Yani insanlar üzerinde yarattığı şaşırtıcı manyetik etki, kullandığı ölü minerallerden değil de kendisinden, yani canlı insanın kendisinden gelmektedir. Sağlık tılsımı mıknatıs değil, mıknatısı kullanan kişinin ta kendisidir. Bu anlayış doğrultusunda olay yeni bir boyut kazanır. Bir ilerleme daha yapılmış ve uygulayan kişinin etkisinin nedeni fark edilmiş olmalıdır. Ancak Mesmer’in zihinsel enerjisi bütün bir yüzyılı aşmak için yeterince büyük değildir. Hatalı ve dolambaçlı yollarında adım adım ilerlemekten başka bir şey yapmaz. Sonunda, dürüst ve kararlı bir şekilde tılsımlı taşı, mıknatısı elinden atarak ortaçağın mucizelerle dolu sihirli tılsım işaretinden kurtulur; fikirlerinin bizim için anlaşılır ve verimli olduğu noktaya varır.

Sezgiler ve Bilgiler

Mesmer’in tedavi yöntemindeki bu belirleyici tarihi değişimi ne zaman yaptığını gün olarak tespit etmek mümkün değildir. Ancak onun minnettar hastası Osterwald, 1776’da Bavyera’dan şunları yazar: “Dr. Mesmer kürlerinin çoğun-

da yapay mıknatıs kullanmadan, kimi doğrudan, kimi dolaylı dokunuşla ağrı olan yerleri tedavi etmektedir.” Mesmer kürlerinde mıknatıs kullanmanın tamamen gereksiz olduğunu bir yıl bile geçmeden fark eder. Çünkü sadece elini kutup aşağı kutup yukarı sinirlere dokunarak sürmesi halinde de hastalar ağrılarında aynı yükselmeyi ya da hafiflemeyi hissederler. Mesmer’in sadece hastaya dokunması sinirlerin kasılmaya başlaması için yeterli olur. Hiçbir alet ya da ilaç kullanmadan organizmada hastalıkla ilgili önce heyecanlandıran, sonra rahatlatan bir değişme meydana gelir. Elinin mutlaka bilinmeyen bir etkisi olduğu, mıknatıstan çok daha esrarengiz bir etkisi olduğu konusunda artık daha uzun süre tereddüt etmez. Bunun ne olduğu ne Paracelsus’ta açıklanıyordu ne eski tıpta ve ne de çağdaş tıpta. Keşfeden de kendi yaptığı keşfin karşısında şaşırıp kalmıştı. Mıknatıs yöntemi yerine yeni bir yöntem keşfetmişti.

Şimdi Mesmer’in dürüstçe: “Ben yanıldım, mıknatıs bir işe yaramıyormuş, onda bulunduğunu sandığım hiçbir güç yokmuş ve kendimin de şaşırdığı anlaşılmayan nedenler bizzat benden kaynaklanıyormuş” demesi gerekirdi. Normal olarak da kürlerine mıknatıs kürü demekten vazgeçmesi ve yüklü şişelerden oluşan garip aygıtı, o hazırladığı tekneyi, bardağı ve ağaçları hiçbir işe yaramayan abrakadabraları ortadan kaldırması gerekirdi. Siyasette, bilimde, sanatta, felsefede pek çok insan var ve bu insanların en cesurları bile, cesaretlerini toplayıp dünkü görüşlerinin bir yanılgı, bir saçmalık olduğunu ne yazık ki itiraf edemiyorlar. Mesmer de tıpkı onlar gibi yapar; mıknatısın iyileştirme gücüne ilişkin savunacak bir yanı olmayan kuramından vazgeçeceğine, çarpık bir geri çekilmeyi tercih eder; çünkü “manyetik” kelimesiyle çift anlamlı bir oyun sergilemeye niyetlidir. Bunun için de mineral mıknatısın işe yaramadığının doğru olduğu, ancak kürlerinde etki

eden şeyin de yine manyetizma, yani “animal” manyetizma olduğu, bunun da ölü metalin canlı insandakine benzer gücü olduğu açıklamasını getirir. Ve çok karmaşık ve çarpık bir şekilde, sisteminde önemli bir şey değiştirmemiş gibi yapmaya çalışır. Ama bu yeni ürettiği “animal” manyetizma (normalde “yaşam manyetizması” yerine hiç de isabetli olmayan “hayvani” manyetizma olarak tercüme edilmektedir), şimdiye kadar anlatılan metal terapisinden tamamen farklı bir şeydir. Yapay olarak yaratılan kelime benzerliğinden dolayı yanılmamak için bu andan itibaren çok dikkat edilmesi gerekir. 1776 yılından sonra Mesmer için mıknatıslama, artık bir mıknatısa dokunmak ya da etkilemek demek değildir. Tersine, sadece ve sadece parmakların ucundaki sinir uçlarından yayılan insani gizli gücün (“hayvani” gücün) başka insanlara iletilmesidir. Bu sihirli sürtünme tedavisini uygulayan insanlar günümüze kadar kendilerine mıknatısçı diyorlarsa, bu isme haksızlık ediyorlar demektir; çünkü büyük olasılıkla bunların evinde bir mıknatıs bile yoktur. Onların tedavileri, sadece ve sadece kişiliğin etkisine, ruhsal etkileme ya da akışkan (fluidal) terapiye dayanmaktadır.

Mesmer o çok tehlikeli hatasını keşfettikten bir yıl sonra, artık onu mutlu bir şekilde geride bırakmıştır. Ama o hatası, o yanılgısı ne kadar da güzeldi ve rahatlık veriyordu! O zamanlar Mesmer kramp ya da sinir krizinden dolayı rahatsızlık çeken hastanın vücuduna mıknatısı koyup ileri geri kaydırmanın yeteceğini ve hastanın da sağlığına kavuşacağını ileri sürüyordu. Şimdi ise mıknatısın büyüleyici başarısının verdiği rahat yanılsama ortadan kalkınca, araştırmacı tekrar çıplak elleriyle her gün yenden hedeflediği sihirli etki karşısında çaresiz kalır. Hastaların şakaklarına ellerini sürerken, nefesini üflerken, kaslar üzerinde yaptığı dairesel hareketlerle oluşan esrarengiz ve ani sinir titremeleri, şaşırtıcı çırpınmalar hangi ele-

mentten geliyordu? Yoksa o, Franz Anton Mesmer'in organizmasından çıkan bir güç, bir "force vitale" miydi? Bu özel akım gücü onun doğasına özgü bir şey miydi, yoksa aynı şekilde her insanda da var mıydı? Onu isteğe bağlı olarak artırmak ya da dağıtıp başka unsurlarla güçlendirmek mümkün müydü? Ve bu güç aktarımı nasıl oluyordu? Ruhsal yolla (hayvani) ya da belki kimyasal ışınlamayla ve küçük görünmez parçacıkların buharlaşmasıyla mı? Bu güç dünyevi miydi, yoksa tanrısal mıydı? Fiziksel miydi, yoksa ruhsal mıydı? Yıldızlardan mı geliyordu, yoksa kanımızın en ince özü, isteğimizin bir ürünü müydü? Çok akıllı olmayan, sıradan ve kendini kaptırıp gözlemleyen bir adamın anlamayacağı binlerce soru, yani manyetik tedavilerin akışkan yolla mı, yoksa hayvani yolla mı olduğuna ilişkin günümüzde de cevaplanmamış binlerce soru akla gelmektedir. Ecnebi kadına manyetik nalla uyguladığı anlamsız kürden sonra istemeyerek hangi labirente girmişti; bu hatalı yol onu nereye kadar götürmüştü? Yıllar boyu bir yol, bir çıkış bulamamıştı. Mesmer bir şeyden emindir, şaşırtıcı deneyiminden bir şeyi öğrenmiştir ve tüm öğretisini bunun üzerine kurar: Canlı insanın varlığı ve sinir yoluyla etkileyişi bazı krizlerde insanlara çoğu zaman tüm kimyasal ilaçlardan daha çok yardım edebilir. "Doğadaki varlıkların içinde insana en fazla insanın kendisi etki eder." Onun düşüncesine göre hastalık insan ahenginin bozulmasıdır, gelgit olayının ritmik akışında meydana gelen tehlikeli bir kopmadır. Ama her insanda içsel bir iyileştirme gücü vardır, o da sağlıklı olma isteğidir. Bütün hastalıkları vücuttan dışarı atan ebedi bir kökensele dürtü, bir yaşam dürtüsü bulunmaktadır. Bu sağlıklı olma isteğini (mekanik tıp uzun süreden beri aşağılamıştır) manyetik etkiyle (biz buna ruhsal etkileme diyoruz) yükseltmenin yeni müknessiyle tedavi biliminin görevi olduğunu söylüyor. Sonradan İsa Bilimi'nde doruk

noktasına ulaşan, Mesmer'in tamamen doğru olan psikolojik görüşüne göre, ruhsal tedavi isteği, sağlıklı olma isteği tedavide gerçekten mucizeler yaratabilir. Bu nedenle hekimin görevi bunu gün ışığına çıkarmaktır. Mıknatısçı yorgun düşmüş sinirlere belirli bir itekleme etkisi yapabilir, organizmanın savunma aküsünü doldurup güçlendirir. Ancak Mesmer, yaşam gücünü yükseltme denemelerinden korkulması gerekir diye uyarıda bulunur. Çünkü hastalık semptomları hemen hafifleyeceği yerde şiddeti daha da artar, daha çok çırpınma meydana gelir. Her doğru uygulanan manyetik tedavideki asıl amacın, hastalığı en uç noktaya kadar, krize kadar yükseltmek olduğunu düşünür. Mesmer'in bu ünlü "kriz teorisinin" Peder Gasner'in ortaçağdaki şeytan çıkarmada kullandığı yöntemlerle benzerlik gösterdiğini fark etmek hiç de zor değildir. Mesmer farkında olmadan, 1776 yılından itibaren ruhsal etkileme ve hipnotize etme kürleri düzenler. Ve başarının asıl sırrı her şeyden önce güçlü ve etkileyici bir şekilde yansıyan, neredeyse tılsımlı denebilecek kişilik gücünün yüksekliğinde yatar. Ama kendi etkisindeki etki unsuru hakkında çok az bilgi sahibi olsa da, en azından bu nev'i şahsına münhasır adam ilk yıllarında ruh bilimiyle ilgili önemli birkaç şeyi algılamayı başarır; bunlar da sonraki gelişmeler için çığır açıcı olur. Mesmer özellikle hastalarının çoğunun mıknatısa karşı duyarlı (biz buna telkin edici ya da medyumsal derdik), kimilerinin ise tamamen duyarsız olduğunu gözlemler. Böylece belli insanlar istek göndericisi, belli insanlar da istek alıcısı etkisi yaparlar. Katılımcıların sayısı artırılınca, kitle şartlanmasıyla bir güçlenme meydana gelir. Mesmer, bu tip gözlemlerle birdenbire o zamanki karakter biliminin içindeki farkları ayırt etme olanağını geliştirir. Hiç beklenmedik bir şekilde ruhun çeşitliliği, daha farklı ve daha çok renk içeren parçalara ayrılır. Tek başına, söz dinlemez bir adamın bir sürü yeni teşvik-

ler ortaya attığı görölmekteydi; ama bu adam çağının ortasında istemeden büyük bir soruna takılır. Hiç kimse, ona aslında bugün bile çözülmemiş fenomenlere yönelik bir açıklama getirecek durumda değildir. Özellikle yetenekli, aynı zamanda tıbbi ve büyüleyici insanların, hangi marifetleriyle sadece ellerini dokunarak ve kişiliğinin verdiği havanın etkisiyle, en derin ve en aydınlanmış bilimin bile yanıt veremediği tedaviler gerçekleştirdikleri yanıtız kalmaktadır.

Hastalara gelince, onlar akışkanın ne olduğunu ya da “nasıl, neden” gibi sorular sormaz, yeniliğın cazibesine kapılırlar. Farklı ve özel olan şeye gözü kapalı, sürü halinde hücum ederler. Mesmer, çok geçmeden Landstrasse'deki evinde manyetik bir hastane kurmak zorunda kalır; hatta genç bayan demoiselle Österlin'in iyileştiğini duyduktan ve diğer hastaların Mesmer'e yazdıkları teşekkür mektuplarını okuduktan sonra yabancı ülkelerden bile hastalar gelir. Artık Landstrasse 261'deki müzik ve zarif bahçe eğlencelerinin devri kapanmıştır. Şimdiye kadar doktorluk diplomasını hiç kullanmayan Mesmer, harareti bir şekilde sabahıan akşama kadar çubuk, baquet ve sağlık fabrikasındaki tuhaf mekanizmalarla çalışır. Eskiden Japon balıklarının içinde yüzdüğü mermer havuzcuğun etrafında şimdi kapalı bir daire şeklinde hastalıklı ve yorgun insanlar durup huşu içinde ayaklarını şifalı suyun içine sokmaktadırlar. Her geçen gün manyetik kürün yeni bir başarısını müjdeler. Her saat yeni inananları gelir, çünkü mucizevi tedavilerle ilgili söylentiler kapı ve pencere aralıklarından evlere sızmaktadır; çok geçmeden şehrin bütün meraklı sakinleri yeniden dirilen Theophrastus Paracelsus'tan başka bir şey konuşmaz. Ama tüm başarılar devam ettiğı sırada biri suskunluğunu korur: Üstat Mesmer'in ta kendisi. Arkadaşlarının ısrarına rağmen hâlâ o mucizeyle yüklü akışkan hakkında fikir beyan etmeye bir türlü cesa-

ret edemez. Sadece yirmi yedi satırla hayvani mıknatısın ilk teorisine kabaca işaret eder. Ancak sırrın etkisini kendisi bilmeden, başkalarına bilgi vermekten inatla kaçınır.

Frölayn Paradies'in Romanı

Franz Anton Mesmer'in Viyana'da ünü arttıkça sevenleri de o oranda azalır. Tüm entelektüel toplum, bilginler ve profesörler o çok bilen, ama bencil olmayan, zengin, konuksever ve geçimli, ama hiçbir zaman gururlu olmayan adamı, zararsız, yeni fikirlerle oynayan bir amatör olduğu sürece sevmişlerdi. Ne zaman ki Mesmer ciddileşir ve yeni tarz kürlerle sansasyon yaratır, birdenbire hekim meslektaşlarının önce gizliden gizliye, giderek açık bir şekilde di-rendiklerini fark eder. Eski meslektaşlarına kocakarı ilaç-larıyla ve maskaralıklarla değil, kanıtlanmış sistemlerle ça-lıştığını göstermek için onları manyetik kliniğine davet eder; ama boşuna. Davet edilen profesörlerden ve doktor-lardan hiçbiri bu ilginç tedavi fenomenleriyle ciddi bir şe-kilde ilgilenmez. Onlar için bu, klinik müdahalesi yapılmadan sadece parmak uçlarıyla, ilaçsız ve törenle yapılan bu tedavi, kullanılan sihirli çubuk ve mıknatıslı tekne pek ciddi görünmez; bunu anlamak kuşkusuz zor değildir. Çok geçmeden Mesmer ensesinde keskin bir hava cereya-nı hisseder. O günlerde Münih'e "ilk fikrimi karşıladıkları zamanki soğukluk beni hayrete düşürdü", diye yazacaktır. Yeni memleketindeki bilginlerden, eski bilim ve müzik arkadaşlarından samimi olarak en azından bir itiraz ya da tartışma beklemektedir. Ama bir zamanlar dost görünen akademisyenler artık onunla konuşmazlar. Onunla alay ederler; her yerde baştan bir ret ile karşılaşır; bu da onu fazlasıyla kızdırır. 1776 yılının Mart ayında Kurbavyera Bilimler Akademisi'nin sekreterine fikrinin "Viyana'da ye-ni olmasından dolayı hemen hemen genel takibata alındı-

ğını” söyler ve iki ay sonra şikâyetini artırır: “Ben hâlâ fiziki anlamda tıbbi keşifler yapmaya devam ediyorum, ancak sistemimin açıklanması için bu alçak ve kötü niyetli insanlarla durmadan çatışmaktan çalışmalarına zaman bulamıyorum. Beni burada bir dolandırıcı gibi görerek bana inananları bir şeytan olarak niteliyorlar; yeni gerçek bundan ibarettir.” der.

Vakitsiz gelenin değişmez kaderi onu çabuk yakalar: Fakültelerin bitmez tükenmez tutucu tavrı, kendine karşı kötülüğün ve düşmanlığın gelmekte olduğunu fark etmesini sağlar. Viyana’da mıknaş kürlere karşı el altından ortak bir saldırı başlatılır. Fransız ve Alman dergilerinde Mesmer’in yöntemini gülünç hale getiren Viyana’dan gönderilen ve pek tabii imzasız makaleler yayımlanır. Ancak nefret henüz kapalı kapılar ardında dile getirilmektedir, çünkü Mesmer’in kişisel kusursuz davranışı açıktan saldırıyı zorlaştırır. Ona dolandırıcı, bilgisiz ve yeteneksiz kür sihirbazı demek, iki fakülteden doktora unvanı almış, on yıldan fazla bir süreden beri Van Swieten ile Van Haen gibi otoritelerin imzalarını hekimlik diplomasında taşıyan adamın umurunda değildir. Para hırsıyla müşteri soyan kimse olarak da suçlanamazdı; çünkü bu zengin adam hastalarının büyük bölümünü ücretsiz tedavi etmektedir. Onu çenesi düşük ve palavracı olarak gözden düşürmeye çalışmak ise yapılacak en büyük aptallık olurdu, çünkü Mesmer buluşunu aşan sözler eden biri değildir. Hiçbir zaman (daha sonra Mary Baker-Eddy’nin İsa Bilimi ile yaptığı gibi) evrensel bir terapi bulduğunu ve bunun öteki tıbbi müdahaleleri gereksiz kıldığını iddia etmez. Özenle ve sınırlayarak uyguladığı hayvani manyetizmanın doğrudan sadece sinir hastalarına yararlı olduğunu, gerektiğinde ancak dolaylı yoldan hastalığın yol açtığı bedensel olguları etkileyebileceğini tespit eder. Böylece meslektaşlarının iç-

ten içe birikmiş kızgınlıkları, nefret ettikleri yenilikçiye çelme takabilmek için biraz daha sabır istemektedir.

Nihayet beklenen fırsat ortaya çıkar. Karar Frölayn Paradies'in olayı ile gelir; olay kolayca etkili bir oyuna dönüştürülebilecek küçük bir romandır. Çünkü burada bir hastalık hikâyesinde çok nadir olan bu sahne etkili bir şekilde canlandırılmaktadır. Üstün yetenekli genç bir kız olan Maria Theresia Paradies, göz sinirlerinde meydana gelen felç yüzünden dört yaşından beri tedavisi mümkün olmayan körlüğe mahkûm olmuştur. Piyano çalmadaki olağanüstü yeteneği onu Viyana'da meşhur eder. İmparatoriçe onun vaftiz analığını üstlenir. Harika müzisyen çocuğun ebeveynini iki yüz altına emekliye bağlar ve ayrıca çocuğun eğitim masraflarını üstlenir. Frölayn Paradies sonraları birçok konser verir, hatta Mozart'ın da bulunduğu bir konsere katılır. Bunun dışında onun yayımlanmış birçok bestesi hâlâ Viyana Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir.

Bu genç kız Mesmer'e getirilir. Daha önce Viyana'nın en ünlü göz hekimleri olan cerrah Profesör Barth ve saray başhekimisi Stoerk tarafından yıllarca okul bilgilerine uygun biçimde tedavi edilmiş, ama bir sonuç alınamamıştır. Ancak birtakım belirtiler (gözlerin yuvasından çıkarcasına çarpıntılı göz seğirmeleri, delilik benzeri nöbetlere sebebiyet veren dalak ve karaciğer ağrıları) Frölayn Paradies'in körlüğünün göz sinirlerinin yıpranmış olmasından ziyade, ruhsal bozukluğuna bağlı olduğu ihtimalini kuvvetlendirir. Arada bir Mesmer'e götürürler, Mesmer onda genel sinir yapısının zarar görmüş olduğu tespitini yaparak, bu vakanın kendi yöntemiyle muhtemelen tedavi edilebileceğini belirtir. Manyetik küründeki gelişmeleri yakından izleyebilmek amacıyla genç kızı evine alır ve öteki iki hastasıyla birlikte ücretsiz olarak evinde manyetik tedaviyi uygular.

Buraya kadar o dönemden aktarılan tüm bilgiler birbiriyle örtüşmektedir. Ancak esas bu andan itibaren, kızın neredeyse tamamen görebilmesini sağladığını ifade eden Mesmer ile tüm bu tedavileri, iyileştirmeleri maskaralık ve “hayal” diye reddeden profesörlerin görüşleri arasında tam bir zıtlık ve uçurum meydana gelmektedir. (Bu “hayal” kelimesi Mesmer’in tüm akademik kararlarında bu andan itibaren önemli rol oynayacaktır.) Ancak bugün, aradan yüz elli yıl geçtikten sonra, birbirine taban tabana zıt bu iki iddia arasında karar vermek kuşkusuz kolay bir iş değildir. Maria Theresia Paradies’in gözlerinin daha sonra da iyileşememesi doktorları doğrularken, buna karşın halkın tanıklığı ve kör kızın babasının kaleme aldığı, bana göre de daha somut, anlaşılır ve doğrudan doğruya hayal ürünü deyip geçilemeyecek değerdeki yazılı rapor Mesmer’i doğrulamaktadır. Çünkü kör bir insanın ışığı ilk defa görebilmesini psikolojik açıdan dile getiren bu denli bilgendirici az sayıda yazılı metin okudum. Öte yandan kişinin bu kadar ince ve ruhu okşayan bir gözlemi kurgulayabilmesi için saray sekreteri baba Paradies ve doğasında fazla şairane özellikleri olmayan Mesmer’in çok üstünde bir şair ve psikoloğun özelliklerine sahip olması gerekir. Rapor genel olarak şunları içermektedir: “Sayın Doktor Mesmer’in, kısa ve yoğun manyetik tedavisinden sonra artık o, kendisine sunulan cisim ve şekillerin ana hatlarını birbirinden ayırt edebilmekteydi. Bu yeni duyusu, çok karanlık ya da pencere kanatları ve perdelerle kapatılan odada görebilecek kadar hassastı. Beş kat bandajla sarılı gözlerinin önünden yanan bir ışığı hızlıca geçirince, yıldırım çarpmış gibi hemen yere düşerdi. Onun gördüğü ilk insan sayın Dr. Mesmer’di. Mesmer’i ve Mesmer’in kendisini sınamak için gözü önünde yaptığı değişik vücut hareketlerini pür dikkat izliyordu. Bu hareketler üzerine belli oranda ürperiyor ve şöyle diyordu: ‘Buna bakmak çok ürküntü veri-

yor! Bu bir insan şekli mi?’ Onun isteği üzerine eve çok uysal ve onun çok sevdiği büyük bir köpek getirildi; köpeği aynı dikkatle izliyordu. Bunun üzerine ‘Bu köpek bana insandan daha hoş geliyor; onun görüntüsüne daha çok katlanıyorum’ diyordu. İnsanların yüzlerinde gördüğü burunlar ona özellikle çok kaba geliyordu. Bundan dolayı kendini gülmekten alamıyordu. Bunun üzerine şöyle diyordu: ‘Bu burunlar bana sanki beni tehdit ediyorlarmış ve gözlerimi yerinden çıkaracaklarmış gibi geliyor.’ Daha çok yüz gördükten sonra bu duruma daha çok alıştı. Yeni bir yüzü algılamada, yeni doğmuş bir çocuğun algılama ve tecrübesine sahip olduğu için, renkleri ve mesafelerin derecesini algılamada daha çok sıkıntı çekiyordu. Değişik renk aralıklarını tanımada hiç yanılmıyordu, ancak daha önce öğrendiği renkleri karşılaştırarak tanımlaması istendiğinde, eğer yol gösterilmezse daha çok zorlanıyordu. Siyah rengi daha önce körlüğü zamanında algıladığı görüntü olarak ifade ediyordu. Bu renk onu belli bir melankoliye sürüklüyor ve bu da kür sırasında sık sık kendini gösteriyordu. Bu sırada sık sık aniden ağlama krizine tutuluyordu. Bir seferinde öylesine şiddetli bir krize yakalandı ki kendini kanepeye attı, sağa sola vurarak her şeyi tekmeleyip itti ve acıklı serzenişlerle hıçkırdı, çaresizlik içinde el kol hareketleri yaptı; bir insanın üzerinde oluşan dış etkenlere dayalı bu baskıyı bayan Sacco ya da başka ünlü bir aktris ondan daha iyi sergileyemezdi. Her ne kadar kısa süre sonra yine ilk haline dönecek olsa da, çok geçmeden bu keyifsizliği geçer, önceki hoş ve zinde halini alırdı. Hemen ilk günlerde tekrar görebileceği söylentisi yayılmasından dolayı akrabalarının, dostlarının ve saygın yüksek makam sahibi insanların hücum etmesi onda isteksizlik yarattı. Hoşnutsuzluğunu bir seferinde bana şöyle ifade etti: ‘Kendimi eskiden olduğundan daha mutsuz hissetmem nereden kaynaklanıyor? Gördüğüm her şey beni te-

dirgin ediyor. Ah, kör olduğum sırada çok daha sakin bir yaşamım vardı!’ Onu, içinde bulunduğu sıkıntılı durumun dış kaynaklı olduğu konusunda teselli ediyordum. Görmeye alıştıkça diğer insanlar gibi sakin ve mutlu olacağı konusunda inandırmaya çalışıyordum. ‘İyi o zaman’, diye cevap veriyordu, ‘eğer her gördüğüm yeni bir şey sonrasında şimdi yaşadığım huzursuzluğun benzerini yaşayacaksam, o zaman hemen kör halime dönmeyi tercih ederim.’

Edindiği yeni algılama onu ilk doğal haline soktuktan, nesneleri önyargısız ve kendisinde doğal olarak nasıl bir izlenim bırakırlarsa öyle tanımlıyordu. Kişilerin yüz hatlarından onların ruh hallerini çok rahat okuyabiliyordu. Eline verilen bir ayna onu çok şaşırtmıştı; aynanın yüzeyinin nesneleri yakalamasının ve onları tekrar göz önüne getirmesinin nasıl olduğunu bir türlü anlamıyordu. Onu yüksek duvar aynasının bulunduğu muhteşem bir odaya götürdüler. Kendini aynada seyretmeye doymuyordu. Aynanın önünde çok ilginç hareketler ve dönüşler yapıyordu; özellikle aynaya yaklaştığında kendisine yaklaşan, uzaklaştığında ise kendisinden uzaklaşan aynadaki yansımasına gülmeden edemiyordu. Belli bir mesafede algılayabildiği tüm nesneler ona küçük görünüyordu; bu nesnelere yaklaştıkça büyüdüklerini düşünüyordu. Gözü açıkken bir lokma kızarmış ekmeği ağzına götürünce, ekmeğin ağzına sığmayacak kadar büyük görünüyordu.

Bunun üzerine kız havuza götürüldü, kendisi havuza büyük çorba kâsesi diyordu. Dalları yanlarına bağlanmış meyve ağaçlarının arasından geçerken, onlar da kendisiyle beraber hareket ediyormuş gibi görünüyordu; odaya geri dönüşünde binanın üzerine geldiğini sanıyordu, özellikle de aydınlık pencereleri çok hoşuna gidiyordu. Ertesi gün onu tatmin olsun diye gün ışığında bahçeye çıkarmaları gerekti. Etrafında gördüğü her nesneyi yine çok büyük bir

dikkatle izledi, ancak bu defa bir önceki akşam kadar zevk almıyordu. Önünden akıp giden Tuna nehrine uzun, geniş ve beyaz bir şerit diyordu, ırmağın başlangıç ve bitiş yerlerine yönelik görebildiklerini doğru yorumluyordu. Irmağın karşı tarafında, yaklaşık bin adım ileride Praterau'da bulunan ağaçlara ellerini uzatsa dokunabileceğini sanıyordu. O gün çok aydınlık bir gün olduğundan bahçede çıplak gözle bakmaya fazla dayanamadı. Mevcut ışığın henüz zayıf olan duyusuna fazla gelmesi ve başını döndürmesi üzerine kendisi gözlerinin tekrar bağlanmasını istedi. Gözleri bağlandıktan sonra kendisine eşlik edilmeden adım atmak istemiyordu; oysa daha önce kör iken oturma odasında dolaşıyordu. Duyuların yeniden dağılmasının etkisiyle piyanoyu artık daha çok düşünerek çalmaya başladı; oysa daha önce büyük konserlerde bile akıcı bir biçimde piyano çalıp aynı zamanda etrafındaki insanlarla da sohbet ederdi. Artık gözleri açık olarak bir parçayı çalmakta zorluk çekiyordu. Parmaklarının piyanonun üzerideki öteye beriye uçtuğunu, ancak yine de tuşların büyük bir bölümüne isabet ettiremediğini izliyordu.”

Bu açık, neredeyse klasik yansıtma gerçeğin çarpıtıldığı izlenimini mi veriyor? Bu kadar çok itibarlı tanığın kendini böylesine aptal yerine koydurup iki cadde ötede vaktiyle kör olan birisinin mucizevi tedavisi hakkında ikna olmadan gazetelere bilgi verdiğini kabul etmek gerçekten mümkün mü? Manyetik kür tedavisinin çıkardığı gürültüden dolayı birçok hekim olaya müdahale etmek için ısrar eder. Çünkü bu kez, Mesmer onların şahsi alanlarına girmiş bulunuyordu. Özellikle de bayan Paradies'i yıllarca tedavi eden, ancak sonuç alamayan ünlü göz hekimi Profesör Barth, istenmeyen bu tedavi yöntemine karşı amansız bir savaş açar. Barth, Frölayn Paradies'in hâlâ kör olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtip, “çünkü önüne konulan cisimleri tanımamakta ve çoğunlukla karıştırmakta-

dır” der. Bu iddia aslında daha önce kör olan, nesneleri tanımayan ve ilk defa bunlarla karşılaşan birisi için normal bir durumdur, psikolojik bakımdan kolayca açıklanabilecek, hatta olasılığı güçlü bir yanılgıdır; hiç de inandırıcı değil. Ancak resmîlik sıfatını taşıyanlar ağırlıktadır. Önce etkili hekimlerin müdahalesi, Mesmer’in iyileşme aşamasındaki hastasını imparatoriçe Maria Theresia’ya şahsen takdim etme niyetinin önünü keser. Öte yandan kışkırtılmış meslektaşları Mesmer’in manyetik kür tedavisini devam ettirmesini engellemek için daha büyük bir çaba içine girerler. Doğrusu “Hangi hakla?” diye tarafsız olarak sormak gerekiyor. Çünkü en kötü durumda bile, ruhsal kür Frölayn Paradies’in ölü göz sinirini daha da öldürecek, kör bir insanı daha da kör edecek değil ya. Hiçbir yasa maddesi, en iyi niyetle yazılmış olsa dahi, uzman bir doktorun tedavisinin ortasında hastasının elinden alınmasına hukuکی dayanak tanımaz. Üstelik Frölayn Paradies kendini tedavi eden kişiye sadakatle bağlandığından dolayı Mesmer’in karşıtları onun elinden o değerli kobayı alabilmek için hileli bir yola başvururlar: Eğer kızlarının gözleri ileride gerçekten görecektense, imparatorluğun kendileri için sağlamış olduğu yıllık iki yüz dukatelik yardımın derhal kesileceği ve kör piyanistin yapacağı gösterilerin de sonu olacağı yolunda kızın ebeveyninin yüreğine dehşet verici korku salarlar. Paranın tehlikeye girecek olması aileyi hemen etkiler. O ana kadar Mesmer’e tam bir teslimiyet içinde olan baba evin kapısını büyük bir hışımla teper, içeriye girer ve palasını çekip Mesmer’i tehdit ederek kızını derhal geri ister. Ama tuhaf olan, kızın geri verilmesini istemeyen doktorun kendisi değildir. Tam tersine, tedavi üstadına tıbbi ya da cinsel sebeplerle bağlı olan Frölayn Paradies, ebeveynine dönmek istemediğini, Mesmer’in yanında kalmak istediğini kesin bir dille ifade eder. Bu durum annesini tekrar çileden çıkarır, ebeveyni yerine ya-

bancı bir insanı tercih eden laf anlamaz kızına büyük bir öfkeyle saldırır, savunmasız kızcağızı döver, krampa sokacak derecede hırpalar. Ne var ki tüm emirler, tehditler ve dayak, kararlı Frölayn Paradies'i yardımcısından (belki de sevgilisinden) ayrılmak için harekete geçirmez. Manyetik tedavinin yapıldığı klinikte kalmaya devam eder: Mesmer bir zafer elde etmiştir, ama bu Pyrrhus zaferi gibi bir şeydir. Çünkü yaratılan tüm bu heyecan ve maruz kalınan kaba kuvvet sonrasında, az da olsa zorlukla kazanılan görebilme gücü tekrar kaybolmuştur. Zarara uğramış sinirleri iyileştirebilmek için küre tekrar baştan başlamak gerekmektedir. Ancak Mesmer'e bu kadar zaman tanınmaz. Fakülte tüm ağır silahlarını kuşanıp kapıya dayanır. Başpiskopos Kardinal Migazzi'yi, imparatoriçeyi ve sarayı, görüldüğü kadarıyla Theresia Avusturyasının en güçlü mercii olan ünlü ahlak komisyonunu harekete geçirir. Profesör Stoerk, Avusturya Tabipler Birliği başkanı sıfatıyla, imparatoriçe adına bu "şarlatanlığa son vermek için" emir verir. Böylece devlet kuvveti, hipnotizmacının medyumluk gücünü kırar. Mesmer, hemen uygulamasına son vererek Frölayn Paradies'in tüm umutsuz şikâyetlerine rağmen tedavi etmeden onu tekrar ebeveynine teslim etmek zorunda kalır. Bu üzücü olayla ilgili diğer sonuçlar, evrakların gasp edilmesinden dolayı tam olarak aydınlatılamamıştır. Ya Mesmer, ilgili kurumca az ya da çok aceleyle "istenmeyen ecnebi" statüsünde Avusturya'dan sürülür ya da kendisi Viyanalı meslektaşlarıyla uğraşmaktan bıkar. Her ne sebepten olursa olsun, Mesmer, Paradies olayından sonra Landstrasse 261'deki muhteşem evinden ve Viyana'dan derhal ayrılır; önce İsviçre'de, daha sonra Paris'te kendine yeni bir yurt arar.

Viyana'daki fakültenin amacına ulaştığı için artık mutlu olması gerekir. Çünkü huzursuz ve herkesten ayrı düşünen kişiyi temizlemiş, ilk adımları her ne kadar net ol-

masa da, modern psikoterapi tedavi yöntemine yakın bir tedavi şeklini karalayıp (kendi ifadesiyle: bütün dünya adına) yok etmiştir. Viyana'daki fakültede psikoloji alanında şimdi yeniden keyfilik (rebus psychologicus) ve böylelikle çeyrek yüzyıl için sükûnet egemen olur; ta ki tekrar can sıkıcı bir yenilikçinin, Sigmund Freud'un psikanaliziyle gelişine kadar. Freud'a karşı fakültenin kendi profesörleri aynı tarz önyargıyla ve öfkeyle savaşırlar; ancak bu sefer şans eseri bundan önceki kadar başarılı olamazlar.

Paris

On sekizinci yüzyıl düşünce ve yaşam tarzı olarak kozmopolit bir dönem olmuştur. Avrupa'nın bilim ve sanatı henüz tek ve büyük bir aileyi yansıtmamaktadır ve entelektüel insan için şimdiki devletler arasındaki bağnaz ayrım henüz keşfedilmemiştir. O dönemde sanatçı, bilim adamı, müzisyen ve de filozof yabancı bir ülkede bulunma tedirginliğine kapılmadan bir resistanstan ötekine dolaşır, yeteneğini ve amacını gerçekleştirebildiği her yerde kendini evinde hissederdi; bunlar, bütün ulusların, halkların ve hükümdarların aynı derecede iyi niyetli dostlarıydı. Nitekim Mesmer'in Viyana'dan ayrılıp Paris'e yerleşmesi hiçbir şekilde özel bir karar anlamına gelmez ve ilk saatten itibaren hayatındaki bu değişiklik için pişmanlık duyması gerekmez. Avusturyalı aristokrat hastaları, ona elçilik müşavirine ait evi açarlar, her türlü yeni, özel ve eğlenceli şeye meraklı olan Marie Antoinette, ona destek sözü verir. Mesmer'in dönemin olağanüstü güçlü farmasonluğuna tam bağlı oluşu, kendisini Fransız entelektüel çevresinin göbeğine yerleştirir. Ayrıca öğretisi çok uygun bir döneme rastlar. Çünkü Voltaire ve Ansiklopedi yazarları şüpheli ve

saldırgan tavırlarıyla kilise inancını Dixhuitième⁵ toplu-
mundan alaylı bir şekilde çıkarırken, insandaki ebediyen
var olan yıkılmaz inanç ihtiyacını yerle bir etmek yerine
("écrasez l'infâme!")⁶ her türlü dolambaçlı yollara ve mis-
tik sığınağa itmişlerdir. Paris, aydınlanma döneminin baş-
langıç günlerinde olduğu kadar hiçbir dönemde yenilen-
me düşkünü ve batıl inançlı olmamıştır. Incil'deki azizle-
rinin dini menkıbelerine inanmaktan vazgeçildiğinden be-
ri, insan kendine yeni ve ilginç azizler arar ve bunları sürü-
gibi akın eden "Güllü Haç" mensubu,⁷ simyacı ve doğru-
luk sever şarlatanlarda bulur. Çünkü imkânsız olarak ka-
bul edilen ne varsa, resmi bilime korkusuzca ters düşen
her şey, o günün canı sıkılmış ve kendini felsefe modasına
kaptırmış olan Paris sosyetesini tarafından coşkuyla kabul
görmektedir. Falcılığa ve büyücülüğe, beyaz ve kara bü-
yüye olan bu tutku en üst çevrelere dahi nüfuz etmiştir.
Fransa'da devleti yöneten Madame de Pompadour, gecele-
ri Tuilerie'nin arka kapısından sızarak geleceğiyle ilgili kah-
ve falına baktırmak için Madame Bontemps'e gider. Ayrıca
söylentilere göre (Casanova'nın yazılarında okunabilir)
Urfè Düşesi, Diana ağacı diktirir ve böylece kendini psiko-
lojik olarak gençleştirir. Yine l'Hôpital Markizi, yaşlı bir
bayan tarafından kara büyü kullanılarak şeytanla tanıştı-
lacağı vaadiyle تنها bir lokale götürülür; ancak iyi niyetli
markiz ve bayan arkadaşı anadan doğma çıplak bir vaz-
iyette şeytanı beklerken, dolandırıcı kadın elbiseleri ve
cüzdanları alarak oradan kaçır. Akşam yemeğinde efsane
Kont Saint-Germain'in, bin yıllık yaşamını İsa'yla ya da
Muhammed'le olan şahsi dostluğu ile zekice dile getirmesi,
Fransa'nın saygın erkeklerini huşu içinde tir tir titretir.

⁵ On sekizinci yüzyıl (ç.n.).

⁶ "Ezin alçağı!" (ç.n.).

⁷ On yedinci ve on sekizinci yüzyılda faaliyet gösteren gizli bir cemiyet (ç.n.).

Aynı zamanda Prens von Rohan tarafından kendisini Prens von Cagliostro diye tanıtan Sicilya'nın eski kurtlarından dolandırıcı Balsamo'nun şehrin en ünlü konaklarından birinde ağırlanması, meyhaneleri tıklım tıklım dolan meyhanecileri ve pansiyoncuları sevindirir. Aristokratlar, okuma yazması bile olmayan bu sahte hekimden iksir ve afsun alabilmek için Fransa'nın dört bir yanından fayton, tahtırevan ve atlarla şehre akın eder. Saraylı hanımlar, mavi kanlı genç kızlar, prensesler ve baronesler, şatolarında ve şehrin otellerinde sihyacı mutfakları kurarlar; çok geçmeden mucize çılgınlığı salgın bir hastalık gibi halk arasında da yayılır. Saint- Médard mezarlığında, Paris piskopos vekilinin mezarı başında birçok mucizevi iyileştirme haberi yayılır yayılmaz, binlerce insan kabristanı kuşatarak en vahşi titreme nöbetlerine tutulur. O dönemde gariplikler aşırı çılgınlık olarak görülmez, mucizeler aşırı olağanüstü şeyler olarak kabul edilmez. Bunun yanı sıra akılcılığa ve sansasyona kaşı doyumsuzluk içinde bulunan bu çağ, sinirleri tahrik eden ne varsa alarak, her türlü deliliğe çabucak inanıp güvenerek ve inanılsa da, inanılmasa da her türlü büyüye kapılarak dolandırıcıların işini hiçbir çağda olmadığı kadar kolaylaştırmıştır. Nitekim yeni evrensel yöntemi olan bir hekim, oyunu en başından kazanmış demektir.

Ancak Mesmer (bunu her seferinde vurgulamak gerekir), Cagliostro ya da Saint-Germain benzeri olaylarla madenin altın damarlarını aptallığa feda etmeyi hiçbir şekilde düşünmez. Bir uzman hekim olarak teorisiyle gurur duyan, fikirlerini fanatik bir şekilde savunan, hatta onların esiri olan Mesmer bir tek şey isteyip arzu eder: Resmi bilim tarafından kabul edilmek. Moda peşinde koşanların değerli ve yararlı heyecanını önemsemez. Herhangi bir akademisyenin olumlu raporu onun için binlerce aptalın bağışmasından daha değerli sayılırdı. Ama havalı profesörler onunla birlik-

te deney masasına oturmayı akıllarından geçirmezler. Berlin akademisi onun sunumuna kısa ve öz olarak “yanılgı içindededir” yanıtını verir. Viyana Tıp Kurulu ise, onu alenen sahtekâr ilan etmiştir. Hal böyle olunca, onun nihayet dürüst bir kararla onurlandırılmak isteyişindeki umutsuz tutkusunu anlamak zor değil. 1778 yılının Şubat ayında Paris’e adım atar atmaz, doğruca Bilimler Akademisi başkanı Le Roy’a gider. Onun vasıtasıyla tüm üyeleri acilen davet eder; üyeler Mesmer’e geçici olarak tahsis edilen Créteil Hastanesi’nde (Paris yakınlarında) yeni tarz tedavisini en ciddi şekilde sınava tabi tutup inceleme onurunu bahşedeceklerdir. Başkan, yönetmelik uyarınca ilgili başvuruyu görüşmeye açar. Ancak Viyana’daki fakülte onları önceden kıskırtmış olacak ki, Bilimler Akademisi kısa ve öz olarak Mesmer’in deneyleriyle ilgilenmediğini açıklar.

Dünyaya çok önemli bilimsel bir yenilik getirdiğinden emin olan ve buna tutkuyla bağlı olan bir adam, bilimsel çalışmasının bilimsel olarak onurlandırılmasını görmeden öyle kolay kolay pes etmez. Hemen yeni kurulan Tıp Cemiyeti’ne başvurur. Orada bir hekim olarak tartışılmaz ve reddedilmez; hakkını talep edebilecektir. Tekrar Créteil’de tedavi ettiği hastalarını görüşe sunmaya ve her türlü soruya içtenlikle cevap vermeye hazır olduğunu bir kez daha teklif eder. Ancak Tıp Cemiyeti de, Viyana’daki kardeş cemiyetine ters düşmemek için pek istekli gözükmez. Bu tür tedavilerde karar verebilmek için hastaların tedavi öncesi durumlarını bilmesi gerektiğini ve bu konuda ise böyle bir durumun söz konusu olmadığını, dolayısıyla ilgili tedavi yöntemini değerlendirmesinin mümkün olamayacağını belirterek sudan sebeplerle talebi geri çevirir.

Mesmer, sisteminin gözden geçirilerek kabul görebilmesi ya da en azından dikkat çekebilmesi için dünya-daki tüm fakülteler nezdinde beş kez girişimde bulunur. Doğru, dürüst ve bilimsel olarak bundan daha başka türlü

davranması mümkün değildir. Bilim mafyası, onunla ilgili bilgi ve belgelere bakmadan, onu susarak yargıladıktan sonra, artık o da en yüksek karar mercii olan kamuoyuna başvurur. 1779 yılında Fransızca olarak kaleme alıp bas-kıya verdiği “Hayvanda Manyetizmanın Tespiti Üzerine Araştırma” adlı bilimsel yazısıyla tüm entelektüellere ve ilgililere yönelir. Bu yazıda ikna edici ve gerçekten samimi ifadelerle deneyleri için yardım talep edip, mucize ve im-kânsızlık sözü vermeden şefkat ve teveccüh gösterilmesini rica ederek şöyle der: “Hayvanda manyetizma, hekimlerin gizli bir derman diye düşünebileceklerinden ibaret değildir. Bu, sebepleri, sonuçları ve önermeleriyle ortada olan bir bilimdir. Bu olayın tamamının şu saate kadar bilinme-diğini itiraf ediyorum. İşte bu olay hakkında hiçbir bilgisi olmayan insanların hüküm verici olarak karşıma çıkarıl-ması çelişkinin temelini oluşturan noktadır. Yargıç değil, öğrencilerim olmalı. İşte bu yüzden amacım, herhangi bir hükümetin bana hastaları küre almam ve daha sonra her-hangi haksız bir suçlanma endişesi taşımadan rahat rahat hayvan manyetizmasının etkilerini eksiksiz bir biçimde ispat etmem için resmi bir evi vermesidir. Daha sonra belli sayıda hekimi bilgilendirme görevini üstlenmek ve bu bu-luşun ne denli genel ya da sınırlı, ne kadar hızlı ya da ya-vaş yayılması kararını aynı hükümetin görüşüne bırakmak istiyorum. Görüşlerim Fransa’da dikkate alınmazsa, Fran-sa’yı gerçi istemeyerek terk ederim, ama mutlaka terk ede-rim. Eğer gideceğim yerlerde de dikkate alınmazsam, o takdirde huzur bulabileceğim bir yer bulmayı ümit ediyor-um. Haklılığımı sarılmış ve vicdanımın her türlü suçla-malarına karşı emin olarak, genel olarak faydalı olmak istediğim insanlığın küçük bir kesimini etrafıma toplayaca-ğım, işte o zaman üzerinde çalıştığım konu hakkında ken-dimden başka hiç kimseden öğüt istemeyeceğim zaman gelecektir. Eğer başka türlü davranacak olursam, hayvani

manyetizma moda muamelesi görür. Herkes bununla ön plana çıkmaya ve az ya da çok gerçek dışı bulgulara ulaşmaya çalışır. Bu olay istismar edilir, yararlı olacağı yerde bir soruna dönüşür ve bunun da çaresi belki yüzyıllar sonra bulunabilir.”

Bu, bir şarlatanın sözleri ya da yeraltında bulunan bir insanın saçmalaması ya da palavra sıkması olabilir mi? Kuşkusuz dilekçe sahibinin yüksek sesle dile getirdiği cümlelerin satır aralarından belirli bir tehdit okunuyor: Mesmer ilk kez bir başarıdan söz ediyor. Çünkü burada bulunduğu birkaç ay içinde bile, sinirsel rahatsızlığı telkinle dayalı tedavi yöntemi önemli taraftarlar ve etkili mütefikler bulmuştur; özellikle de Kont d'Artois'nın özel doktoru Charles Deslon, bir broşürle alenen onun tarafına geçer. Deslon'un sayesinde saraya giden yol kesin olarak açılır, aynı zamanda felç geçirmiş ve Mesmer tarafından iyileştirilmiş olan Kraliçe Maria Antoinette'in saray hanımı, sahibesine onun için ricada bulunur. Madame de Lamballe, Condé Prensi, Burbonya Dükü, Baron Montesquieu ve özellikle günün kahramanı genç Markiz de Lafayette gibi yüksek soylular onun öğretilerine heyecan duyarak inanırlar. Akademinin düşmanca tavrına ve Viyana'daki başarısızlığa rağmen, ileriye dönük bu fikrin sahibini Fransa'da tutabilmek için kraliçenin emriyle, hükümet, Mesmer ile doğrudan pazarlığa oturur; Bakan Maurepas, yukarıdan aldığı emirle ona yirmi bin livre tutarında ömür boyu maaş ve ayrıca ev için on bin livre önerir. Tabii bu paralar devlet adına yetiştirilmiş üç öğrencinin manyetik tedavinin yararını kabul etmelerinden sonra ödenecektir. Ancak Mesmer, tekrar tekrar dar kafalı uzman bilimcilerin önyargılarıyla boğuşmaktan bıkmıştır; artık “şayetli”, “eğerli” hiçbir pazarlığa yanaşmaz ve sadaka kabul etmez. Gururla “Buluşumun doğruluğu açıkça ve kesin bir biçimde kabul edilmeden, hiçbir hükümetle herhangi bir sözleşme

yapmam” diyerek geri çevirir. Viyana’dan kovulan ve iki yıl sonra Paris’te manyetik kür uygulamasını sürdüren Mesmer, Paris’i terk ederim diyerek kraliçeyi tehdit edecek kadar güçlenmiştir: “Sadece siz Majestelerine saygımdan ötürü Fransa’da kalış süremi 18 Eylül’e kadar uzatmayı ve bana inanan tüm hastalar için kürlerimi bu tarihe kadar sürdürmeyi garanti ediyorum. Majesteleri, ben olayları doğru bilgilerle ve iyiliksever anlayışla yönlendirecek, ortaya attığı gelişigüzel söylemlerle insanların psikolojilerinde değişiklik yaratmayacak bir hükümet arıyorum. Tüm insanlığı ilgilendiren bir arayışta Majestelerinin gözünde para ikinci planda olmalı; böyle bir amaç için öngörülen dört yüz bin ya da beş yüz bin frankın hiçbir anlamı yoktur. Buluşum ve ben, bağlı olduğum kraliyete yakışır bir cömertlikle ödüllendirilmeliyiz.” Her türlü fantezi deneylere genelde temkinli ve tutumlu yaklaşan bir anlayışın sahibi olan XVI. Louis’nin karşı koymasıyla olsa gerek, Mesmer’in ültimatomu kabul görmez. Bunun üzerine Mesmer ciddi bir tavır takınır; Paris’i terk eder ve Alman İmparatorluğu sınırları içinde bulunan Spa’ya gider.

Ancak bu meydan okurcasına kendini sürgün etme olayı, trajik bir biçimde Viyana’dan kaçışını ya da sınır dışı edilmesini anımsatmaktadır. Bir hükümdar, bir dava adamı edasıyla Burbonlar imparatorluğunu terk ederken, ona hayranlık duyan bir sürü insan, saygın üstatlarının kendi arzusuyla gittiği sürgüne eşlik eder. Ancak daha fazla sayıda insan Paris’te kalarak onun adına etkinliğini sürdürür. Fakültenin düzenbazlarından dolayı böyle bir adamı gelişi güzel Fransa’dan çıkarmış olmak halk arasında genel bir öfkeye dönüşür, tansiyonu yükseltir. Onu savunan düzinelerce yazı yayımlanır. Bordeaux Pederi Hervier, katedralde açık bir biçimde minberden manyetizma dogmasıyla ilgili vaaz verir. Amerika’ya gidişinden kısa bir süre önce-sinde Lafayette, Washington’a özgürlük savaşı için top ve

tüfekten daha önemli gördüğü Mesmer'in yeni öğretisini getireceğini iletir (un docteur nommé Mesmer, ayant fait la plus grande découverte, a fait des élèves, parmi lesquels votre humble serviteur est appelé un des plus enthousiastes... Avant de partir, j'obtiendrai la permission de vous confier le secret de Mesmer, qui est une grande découverte philosophique).⁸ Siyaset alanında olduğu gibi bilimde de her türlü yeniliği ve ihtilali savunan Farmasonlar elbirliğiyle kardeşlerinin arkasında dururlar. Böylece Mesmer'in hayran taraftarları hükümete, krala, tıp kuruluna, akademiye Mesmer'in koştugu şartlar çerçevesinde Paris'e geri dönmesini kabul ettirirler: Kralın Mesmer'e vermediğini, aristokrasi ve burjuvazi kendi gücüyle sunar. Başta tanınmış Avukat Bergasse olmak üzere, Mesmer'in bir dizi öğrencisi bir anonim şirket kurarak, üstada Kraliyet Akademisi'ne karşı kendi akademisini kurabilme imkânı sağlar; yüz taraftarının her biri yüz Louisdor altını koyar, "pour acquitter envers Mesmer la dette de l'humanité",⁹ karşılığında Mesmer onları kendi bilim dalında yetiştirecektir. Manyetik hisseleri ortaya konulur konulmaz, hemen yok satarak, Mesmer'in aslında talep ettiğinden çok daha fazlası olan 340.000 livre on iki ayda toplanır. Öğrencileri kendi deyimiyle "Harmoni Derneği" (Société de l'Harmonie) adıyla her şehirde bir dernek kurarlar; yani Bordeaux'da, Lyon'da, Strassburg'da, Ostende'de birer tane, hatta bir tane de kolonilerde, San Diego'da. Mesmer galip gelmiş, rica edilmiş, yemin verilmiş, kutlanmış ve kabul görmüş bir vaziyette, görünmez bir fikir imparatorluğunun taçsız kralı olarak Fransa'ya geri döner. Kralın

⁸ En büyük keşfi yapmış olan Mesmer adındaki bir doktor öğrenciler yetiştirmiştir; bendeniz de bu öğrenciler arasında en coşkulu olanlardan biriyim... Buradan ayrılmadan önce, izninizle, büyük bir felsefi buluş olan Mesmer'in sırrını size açıklayacağım (ç.n.).

⁹ "İnsanlığın Mesmer'e olan borcunu ödemek için" (ç.n.).

ondan esirgediğini kendi gücüyle elde eder: Araştırma özgürlüğü, varlığın bağımsızlığı. Ve şayet resmi, yeminli bilim ona savaş ilan edecek olursa, Mesmer artık buna karşı hazırdır.

Mesmer Tutkusu

Manyetik yöntemiyle her türlü hafakanı silip süpüreceği sözünü veren Mesmer, hafakanı Paris'e önce kendi getirir: Mesmeromani. O günün ve her zamanın saygın topluluğu olan Faubourg Saint-Germain, onyıllardan beri lüks içinde tekdüze ve can sıkıntısı içinde yaşamaktadır; bu topluluğu hiçbir şey manyetik tedavi uygulaması kadar coşkulu duruma, hatta şiddetli heyecan nöbetleri geçirecek hale sokmamıştır. Mesmer ve manyetizma birkaç ay gibi kısa bir sürede Paris'te la grand mode, le dernier cri¹⁰ haline gelir. Place Vendôme'daki lüks dairesinin önünde sabahtan akşama kadar saltanat arabaları ve soyluların kabriyoleleri durur; Fransa'nın önde gelen ailelerine benzemeye çalışan yaltakçılar, armalarla süslenmiş tahtirevanlarda bekler. Bu denli beklenmedik sayıda akın için muayene odaları dar geldiği, bu odalarda sadece üç adet hasta teknesi bulunduğu ve bunların da iyi para ödeyen hastalara tahsis edildiği için kişiler, insanların bugün opera localarında gala izleyebilmek için yaptığı gibi, baquetleri birkaç gün öncesinden kiralarlar. O dönemler hayırseverlik moda olduğundan, Mesmer de varlıklı olmayanlar için, zengin ya da yoksul demeden herkes bu "ahenk" tedavi aracından nasibini alabilsin diye, tabii daha küçük boyutlarda baquetler hazırlar. Ancak açık yarası olan hastaları, kesin epilepsi olan hastaları, ruh hastalarını ve sakat, kesik ve kopuk olan hastaları kabul etmez; bununla samimi olarak sadece sinirlerden ha-

¹⁰ moda, en son moda (ç.n.).

rekette insanın genel durumunda bir iyileştirmeyi hedef aldığı, organizmanın tüm yapısında bir mucize etkisiyle değişiklik yapamayacağını itiraf eder.

Manyetik muayene odalarına ve kısa zaman içinde kendi kliniği haline dönüştürdüğü Rue Montmartre'de bulunan Hôtel Bouillon adlı konağa, beş yıl boyunca her kesimden insan akın eder. Bunların içinde gerçekten hasta olanlar, hastalık hastası olanlar, meraklı olanlar ve her seviyeden züppeler vardır. Meraklı her Parisli - ve iyi topluluğa mensup hangi Parisli meraklı olmaz ki? - hepsi bir kez de olsa bu mucizevi akışkanı mutlaka kendi üzerinde denemek ister ve sonra bugün Five o'clock tea sırasında görecelik kuramı ya da psikanaliz üzerine amatörce yapılan sığ konuşmalarda olduğu gibi, sinirleri gıcıklayan sansasyonla şık salonlarda hava atar. Mesmer moda olur ve kendisinin çok ciddiye aldığı bilimi, toplumda bilim değil, tiyatro etkisi yaratır.

Mesmer, kürlerinin şatafatında belli bir tiyatroculuğun olduğunu hiçbir zaman yadsımamış, hatta tam tersi, bunu açıkça kabul etmiştir. "Mes procédés, s'ils n'étaient pas raisonnés, paraîtraient comme des grimaces aussi absurdes que ridicules, auxquelles il serait en effet impossible d'ajouter foi."¹¹ İnsanların ruh halini iyi bilen birisi olarak, inanca dayalı her tedavinin daha etkili olabilmesi için belirli, gizemli ya da dini bir gösteriye ihtiyaç duyulduğunu bilir. Nitekim psikoloji bilgisine dayanarak kişiliğine gizemli bir hava verir; ruhsal bilgi sahibi her hekim gibi otoritesini gizemlilikle daha da artırır. Zaten odanın özel düzeni ziyaretçileri başlı başına huzursuz edip endişelendirmeye yetmektedir. Pencereler, alaca karanlık bir clair-obscur elde etmek için perdelerle karartılır, kalın yer

¹¹ "Yöntemlerim iyi tasarlanmış değilse, saçma olduğu kadar gülünç davranışlar olarak görülebilir ve güven uyandırmaz" (ç.n.).

ve duvar halıları sesi boğar, aynalar her taraftan altın sarısı ışığı yansıtır, ilginç burç sembolleri tatmin edici olmasalar da dikkat çeker. Her zaman belirsizlik beklentiyi, gizemlilik gerilimi, susmak ve saklamak mistik duygu gücünü artırır; bundan dolayı Mesmer'in sihirli odasında göz, kulak ve duygu gibi bütün duyular çok hassas bir şekilde aynı anda meşgul edilip uyarılır. Yüksek odanın ortasında çeşme gibi o malum büyük sağlık teknesi durmaktadır. Sanki kilisedeymiş gibi hastalar nefeslerini tutmuşçasına derin sessizlik içinde manyetik sunağın etrafında otururlar; odanın gerilimli titreşimini bozmamak için hiçbir hareket edemez, ses çıkaramaz. Zaman zaman bir işaret üzerine tekne etrafında dizilmiş kişiler o ünlü (daha sonra isprizma tarafından devralınan) manyetik zinciri oluştururlar. Varsayılan elektriğin bedenden bedene geçirilerek daha kuvvetli dolaşması için huşu içinde sıralanan kişilerden her biri yanındakinin parmak uçlarına dokunur. Arada hafif bir iç çekme dışında hiçbir şeyin bozmadığı mevcut derin sessizliğe yan odadan piyanonun akort sesleri ya da koronun narin vokal sesleri gelir; bazen de Mesmer'in kendisi cam armonikasını çalarak narin ritimlerle heyecanı yatırtmaya ya da etkin seslerle tekrar yükseltmeye çalışır. Böylece organizma bir saat boyunca manyetik güçle beslenir (ya da bugünün deyiimiyle: tekdüzeliğin ve beklentinin yarattığı sinirsel uyarı aracılığıyla telkine dayalı gerginlik). Sonra, nihayet Mesmer içeri girer.

Mesmer bu genel tedirgin ortama güven teskin ederek, ciddi, sakin, ağır ağır ve haşmetli bir edayla girer; daha hastaya yaklaşır yaklaşmaz, rüzgârın zincire vuruşundaki sesi andıran hafif bir titreşme başlar. Zerdüş'tü andıran eflatun renkte ipek cüppesiyle ya da bir Hindistan sihirbazını andıran milli kıyafetiyle, elinde küçük bir değnek, sadece kararlılığıyla hareketleri yumuşatan hayvan terbiyecisi gibi elinde ince, küçük bir demir çubukla bir

hastadan ötekine geçer. Birinin önünde durur, alçak sesle ağrılarını sorar, sonra manyetik çubuğu, aynı zamanda bir yandan hastanın beklenti içindeki bakışlarını keskin ve etkileyici bir şekilde kontrol ederken, bir yandan da bedeninde önce belirli bir yönde aşağıya doğru, sonra tekrar kutupsal yönde yukarıya doğru sürter. Bazılarına ise çubukla hiç dokunmaz; çubuğu sadece hastanın alını ya da ağrı merkezi etrafında görünmeyen bir esinti yaptırarak havada anlamlı bir şekilde çevirir; bunu yaparken keskin bakışla ve dikkatini hep ağrılı kişinin üzerine tutar ve bu sayede onun dikkatini kendi üzerine çeker. Bu prosedür esnasında ötekiler saygılarından dolayı nefeslerini tutarlar; halılarla sesin bastırıldığı geniş odada, belirli bir zaman içinde onun yavaş adımlarından başka ve bazen de rahatlamış ya da sıkışmış nefes alıp vermekten başka hiçbir şey duyulmaz. Genelde bu durum fazla sürmez; hastalardan biri Mesmer kendisine dokunduğunda titremeye başlar, çırpınmayı andıran bir seğirme vücudunu sarar ve hasta terlemeye, bağırma, iç çekmeye ya da inlemeye başlar. Ve daha o ilk hastanın sinirsel hareketleri gözle görülür bir şekilde durulur durulmaz, halka şeklinde duran ötekiler, o ünlü tedavi edici “krizi” hisseder. Birbirine kenetlenmiş grup içinde seğirmeler elektriksel dalgalanmalar halinde devam ederken kitle psikoza başlar; bir ikinci, bir üçüncü hasta krampa yakalanır ve birdenbire cadılar töreni tamamlanır. Sinir krizinden dolayı bazıları, gözü dönmüş bir şekilde ve seğirtiler içinde yerlerde yuvarlanırken, öbürleri kıs kıs güler, bağırır, yutkunur, inler; bir kısmı da şeytan gibi dans eder, yine diğerleri -bu gözlemler o günün kaleme alınan notlarında açıkça görülmektedir- çubuk ya da Mesmer’in keskin bakışlarının etkisiyle bayılıp düşmüştür ya da hipnoz uykusuna dalmış görünmektedir. Onlar dudaklarında sessiz ve donuk bir gülümsemeyle orada kaskatı kesilmiş, hareketsiz bir vaziyette ya-

tarken, gergin ortamı daha da artırmak için yan taraftan müzik çalmaya devam eder. Çünkü Mesmer'in "kriz teorisine" göre, vücudun iyileşebilmesi için sinirsel tüm hastalıkların en üst sınıra kadar tırmandırılmaları, bir anlamda terleyerek atılmaları gerekir. Krizden en çok etkilenenler, bağırانlar, tepinenler ve kasılma içinde kıvrılanlar, hizmetliler ve hipnotizmacı yardımcıları tarafından sakinleştirilmek üzere, kalın minder ve yastıklarla donatılmış, ses yalıtımlı yan odaya, "salle de crises"¹² taşınırlar. (Bu da, tabii ki yüzlerce alaylı yazının sinirli hanımların orada en üst düzeyde fizyolojik tarzda sakinleştirildiklerini iddia etmesine fırsat veriyordu.) Mesmer'in sihirli kabininde her gün hayret verici sahneler sergilenir: Hastalar tekmeden fırlarlar, zincirlerini koparırlar, iyileştiklerini söylerler; diğer bir kısmı diz çöker, üstadın ellerini öper; yine başka bir kısmı elektriği artırması, kendilerine tekrar dokunması için yalvarır. Kişiliğinin büyüüne, kişisel büyü gücüne olan inanç hastaları açısından bir tür dini çılgınlığa dönüşür ve kendisi de bir aziz, sayısız insanın şifa dağıtıcısı olarak görülmeye başlanır. Mesmer sokağa adımını atar atmaz, hastalıklı insanlar elbisesine dokunabilmek için üzerine hücum ederler; prensesler ve düşesler kendilerini ziyaret etmesi için diz çökerek ricada bulunurlar. Seansa geç kalarak baquetlere giremeyenler, manyetik uygulamayı evde kendi kendilerine yapabilmek için özel olarak "petit baquets" denilen küçük tekneleri satın alırlar. Ve günün birinde Paris'te, Rue Bondi caddesinin tam ortasında bir maskaralık sergilenir: Yüzlerce insan "kriz"in gelmesini beklemek üzere daha önce Mesmer'in mıknaısladığı ağaca kendini bir halatla bağlar. Hiçbir hekim Mesmer'inki kadar kısa bir süre içinde bu denli çılgınca ve baş döndürücü bir başarıya erişememiştir; beş yıl boyunca

¹² "kriz salonu" (ç.n.).

Paris toplumu onun manyetik-sihirli kürlerinden başka hiçbir şey konuşmaz.

Gelgelelim, daha gelişme aşamasında modaya dönüşüp halkın ağzında sakız gibi çiğnenen bir bilim için bundan daha tehlikeli hiçbir şey olamaz. Mesmer iradesi dışında da şöyle tehlikeli bir yanılgıya düşer: Dürüst bir hekim olarak bilime yeni bir tedavi yöntemi sunmak istiyordu, ama gerçekte modanın ve bezginlikten yorgun düşmüş her akımın peşinden koşan insanlara oyalanmaları için uygun bir malzeme vermiş oldu. Gluck ya da Piccini'de, Rousseau ya da Voltaire'de olduğu gibi, Mesmer'in lehinde ya da aleyhinde aynı samimiyetsizlikle tartışılır. Ayrıca on sekizinci yüzyıl gibi kuduz bir yüzyılda her konu hemen erotizmle bağdaştırılır: Saraylı beyler, manyetizmadan başta zayıflamış cinsel güçlerinin tekrar canlandırılması yolunda bir etki ararlar; bayanlarla ilgili olarak salle de crises sırasında aşırı cinsel ateşlerini söndürmek istedikleri dedikoduları yapılır. Artık her yazar bozuntusu bu tartışmaya aptal, kendinden geçmiş ve aşağılık yazısıyla katılır; bu tıbbi kavgaya edebi yönden anekdotlar ve hicivler tuz biber olur; nihayet tiyatro da Mesmer tutkusuna el koyar. Kralın İtalyan tiyatro oyuncuları 16 Kasım 1784'te, "Les docteurs modernes" adında kaba bir komedi oynarlar; burada Radet adında üçüncü dereceden bir yazar manyetizmayı maskaralığa çevirir. Bu olay, Mesmer fanatikleri arasında huzursuzluğa yol açar; çünkü tiyatro gösterisi olsa bile, kurtarıcıları ile dalga geçilmesini istemezler. Böylece yüksek aile beyleri, kendi soylu dudaklarının bu tür şeylere yakışmadığını düşünerek, sergilenen oyunu ıslıklasınlar diye, yalakalarını tiyatroya gönderirler. Oyunun tam ortasında, devlet şûrası üyesi bir kişi, manyetizmayı savunmak amacıyla locadan yazılı bir broşürü seyircilerin arasına atar. Akılsız yazar Radet ertesi gün Düşes Villerois'ı ziyaret etmek isteyince, düşes, hizmetçileri vasıtasıyla salonun

kapısını gösterir: “Yeni Sokrates’i Aristofanes gibi görüp alay etme” cüretini gösteren bir kişiyi kabul etmeyeceğini bildirir. Çılgınlık günden güne azmaya devam eder; yetkisi olmayan ve bu yeni toplumsal oyunla uğraşan insan sayısı arttıkça aşırılıklar daha grotesk ve daha kudurmuş bir hal alır; Charenton’da, Prusya Prensini huzurunda ve tüm ihtişamıyla resmi kıyafetli belediye meclisi üyelerinin önünde yaşlı bir at mıklatılır. Şatolarda ve parklarda manyetik korular ve mağaralar, şehirlerde gizli bölgeler ve localar oluşturulur. Taraftarlar ile karşıt görüşte olanlar arasında alenen kavgalar, hatta düellolar yapılır. Kısaca, Mesmer’in onayladığı bu güç esas alanı olan tıbbi aşar, tehlikeli bir şekilde bütün Fransa’yı züppeliğin bulaşıcı etkisiyle ve histerisiyle sarsar: Mesmeromani.

Akademi Devreye Girer

Her tarafı saran bu denli kudurmuş bir salgın hastalık karşısında Mesmer’i bilimsel olarak yok saymak mümkün değildir. Hayvani manyetizmanın mümkün olup olmayacağı konusu, halk dedikodusunu aşp devlet meselesi haline dönüştüğünden, üzerinde durulan bu amansız kavga hakkında artık akademi düzeyinde karar verilmesi gerekir. Paris’in neredeyse tüm ruhani temsilcileri ve asilzadeleri kayıtsız şartsız Mesmer’i destekler; sarayda Prenses von Lamballe’in etkisiyle Kraliçe Marie Antoinette tamamen onun yanında yer alır; sarayın bütün hanımları “tanrısal Alman’a” tapar. Burbonya şatosunda sadece bir kişi, bu büyülu uğraşıya kesin güvensizlik gösterir: Kral. Ruhsal tedavi kürü, bütünüyle bakıldığında nevrasteni olmayan, sinirleri uyuşuklukla ve yağla doldurulmuş, Rabelaisçi bir pisboğaz olan ve yediğini iyi sindiren XVI. Louis’nin ilgisini pek çekmez. Lafayette, Amerika seyahati öncesi ona veda etmeye gittiği zaman, yumuşak huylu hükümdar ke-

yiflenip, “Mesmer’in eczacı çıraklığına terfi edişinizi acaba Washington nasıl değerlendirecek” diyerek onunla alay eder. İşte kargaşayı ve heyecanı sevmeyen iyimser, tombul Kral XVI. Louis, bilirmişçesine içgüdüsel olarak ihtilallerden ve yeniliklerden ruhsal alanda da nefret eder. Nesnelliği ve düzeni seven bir insan olarak, manyetizma etrafında dönen sonu gelmeyen didişmeye bir açıklılık getirilmesini arzu etmektedir. Bu amaca yönelik olarak 1784 yılının Mart ayında ivedilikle manyetizmanın yararlı ve zararlı sonuçlarının tespiti konusunda resmi araştırma yapımları için bir ferman imzalayarak tabipler kuruluna ve akademiye gönderir.

Sözü edilen konuya yönelik, bu iki kurulun oluşturduğu komisyon kadar gösterişlisini Fransa bugüne kadar çok ender görmüştür. Nitekim, seçilen isimlerin hemen hepsi bugün dahi dünya çapında ünlerini korumaktadır. Dört hekimin içinde Dr. Guillotin diye birisi de bulunmaktadır; bu kişi yedi yıl sonra dünyevi bütün hastalıkları bir saniyede iyileştiren o güzelim makineyi bulacaktır: Giyotini. Öteki isimler içinde ünü parlayan, paratonerin mucidi Benjamin Franklin, gökbilimci ve daha sonra Paris belediye başkanı olan Bailly, kimyayı yenileyen Lavoisier ve ünlü botanikçi Jussieu bulunmaktadır. Ne var ki, aslında ileri görüşlü olan bu kafaların o engin bilginlikleri, içlerinden ikisinin, yani Gökbilimci Bailly ile Kimyager Lavoisier’nin, birkaç yıl sonra kellelerini, Mesmerizmi birlikte ve dostluk içinde inceledikleri arkadaşları olan Guillotin’in icat ettiği makinenin altına koyacaklarını sezmelerini nedense sağlamaz.

Acelecilik akademinin onurunu zedeler; aceleciliğin yerini yöntem ve titizliğin alması gerekir. Nitekim bu bilginler topluluğunun kesin kararını vermesi için birkaç ay geçecektir. Bu resmi belge, samimi ve dürüst olarak önce manyetik kür tedavisinin etkisini yadsınamaz bir şekilde

kabul eder: “Bazıları sakin, sessiz ve vecd içinde, bazıları öksürüyor, kusuyor, hafif bir acı duyuyor, vücutlarında bölgesel sıcaklık hissediyor ve ter basıyor, bazıları çarpınmalarla sarsılıyor. Çarpınmalar sayı, süre ve etki bakımından olağanüstü bir durum gösteriyor. Birisinde başlar başlamaz diğerlerinde de kendini gösteriyor. Komisyon, olayın şiddetini ortaya koyan, üç saat kadar devam eden, bu arada donuk, yapışkan balgam çıkaran kişilerin durumlarına şahit oldu. Bunların içinde kan izlerine de rastlanıyor. Bu çarpınmalar, gırtlakta kramplar, karın (hypochondre) ve mide (épigastre) bölgesinde titreşimler, şaşkınlık ve gözlerin takılıp kalması, keskin çığlıklar, tepinme, ağlama ve çılgınca gülme krizleri, bedenin ani ve kontrolsüz hareketleri olarak nitelendirilmektedir; bunları uzun süreli yorgunluk ve uyuşukluk, tükenmişlik ve bitkinlik halleri takip ediyor. Beklenmedik en ufak gürültü onları sarsıyor, ve piyanodan çıkan melodinin ses ve ritmi hastaları etkisi altına aldığı fark ediliyor; müzik daha hızlı bir tempoda çalındığında hastalar daha çok etkileniyorlar ve sinirsel boşalmaları daha vahşice oluyor. Hiçbir şey bu çarpınma gösterisinden daha şaşırtıcı olamaz; bu olayları kendi gözlerinizle görmezseniz, bunlar hakkında fikir sahibi olamazsınız. Her ne olursa olsun, arada gerçekleşen ve tekrar eden bazı olaylar karşısında bir dizi hastanın sü-kûnet içinde, bir kısmının ise coşkulu olması ve hastalar arasında oluşan sempati insanı şaşırtacak düzeydedir; birbirlerine gülümseyen, birbirleriyle nezaketli bir biçimde konuşan hastalar görülmektedir; bu da onların kramplarını hafifletiyor. Hepsi kendilerini mıknatıslayan kişinin etkisi altına girmiştir. Görünürde bitkinlik içinde olsalar bile onun bir bakışı, bir seslenmesi onları bu durumlarından çekip çıkartmaya yetmektedir.”

Mesmer'in hastalarına telkin ya da başka bir tür etki uyguladığı artık resmi olarak belgelenmiştir. Profesörler,

tüm bilgilerine rağmen tanımlayamadıkları, anlayamadıkları bir şeyin bu işin içinde olduğunu tespit ederler. “Bu sürekli etkiler karşısında insanlara tesir eden bir gücün varlığı yadsınamaz, bu hükmedici gücün sahibi hipnotizmacının kendisidir.” Bu son cümleyle komisyon parmağını aslında içinden çıkılması güç bu olayın çok yakınına basar: İnsanlarla ilgili bütün bu şaşırtıcı olayların, hipnotizmacının kişisel özellikleriyle bağlantılı olduğu komisyonun hemen dikkatini çeker. Hipnotizmacı ve medyum arasındaki bu anlaşılmaz “rapora” karşı bir adım daha ileri gidilse, yüzyıl atlanıp söz konusu sorun günümüz bakış açısına taşınmış olurdu. Ama gelin görün ki komisyon bu bir adımı atamaz. Kralın yazılı açık talimatına göre komisyonun görevi, manyetik-hayvani bir akışkanın, bir başka deyişle yeni fiziksel bir ögenin olup olmadığını tespit etmektir. Komisyon, bu nedenle okul kurallarına uygun olarak iki soru sorar: büyük A ve büyük B. İlki, acaba bu hayvani manyetizma ispatlanabilir mi; ikincisi, tedavi aracı olarak yararlı mı? “Çünkü” more geometrico olarak delillendirildiğinde, “hayvani manyetizma bir yandan herhalde vardır ve yararlı olmayabilir, ama eğer mevcut değilse kesinlikle yararlı olamaz.”

Komisyon, hekim ile hasta, hipnotizmacı ile medyum arasındaki esrareniz bağlantıyı ortaya çıkarmak için uğraşmaz, esas sorun olan esrareniz akışkanın “présence sensible”ini¹³ ve onun kanıtlanabilir olup olmadığını anlamak için çaba harcar. Böyle bir şey görülebilir mi? Hayır. Koklanabilir mi? Hayır. Tartılabilir, dokunulabilir, ölçülebilir, tadılabilir, mikroskop altında gözlenebilir mi? Hayır. O halde komisyon, öncelikle somut olarak algılaşmanın mümkün olmadığını tespit eder. “S’il existe en nous et autour de nous, c’est donc d’une manière absolu-

¹³ Sezinlenen varlığını (ç.n.).

ment insensible.”¹⁴ Pek zor olmayan bu tespitten sonra komisyon, hiç olmazsa gözle görünmez bu tözün herhangi bir etkisinin olup olmadığını araştırmaya başlar. Bu amaçla araştırmacılar önce kendilerini mıknatıslattırırlar. Ancak bilindiği gibi, şüpheci ve sağlam insanlara bu tür telkinle yapılan tedavilerin neredeyse hiç etkisi olmamaktadır. “Hiçbirimiz bir şey hissetmedik, en azından manyetizma tepkisi olarak açıklanabilecek hiçbir şey yoktu, sadece bir kişi öğlenden sonra sinirsel uyarma hissetti, ancak hiçbirimiz krize girmedik.” Artık iyice şüphelendikleri için, var olduğu tartışma götürmeyen etkiyi diğerleri üzerinde daha da artan bir peşin hükümle araştırırlar. Bu amaçla hastalara bir dizi tuzak kurarlar, örneğin bir bayana, içlerinden sadece bir tanesi mıknatıslanmış fincanlar sunarlar ve gerçekten hasta bayan yanılır ve mıknatıslanmamış fincanı seçer. Böylelikle aslında söz konusu etkinin kandırmaca, “hayali”, kurmaca olduğunu ve bu durumun görünürde ispatlandığını belirtirler. Ancak akademisyenlerin, aynı hasta bayana fincanı hipnotizmacı bizzat kendisi sununca bayanın krize girdiğini kabul etmeleri gerekir. Çözümüne tekrar çok yaklaşılmıştır; aslında apaçık ortadadır: Artık mantıklı olarak fenomenin mistik madde sayesinde değil, hipnotizmacı ile medyum arasındaki özel temastan kaynaklandığını tespit etmeleri gerekirdi. Ne var ki Mesmer’in kendisinin de yaptığı gibi, akademisyenler de bu kişisel etkilemenin telkine ya da akışkana bağlı öz aktarımı sayesinde mi olduğu konusundaki el yakan sorunu bir kenara bırakıp, sonunda ciddi olarak “nullité du magnétisme”ye¹⁵ karar verirler. Hiçbir şeyin görülemediği, hissedilemediği, koklanamadığı bir yerde, hiçbir şeyin olmayacağını belirterek söz konusu tuhaf etkinin sadece ha-

¹⁴ “İçimizde ve çevremizde varsa, bu belli belirsiz bir biçimdedir” (ç.n.).

¹⁵ “manyetizmanın geçersizliğine” (ç.n.).

yal ve kurmacadan ibaret olduğu açıklamasını yaparlar; bu da tabii görmezlikten gelinen telkin kavramı için kullanılan çok dolaylı bir sözcüktür.

Manyetizmanın var olmadığının ciddi bir biçimde açıklanmasıyla, kuşkusuz manyetik tedavinin (bizce ruhsal) muhtemel yararına ilişkin ikinci soru da kendiliğinden hallolur. Çünkü eğer akademi bir etkinin sebebini açıklayamıyorsa, bu etkinin dünya önünde hiçbir surette yararlı ya da tedavi edici olarak geçerliliği olamaz. Nitekim, bilirkişiler (yani bu kez esas meseleyi hiç anlamayanlar); yapay olarak yaratılan kriz ve çırpınmalar kronik bağımlılığa sebep olabileceğinden, Mesmer'in yönteminin tehlike arz ettiğini ileri sürerler. Jüri uzun bir cümle kurarak kararını şöyle açıklar: "Komiserler, hayvani manyetizmanın etkisinin hiçbir duyu organımızca algılanamaması; kendilerine ve uygulama yaptıkları hastalara tesir etmemesi; dokunmaların ve sürtmelerin kişilerin bedenleri üzerinde sınırlı olarak uygun değişikliklere sebep olduğunu tespit etmeleri; tersini ispat ettikleri için tehlikeli sarsıntıların daima kişilerin hayal gücünden kaynaklandığını ve manyetizma olmadan da hayal gücü vasıtasıyla krampların üretilebildiğini ortaya koymaları nedeniyle manyetik-hayvani akışkanı doğrulayacak hiçbir delilin olmadığına; dolayısıyla tespit de edilemeyen bu etkinin hiçbir yararının olmayacağına; halka açık tedavilerde kuvvetli etkilenmelerin belli oranda dokunmaya dayandığına; böylelikle hastanın hayal etmesi sağlandığı ve buna bağlı olarak otomatikman hislerimizi etkileyen, bize istem dışı tekrarlar yaptıran hayalin oluştuğuna oybirliği ile karar verirler. Komisyon üyeleri, aynı zamanda kriz tekrarlarına sebep olan bu dokunuşların ve bu krizlerin doğanın bize bahşettiğini taklide zorlamasının zararlı olduğuna ve her türlü halka açık tedavilerin zamanla tehlikeli sonuçlar doğuracağına da değinmeyi görev sayarlar."

Komisyon, 11 Ağustos 1784 tarihli bu resmi rapora ek olarak, krala sınırların tahrik edildiğine ve her iki cinsin bir araya getirildiğine, dolayısıyla ahlak bakımından bunun tehlikeli olduğuna dikkat çeken elyazısı, hüzünlü ifadelerle bezenmiş bir rapor daha sunar. Akademinin bu kararıyla ve aynı derecede öfkeli ifadelerle dolu tabipler odasının raporuyla, kişisel etkilemeye dayalı tedavi, yani ruhsal yöntem âlimler dünyası için kesin olarak halledilmişti. Somnambulizmin fenomenleri sayılan hipnoz ve medyumusal istek etkillemenin birkaç ay sonra bulunmasının ve birçok deneyle bunun yadsınamaz bir şekilde gün gibi ortaya konulmasının ve entelektüel dünyayı heyecana sürüklemesinin hiçbir yararı olmaz: Paris bilim akademisi için, on sekizinci yüzyılda yazılı olarak fikrini ortaya koyduktan sonra, neredeyse yirminci yüzyılın başına kadar telkinsel ve duygu ötesi fenomenler geçerli değildir. 1830'larda Fransız bir hekimin yeniden ispat çabalarını da geri çevirir. 1840'ta Braid'in "Neurypnologie"sı¹⁶ hipnozu bilimin çoktan en normal aracı haline getirdiğini de reddeder. 1820'den itibaren Fransa'nın, Avrupa'nın ve Amerika'nın bütün köy ve kentlerinde tıklım tıklım dolu salonlarda cahil hipnotizmacılar şaşırtıcı telkini sergilerler ve artık çeyrek ve yarı aydınlar bile bunları reddetmeye kalkışmazlar. Oysa Franklin'in paratonerini, Jenner'in çiçek aşısını çöpe atan, Fulton'un istimbotuna ütopya diyen aynı akademi saçma kibrinde direnir, kafasını çevirerek hiçbir şey görmez ve görmediğini iddia eder.

Ve bu durum, 1882 yılına kadar, Fransız bilgin Charcot'nun hipnozu bu ulvi akademiye resmi olarak kabul ettirmesine kadar sürer; akademinin yanlış kararı, bir

¹⁶ Neuro-Hypnologie=Neurypnologie: İnsandaki ruhsal aygıtların yorulması uyku haline götürür; bu duruma sinirli uyku hali, Neurypnologie, denir (ç.n.).

yüzyıl süreyle Franz Anton Mesmer'in buluşunun Paris'te tanınmasını geciktirir. Oysa o buluş, adil ve daha dikkatli davranılsaydı daha 1784'te bilimi zenginleştirmiş olacaktı.

Raporların Mücadelesi

Bir kez daha -bu kaçınıcı kezdir?- ruhsal tedavi, akademi-nin yargılamasıyla yerle bir edilir. Tıp Cemiyeti olumsuz kararını açıklar açıklamaz, Mesmer karşıtları ruhsal tedavinin her türlüşünü tüm zamanlar için kapanmış bir konu gibi görerek sevinç çığlıkları atarlar. Kitapçılarda eğlenceli bir biçimde "bilimin zaferi"ni dile getiren ve okuryazar olmayanların dahi anlayacağı bir biçimde işlenmiş bakır süslemeler satılır: Bu bakır işlemeler üzerinde göz kamaştırıcı haleyle bezenmiş yok edici kararname rulosunun bilim komisyonu tarafından açılışı ve "yedi kez parlayan ışıktan", eşek kuyruğu ve kulakları takılmış Mesmer ve öğrencilerinin cadı süpürgesi üzerindeki kaçışı tasvir edilmektedir. Bir başka sayfada, bilimin dolandırıcılar üzerine çıktığı şimşekler, onların parçalanmış sağlık teknesi üzerinde tökezlemesi ve cehenneme yuvarlanması vardır; bir üçüncü sayfada: "Nos faculté sont en rapport" alt yazısıyla Mesmer, uzun kulaklı bir eşiği mıknaıslarken resmedilmiştir. Düzinelerce hiciv yayımlanır, caddelerde yeni bir chanson söylenir:

*Le magnétisme est aux abois,
La faculté, l'Académie
L'ont condamné tout d'une voix
Et même couvert d'infamie.
Après ce jugement, bien sage et bien légal,
Si quelque esprit original
Persiste encore dans son délire,*

*Il sera permis de lui dire:
Crois au magnétisme... animal!*¹⁷

Birkaç gün gerçekten, Mesmer'in Viyana'da olduğu gibi Paris'te de akademinin hükümdar asasıyla nihayet gerçekten boynu kırılmış gibi bir görüntüsü ortaya çıkar. Ama yıl 1784'ü göstermektedir; gerçi devrim henüz patlak vermemiştir, ama huzursuzluk ve isyan hayalet gibi tehlikeli bir şekilde atmosferde dolaşmaktadır. Tüm zamanların en Hristiyan kralı tarafından talep edilen, Kraliyet Akademisi tarafından da resmen yayımlanan bir hükme – Güneş Kralı XIV. Louis'nin hüküm sürdüğü dönemde hiç kimse ezip geçen böyle bir aforoz lanetlemesine karşı koyamazdı. Ama zayıf hükümdar XVI. Louis döneminde, kraliyet mührü, hiciv ve tartışmalara karşı bir güvence değildi; devrim ruhu çoktan topluma sirayet etmişti ve öncelikle kraliyet hükümlerine heyecanla muhalefet ediyordu. Bu nedenle, Mesmer'i haklı çıkarmak için tomarla öfkeli savunma yazısı Paris ve Fransa üzerinde uçuşuyordu. Avukatlar, hekimler, tüccarlar, yüksek soylular tam adlarını kullanarak, tedavilerini içeren teşekkür yazıları yayımladılar. Bu acemice ve sıradan karalama yazılarının ortasında bazı açık ve cesur sözleri ihtiva eden hiciviyelere rastlanır. Örneğin, Lyon cerrahlar heyetinden J. B. Bonnefoy ısrarla, “Akademi beylerinin daha iyi bir tedavi tarzı var mı?” diye sorar. “Sinir hastalıklarına nasıl yaklaşılacaktır, bugün hâ-

¹⁷ *Manyetizma umutsuz bir durumda
Yetenek, Akademi
Bir olup mahkûm ettiler onu
Hattâ alçaklık dediler.
Bu bilgece ve yasal yargıdan sonra
Eğer ilginç bir ruh çıkıp da
Hâlâ sayıklamasını sürdürürse,
Ona şöyle demek mümkün:
Manyetizmaya inan... hayvan!* (ç.n.)

lâ tümüyle bilinmeyen sinir hastalıkları karşısında nasıl davranılacaktır? Sıcak ve soğuk banyolar yaptırılmakta, kamçılایıcı, canlandırıcı ya da sakinleştireci ilaçlar verilmektedir. Bu işe yaramaz palyatiflerin hiçbiri, şimdiye kadar Mesmer'in psikoterapisi kadar şaşırtıcı etki sağlamadı." "Doutes d'un Provincial" adlı bir yazıda ismini açıklamayan biri, akademiyi kibirli bağınazlığı yüzünden sorunu ele almamakla suçlar. "Beyler, düşüncenizin yüzyılın önyargıları üzerine çıkması yeterli değildir. Toplumun refahı için sınıfınızın çıkarını unutmanız gerekir." Bir avukat kâhin gibi ileri görüşlölükle şöyle yazar: "Sayın Mesmer, buluşunun temelleri üzerinde büyük bir sistem kurdu. Bu sistem, belki de öncüleri kadar kötüdür; çünkü ilk sebeplere kadar geri dönebilmek her zaman tehlikelidir. Ama eğer o, bu sistemden bağımsız olarak dağınık fikirlerden sadece bazılarına açıklık getirebildiyse, sadece herhangi büyük bir gerçek varlığını ona borçluysa, o zaman insanların saygısı üzerinde devredilemeyen hakka sahiptir. Bu anlamda, dünyanın bütün komisyonları ve hükümetlerinin Mesmer'in başarısını elinden alamayacağı ileri bir zamanda kabul görecektir."

Ne var ki akademiler ve bilgin cemiyetleri konuyu tartışmazlar, sadece karar vermekle yetinirler. Bir karara varır varmaz her türlü itirazı kibirle görmezden gelirler. Bununla beraber bu özel durumla ilgili olarak başlarına çok üzüntü verici ve beklenmedik bir olay gelir; yani kendi içlerinden bir adam şikâyetçi olur. Komisyonun bir üyesidir bu adam ve hiç de sıradan bir kişi değildir: Ünlü botanikçi Jessieu ile karşı karşıya gelmişlerdir. Kralın emri üzerine denemelerin yanında bulunmuş, bunları birçok günden daha ayrıntılı ve önyargısız bir şekilde ele almış ve bu nedenle de son kararda büyük sürgün fermanının altına imzasını koymamıştır. Araştırmanın zayıf noktası, en küçük ve görünmeyen iplikleri, telleri ve tohum izlerini

saygılı bir sabırla gözlemlemeyi âdet haline getiren botanikçinin keskin bakışlarından kaçmaz, yani komisyon Mesmer kürünün kesin var olan etkisinin olası sebeplerini araştıracağı yerde yel değirmeni kanatları teorisiyle savaşılmış ve bu yüzden de hedefi tutturamamıştır. Jessieu, Mesmer'in ağaçları, aynaları, suyu ve hayvanları mıknatısladığı gibi fantezilere girmeden doğrudan doğruya yeni, esas ve şaşırtıcı olan durumu tespit eder. Nedir bu tespit ettiği? Bu yeni kür esnasında herhangi bir güç hastalara etki etmektedir. Kendisi de bu etkiyi (akışkanı) dokunarak ve görerek en az ötekiler kadar algılayamadığı için mantık bakımından doğru olarak "bir insandan ötekine aktaran ve çoğunlukla aktarılanın üzerinde görünür etki bırakan" bir maddenin etki olasılığına açık kapı bırakır. Bu etkinin nasıl bir etki olduğu, manyetik mi, ruhsal mı, yoksa elektriksel bir etki mi olduğu konusunda bu dürüst ampirikçi kendi başına hiçbir tahminde bulunmaz. Bu şey muhtemelen yaşam gücünün kendisidir, "force vitale", der; ama ne olursa olsun burada bir güç etki etmektedir ve önyargısız bilim adamlarının görevi, ilk kez ortaya çıkmış olan bir fenomen için hayal gibi muğlak ve şüpheli bir kelime kullanıp daha baştan yalanlamak yerine bu gücün ve bu etkinin üzerine eğilmektir, diye düşünür. Tamamen tarafsız bir adamın geriye dönük bu beklenmedik keşfi, Mesmer için güçlü bir destek anlamına gelir. Şimdi artık saldırı sırası ona gelmiştir: Komisyonun, yöntemin gerçek sahibi olan kendisine sormak yerine, sadece Deslon'a dayanıp rapor hazırladığını belirterek parlamentoya şikâyetle bulunur ve tarafsız bir araştırma yapılmasını talep eder. Ancak akademi, bu sıkıntılı olayı nihayet üstünden atmış olmaktan duyduğu mutluluk içinde cevap olarak tek kelime bile yazmaz. Kararını baskıya verdiği için, Mesmer'in bilime yaptığı teşvik, onun düşüncesine göre o andan itibaren geri alınamaz bir şekilde halledilmiştir.

Yine de Paris Akademisi, bu olayda işin içine bir kez daha çomak sokmaktan geri kalmaz. Çünkü istenmeyen ve kabul edilmeyen telkin fenomenini tıp kapısından tam da dışarı attığı anda psikolojik kapıdan tekrar içeri girmiştir. Nitekim 1784 yılı, akademinin büyüden şüphelendiği doğal tedavi tarzını verdiği raporla ortadan kaldırdığını sandığı bu yıl, aslına bakılırsa modern psikolojinin doğum yılıdır. Gerçekten de o yıl Mesmer'in öğrencisi ve yardımcısı Puységur, yapay uyurgezerlik fenomenini keşfeder ve bununla, beden ile ruh arasındaki karşılıklı yeraltı etkilerine yeni bir bakış getirir.

Mesmer'siz Mesmerizm

Yaşam, buluş ve orijinallik bakımından her zaman romanlardan daha zengindir. Mesmer'in bir yaşam boyu çektiği ve ölümünden sona da peşini bırakmayan talihsizliği için, bu ümitsiz arayıcı ve yoldan çıkarıcı, kendinin belirleyici buluşunu kendisi keşfetmese, yani Mesmerizm adı verilen şey Franz Anton Mesmer'in ne öğretisi ne de buluşu olsaydı, hangi sanatçı ironik bir sembol yaratabilirdi. Gerçekte ruh dinamiğinin tanınmasında belirleyici hale gelen güç oluşumunu ilk kez Mesmer ortaya atar, ama ne talihsizliktir ki bunu kendisi fark etmez! Onu aslında görür, ama aynı zamanda da gözünden kaçırır. O zamanki geçerli olan genel uzlaşmaya göre, bir buluş onu yayana değil, ona sahip çıkana ve onun formülünü yapana ait olduğundan, bu işin şerefi Mesmer'in değil, hipnoz sayesinde insanların ruhsal etkilenebilirliğini ilk kez ispat eden ve bilinç ile bilinçdışı arasında bulunan muazzam ara alanı aydınlatan onun sadık öğrencisi Kont Maxime de Puységur'un olur. Çünkü o uğursuz 1784 yılında, Mesmer sevgili yel değirmenleri için, manyetik akış için akademilerle ve bilgin cemiyetleriyle boğuşurken, bu öğrenci tamamen

basit, tamamen gösterişsiz “Rapport des cures opérées à Bayonne par le magnétisme animal, adressé à M. l'abbé de Poulanzet, conseiller-cerc au parlement de Bordeaux, 1784” adlı yazıyı yayımlar. Bu yazı, metafizikçi Almanın kozmik alanda ve mistik akışkanda boşuna aradığı şeyi, inkâr edilemez gerçeklerle net bir şekilde ortaya koyar.

Puységur'un bilimsel deneyleri, ruhsal dünyaya hiç beklenmedik bir yandan kapı açar. Bilim çok eskiden beri, hem eskiçağda hem ortaçağda uyurgezer, somnambul insanların ortaya çıkışını istisna bir olay olarak görüp buna her seferinde yeniden hayretle bakmıştır. Yüz bin ya da milyon tane normal insanın içinde gece yürüyen tuhaf bir insan her zaman doğar. Bu kişi uykusunda ay ışığına çarpılır, gözleri kapalı olarak yatağından kalkar, kapalı gözlerle görmeden, dokunmadan merdivenlerden ve iskelelerden yukarı çatıya çıkar, orada delicesine kenarlardan, damlardan ve sırtlardan göz kapakları kapalı olarak tırmanıp geçer ve sonra tekrar yatağına döner; ertesi gün, gece bilinçdışına yaptığı yolculuk sırasında yolunu kaybederek dolanıp durduğu konusunda en ufak bir bilgisi olmaz ve hiçbir şey hatırlamaz. Puységur'a gelinceye kadar, dikkat çeken bu fenomen hakkında yapılan açıklamalar yetersiz kalıyordu. Bu tür insanlara ruh hastası denilemiyordu; çünkü uyanıkken işlerini becerikli ve güven verici bir şekilde yapıyorlardı. Somnambul uykusundaki davranışları doğanın tüm geçerli yasalarına ters düştüğünden, bunlara normal insan olarak da bakılamazdı. Çünkü eğer böyle bir insan karanlıkta gözü kapalı yürüyorsa ve yine yumuk göz kapaklarıyla, gözbebeği tamamen kapalı, gündüz gözünün uyanıklığından mahrum, en küçük engebeleri fark ediyorsa, en tehlikeli sarp yerlere (uyanıkken hiçbir zaman başaramaz) uyurgezer güveniyle adım atabiliyorsa ona düşmemesi için kim rehberlik ediyor? Onu kim tutuyor, aklını kim aydınlatıyor? Kapalı göz kapaklarının ar-

dında nasıl bir iç göz, başka hangi anormal akıl, hangi “sens intérieur”, hangi “second sight”¹⁸ bu uyanıkken rüya gören ya da rüyada uyanık kişiyi kanatlı melek gibi tehlikelerin üzerinden uçuruyor? Bilginler bunu ta eski çağlardan beri sorup durdular. Bin yıl, iki bin yıl boyunca araştıran zekâ, doğanın arada sırada hep nesnelerin ayarlanmış düzeni içine attığı o büyülü yaşam oyununun karşısında durmuştur; sanki doğa normalde kesin geçerli olan yasalarından böylesine anlaşılmaz sapma ile insanoğluna akıldışılığa saygı duymayı hatırlatıyor gibidir.

Bir de ne görelim, birdenbire çok rahatsız edici ve hoş olmayan bir şekilde lanetlenmiş olan Mesmer’in bir öğrencisi, bu kişi hekim bile değil, amatör bir hipnotizmacıydı, çürütülmez bilimsel deneylerle bu alacakaranlık durumun ortaya çıkışının doğanın çalışma planında meydana gelen bir defaya mahsus bir hata olmadığını, bunun insana özgü normallığın onbinlerce dizisi içinde öküz kafalı bir çocuk ya da Siyam ikizleri gibi istisna bir sapma da olmadığını; tersine, organik bir grup fenomeni olduğunu ve daha önemli ve daha üzücü olanı, bu irade çözülüşünün ve bilinçsiz eylem durumunun manyetik (biz ona “hipnoz” diyoruz) uykuda hemen hemen her insanda yapay olarak meydana getirilebileceğini tespit eder. Puységur, kibar, zengin, modaya uygun aşırı insan sever zihniyetli bir konttu ve erken yaşta çok tutkulu bir şekilde Mesmer’in öğretilerine bağlanmıştı. İnsani şarlatanlık ve felsefi merak nedeniyle Buzancy’deki çiftliğinde ustasının kurallarına göre para almadan manyetik kür uyguluyordu. Hastaları histerik markizler ve bozulmuş aristokratlar değildir. Tersine, topçu askerleri, rençper gençler, kaba, sağlıklı, nev-rasteni olmayan (bundan dolayı da iki kat önemli olan) deneme malzemeleridir. Yine bir gün, bir dizi tedaviye

¹⁸ Önzezi (ç.n.).

muhtaç insan ona başvurur. İnsan dostu kont, Mesmer yöntemine sadık kalarak hastalarında mümkün olduğunca şiddetli kriz hallerini meydana getirmeye çalışır. Ama bir anda şaşırır, hatta korkar. Çünkü Victor adında genç bir koyun çobanı, uygulanan manyetik sürtmelere kasılmalarla, çırpınmalarla ve kramplarla beklenen karşılığı verecek yerde, hemencecik yorulur ve sürten ellerinin altında sakin bir şekilde uykuya dalar. Bu davranış kurallara aykırı olduğundan, çünkü hipnotizmacı kurallar gereği uyku değil, çırpınmalar oluşturmak zorundadır, Puységur budala herifi sarsmaya çalışır. Ama boşuna! Puységur ona bağırır, oğlan kımıldamaz. Onu sallar, ama ne garip, bu rençper genç normalden çok başka bir uyku uyumaktadır. Ama kalkması için bir kez daha ihtar edince, oğlan birdenbire gerçekten ayağa kalkar, birkaç adım yürür, ama gözleri kapalı olarak. Gözkapakları kapalı olmasına rağmen tıpkı uyanık biri gibi davranır, aklı başında birisi gibi, uykudan sarsılmamış gibi. Güpegündüz bir somnambul, bir uyurgezer olmuştur. Puységur şaşkınlık içinde onunla konuşmayı, ona soru sormayı dener. Bir de ne görsün, rençper genç uyurgezer haliyle her soruya tam olarak mantıklı ve net cevaplar verir; hatta her zamankinden daha özenli bir dil kullanarak yapar bunu. Puységur, yeni olaydan duyduğu heyecanla bilimsel deneyini tekrarlar. Gerçekte bu manyetik (daha doğrusu telkinle) tedaviyle bu tür uyku uyanıklığına, bu tür uyanıklık uykusuna zorlamak, sadece genç koyun çobanında değil, daha bir dizi başka kişide başarılır. Puységur, beklenmedik keşfin derin etkisiyle şimdi denemelerini iki kat gayretle sürdürür. Hipnoz sonrası denilen emirleri verir, uyku halinde bulunan kişiye uyanıktan sonra belli işler yapmasını emreder. Gerçekten, medyum geri dönen normal bilinçte, somnambul halindeyken verilen görevleri emre uygun bir şekilde eksiksiz olarak yerine getirir. Puységur'un şimdi sadece şaşırtıcı

olayları broşürüne not etmesi kalmıştır ve modern psikolojiye giden yoldaki Rubikon nehri geçilmiş,¹⁹ hipnoz fenomeni tespit edilmiştir.

Hipnoz, kuşkusuz yeryüzünde ilk kez Puységur'la ortaya çıkmış bir fenomen değildir. Puységur'la sadece bilinçli olarak ortaya çıkmıştır. Paracelsus bile, Kârnten'deki bir manastırda keşişlerin tedavi sırasında hastaların dikkatini parlayan nesnelerle yönlendirdiklerini anlatır. Eskiçağda Tyanalı Apollonius'tan bu yana hipnoz yönteminin izlerine rastlanmaktadır. İnsan dünyasının ötesinde, hayvanlar âleminde, yılanın bakışının uyuşukluğa ve kaskatı kesilmeye sebebiyet verdiği çok eskilerden beri biliniyordu. Mitolojik Medusa sembolü bile telkin gücüyle iradenin felç edilmesinden başka nedir ki? Dikkatin bu zorunlu felç oluşu, şimdiye değin yöntem olarak kullanılmamıştır; elini sürterek ve gözlerini dikerek hipnozu sayısız kez bilmeden uygulayan Mesmer bile kullanmadı. Aslında çok kez bazı hastalarının bakışlarından ya da sürtmelerinden dolayı birdenbire gözlerinin ağırlaştığı, esnedikleri, gevşedikleri, gözkapaklarının sinirli bir halde titremeye başladığı ve yavaşça düştüğü dikkatini çekmişti. Tesadüfen tanık olan Jussieu bile raporunda böyle bir vakayı betimlemektedir; gözleri kapalı bir hastanın ayağa kalkışını, öteki hastaları manyetizma ile uyuttuğunu, yine gözleri kapalı halde geri yürüdüğünü, sessizce yerine oturduğunu ve yaptığı bu faaliyetlerden haberi olmadığını anlatır; güpegündüz bir uyurgezerlik durumu. Mesmer, yıllarca yaptığı uygulamalarda düzinelerce, hatta belki yüzlerce kez bu tür gevşemelere, bu kendi içine dalmalara ve uyuşmalara tanık olmuştur. Ne var ki kendisi sadece krizi aradığı, sadece çırpınmayı tedavi aracı olarak zorla oluşturmaya çabaladığı için, bu türden dikkate değer alacakaranlık durum-

¹⁹ Kesin karar alınmıştır, artık geri dönülmez (ç.n.).

lardan ısrarla teğet geçer. Işınlama (Allfluid) düşüncesiyle hipnotize olmuş olarak, bu esnada kendisi hipnotize edilmiştir, bu talihsiz insan hep bu tek noktaya gözlerini diker ve Goethe'nin en bilge sözleri doğrultusunda hareket edeceğine, teorisi içinde kendini kaybeder. Goethe, "Bütün gerçek yapılanların aslında teori olduğunu kavramak yücelik olur. Fenomenlerin arkasını aramaya gerek yok, onların kendileri öğretidir." demişti. Nitekim, Mesmer de burada yaşamının önemli düşüncesini gözden geçirir; böylece önden giden cesur kişinin ektiği, başkasının eline harman olarak düşer. "Doğanın karanlık yüzünün" en belirleyici fenomenini, yani hipnoz fenomenini öğrencisi Puységur elinin atından çekip keşfeder. Işın aslına bakılacak olursa, Mesmerizm, bu yüzden belli ölçüde haksız olarak Amerika'nın Amerigo Vespucci'ye göre isimlendirildiği gibi, Mesmer'e göre isimlendirilmektedir.

Mesmer'in atölyelerinden çıkan bu tek, anlaşılan küçücük gözlemin etkisi, kendini gelecek bakımından hiç de görmezden gelinecek gibi ortaya koymadı. Çok kısa zamanda gözlem alanı içeriye doğru genişletilerek aynı zamanda üçüncü bir boyut bulundu. Çünkü Buzancy'deki budala rençper gençte tespit edildiği üzere, insan düşünce dünyasında siyah ile beyaz arasında, uyku ile uyanıklık arasında, akıl ile dürtü arasında, istemek ile irade zorlaması arasında, bilinç ile bilinçdışı arasında daha bir sürü kaygan, sallanan ve süzülen zeminler ve durumlar vardır ve bununla ruh dediğimiz alanın farklılığı ilk kez vurgulanmıştır. O çok önemsiz bilimsel deney, en alışılmadık ve görünüşte meteor gibi doğa alanından dışarıya kayan ruh fenomeninin çok özel ölçülere tabi olduğunu kesin biçimde ortaya koymaktadır. Şimdiye kadar olumsuz bir hal olarak, uyanıklık durumunun olmayışı biçiminde ve bundan dolayı da kara boşluk (vakum) olarak duyumsanan uyku, bu yeni keşfedilen uyanıklık uykusunun ve uyku

uyanıklığının ara basamaklarında, insan beyninde bilinçli aklın ötesinde ne kadar gizli gücün aktif halde karşılıklı olarak oynadığını ele verir. Geçekte, sansürleyen bilincin yönlendirmesiyle ruhsal yaşam daha net bir biçimde ortaya çıkar; burada yetersiz bir şekilde ima edilen bu düşüncüyü, psikanaliz yüz yıl sonra yaratıcı gelişme haline getirecektir. Bütün zihinsel olgular bu bilinçdışına çevirmeyle yepyeni bir anlam kazanır, sayısız teşvikler, bilen insan elinin açtığı kapıdan çok, rastlantı sayesinde içeriye nüfuz eder. “Mesmerizm sayesinde insan ilk kez konsantrasyon ve dekonsantrasyon, yorgunluk, dikkat, hipnoz, sinir krizleri ve temaruz fenomenlerini araştırmaya mecbur kalır; bunların hepsi modern psikolojiyi yansıtır” (Pierre Janet). İnsanoğlu şimdiye kadar doğaüstü ve büyülü olarak kabul ettiği birçok şeyi, ilk kez açık bilinçle mantıklı olarak kavrama olanağına kavuşur.

Puységur’un bu minicik gözlemiyle iç evrenin birdenbire genişletilmesi, anında bütün çağdaşlarında aşırı heyecan yaratır. “Mesmerizmin” şimdiye kadar gizemli fenomenin ilk bilgisi olarak Avrupa’nın bütün entelektüelleri nezdinde yarattığı korkunç denebilecek hızlı etkiyi betimlemek zordur. Eter dünyasına Montgolfier’in çabalarıyla daha yeni hâkimiyet kurulmuş, keza Lavoisier sayesinde elementlerin kimyasal düzeni henüz keşfedilmişti; bunlara ilaveten şimdi duyular üstüne ilk yarma hareketi başılır: Nihayet ezeli sır olan ruhun tamamen ortaya çıkacağına ilişkin aşırı coşkulu umudun bütün kuşağı sarmasına şaşırmamak gerek. Zihinsel dünyanın ebedi arazi mühendisi olan yazarlar ve filozoflar, bilinmeyen kıyı hakkında hemen hemen hiç bilgi edinmemişlerdir. Bununla birlikte, bu yeni kıtalara ilk adım atanlar onlardır: Onlara karanlık bir his, bu derinlikten ne kadar çok araştırılmamış hazinelerin çıkarılacağını söyler. Romantizm artık romantik ve olağanüstü unsurları Kelt rahiplerinin korularında, Feme

mağaralarında ve cadı mutfaklarında değil, rüya ile uyanıklık, irade ile irade zorlaması arasındaki bu yeni alacakaranlık alanda arar. Alman yazarları içinde en güçlü ve en derin görüşlü Heinrich von Kleist, söz konusu olan bu “doğanın karanlık yüzünden” çok derinden etkilendiğini hisseder. Özüne uygun olarak her uçurum onu cezbedtiğinden, kendini yaratıcı olarak bu derinliklere atar ve tam da muğlak durumları, uyanıklık ile rüya arasındaki sırtta edebi olarak canlandırmak zevkine teslim eder. Birdenbire kendisi için tipik bir çarpma gücüyle psikopatolojinin en alttaki sırlarına girer. Bir alacakaranlık durumu hiçbir zaman “Marquise von O.”da olduğu kadar dahiyane betimlenmemiştir, hiçbir zaman somnambulizm canlandırmaları “Kâtchen von Heilbronn” ve “Prinz von Homburg” adlı eserlerinde olduğu kadar hem klinik bakımdan mükemmel ve aynı zamanda da farklar vurgulanarak işlenmemiştir. Goethe, yeni buluşu ihtiyatlı bir biçimde ölçülü bir merakla uzaktan izlerken, gençlik ve romantizm coşkulu bir şekilde içine atlar. E. T. A. Hoffmann, Tieck ve Brentano, felsefede Schelling, Hegel, Fichte heyecanla bu çığır açan görüşü kabul ederler; Schopenhauer, Mesmerizmde istencin uyanık akıldan üstünlüğünü kanıtlayan önemli argümanlar bulur. Fransa’da Balzac, “Louis Lambert” adlı en özel kitabında, dünyayı biçimleyen irade gücünün biyolojisini verir ve Mesmer’in keşfinin büyüklüğünün -“si importante et si mal appréciée encore”²⁰- henüz her yere nüfuz etmediğinden yakınıdır. Edgar Allan Poe, denizin ötesinde, billur berraklığında, hipnozun klasik novelini yaratır. Görünen şudur: Ne zaman bilim, evrenin kara sır duvarında bir yarık açarsa, yazarların fantezisi renkli gaz gibi derhal akın eder ve yeni açılan alanı olaylarla ve kişilerle canlandırır. Günümüzde Freud’un

²⁰ “bu kadar önemli ve bu kadar değeri bilinmeyen” (ç.n.).

örnek oluşu gibi, psikolojinin yenilenmesiyle her seferinde yeni bir psikolojik edebiyat da başlar. Mesmer'in her sözü, her teorisi ve her düşüncesi yüz kez yanlış olsa da (bu husus hâlâ çok kuşku götürür), gelecek kuşağın bakışını ruhsal sırta doğru çevirmek suretiyle geleceğin ve çoktan gerekli olan bir bilimin yol haritasını çağının bütün bilginleriyle ve araştırmacılarıyla karşılaştırılırsa daha yaratıcı bir şekilde çizdiği görülür.

Kapı açılmıştır; ışık içeriye, aydınlanması bilinçli bir şekilde hiçbir zaman istenmeyen bir alana vurmaktadır. Ama değişen bir şey yok: Herhangi bir yerde yeniliğe kapı açılınca, içeriye ciddi araştırmacılarla birlikte aynı zamanda hayalperestlerden, kaçıklardan ve dolandırıcılardan oluşan yüzeysel meraklıların düzensiz klikleri de akın eder. Çünkü kuruntu insanogluna hem kutsal hem de tehlikeli olarak gereklidir; bir anda dünyevi sınırları aşıp dünya gizemine bağlanabilir. Herhangi bir yerde bir kulaçlık bilgi alanı elde edince, yetersizliğine bakmadan kendine körü körüne güvenerek bu tek bilgiyle bütün evrenin kapılarını açan anahtarı elinde tuttuğunu sanır. Şimdi de durum bundan farklı değil. Yapay yaratılan uykuda hipnotize olmuş birinin sorulara yanıt verebileceği gerçeği henüz açıklığa kavuşmadan, medyumların bütün soruları yanıtlayabileceğine inanılır. Tehlikeli bir acelecilik içinde rüya tabircileri hemen kâhin yapılır, uyanıklık rüyaları kâhince gerçek rüyalarla aynı düzeyde görülür. İnsanın bir başka, daha derin ve "iç" denilen anlamı bu büyülenme sırasında uyanır. "Manyetik kehanette içgüdünün kuşu denize uçuran ruhu, asla görmediği bir içgüdü ülkesine gider, bu ülke haşereyi henüz doğmamış kuluçka için kâhince etkiye sürükler; daha açık ifade edersek: Sorularımıza cevap verir" (Schubert). Mesmerizmi abartanlar aynen şöyle diyorlar: "Somnambul olanlar kriz durumunda geleceği görebilirler, duyularını her mesafede her yöne yayabi-

lirler.” Kehanette bulunabilirler, önceden haber verebilirler, bu durumda introspektion²¹ sayesinde kendilerinin ve bütün yabancı bedenlerin içini algılayabilir ve dolayısıyla hastalıkları yanılmadan teşhis edebilirler. Trans halinde iken öğrenmedikleri halde Latince, İbranice, Aramice ve Yunanca konuşabilirler, hiç duymadıkları adları söyleyebilirler ve en zor problemleri güle oynaya çözebilirler; somnambullar güya suya atılınca dibe batmazlarmış; kehanet zekâları kapalı ve mühürlü olarak çıplak bedenlerine konan kitapları “kalp derinliğiyle” okuyabilirler; dünyanın başka bölgelerindeki eşzamanlı olayları çok net bir şekilde seyredebilirler ve onlarca yıl önce işlenmiş cinayetleri rüyalarıyla aydınlatırlar; kısacası, hiçbir abrakadabra medyumların etkileyemeyeceği kadar aşırı saçma değildir. Somnambullar güya definelerin saklı olduğu bodrumlara götürülürler ve medyumsal teması altın ya da gümüş bulsun diye göğüs seviyelerine kadar toprağa gömülürler. Ya da “yüksek” duyuları sayesinde hasta için doğru ilacı sezsün diye gözleri kapalı olarak bir eczanenin ortasına bırakılırlar; bir de ne göresin, kör gözlerle yüzlerce ilacın içinden yararlı olanını seçerler. En inanılmaz şey hiç duraksamadan medyumlara mal edilir; bugün hâlâ uyanık dünyamızda hayalet olarak dolaşan bütün esrarengiz fenomenler ve uygulamalar, fal bakmak, düşünceleri okumak, isprizma ile ilgili ruh çağırımları, telepatik ve teleplastik sanatlar, bütün bunlar “doğanın karanlık yüzü” için duyulan ilk heyecandan kaynaklanmaktadır. Uzun sürmez, profesyonel somnambul adında yeni bir meslek atağa kalkar. Bir medyuma gaipten ne kadar çok şaşırtıcı haberler verirse o kadar çok değer verildiğinden, hokkabazlar ve hastalık hastaları normal yollardan saparak “manyetik” hile ve aldatmayla güçlerini korkunç seviyele-

²¹ Kendi içine bakmanın özel bir tarzı: içe bakış (ç.n.).

re çıkarılırlar. Daha Mesmer'in zamanında ispritizma ile ilgili karanlık odalarda, Julius Sezar ile ve havarilerle olağanüstü akşam sohbetleri başlar; hararetle bir şekilde ruhlar çağrılır ve "gerçekleştirilir". Bütün kolay kananlar, bütün zevzekler ve ters inançlılar, Justinus Kerner gibi bütün yarım yazarlar ve Ennemoser ile Kluge gibi yarım bilginler yapay uyku uyanıklığının mucize üstüne mucizelerini ileri sürüp doğruluğu hakkında yemin billah ederler. Bu yüzden onların gürültülü, gerçekten de çoğunlukla çocukça anormallikleri karşısında bilimin önce inanmayarak omuz silkmesini ve nihayet kızarak sırt çevirmesini anlamak hiç de zor değildir. Mesmerizm on dokuzuncu yüzyılda yavaş yavaş adı kötüye çıkmış bir şey haline gelir. Bir düşünce uğruna yapılan devamlı gürültü onu anlaşılmaz hale getirir. Hiçbir şey bırakacağı etkideki her türlü yaratıcı düşünceyi, abartılmasından daha vahim bir şekilde geri tepmez.

Memlekete Dönüş ve Unutulmuşluk

Zavallı Mesmer! Kendi adıyla anılan Mesmerizmin gürültülü yıkılışından kendisi kadar, o masum isim babası kadar hiç kimse ürküntü duymadı. Dürüstçe bir tedavi yönteminin fidanlarını dikmeye çalıştığı yerde, şimdi zevk sarhoşu, düşüncesizce ölü ruhu çağırان sihirbazlar, sahte büyücüler ve ökülistler güruhu kendini kaybetmiş halde tepinip şamata ediyordu. Mesmer, verdiği meymenetsiz Mesmerizm ismi yüzünden ortaya çıkan ahlaki zarardan kendini sorumlu tutuyordu. Suçlu-suçsuz biri olarak, çağrılmamış haleflerine karşı kendini boş yere savundu: "Benim yöntemimi taklit edenlerin düşüncesizliklerinde, dikatsizliklerinde bana karşı kullandıkları birçok önyargının suçu yatmaktadır." Ama abartanlar onu nasıl yalanlıyordu? 1785'ten sonra Mesmer'in "hayvani Mesmerizmi" Mesme-

rizm tarafından çiğnenip geçildi, vicdansız piçi tarafından öldürüldü. Ortak düşmanı olan akademinin ve bilimin ortaya koyamadığına, ahlaksız ve farfaracı ardılları mutlu mesut eriştiler. Artık Mesmer onyıllar boyunca düşüncesiz bir hokkabaz ve panayır şarlatanlığının mucidi olarak kabul edilecektir.

Mesmer boşuna protesto eder; yaşayan Mesmer, Mesmerizmin yanlış anlaşılmasına karşı birkaç yıl boyunca boşuna savaşıır. Ama binlerce insanın düştüğü yanılgı, tek kişiye karşı hep haklı olur. Şimdi herkes ona karşıdır: Çok ileri gittiğini iddia eden düşmanları karşıdır; dostları da karşıdır; çünkü onların abartılarına Mesmer katılmaz ve hepsinden çok şimdiye kadar ona yardım etmiş olan zaman, şimdi onu terk eder. Fransız Devrimi Mesmer'in onlarca yıl emek verdiği çalışmasını bir anda silip unutturur. Baquet önündeki çırpınmalardan daha vahşi bir kitle hipnozu şimdi bütün ülkeyi sarsar; şimdi Mesmer'in yalnızca manyetik olan kürlerinin yerini giyotinin tartışılmaz çelik kürleri alır. Şimdi prenslerin, prenseslerin ve aristokrat filozofların artık ruhsal ışın yayma üzerine mantıklı bir şekilde gevezelik edecek vakitleri yoktur; saraylardaki seanslar sona erer, saraylar zaten tahrip edilir. Dostlar ve düşmanlar, kral ve kraliçe, Bailly ve Lavoisier, hepsinin boynunu keskin kılıç uçurur. Hayır, büyü tedavisi ve onun ustası hakkında felsefi olarak heyecan duyulan çağ geride kalmıştır. Şimdi dünya sadece siyaseti ve her şeyden önce kendi kellesini düşünmektedir. Mesmer, kliniğinin ıssızlaşıp viraneye döndüğünü, Baquetinin terk edildiğini görür. Büyük emekle kazandığı milyonlarca frank işe yaramaz kâğıt parçalarına, değersiz asinyalara²² dönüşür. Beş parasız ortada kalır; bizzat bu durum bile ona dehşet verici gelir. Çok geçmeden Alman hemşerileri Trenck,

²² Fansız Devrimi'nde bir süre tedavülde kalan para (ç.n.).

Cloots, Kellermann ve Adam L  x'un kaderi ona, terör sırasında ecnebi bir ki  sinin ba  sının boynunun üzerinde ne kadar gev  sek durdu  ğunu öğretir; bir Almanın mekân de    tirmesinin daha iyi olaca  nı gösterir. Bunun   zerine Mesmer, evini kapatıp 1792 yılında t  mden yoksul ve unutulmuş bir halde, Robespierre'in korkusundan Paris'ten ka  ar.

Hinc incipit tragoedia.²³ Bir gecede   hreti ve zenginliği elinden gitmiş, elli sekiz ya  sında ve tek ba  sına, d     kırıklığına uğramış yorgun adam, Avrupa'da elde ettiği başarı alanlarını terk eder ve ne yapaca  nı ve ba  sını nerede dinleyeceğini bilemez. Daha d  n tıpkı bir kurtarıcı, bir Mesih gibi kar  sılayıp   refine törenler düzenleyen, bütün   an ve   hretlere bo  an dünyanın birdenbire ona artık ihtiya  ı kalmamıştır; dünya onu artık istememektedir. Şimdi Bodensee'deki sessiz memleketinde daha iyi zamanları beklemesini öğütlemek daha yararlı olmaz mı? Ya sonra; Viyana'da karısının ölümünün ardından kendine kalan bir evinin daha olduğu aklına gelir, Landstrasse'deki o güzel ev; ya  ı ve öğrenimi için orasının uygun dinlenme yeri olaca  nı umut eder. En ağır nefreti bile pes ettirmek için on beş yılın yeterli olaca  nı d    n  r. Bir zamanki düşmanları olan o yaşlı hekimler çoktan mezarda yatıyorlar, Maria Theresia ölmüş ve ondan sonra gelen iki kayzer de, II. Joseph ile Leopold,   teki dünyayı boylamı  tır - Frölayn Paradies'in talihsiz olayını artık kim d    n  r!

Böylece, bu yaşlı adam Viyana'da huzur bulacağı umuduna kapılır. Ama yüksek övgüye   ayan Viyana saray polisinin belleği güçlüdür. Nitekim 14 Eylül 1793'te, Viyana'ya aya  nı basar basmaz, "kazip   hret hekim" doktor Mesmer alelacele celp edilir ve "daha önceki askeri birliği" hakkında sorgulanır. Konstanz ve "o civarda" kaldı-

²³ Trajedi burada ba  lar (  .n.).

ğını belirtince, derhal Freiburg bölgesinden “kuşkulu düşünceleri” hakkında “somut bilgiler” toplanır; eski Avusturya makam atı kişneyerek tırıs tırıs koşmaya başlar. Ne yazık ki Konstanz’daki şehir yüzbaşısından, Mesmer’in orada “kusursuz davrandığını”, “çok yalnız yaşadığını” ve “hiç kimsenin tehlike doğuracak yanlış” bir şeyini fark etmediğini belirten uygun haberler gelir. Böylece bir zamanlar Frölayn Paradies olayında olduğu gibi başına sağlam bir bela açmak, onu punduna getirip faka bastırmak için beklemek gerekmektedir. Gerçekten de çok geçmeden başına yeni bir bela sarılır. Mesmer’in evinde, bahçe kulübesinde Gonzaga adında bir prenses oturmaktadır. Dr. Mesmer kibar, iyi terbiye görmüş bir adam olarak kiracısına bir nezaket ziyaretinde bulunur. Mesmer Fransa’dan geldiği için prenses normal olarak Jakobenler üzerine konuşur ve onlar hakkında, bugün Rus devrimci çevrelerinde dile getirilen ifadelerin benzerlerini kullanır. Öfke içinde onları -burada Fransızca olarak yazılmış jurnalden aynen alıntı yapıyorum- “ces gueux comme des régicides, des assassins, des voleurs”²⁴ olarak niteler. Şimdi Mesmer, bizzat terörden kaçmış ve bütün varını yoğunu devrim yüzünden kaybetmiş olmasına rağmen, bir düşünce insanı olarak dünya tarihine ilişkin bir kültür olayının bu türden tanımlanmasını biraz basit bulur ve nihayet bu insanların özgürlük için savaştıkları, kişisel olarak hırsız olmadıkları, zenginleri devlet lehine vergilendirdikleri, nihayet imparatorun da vergisi olduğu anlamına gelecek sözler söyler. Zavallı Prens Gonzaga neredeyse bayılıp düşer. Çünkü evinde bir Jakobenin ta kendisi bulunmaktadır! Mesmer kapıdan çıkar çıkmaz, dehşet verici haberle kardeşine, Kont Ranzoni’ye ve saray müşaviri Stupfel’e koşar; hemen

²⁴ “kral katili, canı, hırsız gibi şu sefiller” (ç.n.).

bir ispiyon çağrılır (unutmayınız, biz eski Avusturya'dayız): sözde “şövalye” Desalleur, tabii polis raporunda sadece Desalleur adında “biri” olarak nitelenmektedir (polis onun hakkında daha fazlasını bilebilecek durumdaydı). Bu jurnalcı, bu durumu birkaç banknot kazanmak için kaçırılmaz bir fırsat bilerek derhal yüce kabine sekreterliğine aşırı yaltakçı bir rapor yazar. Orada Kont Colloredo nezdinde de aynı şekilde haddinden fazla dehşet yaratır: Viyana gibi akıllı dürüst bir şehirde bir Jakoben ha! Majesteleri, tanrı inayetli Kayzer Franz, avdan döner dönmez kendisine “Fransız edepsizliğinin” bir taraftarının rezidan-sında kaldığı konusundaki korkunç haber alıştırma alıştırma iletilir. Majesteleri derhal derin bir araştırmanın yapılmasına “karar verir”. “Sansasyon yaratmadan”, 18 Kasım'da zavallı Mesmer, polis binasında tek başına hapse atılır.

Ama ispiyon raporlarına alelacele güvenmenin ne kadar aptalca bir şey olduğu bir kez daha ortaya çıkar. Polisin kayzere verdiği doğrudan haber fos çıkar; çünkü “yapılan araştırma sonucunda ne Mesmer devlet için tehlikeli olan o edepsiz küstah konuşmaları sarf ettiğini itiraf eder ne de bunlar geçerli yoldan yasal olarak ispat edilir”. Ve polis bakanı Kont Pergen, “derin yaltakçı konuşmasında” gerçekten acıklı bir şekilde “kesin bir uyarı ve ağır sürgün cezası verilip salıverilmesini” teklif eder. Kayzer Franz'a “yüce kararı” açıklamaktan başka çare kalmaz: “Mesmer'in hapisten salıverilmesi ve kendisinin de ifade ettiği gibi en kısa zamanda doğum yerinin bulunduğu yere gitmesi, hemen hareket etmesi ve kaldığı kısa süre içinde de kuşku uyandırıcı sözler sarf etmemesi için gözetilmesi.” Ama medarı iftihar polis, bu karardan pek memnun olmaz. Daha önceden bakan, Mesmer'in tutuklanmasının “burada sayıları bir hayli fazla olan partilileri nezdinde epeyce hareketlenmelere neden olacağını” duyurmuştur. Şimdi Mes-

mer'in kendisine yapılan iğrenç muameleyi resmen şikâyet etmesinden korkulmaktadır. Bunun üzerine "ad mandatum Exellentissimi" saray polis makamı olayın örtbas edilmesi için aşağıdaki evrakı kaleme alır. Bu evrakın eski Avusturya'nın papalık hükümet üslubuna örnek oluşu nedeniyle müzeye konulması gerekir. "Mesmer'in salıverilmesi, suçsuzluğunun kanıtlanmadığı için, yapay dolaplarla şikâyet edildiği üzere kendisi tarafından dile getirilen düşündürücü konuşmalar, hiçbir zaman kafalarda kalan şüpheyi tamamen temizlememiştir ve bu yüzden consilii abeundi²⁵ emrinin gerçekten önceden haber verilmesiyle de sadece itibarı korunmuştur. Çünkü ertelemeksizin gitmek niyetini bizzat kendisi ortaya koymuştur: Binaenaleyh baskının söz konusu olmadığına, Mesmer'in de herhangi bir resmi savunma yolunu seçmeyeceğinin ve daha ziyade kendisine yapılan yumuşak muameleyi mutlaka anlayacağını bildirilmesi gerekmektedir." Açıklama yapılmaz, olay örtbas edilir, ve "baskı" öylesine sağlam yapılır ki, Mesmer'in Viyana'dan bu ikinci kez kovulmasından yüz yirmi yıl sonra bile hiçbir şey duyulmaz. Artık fakülte sevinebilir, ne de olsa yerinde duramayan medicusun Avusturya'da canına okunmuştur.

Şimdi nereye gideceksin, ihtiyar? Servetini kaybettin, memleketin Konstanz'da imparatorluk polisi pusuya yatmış bekliyor, Fransa'da terör esiyor, Viyana'da cezaevi bekliyor. Savaş, bütün ulusların uluslara karşı sürdürdüğü, bitmeyen, acımasız savaş bütün sınırlar üzerinden bir gelip bir gidiyor. Ya o; o ak saçlı, başından belalar eksik olmayan araştırmacıyı, yoksullaşan ve unutulmuş adamı, dünyanın bu çılgın kargaşası iğrendirmektedir. O, sadece başladığı işi tekrar tekrar deneyip, sevgili fikrini insanlığa açıklamak için sadece sükûnet ve bir lokma ekmek ister.

²⁵ Kovma, tart; bir kişiye gitmesinin öğütlenmesi (ç.n.).

Çare olarak Avrupa düşünce dünyasının ebedi sığınma yerine, İsviçre'ye, kaçar. Küçük bir kantonun herhangi bir yerine, Frauenfeld'e yerleşir ve yaşamını güç bela sürdürebilmek için mütevazı uygulamalar yapar. Onlarca yıl orada, karanlık içinde yaşar. Oradaki rençperlere, peynircilere, orakçılara ve hizmetçilere tıbbi sanatını uygulayan kır saçlı sessiz adamın, imparatorların ve kralların mücadele ettiği ve teveccühünü kazanmak istediği, odalarını Fransa'nın soyluları ve şövalyelerinin tıka basa doldurduğu, Avrupa'nın bütün akademilerine ve fakültelerine karşı kendini hararetle savunan ve öğretisi üzerine bütün dillerde yüzlerce yazı ve broşür basılan ve kendi çağdaşlarının büyük ihtimalle herhangi birinden, bizzat Rousseau'dan ve Voltaire'den, daha fazla yazılan, aynı Dr. Franz Anton Mesmer olduğunu, o küçücük kantonda hiç kimse fark etmez. Onu eski öğrencilerinden ve taraftarlarından hiçbirisi aramaz; muhtemelen bu karanlık yıllarda hiç kimse onun adını ve ikametgâhını bilmez. Böylece bu yalnız adam, küçük ücra dağ köyünün gölgesinde tamamen başını eğmiş, ara vermeden çalışarak ağır Napoleon devrini geçirir. Dünya tarihinde bir adamın, şöhretin böylesine baş döndürücü dalgalarının sırtından unutulmuşluğun derin uçurumuna ve kaybolmuşluğa yuvarlandığını gösteren hemen hemen hiçbir örnek yoktur. Bir biyografinin hemen hemen hiçbir yerinde, hepten yitmişlik en şaşırtıcı başarıya, Franz Anton Mesmer'in bu garip ve aynı zamanda biricik talihi kadar yakın durmuyor.

Ama bir insanın karakterini hiçbir şey başarının altın denemesinden ve felaketin ateş denemesinden daha iyi kanıtlamaz. Ününün göklere çıktığı sırada ne bir küstahlık ne bir farfara kibir gösteren bu ihtiyar adam, unutulmuşluğunda olağanüstü mütevazı ve stoacı bilgelik içinde gösterir kendini. Karşı savunma yapmaksızın, neredeyse insanın, severek tekrar karanlığa gireceğini ve dikkati bir

kez daha üzerine çekmeyi deneyeceğini söyleyesi geliyor. Sadık kalmaya devam eden birkaç dostu, Mesmer'i saklanışından tam on yıl sonra, yani 1803'te, yeniden sükûnete kavuşmuş ve çok geçmeden de imparator yönetimine girmiş olan Paris'e davet ederek orada kliniğini tekrar açmasını ve yanına yeni öğrenciler almasını ister; ama boşuna. Zaten Mesmer bu daveti reddeder. Artık kavga istememektedir; çekişme istememektedir, gevezelik istememektedir, fikrini dünya denizine atmıştır; orada ister yüzer, ister batır. Soylu bir boyun eğişle "Bütün çektiğim çilelere karşın çağdaşlarımı kendi çıkarları üzerine aydınlatmakta başarılı olamadımsa, yine de topluma karşı görevimi yerine getirmiş olmaktan vicdanen tatmin olmuş bulunuyorum" diye cevap verir. Sadece kendisi için, sessiz ve görünmeden, tamamen anonim olarak denemelerine devam eder ve bunların gürültü koparan ya da kayıtsız kalan dünya için bir şey ifade edip etmediğini sormaz. Bıraktığı etkiye şimdinin değil, geleceğin hak vereceğini ve ölümünden sonra fikirlerinin canlanmaya başlayacağını kâhin gibi sezinler. Mektuplarında sabırsızlık, şöhretten düşmesinden ve parasını kaybetmesinden dolayı şikâyet okunmuyor, sadece bütün büyük sabırlı kişilerin özünde yatan gizli güven ifadesini buluyor.

Ama sadece dünyevi ün sönüp gidebilir, yaşayan düşünce asla. İnsanlığın kalbine bir kez indi mi, karlı tipili havada, umulmadık bir zamanda yeniden açmak için belli bir süre tatile çıkar; bilime ebediye merakla sarılmış olan kafa için, hevesin tamamen bitmesi diye bir şey yoktur. Devrim, Napoleon savaşları, bütün bunlar Mesmer'in taraftarlarını darmadağın eder, taraftarlarının izdihamını ortadan kaldırır. Yüzeysel olarak bakılırsa, henüz yerine oturmamış devletin, askeri kıtanın uygun adımlarıyla umutsuz bir şekilde dağıldığına inanası gelir. Mesmer'in, o unutulmuş adamın eski öğretisi dünyanın kargaşa ortamın-

da kendisi farkında olmadan, birkaç ketum nezdinde etkisini sürdürür. Çünkü savaş zamanı, düşünen karakterlerde, çevrenin vahşiliğinden ve şiddet uygulamasından ruhsal dünyaya kaçma ihtiyacını şaşılacak bir şekilde yükseltir. Kararından döndürülemeyen, askeri müfreze evine dayandığı zaman dairelerini çizmeye devam eden Archimedes, gerçek bilginin ebediyen en güzel sembolü olarak kalır. Einstein'ın savaşın ortasında dünyayı değiştiren düşünsel prensibini, çağın canavarlığından etkilenmeden hesapladığı gibi, Napoleon'un kıtaları Avrupa'yı bir baştan öbür başa geçerken, haritalar her yıl renklerini değiştirirken, düzinelerce kral tahtan indirilip düzinelerce yenileri getirilirken, birkaç hekim ücra kasabalarda Mesmer'in ve Puy-ségur'un teşvikleri üzerine düşünüp aynı zamanda mahzen kubbeleri altında konsantre olarak onun düşündüğü yolda etkilemeyi geliştirmeye devam eder. Bütün bu adamlar ayrı ayrı çalışırlar; Fransa'da, Almanya'da, İngiltere'de, çoğunlukla birbirlerinden habersiz, hiçbirinin Mesmer'den, yiten adamdan haberi yoktur ve Mesmer'in de onlardan haberi yoktur. İddialarında sessiz sakin, çıkardıkları sonuçlarda dikkatli bir şekilde Mesmer'in açıkladığı gerçekleri kontrol edip incelerler. Yeni yöntem aynı zamanda yer altından, Strassburg yolu üzerinden ve İsviçre'den, Lavater'in mektuplarıyla nüfuz etmeye devam eder. Özellikle de Suebya'da ve Berlin'de ilgi yoğunlaşır; Prusya saray hekimisi ve bütün bilgin komisyonlarının üyesi ünlü Hufeland, kişisel olarak krala etki eder. Böylece Berlin'de bir hükümet kararnamesi, Mesmerizmin yeniden incelenmesi için nihayet bir komisyon kurulmasını kararlaştırır.

Mesmer ilk kez 1775'te Berlin Akademisi'ne başvurmuştu; aldığı sonucun ne kadar acıklı olduğu anımsanmaktadır. Neredeyse kırk yıl sonra, 1812'de aynı kurum manyetizmayı incelemek arzusundadır; ama problemin esas teşvikçisi olan Mesmer tamamen unutulduğu

için, Mesmerizm denince hiç kimse Franz Anton Mesmer'i aklına getirmmez. Oturumda üyelerden biri, Mesmerizmin mucidi Franz Anton Mesmer'in yöntemini savunup açıklaması için Berlin'e çağırılması konusunda çok doğal bir önerge verince komisyon şaşırıp kalır. Hepsi, bu iş nasıl olacak diye hayretlerini ifade ederler; Franz Anton Mesmer yaşıyor mu ki? Peki neden susuyor, şöhret onu beklerken, neden gururla ve muzaffer edayla ortaya çıkmıyor? Öylesine büyük, dünya çapında ünlü bir adamın bu denli mütevazı oluşuna ve sessiz sedasız kendini unutulmuşluğa terk etmesine hiç kimse bir anlam veremez. Frauenfeld'deki kanton hekimine, akademinin onun ziyaretinden onur duyacağı konusunda derhal bir acil davet gönderilir. Kral tarafından kabul edilmek, bütün Almanya'nın dikkatini çekmek, hatta belki de tarif edilmez haksızlıklara katlandıktan sonra başarılı bir şekilde onurunu kurtarma ihtimali ona göz kırpmaktadır. Ama Mesmer çok yaşlandığını, çok yorulduğunu ileri sürerek bu teklifi reddeder. Yeniden kavgaya ortamına dönmek istemediğini belirtir. Bunun üzerine Profesör Wolfart 6 Eylül 1812'de kraliyet özel temsilcisi olarak Mesmer'e gönderilir ve kendisine, "manyetizmanın mucidi sayın Dr. Mesmer'i bu önemli konunun onaylanmasına, doğrulanmasına ve aydınlanmasına yardım edecek ne varsa açıklamasını istirham etmek ve onu komisyonun amacı doğrultusunda yolculuğa çıkması için teşvik etmek" konusunda yetki verilir.

Profesör Wolfart hemen hareket eder. Otuz yıllık sırdan sonra nihayet bu yitik adamdan haber alıyoruz. Wolfart şunları anlatmaktadır:

"Manyetizmanın mucidiyle yaptığım ilk kişisel tanışmamla, onun beklentilerimin çok üstünde olduğunu gördüm. Onu bizzat kendisinin ifade ettiği hayırsever etki çevresinde meşgul halde buldum. İleri yaşında zekâsının geniş, açık ve nüfuz edici oluşu, kendini ifade etmedeki

yorulmak bilmeyen, içten gayreti, keza duygulu olmaktan çok rahat oluşu, benzetmelerindeki kıvraklıkla tamamen kendine özgü anlatışı ve de ahlakının inceliği, davranışındaki sevimlilik hayran olmaya ziyadesiyle değer görüyordu. Buna bir de bir bilginin öyle kolay birleştiremediği her alandaki pozitif bilgilerden oluşan bir hazineyi ekleyin. Bütün varlığında, sözlerinde, eylemlerinde ve çevresinde ifadesini bulan hayırsever iyi kalpliliğinin üstüne bir de aktif, burgulayıcı bakışıyla ya da elini sessizce kaldırışıyla hastalar üzerindeki neredeyse mucizevi etkisini koyun. Ve bütün bunlar soylu, saygı akan bir kişilikle üst seviyelere çıkarılmış; böylece Mesmer'in bu temel özelliklerinde bireysel imajı elde ediliyor." Mesmer, ziyaretçisine hiçbir sakınca görmeden deneyimlerini ve fikirlerini anlatır, hasta tedavilerine katılmasına izin verir ve dış dünyaya yayması için bütün notlarını Profesör Wolfart'a teslim eder. Her türlü öne çıkma, dikkatleri kendi üzerine çekme fırsatını gerçekten olağanüstü bir soğukkanlılıkla reddeder. "Yaşam yolumun bitmesine kısa bir mesafe kaldığı için kalan günlerimi sadece kendime, gözlemlerimde ve deneyimlerimde olağanüstü yararını gördüğüm bir aracın pratik uygulamasına adamaktan daha önemli bir iş bilmiyorum; bununla benim son etkim gerçeklerin sayısını artırdı." Böylelikle garip adamın beklenmedik bir şekilde bir de akşam imajını almış olduk. Bu kişi ünün, nefretin, zenginliğin, yoksulluğun ve nihayet unutulmuşluğun bütün safhalarını geçirip hayatını adadığı eserinin anlamı ve kalıcılığı konusunda emin olarak soğukkanlı ve büyüklük içinde ölüme doğru gitmektedir.

Son yılları bir bilgenin, duru, sınavını vermiş bir araştırmacının yılları gibidir. Para konusunda sıkıntı çekmez, çünkü Fransız hükümeti kaybettiği milyonlarca franklık devlet kâğıdını tazmin için yaşam boyu aylık bağlamıştır. Böylece bağımsız ve serbest olarak memleketi Bodensee'ye

dönüp, varlık çevresinden sembolik olarak ayrılacak durumdadır. Orada bir tür taşra soylusu gibi hevesi doğrultusunda yaşar; bu heves hayatının sonuna kadar değişmez: bilime, araştırmaya yeni yeni denemelerle hizmet etmek. Gözlerinin gördüğü, kulaklarının işittiği ve aklının başında olduğu son ana kadar kendisine güvenip gelen herkese manyetik gücünü uygular. Sık sık atla ya da arabayla ilginç bir hastayı görmek ve mümkünse kendi yöntemiyle iyileştirmek için saatlerce yol kat eder. Arada fiziksel deneyler yapar, desenler ve resim çizer ve Prens Dalberglerdeki haftalık konserleri hiç kaçırmaz. Bu müzik çevresinde rastladığı herkes, bu samimi, hep sakın ve fevkalade soğukkanlı ihtiyarın olağanüstü evrensel eğitimini övüp yüceltir. Bu adam eski ünü hakkında yumuşak gülümsemeyle, en öfkeli ve en nefret eden düşmanları hakkında nefret duymadan ve öfkelenmeden konuşur. 5 Mart 1814'te sonunun gelmekte olduğunu hissedince, seminere katılanlardan birinden cam armonikasını bir kez daha çalmak için yardım alır. Hep aynı armonikadır, genç Mozart'ın Landstrasse'deki evinde denediği, Gluck'un Paris'te yeni ve bilinmeyen armoniler çıkardığı, yaşamının bütün seyahatlerinde ve yolunu kaybetmelerinde ve ölümüne kadar eşlik eden o aynı armonika. Milyonları uçtu, ünü öğretisi üzerine koparılan gürültülerden, boş konuşmalardan ve kavgalardan sonra duman oldu ve yaşlı münzeviye bu enstrümandan ve sevgili müziğinden başka hiçbir şey kalmadı. Sarsılmaz bir inançla harmoniye, evren akışkanına dönmek isteyen, nefretin değersiz bir şarlatan ve hokkabaz diye aşağılayarak tanımladığı bir adam, gerçek bir bilge gibi ölüme gider; vasiyetnamesi dokunaklı bir biçimde unutulmak isteğini, yani debdebe etmeden herkes gibi gömülmek isteğini ortaya koymaktadır. Bu son arzusu yerine getirilir. Öteki tarafa gidişini hiçbir gazete yazmaz. Bir zamanlar ünü dünyayı saran ve öncü çalışması ancak ça-

ğımızda yeniden kavranmaya başlanan Mesmer, herhangi bir yabancı gibi Dröste-Hülshoff'un da istirahat ettiği Meersburg mezarlığında defnedilir. Dostları üçgen mermer bloktan oluşan ve üzerinde mistik işaretler bulunan, mecazi olarak zaman ve mekândaki hareketi göstermek için güneş saati ile otobüs şasesi olan sembolik bir mezar taşı yaptırırlar.

Ama insanların nefretini uyandırmak olağanüstü karakterlerin kaderidir: Uğursuz eller, Mesmer'in mezarındaki kendilerinin anlamadığı işaretleri, güneş saatini ve otobüs şasesini, hem de anlaşılmayan yazıcının ve araştırmacının adıyla birlikte sıvayıp tahrip eder. Yıkılan taşın mezarında yeniden saygıyla dikilmesine kadar yıllar geçecektir ve nihayet daha iyi anlayan dış dünyanın bu büyük Alman hekiminin kaybolan adını ve öncülük kaderini düşünüp hatırlaması için yine yıllar akıp gidecektir.

Ardıllar

Bir buluş buluşu yapandan daha dahiyane ise, her zaman bir düşünsel trajik durum ortaya çıkar. Keza bir sanatçı ya da bir araştırmacı bir şeyi yapmayı aklına koyar ve bunu artık kavrayamayıp yarı biçimlenmiş olarak elinden bırakırsa, aynı trajik durum burada da kendini gösterir. Mesmer'in başına gelen de bundan farklı değildir. Yeniçağın en önemli sorunlarından birini yakalar, ama bununla başa çıkamaz. Dünyaya bir soru savurur ve cevabını bulmak için kendi kendine boşuna eziyet eder. Yanılmış olsa da bir öncüydü, yol açan ve hedef hazırlayan bir insandı; çünkü bugünün bütün psikoterapi yöntemlerinin ve bütün psikoteknik sorunlarının büyük bir bölümü dümdüz bu tek adama, Franz Anton Mesmer'e dayandığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu adam ilk kez açık bir şekilde telkinin gücünü, gerçi acemice ve karmaşık bir uygulamayla da ol-

sa kanıtladı, ama ne olursa olsun, salt mekanik bir bilimin kahkahalarına, alay etmesine ve küçümsemesine rağmen yine de kanıtladı. Sadece bu, onun yaşamını başarıya, yeteneğini tarihteki yerine taşımaya yetiyor.

Mesmer, yeniçağın ilk mektepli hekimi olarak etkiyi yaşadı ve tekrar tekrar oluşturdu; bu etki telkin edici bir kişilikten, yakınlıktan, söylemek, konuşmak ve emretmek suretiyle hastaya tedavi edici bir şekilde geçiyor; o sadece bu etkiyi açıklayamıyor ve bu anlayamadığı ruhsal mekanikte hâlâ ortaçağın büyüsunü görüyor. Burada belirleyici olan telkin kavramını (bütün çağdaşları gibi) bilmiyor, ruhsal tedavi gücü olan güç aktarımından haberi yoktur; bu aktarım (bu noktada bugün bile hâlâ farklı fikirler vardır) ya iradenin uzaktan etkisiyle ya da bir iç ışının etkisiyle sağlanmaktadır. Öğrencileri, farklı yönlerden de olsa soruna yaklaşırlar. Böylece bir ışınsal, bir de hayvani okul oluşur. Işınsal kuramın temsilcisi Deleuze, Mesmer'in bedensel sinir malzemesinin, bir tözün buharlaşması görüşüne sadık kalır. Ispritzmacıların telekineze ve bazı araştırmacıların da od öğretisine²⁶ inandıkları gibi, o da gerçekten bedensel benlik malzememizin organik olarak ayrılmasının mümkün olacağına inanır. Mesmer'in hayvancı öğrencisi Chevalier Barbarin, hipnotizmacının manyetizma ile uyutulmuş kişiye her türlü malzeme aktarımını yalanlar ve sadece iradenin yabancı bilince ruhsal iletimini görür. Nitekim, ne olduğu belli olmayan iç ışın konusundaki Mesmer yardımcı hipotezine hiç de ihtiyaç duymaz. Büyü formülünün tümü "croyez et veuillez"den ibarettir; daha sonra İsa Bilimi, Mind Cure ve Coué tarafından dümdüz alınan bir görüş. Ama telkinin bütün ruhsal ilişkilerin

²⁶ Od, manyetizma ve elektrik benzeri, hal ve şartları tartılıp ölçülemeyen bir etkidir, ama az çok ondan ayrılan görünümeler sunar ve kendi yasalarına uyar. Her vücutta bulunur ve manyetizma ve elektriklenme gibi iki ayrı artı ve eksi değişkeni vardır. Etkilerini sadece belli kimseler algılar; bunların kendine özgü sinir tahriki yeteneği vardır (ç.n.).

en belirleyici güç faktörlerinden biri olduğu konusundaki psikolojik bilgisi gittikçe daha çok nüfuz eder. Bu irade zorlaması, irade iğfali sürecini, kısaca hipnozu Braid, 1843'te "Neurypnologie"de nihayet deneysel ve tamamen çürütülemez bir biçimde ortaya koyar. Daha 1818'de Weinhold adında bir Alman hipnotizmacının parlak cam düğmeleri olan ceketini giyer giymez somnambullarının daha çabuk uykuya daldıkları dikkatini çeker. Ama bu bilgin olmayan gözlemci, henüz gözün parlayan cisimlere yönlendirilmesiyle dış duygunun yorulduğu ve böylelikle de bilincin içsel bakımdan yumuşamasının teşvik edildiği konusundaki belirleyici bağlantıyı keşfetmemiştir. Braid, telkinci el sürmelerine başlamadan önce, medyumun bakışlarını parıldayan kristal küre ile önceden yorma tekniğini pratik olarak ilk kullanandır. Böylece hipnoz, teknik ve gizemsiz olay ve tedavi olarak, ona uzun süre kuşkuyla bakan bilime sokulmuş olur. Şimdi üniversite profesörleri gammazlanan ve dışlanan hipnotizmayı Fransa'da ilk kez, aslında önce ruh hastalarında olmak üzere amfilerde kullanmaya cesaret ederler; örneğin Charcot Paris'te Sapêtrière'de, Bernheim Nancy'deki fakültede. Paris'te, 13 Şubat 1882'de, önceleri Mesmerizm denen telkinin, yüz yıl boyunca Mesmer'i aforoz eden aynı fakülte tarafından bilimsel yardımcı yöntem olarak kabul edilmesi suretiyle Mesmer'in (tabii haksız yere reddediliştten bir kelime bile ifade edilmeden) şeref ve itibarı iade edilir. Artık büyük çağır açılınca, uzun süreler engellenen psikoterapi başarıdan başarıya koşar. Charcot'nun öğrencisi olarak genç sinir hekimi Sigmund Freud, Sapêtrière'e gelir ve hipnozu tanır; hipnoz onun için çok geçmeden, psikanalize adımını atar atmaz arkada bırakıp yakacağı bir köprü olur. O da üçüncü dereceden mirasçı olarak Mesmer'in görünürde çorak toprağa attığı tohumların ürününün tadını çıkaranlardan biridir. Mesmerizm aynı yaratıcılıkla kendi kendini etkilemede ve Mind Cure'un dini ve mistik ruh hareketle-

rinde etkili olmaktadır. Mary Baker-Eddy, İsa Bilimi'ni "veuillez et croyez"yi, yine Mesmer'in öğrencisi Poyen'den teşvik gören Quimby'nin ikna terapisini tanımadan sağlam temellere asla dayandıramazdı. İspirizma, ilk önce Mesmer tarafından kullanılan halka olmasa, trans kavramı olmasa ve bununla bağıntılı kâhinlik olmasa düşünülemezdi; keza Blavatsky ve onun teozofik loncası düşünülemezdi. Bütün ökülit bilimler, bütün telepatik, telekinetik deneyimler, kâhinler, rüyada konuşanlar, bunların hepsi eninde sonunda Mesmer'in "manyetik" laboratuvarına dayanır. Bu yitik adamın gammazlanan kanaatinden yepyeni bir tür bilim doğar ve ruh güçlerinin telkinsel etkisiyle insanlar, okul kurallarına göre yapılan tıbbi tedaviyle erişilmesi asla mümkün olmayan başarılarla erişilebileceğini iddia ederler; isteklerinde samimi, sezgilerinde isabetli, ama sadece kendi önemli eylemlerini açıklarken yanlış yapan adamın düşüncelerinden doğan bir bilim.

Ama belki de bir buluşun öbürünü bastırıldığı, dünün kuramları bir anda solduğu ve yüzyıllar öncesinde kalmış olanlarının birdenbire yenilendiği bir çağda daha dikkatli olmaya başladık; evet belki de bugün hâlâ gururla Mesmer'in aktarılabilen, insandan insana akan kişisel iç ışına ilişkin kabul edilmeyen fikrine bir fantezi diyenler yanırlıyorlar; çünkü o, muhtemelen gelecek saati beklenmedik bir şekilde gerçeğe dönüştürecektir. Arada tel ve zar bulunmadan konuşulan bir kelime, aynı saniyede Honolulu'dan ya da Kalküta'dan kulağımıza geliyorsa, görünmeyen yayınların ve dalgaların eteriyle sarsıldığımızı biliyorsak ve bu türden sayısız güç istasyonlarının tarafımızdan yararlanılmadan ve bilinmeden evrende etkili olduklarına inanıyorsak, geçekten canlı deri ve tahrik olmuş sinir tarafından etkilenmiş akımların yenilediği görüşleri artık baştan reddetmeye cesaret edemeyiz. Mesmer, insandan insana ilişkilerde belki de bir prensip değil, ama "hayvani manyetizmada" etkilidir diyerek onlara yetersiz bir

ifadeyle “manyetik” adını verdi. Yoksa neden insanın bedensel yakınlığı, aynı şekilde sönen bir incinin parlaklığını ve parıldayan yaşam gücünü tekrar yenilediği gibi, başka sinirleri tahrik edici ya da sakinleştirici bir şekilde etkileyen gerçekten bir sıcaklık etkisi ya da etrafına ısıma geliştirmesin ki? Neden beden ile ruh arasında gizli akımlar ve yığılmalar meydana gelmesin, bireyler arasında çekmeler ve itmeler, sempati ve antipati olmasın? Bu alanda bugün kim cesurca bir Evet ya da küstahça bir Hayır diyebilir ki? Belki de giderek hep hassaslaşan metrik cihazlarla çalışan fizik, bugün bizim sadece ruhsal güç dalgaları olarak kabul ettiğimiz şeyi, yarın tözsel özdeksel bir şey, gerçekten görünür bir sıcaklık dalgası, elektriksel ya da kimyasal etki ortaya koyduğunu kanıtlayacaktır. Bunlar tartılabilen ve ölçülebilen enerji haline gelecektir ki, atalarımızın budalalık diye gülüp geçtikleri şeyleri çok ciddiye almamız gerekmektedir. Belki de, belki de Mesmer’in yaratıcı ışıyan ruh gücüne ilişkin düşüncesi de bir dönüş yapıyor; çünkü bilim ezeli insan hayallerinin fiiliyatta sürekli yerine getirilmesinden başka nedir ki? Her yeni buluş hep birinin sezgilerini açığa çıkarıp onaylar, bir eylemin öncesinde her zaman bir düşünce vardır. Ama tarih, uygun olmak için çok acele eder; tarih her zaman sadece başarıya hizmet eder. Sadece başarıyı yüceltir, şerefle sonuçlandırılan başarıyı; cesaretle, sıkıntıyla ve nankörlükle takip edilen deneyleri değil. Başlayana değil, bitireni över, sadece yeneni aydınlığa çıkarır, savaşçıları karanlığa atar. Mesmer’e de teşekkür etmeden çok erken gelenlerin ebedi yazgısını üzerine alan, yeni psikologların ilkinde de aynı muameleyi yapmıştır. Çünkü insanoğlu dönüp dolaşıp en eski ve barbar yasayı yerine getirir; vaktiyle cinayette ve bugün zihinde, bütün zamanlarda ilklerin kurban edilmesini isteyen acımasız buyruğu.

Mary Baker-Eddy

Oh the marvel of my life! What would be thought of it, if it was known in a millionth of its detail? But this cannot be now. It will take centuries for this.¹

Mary Baker-Eddy

Mrs. Stetson'a yazdığı bir mektup. 1893

¹ Ah, hayatımın mucizesi! Milyonlarca ayrıntısıyla bilinseydi, ne düşünülürdü acaba? Ama bu şimdi olmaz. Bunun için yüzyıllar gerekir (ç.n.).

Hayatı ve Öğretisi

Bir insanın kişilik düşüncesinin bilincine vardığı an, onun yaşamında en esrarengiz andır; insanoğlunun dünyasında ise bu an dininin doğuş anıdır. Tıpkı rastlantı sonucunda ortaya çıkan bir kıvılcımın bozkırda birdenbire yeri göğü tutuşturan bir yangına dönüşmesi gibi, bir kişinin ortaya attığı bir fikir, coşkulu ve kendinden geçmiş bir halde yüzlerce, binlerce ve hatta yüzbinlerce insanı peşinden sürükler. Bu türden anlar kendilerini her zaman düşün tarihinin gerçek mistik fikirleri, harikulade fikirleri olarak ortaya koyar. Ama çoğu zaman bu tür dinsel akımların doğuş anını irdelemek daha sonraları kimsenin aklına gelmez. Unutkanlık onu gömüp üzerini örter; nasıl ki birey en içten verdiği kararların verilış saniyesini ender olarak bilir, insanoğlu da çok nadiren coşkulu inancının doğuş anını bilir.

Bu nedenle güçlü bir inanç hareketinin doğuşunu, gelişimini ve yayılışını, nihayet çok yakından adım adım izleyebilecek durumda olmamız, kitle psikolojisini ve bireysel psikolojiyi sevenler için bir şanstır. Çünkü İsa Bilimi bizim yüzyılımızın bitmesine ramak kala, elektrik ışığının aydınlattığı, caddelerin asfaltlandığı ortamda doğmuştur; artık özel yaşam ve sır tanımayan gün gibi aydınlık bir çağda, acımasız haberci anlayışıyla en ufak hareketleri tam olarak kaydeden bir çağda ortaya çıkmıştır. Bu dini tedavi yönteminde ilk kez bir gelişmenin seyrini sözleşmelerden, davalardan, çek defterlerinden, banka hesaplarından, ipoteklerden ve fotoğraflardan günü gününe izleyebiliyoruz. İlk kez kitlesel telkin mucizesini ya da olağanüstü ruh halini, psikoloji laboratuvarına alabiliyoruz. Mary Baker-Eddy olayının çok geniş yankı bulması, hatta felsefi bakımdan çocuksu ve korkunç derecede basit bir fikirden ortaya çıkıp dünyayı etkilemesi, burada gerçekten kum tanesi gibi bir zekânın kar topu gibi büyüyüp bir çığ haline gelmesi, aslında bu terslik dünyaya yayılmasındaki mucizeyi daha da şaşırtıcı hale getirmektedir. Eğer günümüzdeki öteki inanç hareketleri, örneğin Tolstoy'un eski Hristiyan Anarşizmi ve Gandhi'nin pasif direnişi milyonlarca insanı kendine bağlayarak ve artarak etkilemişse, o zaman bu inancın binlerce insanı istila edip etkilemesini haydi haydi anlayabiliriz. Nitekim berrak akıl için anlaşılır olan şey, son anlamında da hiçbir zaman olağanüstülük etkisi yapmaz. Bu büyük düşünce insanların güçlerinden güç doğmuştur; güçlü bir dürtüden güçlü bir etki doğmuştur. O mükemmell beyine sahip olan Tolstoy, dâhi sanatçı olarak aslında sadece etkili sözlerini kullanmıştır; Rus halkında biçim bulmamış, boş boş dolaşan devlet otoritesine karşı ayaklanma fikrine şekillenme gücü vermiştir. Gandhi ırkında ve ırkının dininde var olan kökensel pasifliği yeni bir etkinliğe dönüştürmekten başka bir şey yapmamıştır; ikisi

de düşüncelerini çok eski zamanlardaki kanaatlerinin zeminine oturtarak oluştururlar, ikisini de zamanın akışı şekillendirir. İkisinin de yeni bir düşünce ortaya koyduğu söylenemez; tam tersine, uluslarının içindeki asil kanda bulunan deha onları doğurmuştur. Bundan dolayı da bu bir mucize değil, daha çok mucizenin mutlak karşıtı anlamına gelmektedir. Bu, öğretisi milyonları kucaklayan sıkı mantıksal ve yasal bir etkidir. Peki, Mary Baker-Eddy kimdir? Herhangi bir kadın, herhangi biridir, ne güzeldir ne de çekici, tam gerçek değil, tam akıllı da değildir, bu arada yarım ya da çeyrek eğitilmiş, üzerine hiçbir makamı miras olarak devralmamış, parasız, arkadaşsız ve ilişkisi olmayan, soyutlanmış, anonim bir bireydir. Hiçbir gruba, hiçbir tarikata dayanmıyor, elinde kalemden başka bir şey yoktur; orta dereceli beyninde bir düşünceden, sadece tek bir düşünceden başka bir şey yoktur. Her şey ilk andan itibaren ona karşıdır: Bilim, din, okullar, üniversiteler, hatta daha da fazlası, doğal akıl “common sense” ve ilk başta bu denli soyut öğretisi için yerleşim yeri olarak hiçbir ülke, kendi ülkesi Amerika kadar elverişsiz görünüyor; yani bütün ulusların içinde en nesnel, sınırları en sağlam ve en mantıklı olan Amerika hiçbirisi kadar elverişli değildir. Bütün bu direnişlerin karşısına sağlam, inatçı, neredeyse aptallığa varan inatçı bir inançtan başka koyacağı hiçbir şey yoktur; işte bu inanca bağlılığıyla ve sadece hastalık derecesinde sabit fikirli oluşuyla imkânsız gerçek yapar. Elde ettiği başarının mantıkla açıklanması mümkün değildir. Ama düşüncenin gerçeklik karşıtı olması, zaten mucizenin de en açık belirtisidir.

Onun, bu inatçı Amerikalının, bu tek ve aynı zamanda çok şüpheli olan düşünceden başka hiçbir şeyi yoktur. Bu düşünceden başka bir şey düşünmemektedir, bu tek bakış noktasından başka bir bakış noktası da yoktur. Bu düşünce üzerinde ısrarla duruyor, ayaklarını sağlam bir

biçimde yere dayamış kıpırdamadan, sarsılmadan, her türlü itiraza karşı kulaklarını tıkamış ve ufacık manivelasıyla dünyayı merkezinden kaldırıyor. Yirmi yılda metafizik bir karmaşadan yeni bir hekimlik yaratır, milyonlarca taraftarın inandığı ve uyguladığı bir bilim; üniversiteleriyle, gazeteleriyle, öğretmenleriyle ve ders kitaplarıyla, ruhani meclisleriyle, vaizcileriyle ve piskoposlarıyla mermerden devasa kiliseler yaratır ve kendisi de üç milyon doları bulan özel servet edinir. Ama bunun da ötesinde, abartıları ile bütün çağdaş psikolojiye ileriye doğru bir hamle yaptırarak ruh sağlığı alanında, tarihte kendisi için özel bir sayfayı açtırarak kendini garanti altına alır. Eğitimi eksik, zekâsı kıt, sağlığı bozuk ve karakter bakımından iki anlamlı bu yaşlı kadın, bir volkan gibi patlayan etkisiyle, hızlı başarısıyla ve taraftarlarının sayısıyla çağımızın bütün öncülerini ve araştırmacılarını geride bırakır. Nitekim tanıdığımız, bildiğimiz orta düzeyde herhangi bir insan, bu Amerikalı çiftçi kızının şaşırtıcı varlığının yaydığı dinsel ve ruhsal heyecan ve kargaşayı hiçbir zaman yaymamıştır; yurttaşı Mark Twain öfkeli bir şekilde “the most daring and masculine and masterful woman, that has appeared on earth in centuries”² diye niteler.

Mary Baker-Eddy’nin bu fantastik görkemli yaşamı iki kez kaleme alınarak yansıtılmıştır; ama her iki yansıtma da birbirine tamamen zıt özellikler içerir. Biri resmi biyografidir, biri de kiliseden izinli ve ruhsatlı, İsa Bilimi’nin ruhani yönetimi tarafından azizleştirilen biyografidir; “pastor emeratus”, kendi elyazısıyla, yani bizzat kendisi Mary Baker-Eddy’nin hayatını çok inançlı cemaatine önermiştir. Bundan dolayı düşünce olarak Miss Sibyl Wilbur’un kaleme aldığı biyografinin tamamen güvenilir olması gerekir;

² “Yüzyıllardır yeryüzünde ve dünyada görünen en cesur, güçlü, hünerli ve becerikli kadın” (ç.n.).

gerçekte ise tutucu bir Bizanslının güzel boyamasıdır. Bu biyografide Sibyl Wilbur tarafından “Markus-Evangelikum tarzında” iman etmiş olanların ruhunu yüceltmek ve kuvvetlendirmek için yazılmış, aynen alıyorum, İsa Bilimi’nin mucidi kutsal bir belge ile ve gül kırmızısı ışıklar içinde görünür (bundan dolayı bu araştırmanın devamında bu biyografiyi Gül Kırmızısı biyografi diye isimlendireceğim). Tanrının rahmetiyle dolu, doğaüstü bilgelik yeteneği olan, Tanrının yeryüzündeki elçisi ve kusursuzluk örneği Mary Baker-Eddy, yetkin bir şekilde bizim sıradan bakışlarımızın karşısına çıkıyor. Ne yapıyorsa hayırsever bir zihniyetle yapıyor, dua kitabındaki bütün erdemleri şahsında toplamıştır, karakteri gökkuşağının yedi renginde parlıyor: İyi, kadınsı, Hristiyan, anne şefkatiyle dolu, insan dostu, mütevazı ve yumuşak; buna karşın, onun bütün düşmanları ruhsuz, alçak, kıskanç, Tanrıya küfreden ve kör insanlardır. Kısacası melek bile bu kadar temiz değildir. Dindar kız öğrenci, duygudan gözleri buğulanmış bir halde, saçlarına kutsallık biçimi verilen ve bu yüzden de dünyevi (bundan dolayı da karakteristik olan) özellikleri rötuş edilerek alınmış resme bakar. Şimdi öbür biyografi yazarı bayan, Miss Milmine, emek vererek bu altın aynanın içini dokümanların cılız boğumlu bastonuyla, sanatsal bir çalışmayla doldurur; ötekinin pembe üzerinde çalıştığı gibi, tutarlı bir biçimde siyah üzerinde çalışır. Milmine’de ise büyük mucit kadının, bütün teorilerini farkında olmayan selefının masasından çalmış bayağı bir intihalcı, patolojik bir yalancı, kötü bir histerik, ince hesaplı bir tüccar ve düzenbaz bir cadaloz olarak maskesi indirilmektedir. Bir röportajcının hayranlık uyandıracak çalışkanlığıyla, kişiliğindeki ikiyüzlülüğe, yalancılığa, kurnazlığa ve kaba tüccarlığa ilişkin, öğretisindeki anlamsızlığa ve gülünçlüğe ilişkin kaba bir şekilde altı çizilmiş bütün deliller toplanmıştır. Kuşkusuz bu biyografi İsa Bilimi cemaati tarafın-

dan, Gül Kırmızı'sının tutkuyla övüldüğü kadar, şiddetle ve öfkeyle kovuşturulmuştur. Ve ilginç gizli bir transaksion eylemiyle piyasadaki bütün nüshalar kaybolur (ve aynı zamanda Frank A. Dakins tarafından yazılan üçüncü bir biyografi, piyasadaki kitapçıların çoğunun vitrinlerinden derhal toplanır).

Böylece İncil ile yergi, yani Gül Kırmızı'sı ile katran karası, amansız bir şekilde karşı karşıya gelir. Ama çok tuhaf; bu psikolojik vakanın tarafsız gözlemcileri için bu iki kitabın etkisi ilginç bir şekilde yer değiştirir. Özellikle de Miss Milmine'nin biyografisi; bu biyografi Mary Baker-Eddy'yi ne pahasına olursa olsun gülünç duruma düşürmek isterken psikolojik olarak daha da enteresan hale getirmektedir; Gül Kırmızısı biyografiye gelince, bu biyografi basmakalıp ve ölçüsüz tanrılaştırması ile tamamen ilginç kadını aslında onulmaz bir şekilde gülünç hale düşürmektedir. Çünkü onun karmaşık ruhunun çekiciliği, sadece ve sadece zıtlıklar yumağından oluşan yaradılışında, paraya olan düşkünlüğünün ruh sağlığıyla benzersiz çelişmesinde ve histeri ve çıkarıcılığın eşi benzeri olmayan birleşmesinde yatıyor. Nasıl ki karbon ve nitrik asit birbirinden tamamen farklı elementler olmalarına karşın, doğru oranda karıştırılınca barutu meydana getirip korkunç bir patlama gücü oluşturlarsa, aynı şekilde burada da mistik, ticari, histerik ve psikolojik yeteneklerin eşsiz karışımından muazzam bir yoğunlaşma doğmuştur. Belki Amerika bundan dolayı Ford'a, Lincoln'a, Washington'a ve Eddison'a rağmen, çift raylı Amerikan idealizmini ve Amerikan çalışkanlığını Mary Baker-Eddy kadar açık seçik ifade edecek ruhsal bir tip ortaya koyamamıştır. Bunu karikatür çarpıtması içinde, ruhsal bir donkişotluk içinde yaptığını elbette kabul ediyorum. Ama Donkişot, bütün hayalciliğine, kaçıklığına, budalalığına ve dikbaşlılığına rağmen İspanyol Hidalgo idealizmini çağının ciddi şövalye romanlarından

daha elle tutulur ve gözle görülür bir biçimde dünya önünde canlandırıyorsa, saçmalık için kahramanca ve deli gibi savaşıyor bu kadın da bize Amerikan romantizmini William James'in resmi kürsü idealizminden daha iyi öğretiyor. Her mutlak Donkişot'un aklında mutlaka kaçıklık olduğunu, bir tahtasının eksik olduğunu ve her zaman peşinden uslu eşeğinin sırtında ebedi Sancho Pansa'nın, yani banal akıllılığın yavaş yavaş gittiğini artık biliyoruz. Ama de la Mancha'nın o çok güneşli Kastilya ülkesinde tılsımlı miğfer Mambrin'i ve Brataria adasını bulduğu gibi, bu Massachusettsli dik kafalı, söz dinlemeyen kadın, gökdenlenlerin ve fabrikaların arasında ve borsa kurallarının, bankaların, tröstlerin, hesaplamaların ve sayılar dünyasının ortasında bir kez daha utopya krallığını keşfeder. Her kim dünyaya yeni bir ham hayal öğretirse, insanlığı biraz daha zenginleştirir.

Kaybedilen Kırk Yıl

Concord yakınlarında Bow'da tek katlı, boyasız ahşap bir ev. Bu evi Bakerler kendi elleriyle yapmışlar; orta dereceli çiftçi bir aile, fakir de sayılmaz, zengin de; Anglosakson kökenli ve yüz yıldan fazla bir süreden beri New Hampshire'de oturuyorlar. Babaları Mark Baker, güçlü kuvvetli bir rençper; çok sıkı, çok dindar, çok dik başlı, kafası taş gibi sert. Komşuları onun için "you could not move him than you could move old Kearsarge" diyorlar. Yani orada duran yaşlı Kaerson dağı yerinden ne kadar oynatılabilirse o da yerinden o kadar oynatılabilir, demek istiyorlar. Onun bu taş gibi dikbaşlılığı, azmindeki sarsılmaz sağlamlığı yedinci çocuğu Mary Baker'e kalıtımsal olarak geçmiş (doğumu 16 Temmuz 1821). Huyunu almış, ama bunun yanında ondaki sağlam kas yapısını, dengeli halini almamış. Kontrolsüz, çelimsiz, hastalıklı, sol-

gun ve sinirli bir kız olarak yetişir; duyarlı, hatta çok duyarlı. Biri yüksek sesle bağırdığında hemen sıçrayıverir, her sert söz karşısında aşırı derecede heyecanlanır, hatta normal bölge okuluna bile dayanamaz, çünkü komşu çocuklarının tepinmesi ve gürültüsü onu son derecede rahatsız etmektedir. Bunun üzerine nazlı kıza acınır ve evde bırakılır; Mary'nin evde istediğini öğrenmesine izin verilir. Bunun ise, tahmin edileceği gibi, köyden ve şehirden millerce uzakta, kenarda kalmış bir Amerikan çiftliğinde pek fazla bir anlamı yoktur. Gözbebekleri yuvarlak ve büyüktür; bazen garip bir şekilde huzursuzca çelik grisi gibi parıldamaktadır ve küçük azimli ağzı ince yüzünü gergin bir halde tutar. Ama bütün bunlar ona güzellik katmaz ve küçük Mary güzelliğinden dolayı dikkat çeken biri değildir. Ama dikkat çekmek mi? Onun istediği de bu zaten; bundan dolayı bu eksantrik, başına buyruk sinirli çocukla işimiz var. Her zaman ve her yerde dikkat çekmek ister, öteki insanlardan farklı görünmek ister. Bu baskın özellik karakterinde kendisini çok erken yaşlarında belli eder. Başlangıçtan beri hep "yüksek" ve "özel" bir varlık muamelesi görmek ister. Bu amacına ulaşmak için küçük çiftçi kızı, önce yapmacıklı olmaktan daha iyi bir çare aklına gelmez. Kendisine üstün bir hava verir: "superior air". Kendine özgü bir yürüyüş biçimi geliştirir; konuşmalarında gizlice sözlüklerin içinden oltasıyla yakaladığı saçma sapan yabancı sözcükleri kullanır, bunları şimdi canlı canlı yanlış suda yüzdürür. Giyimiyle, davranışlarıyla ve tavırla çok fazla "sıradan" olan çevresine karşı hep mesafeli durur. Ama Amerikan çiftçilerinin bu tür yapmacık davranışları bir çocukta fark edecek akılları ve zamanları yoktur. Nitekim hiç kimse küçük Mary'ye hayret etmez, şaşırmaz; aslında bu bastırılmış kendini kabul ettirme arzusu (daha sonra göreceğimiz gibi yüzyılın en güçlü isteklerinden biridir), kendini gösterebilmek için kaba çarelere

başvurması doğal değil mi? Her güç ve kudret dürtüsü, eğer dışarıya doğru yansıtılmazsa, içeriye yansır ve içeride kendi sinirlerini büküp yıpratır. Mary de ergenlik çağından önce sık sık çırpınmalar, kramplar ve alışılmışın dışında çabuk heyecanlanmalar geçirmiştir. Daha sonra bu tür nöbetlerde evde kendisine çok nazik davranıldığını ve dikkatlerin üzerine yoğunlaştığını fark edince, ister istemez sinirler -bilinçli ya da bilinçsiz, bu sınır değişebilir- daha sık bu tür histerik “fits”i³ devreye sokar. Korku nöbetlerine ve şiddetli halüsinasyonlara ya tutulmuştur ya da numaradan tutulmuş gibi yapar (tekrarlayalım: Gerçek histeri belirtisi ile numaradan yapılanı kim ayırt edebilir ki?); birdenbire kulakları tırmalayan bir çığlık atar ve ardından cansız bir şekilde yere yığılıp kalır. Ebeveyni bu garip çocuğun yine sara nöbeti geçirdiğini düşünür, ama eve çağrılan hekim şüpheyle başını sallar. Hekim olayı pek ciddiye almaz; teşhisini biraz alaylı olarak “Hysteria mingled with bad temper”,⁴ diye ifade eder. Bu tür nöbetler, sağlık açısından zararlı olmasa da sık sık tekrarladığından, ne tesadüf ki bu tür nöbetler daha çok Mary iradesini geçerli kılmak ya da başkalarının taleplerini çevirmek istediği zaman kuşku verici bir şekilde meydana geldiğinden, tıp biliminden pek anlamayan babası bile yavaş yavaş şüphelenmeye başlar. Kız, yine heyecanlı bir sahneden sonra donuk ve gergin bir halde yere yığılınca, hiç ilgilenmeden onu orada rahat bırakır ve işinin başına döner; akşam eve geldiğinde onun kimse yardım etmeden kalktığını ve yatağında oturmuş, kitap okumakta olduğunu görür.

Ne olursa olsun, oynadığı bu sinir oyunuyla (daha doğrusu sinirlerini oynatmakla) bir hedefe ulaşır; bu hedef en içtenlikle istediği, evde kendine özel bir yer edinmek-

³ nöbetleri (ç.n.).

⁴ “Kötü öfke ile birleşen histeri” (ç.n.).

tir; bunun için olanakları zorlar. Mary, kız kardeşleri gibi artık temizlik yapmak, yemek pişirmek, dikiş dikmek, süt sağlamak ve erkek kardeşleri gibi tarlaya gidip çalışmak zorunda kalmaz ve vakitli olarak “sıradan”, gündelik ve basit kadın işlerinden kaytarma olanağına kavuşur. On beş yaşındaki kız olarak ebeveynine karşı başardığı şeyi, bir kadın olarak her yerde ve herkese kabul ettirir. Mary Baker hiçbir zaman, hatta en sıkıntılı ve en muhtaç olduğu yıllarda bile normal ev işi ve kadın işi yapmayacaktır. İlk andan itibaren en temel ve en gizli isteğinin ve arzusunun, hedefinin bilincinde olarak, hep “özel” ve daha yüksek bir hayat sürmeyi başarmak olduğunu bilir. Bütün hastalıkların içinde en zeki olanı kuşkusuz histeridir. Bu hastalık kişiliğin en derinliklerindeki dürtüyle bağıntılı, bir insanın başına bir şey geldiğinde ve savunmasında en gizli arzu hattını açığa çıkarmayı bilir. Bu itibarla dünyada hiçbir güç bu irade ustası Mary Baker’e istemediği bir şeyi zorla yaptıramayacaktır. Kız kardeşleri ahırda ve tarlada canları çıkasıya çalışırken, bu küçük Amerikan Bovary’si kitap okur ve kendisine baktırıp acındırır. İsteddiği bir şeyi yapması engellenmediği sürece halim selim bir tavır sergiler; ama işine gelmeyen bir şeyi yapmaya zorlandığı zaman, hemen “fit”lerini ve “tantrums”unu⁵ harekete geçirip sınırlarını oynatmaya başlar. Onun bu hükmetme hırsı ve çevreye hiçbir şekilde uymayan ya da uymak istemeyen solipsist karakteri, baba evinde kalırken bile rahat ve istenen bir aile üyesi olmasına engel olmaktadır. Bu son derece kuralcı, despot bencillik hiç durmadan ve her yerde gerginlikler, çatışmalar ve bunalımlar doğuracaktır; çünkü Mary Baker, yanında başka bir kimseye tahammül edemez, sadece son derece gergin olan ve evrene bile nere-

⁵ Huysuzluklarını (ç.n.).

deyse sığmayan benliğine itaat edilmesini ve boyun eğilmesini istemektedir.

Görünüşte gayet yumuşak ve sessiz olan Mary Baker, aslında rahatsız eden, sıkıntı veren ve tehlikeli bir ev arkadaşıdır ve böyle olmaya da devam eder. Bundan dolayı mazbut ve orta halli bir aile olan ebeveyni, 1843 yılının Noel gününü çifte bayram olarak kutlar; çünkü kısaca "Wash" denen sevimli genç tüccar Washington Glover, yirmi iki yaşındaki kızlarını evden alıp kiliseye götürür. Nikâhtan sonra genç karı koca güney eyaletlerine, Glover'in işinin olduğu yere doğru hareket eder. Çakı gibi, neşeli bir kişilik olan Wash'la geçen tutkulu taze evlilik döneminde, hiçbir halüsinasyon ve histeri şikâyeti duyulmaz. Mary'nin mektuplarından sadece sonsuz mutluluk ve sağlık okunmaktadır; kendisi gibi sayısız kader arkadaşında olduğu gibi, genç ve güçlü bir erkekle birliktelik, şehvi olarak titreyip parıldayan sinirlerini tamamen yatıştırmıştır. Güzelliklerle dolu ve sağlıklı geçen bu zaman, ne var ki onun için pek uzun sürmeyecektir; ucu ucuna bir buçuk yıl devam eder. Nitekim, sarı humma, Wash Glover'i daha 1844 yılında Güney Carolina'da yakalar ve dokuz günde alıp götürür. Mary Baker-Glover son derece perişan bir halde ortada kalır. Evlenirken birlikte getirmiş olduğu birazcık parası da kaybolmuş, ileri düzeydeki hamile haliyle Wilmington'da kocasının tabutunun başında şaşkınlık içinde durmuş, nereye gideceğini bilmemektedir. Şans eseri, kocasının Farmason arkadaşları imdadına yetişip birkaç düzine dolar toplayarak, dul kadının en azından New York'a kadar geri dönmesini sağlarlar. Oradan kardeşi onu karşılayıp alır ve kısa bir süre sonra da ebeveyninin evinde bir erkek çocuk dünyaya getirir.

Hayat hiçbir zaman Mary Baker'e gülmez. Yirmi üç yaşına geldiğinde kader ilk kez onu yine ilk çıktığı yere atar; her kendi ayaklarının üzerinde durma çabasının so-

nunda kendini ebeveyninin yanında bulur. Mary Baker elli yaşına gelinceye kadar sadaka olarak verilen ya da dilenerek elde ettiği ekmekten başka bir şey yemez. Elli yaşına kadar hep başkalarının yatağında yatar ve başkalarının sofrasına oturur. İşte bu kadın, çok güçlü iradesi olan, aslında ne istediğini bilmeyen, en ufak bir başarısı ya da hesabı kitabı yokken aşırı gururlu dolaşan işte bu kadın, gizliden gizliye olağanüstü oluşunun duygusunu taşıyarak kayıtsızlıkla ve kendi anlayışına göre değersiz insanlara hep yük olur. İlk önce genç dul babası yanına alır, daha sonra kız kardeşi Agila'ya taşınır; orada tam dokuz yıl, hep utandıran ve zahmet veren bir misafir olarak kalır. Çünkü Wash Glover'in ölümünden sonra genç dulun sinirleri yine gerilir; aslında davetsiz olarak yemeğe abone olmasına rağmen, asabi haliyle evin altını üstüne getirir, herkese kan kusturur. Sinirleri tekrar ayağa kalkmasın diye hiç kimse itiraz edemez; kapıları özenle kapatmak, "hastayı" rahatsız etmemek için evde herkes parmak uçlarında yürümek zorundadır. Bazen donuk bir bakışla uyurgezer gibi şaşkın bir vaziyette odalarda dolaşır, bazen günlerce yatakta hiç hareket etmeden yatar ve hiç hareket edemediğini, ayakta duramadığını, her türlü hareketin acı verdiğini iddia eder. Kendi çocuğunu alelacele evden çıkarır; bu katı yürek kendinden başka biriyle ilgilenmek, ona yardımcı olmak istemez, bu kişi isterse kendi kanından ve canından çocuğu olsun; huzursuz benliği kendisiyle ilgilenmekten başka bir iş bilmez. Bütün aile büyük bir dikkatle onun yüklediği bu angaryayı çekmek zorundadır; herkesin onun ikide bir parlayan isteklerinin arkasından derhal fırlaması gerekir: Tıpkı Conrad'ın tanınmış romanındaki "Nigger vom Narzissus" gibi pasif ve sabırlı varlığıyla, odadaki sessiz yatışıyla ve korunup esirgenmek isteyişiyle bütün aile üzerinde baskı kurar. Sonuçta kendine çok özel bir tutku geliştirir. Eğer birisi onu bir hamakta bir öteye bir beriye

sallarsa, sinirlerinin yatıştığını keşfeder. Tabii ki insan kafasını dinlemek için her şeyi yapar; hemen bir salıncaklı koltuk temin edilir ve Tiltonlu sokak çocuklarına yeni bir kazanç kapısı açılır; yani birkaç pennylik saat ücretiyle Mary Baker-Glover'i bir aşağı bir yukarı sallamak işi çıkar. Bu, kuru anlatılınca, belki şaka gibi gelebilir, ama gerçekte çok ciddi bir olaydır. Şikâyetini artırdıkça durumu da daha kötüye gider; çünkü ruhsal tatminsizliği sonucunda Mary Baker'ın bedensel durumu da bu dokuz yıl içinde gözle görülür biçimde endişe verici bir duruma gelir. Güçsüzlüğü ve yorgunluğu tamamen patolojik bir hal alır: Sonunda artık yalnız başına merdivenleri inemez, kasları tutmaz ve hekim, omurilik felci tahmininde bulunur. Her ne olursa olsun, 1850 yılında Mary Baker-Glover tümüyle yaşayamayan bir yaratık olmuştur, devamlı bir hasta ve bir kötürümdür.

Bu genç dulun inkâr edilemeyen felçli görüntüsünün, bu bedensel acılarının acaba ne kadarı gerçek, ne kadarı irade sonucu ve ne kadarı hayal ürünüdür? Buna karar verebilmek bayağı cesaret ister; çünkü histeri, patolojik dünyanın en dâhi komedyeni olan bu kadın, bütün inandırıcı semptomlarla hastalığın kendisi kadar hastalık görüntüsü verebilecek durumdadır. O, acıyla oyun oynar; ama bu oyun sık sık kendi iradesinin dışına çıkar ve bazen de gerçeğe dönüşür; ve aslında sadece başkalarını hastalığa inandırmak isteyen histerikli, sonunda kendisi de ona inanmak zorunda kalır. Bundan dolayı elli yıl önce meydana gelmiş arapsaçı gibi karmaşık bir olay hakkında, yani Mary Baker'ın katalepsi durumlarının aslında gerçekten bir felç mi olduğu, yoksa sinirden dolayı hastalığa bir kaçış mı olduğu konusunda bir ayırım yapmaktan kaçınmak gerekir. Bazen birdenbire iradesini kullanarak marazına hakim olmayı bilmesi, şüpheyi yine de ortadan kaldırmıyor; daha sonraki felçli yıllarından bir sahne çeşit çeşit kuşku-

lar uyandırır: Yine bir gün donuk bir halde, yardıma muhtaç, iradesiz bir kötürüm olarak yatağında yatmaktadır. Tam bu sırada aniden, daha sonra kocası olacak kişinin aşağıda imdat çağlığını duyar. Bir kavgaya tutuşmuş ve hasmı tarafından herhalde tehlikeli bir biçimde tehdit edilmektedir. Ve bir de ne görüyoruz: Tamamen kötürüm kadın bir hamlede yatağından fırladığı gibi ona yardım için merdivenlerden aşağıya koşuyor. Bu tür beklenmedik olaylar (sadece bir tane değil), Mary Baker'ın aslında çok önceleri felcinin vahim yansımalarını iradesiyle yenebileceği, ama herhalde istemediği ya da içinden henüz istek gelmediği ihtimalini doğuruyor. Muhtemelen (bilinçaltının çok derinlerindeki katmanlarda) egosantrik içgüdüğü ondan, o yemek abonesinden, sağlıklı olduğu görüldüğü takdirde hemen ev işlerinde çalışmasının isteneceğini ve yardımına başvurulacağını bilir. Ama o hiçbir zaman başkalarıyla, başkaları için, başkalarının yanında çalışmak istemez ve bağımsızlığını koruyabilmek için elektrik yüklenmiş tüylerini diken diken edip hastalığına sığınır. Kuşkusuz ki histeri burada, her zaman olduğu gibi en eski bir içsel kader dürtüsü halinde savunma yapmaktadır: hastalığa kaçış olarak. Ve en gizli benliğinin etrafındaki bu sinir duvarını aşmayı kimse başaramaz; bu çelik gibi irade, gerekirse başkasının isteğine boyun eğmektense, kendi bedenini mahvetmeyi tercih eder.

Hayret verici bu kadın, hassas ve çökmüş bedeninde müthiş bir ruhsal etkileme gücünün saklı olduğunu daha 1853 yılında şaşırtıcı bir denemeye gösterir. O zaman, otuz iki yaşında ve dul kalışının dokuzuncu yılında iken, Tilton'da gezici bir diş hekimi türer, kendi özel fakültesinden mezun bir "doktor", Dr. Daniel Patterson adında, tam bir kadın doktoru ve sakallı bir yakışıklı. Büyük şehir zarıflığıyla ve abartılmış şıklığıyla -devamlı özenle ütülenmiş ipek silindir şapka ve siyah bir palto giymektedir-

bozkırların bu gezgini, son derece şımartılmış Tilton kadınlarının kalplerini kolaylıkla kazanır. Ama çok şaşırtıcı bir durum var! Adam dolgun, yetenekli ve zengin kadınlarla ilgilenmez: Onu sadece yatalak, solgun, hastalıklı, sinirli, felçli ve kötürüm kadınlar büyülemektedir. Artık Mary Baker bir şey olmak istiyorsa hemen olabilecektir, hem de büyüleyici olabilecektir; acıyla gülümseyen yumuşaklığından bu geniş omuzlu, sağlam yapılı adama bir çekicilik gider, adamı sıkı sıkıya kendine bağlar. Adam 21 Temmuz 1853'te ona evlenme teklif eder.

Böyle bir durumda hiç kurtulan kadın olmuş mudur? Daniel Patterson'un nişanlısı güçten ve takatten öylesine düşmüştür ki, kiliseye kadar olan bir iki adımı bile atacak durumda değildir. Servi boylu damat, kararlı bir biçimde felçli kadını kollarına alarak sofadan kaldırır ve merdivenlerden aşağıya taşır. Evin önünde bir arabaya yerleştirilir ve Mistress Patterson olarak kocasının kollarında odasına tekrar geri taşınır. Ama adam kollarına kolaylıkla aldığı yükü, artık yıllar boyu bütün ağırlığıyla hayatında taşır. Doktor Patterson çok geçmeden, ne derece rahatsızlık veren bir mizaçla ve şikâyetçi bir eşle bağlılık kurduğunu anlar. Nitekim her taşınma sırasında ebedi hasta kadının hiç ayrılmak istemediği sallanan koltuğuyla beraber arabaya yüklenmesi gerekir. Ev idaresi olarak hiçbir şeyden anlamadığı ortaya çıkınca, Patterson, dar gelirine rağmen ev işlerine bakacak bir kadın tutmak zorunda kalır. Kendi rüyalarının kahramanı, Gül Kırmızısı biyografide hayranlıkla ifade edildiğine göre, bu arada "kitapların derinliklerine dalar", yani nevrasteni bir yorgunlukla sedirde ya da yatakta uzanıp roman okur. Batıda bir yerde, eğitimsiz hizmetçilerin elinde ruhen perişan haldeki birinci evliliğinden olan oğlunu eve getirmek yerine, okülizmle meşgul olur, gazetelere göz gezdirir, bazen de yerel gazetelere duygusal küçük makaleler ve şiirler yazar. Çünkü bu yeni

evlilikte de onun içindeki esas şey henüz uyanmamıştır. O baygın gibi uyuşukluk içindeki dağınık kibri, durmadan herhangi büyük bir şeyin, önemli bir şeyin umudunu ve hayalini taşır. Ve böylece hareket etmeden ve iş yapmadan önemli göreve çağrılacağından gizliden gizliye emin, yüz-yılın en dâhi yeteneklerinden biri olarak yıllarca bir repliği, kendisi için belirlenmiş rolü bekleyip durur. Ama yıllarca, neredeyse on yıl daha hep aynı şey olarak kalır; tedavisi imkânsız hasta, acınılan, bütün hekimler ve arkadaşları tarafından ümit kesilip bırakılmış, “anlaşılamayan” bir kadının tekdüzeliği. Çok kısa zaman içinde bu iyi kalpli Patterson da, bazılarının kendisinden önce ve çoğunun kendisinden sonra farkına vardığı gibi, bu irade despotuyla, aşırı derecede hayranlık düşkünü bu kadınla sürekli rahat yaşayamayacağını anlar. Yuvası ve evliliği git-tikçe rahatsızlık vermeye başlar. İlk önce göçebe gezilerini gereğinden fazla uzatır. Nihayet 1863 yılında patlak veren iç savaş, evlilik hayatından tamamen çekilmesi için tam aradığı fırsatı verir. Kuzey ordusunun hekimi olarak savaşa katılır, ama ilk müsademedede savaş esiri olarak tutuklanıp savaş sonuna kadar enterne edilir. Mary Baker-Patterson, yirmi yıl önce Glover’in dul karısı olduğu zamanki gibi yine yalnız ve çaresiz halde kalır. Tekrar, bu hurda yığını, tekrar eski sahile toslayarak kız kardeşinin evine varır. Kırkıncı yaşında, kaderinin artık kesin olarak fakirlik ve taşra kasabası içine gömülmüş ve hayatının bitmiş hallolmuş olduğu görünmektedir.

Artık Mary Baker kırk yaşına gelmiş ve hâlâ ne için ve kim için yaşadığını bilmemektedir. Birinci kocası toprağın altına girmiştir, ikincisi binlerce mil ötede esaret altında yaşamaktadır, kendi öz çocuğu ise herhangi bir yerde yabancılardan yanında hayatını sürdürmektedir. Kendisi ise hâlâ yabancılardan sofrasında sadaka ile karnını doyurmaktadır; hiç kimseyi sevmemekte ve hiç kimse tarafından da

sevilmemektedir; Atlas Okyanusu ile Büyük Okyanus arasındaki en gereksiz bir insan yaratığıdır. Boş yere kendine bir meşguliyet arar. Okullarda biraz ders verir; ama sinirleri düzenli bir işi devam ettirmeye uygun değildir; kitap okur ve dünyadan uzak bölgesel gazetelere ufak tefek makaleler yazar; ama derin içgüdüğü, bu tür karalama yazılarının, onun yapısındaki asıl kişiliği ortaya çıkarmak bakımından henüz doğru ve yeterli olmadığını çok iyi bilir. Böylece kız kardeşinin evinde amaçsız, neşesiz, boş boş ortalıkta dolaşıp durur; ve bu esrarengiz kadının çok derinliklerinde, etrafı duvarla örülmüş, görünmeyen, müthiş, şeytani gücü yatmış beklemektedir. Ve dış durumunu anlamsız, kırk bir yaşını bir kadının kaderi bakımından kesin bitmiş olarak duyumsadıkça, bentleşmiş gizli yaşam gücü henüz serbest kalmamış bedeninde daha çok coşmakta ve daha hızlı dolaşmaktadır. Sinir krizleri daha şiddetli boşalır, çırpınmalar ve kramplar daha acı verici olur, felç halleri daha gergin olur. En iyi gününde bile artık yorulmadan yarım mil mesafeyi dahi kendi başına yürüyerek gidemez. Gittikçe daha solgun, daha zayıf, daha mat ve hareketsiz bir halde yatağında yatar, baygın bir insan bedeni, kendisinden tiksinen ve başkalarına yük olan bir kronik hasta. Hekimler, onun sinirleri ile yaptıkları savaştan artık vazgeçmişlerdir; en karmaşık deneyleri, Mesmerizmi, ispritizmacılığı, bütün doğal bitkileri ve kürleri boşuna denerler; ve nihayet kız kardeşi son kartını oynar ve onu New Hampshire'deki soğuk su kaplıcasına gönderir. Ne var ki oradaki kür iyileştireceği yerde durumunu daha da kötüleştirir. İki tedaviden sonra bir adım bile yürüyemez; dehşet içinde artık kendisinin bu işte tamamen kaybettğini fark eder; ne bir insan, ne bir doktor, artık onu hiç kimse kurtaramaz! Bir mucizenin, evet onu, o kötürümü, ruhsal ve bedensel olarak çökmüş kadını tekrar yaşayan bir insan yapmak için somut bir mucizenin meydana gelmesi gerekmektedir.

Ve Mary Baker, bu mucizeyi, bu mucizeyi gerçekleştirecek olanı, ümitsizliğin hararetiyle, fanatik kalbinin bütün gücüyle şimdiye kadarki yararsız yaşamının kırk birinci yaşında bekler.

Quimby

New Hampshire’de bir süreden beri kulaktan kulağa mucize ve gerçek kerametli bir kurtarıcı kişi hakkında belirsiz fısıltılar ve söylentiler dolaşmaktadır: Phineas Pankhurst Quimby adında bir hekim, şaşırtıcı ve benzeri olmayan kürler uyguluyormuş, hem de çok yeni ve esrarengiz bir yöntemle. Bu şifacı, ne masaj ne ilaç ne manyetizma ve ne de elektrik kullanıyormuş, buna rağmen öteki hekimlerin ve ilaçlarının çaresiz kaldığı yerde, o güle oynaya sonuç alıyormuş. Söylentiden konuşma, konuşmadan gerçek olur. Fazla uzun sürmez, ülkenin her tarafında hastalar Portlant’a, bu mucize doktora akın akın gelirler.

Şimdi bu efsanevi Doktor Quimby, önceden belirtilmesi gerekir ki aslında bir doktor değildir; eğitim görmemiş, Latince öğrenmemiş ve tıp okumamış, Belfastlı eski bir saatçidir, bir demircinin oğludur. Çalışkan, akıllı, becerikli bir zanaatkâr olarak kim bilir şimdiye kadar sabırla kaç tane saat yapmıştır. Bu arada 1838 yılında gezici konferanslar veren bir Dr. Poyen, Belfast’a gelir ve ilk kez halka açık hipnoz deneyleri gösterisi yapar. Bu Fransız hekim, Mesmer’in bir öğrencisidir (bu olağanüstü insanın dünyanın her tarafında izine rastlanmaktadır); hipnoz gösterileriyle bütün Amerika’yı ayağa kaldırır ve “Doğanın karanlık tarafına” duyulan merakın ölümsüz yansımasını Edgar Allan Poe’nun sürükleyici novellerinde görüyoruz. Kuru ve kurak olduğu anlaşılan Amerika’nın toprağı, tam olarak işlenmediğinden hayali çabalar için verimli tarla olmaya son derece elverişlidir. Burada, kuşkucu Avrupa’da

Mesmer'in zamanında olduğu gibi, bilgin akademileri ve kraliyet cemiyetleri, açık seçik görünen telkin edici aktarım fenomenlerini kendini beğenmiş bir tavırla reddedererek onlara sadece bir "hayal" ürünü, diyen açıklamalar yapmıyorlar. Amerikalıların saf, iyimser anlayışları zaten hiçbir şeyi peşin olarak imkânsız görmüyor, merakla bu beklenmedik teşviklere kucak açıyor. Fransız Mesmeristin konferanslarının ardından, muazzam bir ispritualizmacılık (kısa zaman sonra "ispritzma" denecek) dalgası yayılır. Bütün şehirlerde, bütün köylerde yaptıkları gösteriler ziyaretçi akınına uğrar ve heyecanla tartışılır. Küçük saatçi Quimby de bu tûmden büyülenenler arasındadır. Her konferansa gider ve hipnozla yapılan bu büyülenmeleri seyretmeye doyamaz; bu öğrenme hırsı onu Doktor Poyen'in peşinden gittiği her yere sürükler, ta ki bir gün dinleyicileri içinde geniş omuzlarıyla, sert ve akıllı Amerikan bakışıyla, bu sempatik insanın Doktor Poyen'in dikkatini çekmesine kadar. Poyen onu hemen muayene eder ve onda açıkça bir aktif hipnoz yeteneğinin olduğunu belirler. Onu çok defa medyum olarak uyutmak için kullanır ve Quimby, bu vesileyle kendisinde mevcut olan ve şimdiye kadar bilmediği irade aktarım yeteneğinin hayretle farkına varır. Enerji dolu zanaatkâr, saatçiliği kesin olarak bırakarak telkin edici yeteneğini ticarete dönüştürür. Adı Lucius Burgmayr olan on beş yaşındaki bir Almanda ideal medyum özelliğini keşfeder; bu ikisi, o aktif hipnotizmacı olarak, Burgmayr uysal fonksiyonlu telkin objesi olarak, birlikte çalışırlar. Bundan sonra yeni doktor Burgmayr'i ile birlikte ülke içinde maymunlu ya da papağanlı falcı gibi dolaşır. Onunla köylerde, mahallelerde ve şehirlerde, çok özel bir yöntemle hekimlik kürü uygular; yani hipnozlu kâhinlik terapisi uygular.

Saatçi Quimby'nin bu yeni tedavi yöntemi, başlangıçta aslında çoktan aşılmış olan eski Mesmerizmin çılgınlığına

ve sözde uyurgezerin introspeksiyonuna, yani kendi içine bakma yeteneğine dayanıyordu. Bilindiği gibi ayık uykunun bulunuşundan kısa bir süre sonra şöyle bir kanaat yayılmıştı: Hipnotize edilen her kişi sorulan her soruya kâhince yanıt verebilir, ister geçmişten olsun, ister gelecekte görülebilen ve görülemeyen her şey hakkında bilgi verebilir. Peki bu durumda, başkasında görülmeyen gizli hastalığı da niçin sezgi ile algılayamasın ve tedavi olanaklarını belirleyemesin? Quimby, her muayeneden önce konulan klinik teşhis yerine, medyumluk gücüne inanarak kâhinlik teşhisini devreye sokar. Uyguladığı yöntem aslında çok basittir. İlk önce seyirciler önünde Lucius Burgmayr'ini uyutur. Burgmayr kendini transta hissettiği an, hasta ona getirilir ve o rüya uykusunda gözleri kapalı halde kehanetle ağrıyı söyler ve aynı şekilde rüya uykusunda iken doğru ilacı verir. Belki bu tür teşhis bize biraz tuhaf gelebilir ve kan incelemesi ya da röntgen kadar güven verici olmayabilir; yine de birçok hastanın rüyada konuşanın ağzından acısını ve onun tedavi aracının bir derece de olsa öbür dünyadan belirlendiğini duymaktan tuhaf bir şekilde etkilendiği inkâr edilemez. Her yerde bol bol tedavi edilecek hasta bulunur ve Quimby & Burgmayr Limited Company çok iyi para kazanır.

Şimdi, bu iyi kalpli “doktorun”, bu mükemmel hileyi bulduğuna göre, artık arabasının ucundan çekmeye devam etmesi ve cesur medyumuyla ortaklaşa hekimlik yapması gerekmektedir. Ama bu Quimby kültürsüz olsa da ve bilimsel sorumluluğu olmasa da, aslında hiç de dolandırıcı karakterde biri değildir; tam tersine, namuslu, dürüst ve aşırı derecede doğaüstü merakı olan bir insandır. Ona artık bu grotesk yöntemle dolarları istif etmek yetmez; içindeki o eski saatçi, o eğitilmiş mekanik uzmanı, ona bu işin asıl püf noktasını, şaşırtıcı tedavi etkisini sağlayan en içtepi çarkının nerede olduğunu ortaya çıkarmadan rahat

vermez. Nihayet günün birinde bir rastlantı yardımcı olarak işaret verir. Yine bir seferinde Burgmayr'i trans halindeyken bir hastaya ilaç verir; ama hasta çok fakirdir ve kehanet edilen ilaç ona biraz pahalı gelebilecek durumdadır. Bunun üzerine Quimby, hastaya Burgmayr'in kehanet ettiğinden biraz daha ucuzunu verir. Bir de ne görsün, aynı tedavi etkisini göstermez mi! İşte o zaman Quimby'de ilk kez yaratıcı şüphe uyanır; aslında iyileştirici etkiyi yapan trans ve hipnoz halindeki kehanet değildir, haplar ve içecekler de değildir, esas olan hastanın haplara ve içeceklerle inanmasıdır. Telkin ya da ototelkin başlı başına bu sağlık sihrini başarabilmektedir; kısacası, Quimby de Mesmer'in vaktiyle madeni mıknatıslarla yaptığı deneyimi yapar. Bu da tıpkı onun gibi aracı faktörü devreden çıkarır; onun madeni mıknatıstan vazgeçtiği gibi bu da hipnozdan vazgeçer. Medyumu Burgmayr'le yaptığı sözleşmeyi fesheder, gelecekte haber vermeyle ilgili uyku sanatını bir kenara atar ve tedavi yöntemini sadece bilinçli telkin üzerine kurar. Onun Mind Cure (Mary Baker'ın daha sonra İsa Bilimi'ne dönüştürüp Tanrıdan kendisine ilham olunan bir buluş olduğunu iddia ettiği yöntem) denilen tedavi yöntemi aslında çok basittir. Quimby kehanet yaşantılarında, birçok hastalığın aslında hayale dayandığını ve hastanın ağrısının en iyi şekilde hastalığa olan inancının yıkılmasıyla ortadan kaldırılacağını anlar. Bu durumda kişinin kendi kendine yardım etmesi gerekmektedir, ruh hekimi de sadece bu kendi kendine yardımı güçlendirmek için vardır. Bundan dolayı, artık Quimby hastalarına alışılage-len normal tedavi yöntemini uygulamaz, yani ağrıya karşı tıbbi araçlarla mücadele etmez. Tersine, hastalık düşüncesini ruhsal olarak devreden çıkarma yöntemine başvurur; yani hastalarının hastalığını konuşturarak dışavurdurma yöntemini kullanır. Quimby'nin basılı iş sirkülerinde aynen şöyle denilmektedir: "Benim tedavim öteki tıp tedavi-

lerinden farklı olduğu için, şunu vurgulamak isterim: Ben ilaç vermiyorum ve dışa dönük tedavi yapmıyorum; bunun yerine hastanın yanına oturup hastalığı hakkında ne düşündüğümü ona anlatıyorum ve benim bu anlattıklarım da zaten kür demektir. Eğer bu yanlış zihniyeti değiştirmeyi başarabilirsem, vücut sistemindeki etkiyi de (akışkanı) değiştiririm ve böylece gerçeği tekrar yerine getiririm. Benim tedavim gerçektir.” Bu safdil, ama aynı zamanda düşünceli adam, kuşkusuz bu tedavi yöntemiyle bilimin sınırlarını aştığının ve dinin etki alanına girdiğinin tamamen bilincindedir. “Bana soruyorlar”, diye yazar, “acaba benim muayenem bilinen herhangi bir bilime giriyor mu? Buna ben hayır diye cevap veririm! İnsanın üzerinde olan bir bilgelige aittir ve tam on sekiz yüzyıl önce öğretiliyordu. O zamandan sonra insanların kalbinde hiç yer bulamadı; ama o dünyadadır, dünya ise onu bilmiyor.” İlk “healer”⁶ olarak, ilk ruh hekimi olarak İsa’ya yaptığı bu göndermeyle de Quimby, tedavi yöntemini İsa Bilimi’nden çok önce formüle etmişti, ama bir farkla ki (bunu Mary Baker’i düşmanca eleştirenler fark etmezler); o da Quimby’nin bireysel tedavi yöntemi kullanmasıydı; temelinde kişinin telkin edici ve sempatik gücü vardı; oysa Mary Baker çok daha gözü pek ve saçma bir biçimde hastalanma olgusunu inkâr edip inancın üstün gücünü hastalığın üzerinde bir sisteme oturtarak bu sistemle bütün dünyayı açıklamaya ve iyileştirmeye kalkışır.

Phineas Quimby’nin bu yeni uygulaması, aslında büyü etkisi meydana getirmesine rağmen, sihirle hiçbir ilgisi yoktur. Bu iyi kalpli, kır saçlı adam güven verici, parlak, sağlam gözbebeğiyle hastasının karşısına oturur, dizlerini sıkarak kendi dizlerinin arasına alır ve nemli parmaklarıyla başını ovar (konsantrasyon amacıyla yapılan son man-

⁶ Şifacı (ç.n.).

yetik-hipnoz etkisi), ondan sonra rahatsızlığı tarif ettirir ve hastayla ısrarla hastalık üzerine konuşur. Hastalık belirtilerini bilimsel olarak incelemeyi, onları inkâr ederek basitçe uzaklaştırır. Ağrı hissetme duygusunu sakinleştirici kullanarak vücuttan uzaklaştırmaz, telkin yoluyla duygudan çıkarır. Biraz ucuz ve biraz ilkel denilebilir; acımıyor, ağrıtmıyor iddiasıyla yapılan bir tedavi. Aslında hastalığı tedavi etmek yerine onu inkâr etmek çok kolay bir şey; ama işin aslında 1860'taki saatçinin yöntemiyle bilimsel olarak tam kabul görmüş eczacı Coué'nin 1920'deki yöntemi arsında bir adımlık mesafe vardır. Adı sanı bilinmeyen Quimby'nin başarısı da ünlü halefininkinden geri kalmaz: Binlerce hasta Quimby'nin "Mind Cure"una ('ruh tedavisine') akın eder. Sonunda mektup ve sirkülerle "absent treatments" denilen uzaktan tedaviye başlamak zorunda bile kalır; çünkü muayenehanesi ziyaretçilerle dolup taşmış ve her derde deva bu Lokman Hekim'in ünü bütün yöre sınırlarını aşmaya başlamıştır.

New Hampshire'deki küçük köyde oturan Patterson ailesine de bu mucize gibi, eski saatçi Quimby'nin Science of Health⁷ haberi yıllar öncesinden ulaşmıştı ve 1861 yılında güney eyaletlerine seyahat etmeden çok kısa bir süre önce, "doktor" (ya da aynı zamanda daha çok doktor olmayan) Patterson 14 Ekimde mucize hekime acaba Concord'a kadar bir kez olsun gelebilir mi diye yazmıştı. "Benim eşim uzun yıllardan beri omurilik felcinden dolayı kötürümdür. Sadece yarım tarafına oturabilmektedir ve biz, bu durumda sizin mucize gücünüzü denemek istiyoruz." Ama bu kocaman muayenehane, keramet sahibinin bu tür seyahatlere çıkmasına izin vermemektedir. Nitekim teklifi nazik bir şekilde geri çevirir. Ama Mary Baker ümitsizlikle bu son iyileşme umuduna kilitlenir. Bir yıl

⁷ Sağlık bilimi (ç.n.).

sonra -Patterson o zaman daha Güney Ordusu'nun hapis-hanesindedir- yatalak kadın, "kendisini kurtarmaya" gelsin diye daha fanatik ve daha hararetli bir biçimde SOS-çağrısı yapar. Aynen şöyle yazar (aynı kişi, daha sonra Quimby adını bütün yazılarından silecektir): "Benim sizi öncelikle bizzat görmem gerekiyor! Sizin felsefenize, sirkülerlerinizde açıkladığınız haliyle tam olarak güveniyorum. Beni ziyaret edebilir misiniz ya da ziyaret etmek ister misiniz? Beni kurtaramazsanız, öleceğim. Benim hastalığım kroniktir, ben yerimde dönemiyorum, hareket etmem kocamdan başka kimse yardım etmiyor. Ben şu anda en korkunç acılara yem oluyorum, lütfen bana yardım ediniz! Bu mektuptaki hatalardan dolayı beni bağışlayınız, ben yatakta ve acele yazıyorum." Quimby yine gelemmez ve ümitsiz kadın ona üçüncü kez yazar; bu kez kendi hidroterapi kurumundan yazar ve kendisine, gitmek için seyahati göze alayım mı diye sorar. "Benim size gelmek için yeterince güvenimin olduğunu kabul edin; bu durumda, bu seyahate katlanarak size sağ ulaşabileceğimi tahmin ediyor musunuz? Ben o kadar heyecanlıyım ki size sağ olarak ulaşabileceğimi ümit ediyorum. Ama sorun şu, sizin yardımınız beni tekrar diriltmek için yeterli olur mu?" Bu sarsıcı çağrıya Quimby'nin cevabı, hiç duraksamadan seyahati göze alın, biçiminde olur.

Ama seyahat için yeterli para yoktur. Aslında her zaman yardıma hazır olan kız kardeşi Abigail, kuşkulu doktor Demir Sakal'a, hiçbir müdahale yapmadan sadece "by mind", yani ruh yoluyla tedavi ettiği için en ufak bir güven duymamaktadır. Kız kardeşinin bu sonu gelmeyen yeni kaçıklıklarından artık yorulmuştur. Sert bir şekilde, böyle kurnazca düşünülmüş bir dolandırıcılığa bir penny bile veremeyeceğini söyler. Ama eğer Mary Baker, bu taş kafa bir şey yapmak isterse, buna kaşı gösterilen her türlü direnişi kırıp dağıtır. Bir avuç doları arkadaşlarından, ta-

nıdıklarından ve yabancılardan birer birer, parça parça ödünç alır. Nihayet fidye, yani kurtarma parası biriktirilir ve sonunda bir bilet alıp 1862 yılının Ekim sonunda Portland'a gidebilecek hale gelir. Bu seyahat hakkında sadece şunlar biliniyor: Son derece halsiz ve perişan bir halde yabancı olduğu şehre varır. Mantıklı olanı, hekim tarafından sorgulanmadan önce biraz dinlenmesidir. Ama bu yabani ruh kendine dinlenme tanımaz; eğer iradesi bir şeyi gerçekten isterse, bu büyük fanatiğe ölçülemeyecek derecede enerji akar. Bundan dolayı tren garından yorgun, bitkin ve toz içinde, hemen kendini Dr. Quimby'nin muayenehanesini açtığı International Hotel'e sürükler ve gücü gerçekten de merdivenin birinci basamağına kadar ancak yeter. Kötürüm kadın ondan sonrasına artık devam edemez. Böylece onu hizmetçiler ve tesadüfen orada bulunanlar yardım ederek taşırlar. Solgun, zayıf kadını kimi sürükleyerek, kimi kaldırarak basamak basamak yukarı çıkarırlar. Oda kapısı sert bir biçimde açılarak çaresiz beden içeriye itilir; güçsüz kudretsiz bir halde koltuğa yığılır; kötürüm, tahrip olmuş, kırılmış bir insan parçasıdır. Ve yalvarırcasına, gözlerini korku dolu bakışlarla yumuşak, kır saçlı adama çevirir; adam onun yanına oturur, ellerini, şakaklarını okşayarak onu dostça avutmaya başlar.

Ve bir hafta sonra -mucizeye bakın!- bu, bütün hekimlerin omuz silkerek ümidini kestiği kötürüm Mary Baker'ın bizzat kendisi, tamamen iyileşir. Kasları, eklemleri ve uzuvları kendine esnek ve hızlı bir şekilde itaat eder. O artık tekrar yürüyüp koşabilmektedir; Portland'ın yüz on basamaklı şehir kulesinin merdivenlerini çok rahat bir şekilde zıplayarak çıkabilmektedir; konuşur, soru sorar, sevinç gösterileri yapar, çılgılık atar, ateş gibi ışıldar; parıldayan, gençleşmiş, nerede ise güzel denecek bir kadın olmuştur, etkin olma dürtüsüyle tir tir titremektedir ve yepyeni bir enerjiyle doludur; bu enerjinin benzeri vatani

Amerika'da bile yoktur. Çok geçmeden milyonlarca insanı zorlayıp kendine bağımlı kılacak bir enerjiye sahip olmuştur.

Mucizenin Psikolojisi

Güpegündüz gökyüzünden mavi nasıl düşer, bütün tıp kurallarıyla ve sağduyuyla alay edercesine böyle bir mucize nasıl gerçekleşebilir? Ben, her şeyden önce Mary Baker'ın bu mucizeye tam olarak hazır olmasıyla, derim. Şimşegin bulutlarda durduk yere çakmaması gibi, bunun için nasıl önceden belli bir yüklemenin ve atmosferde kutuplaşmış gerilimin bulunması gerekiyorsa, mucizenin de gerçekleşmesi için, her zaman belli bir ön hazırlığın, sinirsel ve dini bakımdan tahrik edici bir ruh halinin bulunması gerekir: Bir insanda uzun süreden beri içten gelen bir hırsla istemediği bir mucize hiçbir zaman gerçekleşmez, yani mucizenin meydana gelmesi için kişinin kendini mucizeye hazırlamış olması gerekir. "Mucizenin inancın en sevgili çocuğu" olduğu bilinen ve öğrenilen bir husustur; ama bu tarzdaki bir ruhsal üretim bile kadın ile erkek arasındakiine benzer bir kutupluluk ister. Eğer inanç mucizenin babası ise, hiç şüphe yok ki ümitsizlik de annesidir: Mucize sadece sınırsız inançlı beklentinin ve aynı zamanda kesin çaresizliğin çiftleşmesi ile yeryüzünde vücut bulur. Nitekim Mary Baker, o zaman 1862 yılının bir ekim gününde, ümitsizliğin en dip noktasında bulunmaktadır: Phineas Quimby onun son kozudur ve cebindeki üç beş dolar da son parası. Eğer bu kür başarılı olamazsa, kendisi için artık hiçbir ümidin kalmadığını bilmektedir. Yeni bir deney için hiç kimse ona borç para vermez; insanların istemediği, ailesine yük olan ve kendisi için de tiksnilen biri olarak ümitsiz, felçli bir halde geçip gidecektir. Bu adam onu kurtaramazsa artık hiç kimse kurtaramaz. Bundan do-

layı ümitsizliğin şeytani güvenini, bütün güçlerin gücünü canlandırır; bir çırpıda sarsılmış bedeninden Mesmer'in sağlık istenci dediği doğal gücü çekip alır. Nihayetinde sağlığına kavuşur; çünkü onun içgüdüğü burada sağlığa kavuşması için son dünyevi olanağın farkına varır; mucize gerçekleşir, çünkü onun gerçekleşmesi gerekmektedir.

Ve sonra: Bu deneme sırasında Mary Baker'ın en iç ruhsal niyeti açıkça tahrik edilmiştir. Bu Amerikan çiftçi kızı, gençliğinin ilk yıllarından beri aynı Ibsen'in kız kardeşleri gibi "mucizeyi" beklemişti. Hep kendisi sayesinde ve kendisinde günün birinde olağanüstü bir şeyin olması gerektiğini düşlemişti; bütün yitirdiği yıllar artık onun için bir çeşit ön zevk, bu esrarlı anın zevkli sefalı ön zevki olmuştu. On beşinci yaşından itibaren kendini çılgınlığa hazır tutmuştu; sanki kaderin onunla yapacağı özel bir şeyi daha vardı. Ve şimdi denemeye karşı karşıya gelmişti. Eğer aksayarak, kötürüm vaziyette geri giderse kız kardeşleri onunla alay edecek, ödünç verilen para geri istenecek ve hayatı artık tamamen bitmiş olacaktı. Ama eğer sağlığına kavuşursa, şahsında bir mucize geçekleşecek, mucizeye ve (daha çocukluğundaki hayali!) ona herkes hayran kalacaktı. Her şeyi görüp konuşmak isteyecek, nihayet, nihayet dünya artık onunla ilgilenecek ve ilk kez acıdığından değil, tamamen hayran bakışlarla, çünkü bunu hastalığını sihirli ve doğaüstü bir tarzda yendiği için yapacaktı. Yirmi yıl içerisinde mucize doktor Quimby'ye başvuran, binlerce ama binlerce yardım arayan Amerikalıdan belki de hiçbiri, iyileşmeye Mary Baker kadar psikolojik olarak önceden şartlanmış değildi.

Demek ki burada hekimin güven verici tedavi isteği ile hastanın sağlığa kavuşmak için tutkulu, aşırı isteği hararetle bir şekilde bir arada akmaktadır. Bundan dolayı aslında ilk karşılaşmada iyileştirme çoktan meydana gelmişti. Başlı başına sakin, ciddi, sempatik adamın barış dolu

külrengi gözleriyle kadına bakışı onu sakinleştirmeye yeter. Alnını okşadığı serin manyetik elleri de kadını sakinleştirir ve özellikle de hastalığını anlattırması ve olayın doktoru ilgilendirmesi onu daha bir sakinleştirir.        ilgi, evet “anlaşılmayan” bu hastanın susadığı da zaten ilgidir. Yıllar boyu, marazı hakkında konuşmaya başlayınca, çevresindeki insanların esneme kramplarına yakalanıp bunu sabırla bastırmalarına alışmıştı; şimdi ise ilk kez karşısında acılarını ciddiye alan birisi oturmakta ve özellikle onu ruhsal bir prensiple, ruhtan hareket ederek sağığına kavuşturmak istemesi ihtirasını okşamaktadır; nihayet, nihayet bir insan, aşağılanan kişiliğinde ruhsal ve zihinsel bir g   aramaktadır. Quimby’nin açıklamalarını inançla dinler, sözlerini su gibi yutup i ine çeker, soru sorar ve soru sorulmasına izin verir. Bu yeni, bu ruhsal yönteme duyduğu aşırı ilgiden dolayı kendi hastalığını unuttur. Bedeni felç olmayı ve kötürüm haline girmeyi unuttur; kramplı durumu hafifler; damarlarındaki kan daha hızlı ve daha kızıl akmaya başlar; ateşli titreme halleri bitkin düşmüş organlarına kuvvet ve canlılık getirir. Ama iyi kalpli Quimby’nin de şaşırması için birçok sebep vardır. Hastalarının çoğunun ağır kalçalı işçiler ve fabrika işçileri olmasına, açık sözlü ve açık kalpli, saf saf telkinlerine itaat etmelerine ve biraz hafifleme ve iyileşme hissedince kendisi ve yöntemi hakkında kafa yormadan hemen birkaç dolarlarını bırakmalarına alışık ı. şimdi ise kendini birdenbire bir kadının, özel, edebi bir kadının, bütün g zenekleriyle kelimelerini heyecanla i ine emen bir “Authoress”in⁸ karşısında bulur, nihayet anlaşılmaz, ne olduğu belirsiz bir hastanın değil, meraklı, tutkulu bir hastanın karşısında bulur; bu hasta sadece alelacele iyileşmeyi isteyen biri değildir; bunun yanı sıra niçin ve nasıl iyileştiğini de anla-

⁸ kadın yazar ( .n.).

mak istemektedir. Bu durum, uslu ve azimli saatçinin gururunu iyice okşar; kendisi yıllardan beri ciddi, dürüst ve yalnız başına kendi “bilimi” uğruna mücadele etmiş, ama aynı zamanda yeryüzünde bu çok ilginç ve tuhaf düşüncelerini paylaşacak birini bulamamıştır. Böyle bir anda uğurlu bir rüzgâr bu kadını muayenehaneye atmıştır; kadın yeni kazandığı bütün yaşam gücünü hemen ruhsal meraka dönüştürmektedir. Ona yöntemini, kürünü her şeyini anlattırıp açıklattırır, teorilerini beceriksizce belli belirsiz karaladığı notlarına, çizimlerine, elyazmalarına bakabilmek için rica eder. Onun için bu kâğıtlar vahiy niteliğindedir. Nitekim hepsinin (bu ayrımı çok önemlidir!) birer birer, sayfa sayfa, özellikle de Quimby’nin yönteminin ve tecrübesinin özünü oluşturan “Sorular ve Cevaplar” adlı yazının kopyasını çıkarır; sorar, tartışır, iyi kalpli Quimby’den söyleyeceği ne varsa hepsini çekip alır. Kendine özgü hırsıyla, onun teori ve düşüncelerini burgulayarak onlardan yabani, fanatik bir coşkuyu emer. İşte Mary Baker’ın yeni sağlık kürüne karşı duyduğu bu heyecan, aslında ona bu yeni sağlığını verir. Hiçbir şeyle ve hiç kimseyle paylaşımı olmayan bu egosantrik karakter, ilk kez, cinselliği kızgın özgüven sayesinde itilmiştir, annelik içgüdüğü aşırı tahrik edilmiş öz iradesi sayesinde bastırılmıştır - ilk kez Mary Baker şimdi doğru bir arzuyu, ruhsal bir tutkuyu duyumsamaktadır. Ve basit bir tutkunun kendini her zaman nevrozlar için en iyi supap olduğunu kanıtlar. Çünkü Mary Baker şimdiye kadar sinirlerini düzgün ve aydınlık çizgide meşgul etmeyi, oyalamayı bilmediği için sinirleri kendisiyle tehlikeli bir şekilde uğraşıyordu. Şimdi ise ilk kez dağılmış ve bastırılmış hayat arzusunu tamamen kendi içinde sıkıştırılmış hisseder, ki başka hiçbir şey düşünmeye vakti kalmaz, yani artık hastalığını düşünmeye de zamanı yoktur; ve hastalığına zaman ayıramadığı andan itibaren de hastalığı kaybolur. Bentleşmiş olan hayat gücünü şimdi serbestçe dışarıya iterek yara-

tıcı işlerle boşaltabilecektir: Mary Baker kırk birinci yaşında nihayet görevinin ne olduğunu keşfeder. 1862 yılının Ekim ayından sonra, bu gizli ve saklı kalmış hayat ilk kez yönünü ve anlamını bulur.

Dirilen Lazar'ı o anda dini bir heyecan sarar: Hayatı anlam kazandıktan sonra varlık ona harikulade görünür. Ve bu anlam, bundan böyle herkese kendisini ve yeni öğretisini anlatmak olacaktır. Eve geri döndüğünde, eski dünyası karşısında başka biri olmuştur: İlginç biri olmuştur. Nihayet, nihayet insanlar onunla ilgilenirler. Bütün insanlar ona şaşkınlıkla bakar, bütün köy onun mucize iyileşmesinden başka bir şey konuşmaz. Ustasına büyük bir sevinçle "Ben bütün beni seyredenler ve bir zamanlar tanıyanlar için gücünüzün canlı bir anıtıyım." diye yazar. "Ben yiyorum, içiyorum, neşeliyim ve kendimi hapishaneden kurtulmuş gibi hissediyorum." Ama kız kardeşlerinin, teyzelerinin, akrabalarının, bütün komşularının onu acayip bir hayranlıkla izlemeleri, bu sınır tanımayan ruh için yeterli değildir - hayır, bu mesajı bütün ülkenin, bütün dünyanın alması gerekmektedir; bütün insanlığın Portland'daki mucize adamı tanıması gerekmektedir! Artık başka hiçbir şey düşünemez, başka hiçbir şey konuşamaz. Tanıdıklarına ve caddedeki yabancılara koşup coşku ile anlatır, yeni kurtarıcının "cure principles" denilen tedavisi hakkında halka açık konferanslar verir ve "Portland Courier" adlı yerel gazetede "dirilişinin" heyecanlı bir tanımlamasını yayımlar. Orada manyetizma, soğuk su, elektrik gibi bütün kürlerin başarısız olduğunu, bütün hekimlerin kendisini bıraktığını yazar; çünkü onlar hakiki ve dâhiyane tedavi prensibini henüz bilmemektedirler. "Beni tedavi edenler ruhtan, 'mind'dan bağımsız bir hastalığın olduğuna inanıyorlardı. Böylece ben ustamdan daha bilge olamazdım. Ama şimdi ilk kez Dr. Quimby'nin eserlerinin çalışma prensibini anlayabiliyorum ve iyileşmem

de gerçekleri anlamam oranında ilerliyor. Hastalara bıraktığı gerçek, kendileri farkına varmadan onları iyileştiriyor ve beden ışıkla dolduğu andan itibaren artık marazdan kurtuluyor.” Havalara uçan, fanatik abartılarıyla köpüren heyecanı onu hemen yeni kurtarıcı Quimby ile İsa’yı karşılaştırmaya götürür: “İsa hastaları kocakarı ilaçlarıyla ve ilaçlarla tedavi etmiyordu. Ve Quimby İsa’dan beri hiçbir adamın konuşmadığı gibi konuştuğu için ve iyileştirdiği için, evet bundan dolayı, gerçeğin ta kendisi değil miydi? Ve onun içinde yaşayan İsa değil miydi? Quimby sağlığın dirilmesi için yanılığ mezarının üzerindeki taşı kaldırdı; ama biz ışığın karanlıkta parladığını biliyoruz, ama karanlık bunu anlamıyor.”

Eski bir saatçiye uygulanan bu tür dini benzetmeler, rakip yerel gazete olan “Portland Advertiser”e biraz Tanrıya küfür gibi gelir ve gazete bu fanatik mizacın coşkusuna aceleyle tuz eker. Daha şimdiden insanlar gizlice bu çılgın rapsodiciye kafa sallamaya başlarlar. Ama ister alay etmek ve dalga geçmek olsun, ister inkâr ve şüphe olsun, aklıselim ne kadar muhalefet ederse etsin bundan böyle artık ruhu büyülenmiş olan Mary Baker’e karşı hiçbir güç etki edemez. Quimby, Quimby, Quimby ve ruh yoluyla tedavi, bundan sonra artık yıllarca tek düşüncesi ve tek sözü budur. Aklın çekeceği hiçbir bent, artık bu nehri durdurmaz. Taş yuvarlanmaya başlamıştır ve çığ gibi büyüyecektir.

Paulus Kâfirler Arasında

En güçlü adam her zaman tek düşüncenin adamıdır. Çünkü doğuştan gelen gücünü, azmini, isteğini, zekâsını ve güçlü sinirlerini sadece ve sadece bu tek hedef için kullanır ve böylelikle dünyanın nadiren karşı koyduğu bir kuvvet oluşturur. Mary Baker düşünce tarihi içinde örnek

gösterilebilecek hezeyanlılardan birisidir. Örneğin 1862' den beri tek bir düşüncesi vardır, daha doğrusu bu düşünce ona sahiptir. Sağa ya da sola bakmaz, sadece ileriye gider, ileriye, ileriye, tek ve biricik yöne doğru. Bu ruh yoluyla tedavi düşüncesi, onun ülkesini, hatta dünyayı fethedene kadar durmayacaktır.

Doğrusunu söylemek gerekirse, kabullendirmek istediği ve öncelikle ulaşmak istediği şeyin ne olduğu, bu puslu başlangıç anında henüz belli değildir. Henüz bir sistemi, bir öğretisi yoktur -bu, daha sonra şekillenecektir; sadece dünyaya Quimby'nin havariliğini yaymak için kendisinin, özellikle de kendisinin seçilmiş olmasından dolayı fanatik bir minnettarlık duygusuna sahiptir. Daha bu niyet, iradenin bu uyumlu beklentisi bile kontrolsüz, ebedi yatalak ve çırpınan bu kadını bedensel ve ruhsal olarak tamamen değiştirmeye yetmektedir. Yürüyüşü değişir, sınırları ne yapacağını bilecek şekilde toparlanır, içine kapanık nevrasteni hastasından karşı koyulmaz, bentleşmiş, güçlü bir mizaç ve onunla birlikte bir yığın etkin yetenek ortaya çıkar. Bir gecede bu duygulu Mavi Çoraplı'dan⁹ enerjik becerikli bir yazar, yorgun bir çilekeşten etkileyici bir hatip, marazlı bir sızlayıcıdan tutkulu bir sağlık propagandacısı olmuştur. Güce susamış bu kadın, şu sıralar güç kazandıkça daha çok güç ve etki isteyecek, yirminci ve otuzuncu yaşına göre ellinci ve altmışıncı yaşında daha canlı, daha diri ve daha becerikli olacaktır.

Bu hayret uyandırıcı değişimden öncelikle birisi çok fazla büyülenmiş görünmektedir, o da savaş tutsaklığından nihayet evine dönen kocası Dr. Patterson'dur. Daha ilk zamanlarda sinirli, kaprisli, sürekli dikkat çekmek isteyen, yatalak, histerik bir kadınla aynı çatı altında yaşamaktan memnun değildi, ama yine de zor koşullara alış-

⁹ Tek yanlı olarak sadece zekâsını, bilgisini öne süren okumuş kadın (ç.n.).

miş bu adam, bütün bunlara hayırseverlik göstererek katlanıyordu. Ama şimdi iyileşmiş olan, aniden kendine güvenen bu fanatik peygamber kadından ve müjdeciden korkup kendini geri çeker. Yılda iki yüz dolar nafaka ödeyerek evdeki birlikteliği devam ettirmekten vazgeçmeyi tercih eder; birkaç şiddetli tartışmadan sonra kaybolup gider ve sonra da boşanır. Gül Kırmızısı biyografi bu zor olayın üzerine bir örtü çekip bu bozuşma durumunu şarkı benzeri ahlakçı okuma kitabı havasında açıklar: “Doğası et tencerelerine yakınlık duyan, duygu dünyası değersiz ufak tefek, cicili bicili şeylerden ibaret olan ve zarafet ve kişilikle ilgili pek iyi bir izlenim vermeyen, güzel, yontulmamış kocasını doğru dürüst idare etmek kolay bir iş değildi.” Ama çok garip, Mother Mary’nin bu “zarafetini”, bu “kişiliğini” yardımsever kız kardeşi yıllardır nedense hiç de fark etmemiş görünmektedir. O da aniden iyileşen bu kadının tahakküm düşkünlüğüne, buyurgan tarzına daha fazla katlanamaz. Nitekim aralarında şiddetli olaylar yaşanır ve sonuçta Mary Baker başını sokacak başka bir yuva aramaya mecbur kalır. O günden sonra bu iki kız kardeş birbirleriyle bir daha karşılaşmaz. Böylelikle hoşgöründen nasibini almamış bu kadın, ailesiyle olan son bağını da koparmış olur.

Mary Baker elli yaşında dünyada yapayalnızdır; ilk kocasını mezara gömmüş, ikinci kocası onu terk etmiş, çocuğu kilometrelerce uzakta, yaban ellerde yaşamaktadır. Hayatta yapayalnızdır, parası, mesleği ve uğraştığı bir işi yoktur. İçinde bulunduğu yoksul durumunun çok geçmeden berbat bir hal alması şaşılacak bir şey değildir. Kaldığı külüstür pansiyonun haftalık bir buçuk dolar kirasını çoğunlukla zamanında ödeyemez; yıllar var ki kendisine yeni bir elbise, yeni bir şapka, yeni eldivenler alamamıştır. En küçük harcamayı bile kuruşu kuruşuna hesaplamak zorundadır. On dokuzuncu yüzyılda bir kadının muhte-

şem yükselişini yaşamadan önce bu dik başlı anlamsızlık savaşı, yıllarca hayattaki aşağılanmaların en diplerine inmekten, en muhtaç durumlara düşmekten kurtulamamıştır.

Mary Baker hâlâ aynı kibirli inatçılıkla her tür hizmetçiliği, her tür “banal” iş imkânını reddetmekten vazgeçmediğinden, kendini açlık çekerek ölmekten kurtarmak için yapacağı tek şey bir yere yerleşmekti ya da daha açık ifadeyle söylersek, asalak olarak yaşamaktı. Bu sefalet yıllarında manevi işinden başka bir işle meşgul olmamış, fikrinden başka bir şey için asla yaşamamıştır. Yine de “dikenli yollar” yıllarında (evsiz barksız geçen bu yıllara resmi İncil’de bu ad veriliyor) bu evsizi daima saygı ile evlerine alan hayırseverler bulmasından başka hiçbir şey onun psikolojik dehasını ve benliğinin karşı konulmaz telkin gücünü bu denli mükemmel bir şekilde kanıtlayamaz. Bu insanların neredeyse tamamına yakını fakir insanlardı; para bakımından ve ruhen fakirdiler; “yüksek olana” yoğun bir sevgi beslediklerinden, bu ilginç peygamber kadınla ilişkide olmayı bir şeref sayıp borçlarını yiyecek ve içecek vererek ödüyorlardı. Dünyanın her yerine dağılmış, yerküremizin her kentinde, her köyünde, her mezrasında aynı (çok sempatik olan) koyu dindarlıkta insan türü vardır. Bu insanlar her gün mesleklerini icra ettikleri, işlerini yaptıkları sırada, ya da bunun yanı sıra varlığın gizemini en içlerinde duyumsayarak bununla ilgilenirler. Bu insanlar dindar karakterlidirler, ama kendilerine bir din yaratacak kadar güçleri yoktur. Bilinçsizce kendilerine yol gösterecek ve kendilerini idare edecek bir aracıyı şiddetle arzu eden zayıf karakterlerin çoğunlukla saf ve duygulu türü, her zaman ve her yerde yeni tarikatlar ve dini öğretiler oluşturmak için en uygun zemini hazırlar. İster ökültist, antroposofist, ispritzmacı, İsa Bilimci, İncil yorumcusu olsun, ister Tolstoycu, bunların hepsini bütüncül bir metafizik istek, yaşamın “daha

yüksek bir anlamına” duyulan karanlık özlem birleştirir. Bu nedenle bu türden insanlar, içlerindeki mistik ve ilahi gücü açığa çıkaran ister yaratıcı biri olsun, ister dolandırıcının biri, her birinin minnettar ve itaatkâr öğrencileri olurlar. Bu tür insanlar her zaman ve her yerde, ovaların bozkırlarında olduğu gibi şehirlerin tavan aralarında, Alplerin karla kaplı mezarlarında ve Rusya’nın köylerinde yetişir. Özellikle de sözde realist Amerikan halkı bu tür dini hücreler bakımından zengindir; çünkü kendini sürekli yenileyen katı Protestan inancı buralarda tarikatların yeni fidanlarını dikmektedir. İncil’i en önemli ve tek kitap kabul eden ve açıklamasını hayatlarının tek amacı olarak gören binlercesi ve yüzbinlercesi bugün hâlâ devasa şehirlerde ya da uçsuz bucaksız barakalara serpilmiş yaşıyor.

Mary Baker fakirlik yıllarında bu tür ilahi-mistik kişiliklerin yanında daima kendine sığınabileceği bir yer bulur. Bazen fabrikadaki mekanik, ruhu felç eden işinden akşam eve yorgun dönen, “daha yüce” bir şeyler öğrenmek ve herhangi birisiyle İncil’in sözlerini yorumlamak isteyen bir ayakkabıcıdır, bazen de ölümden korkan ve ölümsüzlükten bahseden her haberde teselli bulan yaşlı ve solgun bir kadıncağız. Bu donuk bir çevreye tıkmış manevi ve manevi olmayan saf insanların Mary Baker’le karşılaşmaları, kendileri için birer serüven niteliği taşır. Fakir akşam sofrasında olağanüstü tedavilerden bahsettiğinde söylediklerini anlamazlar, ama onu derin saygı duyarak dinlerler. Esrarengiz bir biçimde duyurulan “İncilini” idare lambasının dalgalandığı ışığı altında yazmak için tüm gece boyunca tavan arasındaki odasına çıkıp kaybolduğunda arkasından derin bir saygı ile bakarlar. Ulvi sözlerin elçisi olan, bu dünyanın hiçbir yerinde memleketi olmayan bu kadına hemen tavanın altında bir yatak, çalışabilmesi için bir masa ve açlıktan kıvrınmaması için bir tabak hazırlamaktan daha az şey yapılabilir miydi? Mary Baker bu yıllarda tıpkı ortaçağın din-

dar dilenci keşişleri ve Rus hacıları gibi ev ev dolaşır. Ama kendini kötü ruhlara kaptırmış bu kadın, gösterilen konukseverlikten asla utanmaz ya da ona karşı minnettarlık duymaz, sadaka alıyormuş hissine de asla kapılmaz. Bağımlılıkla geçirdiği bu yıllarında hiç kimse onun boynunun büküldüğünü, özgüveninin bir an bile azaldığını görmemiştir.

Ama hiçbir yerde uzun süre kalması mümkün değildir. Zengin ya da fakirin yanında, tavan arasında ya da daha sonra mermerden yapılmış evinde, yoksullukta ya da varıllıkta, ailesinin, arkadaşlarının yanında ya da yaban ellerde, her yerde kısa zaman sonra trajik yaşam yasası görevini yerine getirir; yani iradesinin aşırı baskısı diğerleri ile olan birlikteliğini bozar. Onun bu hükmedici tavrı, bu zalim inatçılığı her yerde rezalet çıkarır. Dünyayla çatışması onun yazgısıdır, hiçbir insanla geçinememesi dizginleyemediği haklı çıkma isteğinin sonucudur. Nitekim, şeytani güç onu kapıdan kapıya, kentten kente, ama sürekli uzaklara, uzaklara, ta uzaklara kovalar! Sefaletin tüm denizlerini geçerek Odyseia'sında belirli bir zaman için Lynn'de Hiram Craft adında birisinin yanında kalacak yer bulur. Bu adam gündüzleri birinci sınıf bir topuk tamircisi ve ayakkabı ustasıdır, akşamları ise Jakop Böhme ve Hans Sachs tarzında bir düşünür ve metafizikçidir. Onu kendi tanrısal tedavi öğretisiyle o kadar etkilemiştir ki, adam kunduracı mesleğini hemen bırakmak ister ve gazeteye büyük bir ilan vererek Dr. Hiram Craft'ın, yani kendisinin tüm hastalıkları yeni bir yöntemle iyileştirebileceğini, başarıya ulaşamadığı takdirde herkese de parasını iade edeceğini bildirir. Ne var ki gelecekteki doktorun ocağı temizlemeye, yemeği pişirmeye, elbise dikmeye ve ayakkabıları boyamaya devam etmek zorunda olan saygıdeğer karısı, metafizikle uğraşan ve her tür yardımı kibirli bir şekilde reddeden bu yaşlı, cılız kadının bu tür kahrolası mas-

karalıklarla kocasını elinden almaya çalıştığından kuşku duyar. Bunun üzerine aniden masaya vurur ve “Ya o, ya ben!” der. Ve ertesi gün, Mary Baker yine evsiz barksız sokakta kalır. Bundan sonra olanlara, bir romanda okunsa inanılmaz. Birdenbire yataktan ve sofradan kovulan Mary Baker’ın kendisini kabul edecek tanıdığı kimse yoktur. Bir pansiyonda kalacak parası yoktur, ailesiyle arası açılmıştır ve kendine gerçek dostlar edinmeyi bilememiştir. Böylelikle çekinmeden tüm çevrede ihtiraslı bir deli ve bir isprizmacı olarak nam salmış yaşlı bir kadın olan Sarah Wentworth’un oturduğu villaya gider. Kapıyı çalar. Sarah Wentworth kapıyı bizzat kendisi açar ve ne istediğini sorar. Bunun üzerine Mary Baker, bu evin temiz, uyumlu bir ev, bir “nice harmonious house” olduğu için Kutsal Ruh kendisine buraya gelmesini emrettiğini söyler. Gerçek bir isprizmacı, Kutsal Ruh’un gönderdiği birisini tekrar so-kağa atabilir mi hiç? Nitekim Sarah Wentworth alçak gönüllülükle “Glory to God! Comme right in!”¹⁰ der ve bir geceliğine hiç tanımadığı bu yabancı kadını evine alır. Ama Mary Baker sadece bir gece değil günlerce, hatta haftalarca kalır; cana yakın konuşmasıyla, mizacındaki közün titreyerek yanışıyla yaşlı kadını avucunun içine alır. Kadının kocası bu davetsiz misafiri dışarıya atmak için boşuna uğraşır, aylar sonra oğlu nihayet yardıma koşana kadar Mary Baker’ın iradesine karşı (bunu kim istemezdi ki!) koyamaz. Amesbury’ye geri döner dönmez baba evini isprizmacı deliler kulesine dönüşmüş, babasını ise umutsuzluğa düşmüş halde bulur. Kan beynine sıçrar, lafı uzatmadan Mary Baker’e kabaca, cehenneme kadar yolu olduğunu söyler. Mary Baker buna önce karşı çıkar; çünkü çoktandır kendini burada evin efendisi olarak görmektedir. Ancak genç Wentworth güçlüdür ve isprizmacılık-

¹⁰ Allah rızası için gel içeri! (ç.n.).

la ilgisi olmayan bir gençtir. Mary Baker'ın ısrarlı protestolarına aldırış etmeden eşyalarını tahta bir bavula doldurur, bavulu omzuna aldığı gibi sokağa çıkarır; ve Mary Baker şimdi yağmurlu bir gecede evsiz barksız, yine sokakta kalmıştır. Üzerinden şapır şapır sular akarak bir başka ispiritizmacı ve aynı zamanda terzi olan Miss Sarah Barley'in yanına gider; burada kısa bir süre için kabul edilir, sonra yoluna devam edip gider. Ama kalacak yer bulduğu ailelerden hiçbirinin yanına yerleşemez, her yerde çok geçmeden bu buyurgan konuğu dışarıya atan bir koca, bir oğul çıkar. Ve bu ev ev, kapı kapı dolaşarak çektiği korkunç ıstırap dolu dört yıl sürer.

Mary Baker'ın bu dört yıl içerisinde insani aşağılama olarak yaşadıklarını ne otobiyografisi ne de yarı resmi değersiz eseri belirtir: aptalca! Çünkü Mary Baker'ın en sefil ve en çaresiz durumlarında bile gösterdiği yüce tavrı ona insani saygınlık verir. Ve onun sağlam karakterini, katı ve çılgın gibi kararlı oluşunu, bu kutsal kinden başka hiçbir şey daha somut bir şekilde ispat edemez; ve bu kin sayesinde insanların sert iddialarına ve ağır suçlamalarına aldırış etmez. Benliği kendi fikirleriyle öylesine dolup taşmıştır ki, başka herhangi bir şeyi sığdıracak yeri de yoktur, duygusu da kalmamıştır. Her taraftan hücumu uğramış olmasına ve parasızlık çekmesine rağmen, sahip olduğu tek ve değişmeyen düşünce üzerinde durmaktan ve onu farklı biçimlerde tekrar ele alıp muhakeme etmekten bir gün bile vazgeçmez. Gülünç, küçük burjuvaya özgü seyahat çantasında çoktan rengi solmuş ve yırtılmaya yüz tutmuş kâğıtlardan oluşan değerli müsveddelerini sokak sokak dolaştırır; tam da sanatçı ve düşünce insanında mutlak hayranlık uyandıracak halüsinasyoncu bir eser sahip lenmesiyle gece gündüz demeden her sayfayı yazar, değiştirir ve düzeltir. Düşüncelerinin kavranabilir, dini öğretisinin anlaşılabilir olduğu umuduyla bu metinleri kundu-

racılara, çilingirlere, işçilere ve yaşlı kadınlara yüzlerce kez okuyup açıklar. Ama onları gerçekten anlayacak hiç kimseyi bulamaz.

Doğmamış bu düşüncenin gebeliği zamanla eziyet etmeye başlar. Meyvenin olgunlaştığını ve dışarıya çıkmak için çabaladığını hisseder, ama şiddetli kramplara ve gerilimlere rağmen onu tek başına dünyaya getiremez. Çünkü esrarengiz bir şekilde kendi doğasının tedavi etme becerisinden esirgendiğini bilir. Bir şifacı, bir healer, bir pratisyen olmak sakinlik, yetenek ve sabır ister; ustası Quimby'de örneğini bizzat yaşadığı gibi bütüncül, hep iyi, sıcaklık yayan bir güç gerektirir. Ama huzursuzluğun tipik örneği olan kendisi sakinleştirme konusunda başarılı değildir. Sadece kızıştırır, alevlendirir, sadece ruha ruh katar, ama ateşi düşüremez, gerçek acıları dindiremez. Bu nedenle başka birinin, bir tanığın, bir aracının, bir yardımcının bulunması gerekmektedir, onun ruh öğretisini gerçeğe dönüştürecek bir erkek uygulayıcıya ihtiyaç vardır. Kurallarını sakın ve serinkanlı bir şekilde uygulayabilmesi için inancının sıcak nefesini verebileceği bu tek insanı hararetle yıllarca arar. Ama boşuna! Kendi becerilerini küflenmiş beynine bin bir zahmetle ancak soktuğu o budala kunduracı Hiram Craft, aptal karısının tarafını tutmayı tercih etmişti. Gücünü aktarmak istediği öteki kişilerden Sarah Bagley ile Mrs. Crosby ise üşengeçlik gösteriyorlardı ve kendilerinde ikna olmuşluğun ilahi coşkusu diye hiçbir şey olmadığı için ikna edecek halleri de yoktu. Bütün bu alt düzey proleter ve küçük burjuva evlerinde aracı bulamaz. Bunun üzerine uzaklara yönelir ve 4 Temmuz 1868'de "Banner of light" adlı ispritzmacı dergide belirsiz el falcıları, kâhinler, mezhepçiler, astrologlar ve iskambil falcıları arasında "pay" karşılığında, yani ücret karşılığında psikolojik tıbbın büyük gizemini aktaracağı konusundaki ilk resmi teklifiyle ilgili ilanını verir. Bu tarihi çağrı, bu-

gün henüz bitirilmemiş savaşın bu ilk borusu, burada aslına uygun olarak verilmiştir:

ANY PERSON desiring to learn how to teach the sick, can receive from the undersigned instruction, that will enable them to commence healing on a principle of science with a success far beyond any of the present modes. No medicine, electricity, physiology or hygiene required for unparalleled success in the most difficult cases. No pay is required unless the skill is obtained.

Address Mrs. MARY B. GLOVER
Amesbury, Mass. Box 61.¹¹

Ancak, bu çağrıya hiç kimsenin cevap vermediği anlaşılmaktadır. Ve bu hiçbir işe yaramayan hayatın bir on iki ayı daha, bir yirmi dört ayı daha heba olup gider.

Nihayet, varlığının ellinci yılında, birisini bulmayı başarır. Ancak, bulduğu bu Johannes Evangelista, bir mukavva fabrikasında çalışmakta olan henüz yirmi bir yaşında oldukça genç bir kişidir; kendisine Richard Kennedy denilmektedir. Aslında amacına uygun düşmesi için kuşkusuz daha sağlam, daha yaşlı, daha gösterişli bir adamı tercih ederdi. Ne var ki yaşamının üç çeyreğini ardında bırakmış bu kadının daha çok beklemek ve seçim yapmak için artık zamanı kalmamıştır. Erişkinler kendisini dinlemediği ve cesur planları karşısında fazla akıllı, fazla dik-

¹¹ Mevcut yöntemlerden çok daha başarılı olan bilim yöntemiyle tedaviye başlayabilmek ve hastalıkların nasıl tedavi edilebileceğini öğrenmek isteyen herkes, bunu aşağıda adı geçen kişiden öğrenebilir. En zor durumlarda bile eşsiz başarıya ulaşmak için ne ilaç, ne elektrik, ne fizyoloji, ne de hijyen kullanılır. Bu beceri başarıya ulaşana kadar para talep edilmez.

Adres Bayan MARY B. GLOVER
Amesbury, Mass. PK 61 (ç.n.).

katli ve fazla hesaplayıcı bir tavır sergileyerek alaya aldıkları için, son kozunu da bu oğlana oynar. Onu iki yıl önce Mrs. Wentworth'un evinde tanımıştı, öğretisini anlattığı zaman (günler, hatta geceler boyu zaten başka bir şeyden bahsedemez ki) bir tek bu mütevazı oğlan kendisini derin bir saygı, ilgi ve dikkatle dinlediği için gözüne çarpmıştı. Bu tuhaf ve fanatik kadın hararetli ve aceleci dudaklarıyla "mind"¹² ve "materia"¹³ hakkında konuştuğu zaman belki de bu küçük önemsiz delikanlı ötekiler gibi pek bir şey anlamamıştı, ama ne de olsa kendisini saygıyla dinlemişti ve burada kendisine ve öğretilerine inanan ilk kişinin genç bir insan olmasından da mutluluk duymuştu. Kendisi elli, genç ise yirmi bir yaşında olduğu için yeni ve şaşmaz yöntemi temeline dayalı bir tedavi merkezi açması teklifiyle onu şaşırtır. Tabii ki bu küçük mukavva işçisi hayır demez. Fabrika önlüğünü bir kenara bırakıp akademik zahmete girmeden kendisini evrensel bir hekime dönüştürebilmek, onun için bir risk sayılmaz. Tam tersine, bu teklifle kendini çok onurlandırılmış hisseder. İlginç bir çift oluşturan bu ikili, dünyayı fethetmekten önce çabucak aralarında ticari bakımdan eksiksiz bir kontrat imzalarlar. Bu sözleşme uyarınca Mary Baker, Richard Kennedy'ye "science"ını, yani bilimini öğretmeyi, buna karşılık olarak o da Mary Baker'ın geçimini sağlamayı ve tedavi merkezinden elde edilen gelirin yarısını ona vermeyi taahhüt eder. İsa Bilimi'nin ilk tarihi belgesi yüzde elliye yüzde elli ile bir senettir. Bu andan itibaren metafizik ile maddi prensip İsa ile dolar, Amerikan tedavi öğretisi tarihinde çözülmeden birbirine bağlı kalır.

Sonra tüm varlıklarını içine alan küçük bir bavul hazırlarlar ve ilk ay için gerekli olan parayı toplarlar. Böyle

¹² "ruh" (ç.n).

¹³ "madde" (ç.n.).

bir tedavi merkezi için ne kadar sermayeye ihtiyaç duyulduğu kesin olarak bilinmemektedir, belki yirmi, belki otuz, belki de elli dolar, daha da fazla değil. Bu asgari sermaye ile komşu kent Lynn'e göç ederler, saçları ağarmış bir bayan ile bıyıkları yeni terlemiş bir oğlan. Ve böylece ruhun en garip maceralarından birisi, yeniçağın en hızlı ve en geniş hareketlerinden birisi başlamış olur.

Portre

Şimdi Mary Baker, çiftçi evlerinde ve tavan aralarında geçirdiği sonu gelmeyen karanlık yıllardan sonra aydınlığa çıktığına göre yüzüne kısaca bir göz atalım! Sert erkeksi hatlarıyla yüzyılımızın diğer bir iradeli kadını, Cosima Wagner'i andıran ince, uzun, sert ve kemikli bir vücut yapısına sahiptir. Hareketleri sert, yürüyüşü sabırsız, elleri sinirli bir şekilde hareketli ve tartışırken sanki miğfer ve kılıç taşıyormuş gibi emredici bir şekilde boyun kasları gergin olan bir kişidir. Sanki Amerikan çeliğine su verilmiş gibi bir varlıktır. Alnında kırışık yoktur ve kestane rengindeki saçları alnının üst kısmından koyu bir şekilde dalgalanıp ayrılarak geriye doğru hoş buklelerle sırtına kadar uzanmaktadır; bu, onu kadınsı yapan tek özelliktir; başka hiçbir sıcaklık ve yumuşaklık belirtisi göstermez. Bu erkek gibi, keşiş gibi görünme konusundaki bilinçli isteğini özellikle de kıyafeti vurgulamaktadır. Bir tür pilili rahip yakalığı ile bezenmiş boğazına kadar sıkı sıkıya iliklenmiş Püriten bir kıyafet; bu yapay rahip elbisesi, kadınlığını belli eden tüm hatları insafsız bir siyahın ya da tarafsız bir grinin içinde saklar. Takı olarak da sadece her türlü dünyevi duyguları reddeden büyük altın bir haç takmaktadır. Böyle sert tavırlı bir kadını sevecen, anneye özgü lafife eden birisi olarak düşünmek, keza bu tuhaf yuvarlak ve bu koyu gri gözleri herhangi bir zaman neşe saçarken

ya da dalgın görmek çok zordur. Bütün bu kral gibi gururlu ve aynı zamanda mürebbiye gibi katı kişilik girişim, şiddet arzusu, güç, toparlanmış, benteleşmiş ve yoğunlaşmış enerji anlamına gelir. Hatta fotoğraftan bile herkes bu Amerikalının etkileyici buyurgan bakışının, güçlü ve tehlikeli bir biçimde kendisine çevrildiğini hisseder.

Mary Baker, fotoğraf makinesinin objektifine baktığında, insanlar önünde konuştuğunda ve gözleniyormuş hissine kapıldığında kendinden emin, azametli görünür (ya da buna kendisini zorlar). Gerçekte odasında kendi başına kaldığında nasıl birisi olduğunu sadece özel anlattımlardan çıkarabiliriz. Çünkü bu demir maskenin ardında, bu parlak ve kemikli alnın arkasında özel bir sıcaklıkla titreşen, korkunç ve aşırı bir şekilde gerilmiş sinirler çırpınmaktadır. Nitekim devasa salonlarda binlerce hasta ve çaresizi iyileştirme inancıyla ve taze yaşam gücüyle doldurmayı bilen bu aynı etkileyici vaiz, kapalı kapılar arkasında sürekli olarak çırpınan korkulu düşüncelerle şoka giren bir nevrasteni hastasına dönüşür. Burada çelik gibi bir irade, örümcek ağı inceliğindeki sinirler üzerine gerilmiştir. En sessiz titreşim bile bu aşırı duyarlı organizmayı tehlikeye atar. En küçük hipnoz etkisi tüm enerjisini felç eder, azıcık bir morfin onu uyutmaya yeter ve korkunç şeytanlar bu kahraman ve ilahi varlıkla oyun oynarlar. Örneğin bazı geceler ev arkadaşları kulakları tırmalayan imdat çığlıklarıyla irkilirler ve şoke olmuş bu kadını her türlü gizli ilaçlarla sakinleştirmek zorunda kalırlar. Acayip nöbetler her zaman onu bulur. Böyle zamanlarda gözlerini odada anlamsızca gezdirir ve kimsenin anlamadığı, en az da kendisinin anladığı mistik sancılarını vahşi bağırımlar ve kramplar içinde boşaltır. Kendisi ve ruh hekimlerinin birçoğu için tipik bir durum; binlerce insanı tedavi eden bu sihirbaz, kendisini hiçbir zaman tamamen tedavi edememiştir.

Ama kapalı kapılar ardında, gizli dini toplantılarda doğasının bu patolojik unsuru kendini ele verir. Dışa yansıyan eğilmez ve sarsılmaz sert tutumu uğruna yıllarca ödediği trajik hesabın faturasını sadece güvendiği en samimi yoldaşları bilir. Çünkü toplumun karşısına çıktığı anda, dağınıklığını atar ve kendisini bir hamlede toparlar. Temel gücü, ölçü tanımayan itibar arzusu ne zaman söz konusu olursa, tıpkı elektrik akımının ampulün karbon lifinden geçtiği gibi birdenbire ruhundan kaslarına ve sinirlerine enerji yayılarak bütün varlığını büyüleyici bir ışıkla aydınlatır. İnsanları zorlamak zorunda olduğunu bildiği anda kendisini zorlar ve zorlayıcı olur. Tıpkı zekâsı, konuşma yeteneği, yazarlığı, felsefesi gibi dış görünüşünün saygı uyandıran etkisi doğanın bir hediyesi değil, iradesinin ürünü, yaratıcı ruh enerjisinin başarısıdır. Ne zaman bir şeyi kabullendirmek istese, vücudundaki doğa kanunlarını altüst eder, “chronology”ye, dünyevi zamanın acımasız ölçülerine mağrur bir şekilde karşı çıkar. Elli yaşındayken otuzundaymış gibi görünür, elli altı yaşında üçüncü kocasına kavuşur, büyükanne yaşında ise gizli sekreterinden başka bir Allah'ın kulu onu güçsüz görmemiştir. Gururu onun hiçbir zaman zayıf bir anında yakalanmasına izin vermez, dünya onu ancak tüm gücünün ihtişamıyla görebilir. Bir seferinde seksen yaşında acılar içinde kıvranarak yatakta yatmaktadır, dişleri dökülmüş, güçten takatten düşmüş bir kocakarı, uykusuzluktan avurtları çökmüş, korkudan sinirleri titremektedir. Tam bu sırada bütün Amerika'dan hacıların, özellikle onu görmek için geldiği haber verilir. Özgüveni derhal meydan okuyarak vücudunu ayağa kaldırır. Titreyen bu büyükanne vitrin mankeni gibi en pahalı tuvaletini giydirtir, yanaklarına allık sürdürür, sonra düşer, sonra romatizmalı bacakları üzerine kaldırıp adım adım balkona itilir. Kırılacak bir şeymiş gibi bu dökülen mumya, dikkatlice ayağa

kaldırılıp açık kapıya kadar sürüklenir. Balkona ulaşır aşağıda saygıyla şapka çıkaran inançlı kalabalığı görür görmez, boyun kasları gururla gerilir, solmuş ağzından ateşli ve rahat bir şekilde kelimeler dökülür, biraz önce ayakta durabilmek için demir parmaklıklara tutunan elleri vahşi kuşlar gibi hareket eder; eğilmiş vücudu kendi sözleriyle doğrulur ve vakarla gerilen suretini gürleyen bir güç fırtınası kaplar. İnsanlar aşağıdan sıcak gözlerle ona bakarlar, bu öfkeli konuşmanın ilkel patlayışı karşısında titrerler. Sonra balkon kapısının ardında pimpirik, çökmüş bir kadıncağz zorlukla yatağına götürülürken, ülkenin en ücra köşelerinde bu hastalık ve ölüm konularındaki ustanın gençlik tazeliği, gözle görülen gücü anlatılır. Böylelikle Mary Baker-Eddy, sadece çağdaşlarını değil, doğanın kendisini de yaşıyla, zaaflarıyla ve hatalarıyla ilgili olarak yanıltır. Dünyadaki her karar anında içtenlikle doğru olmasını istediği şeyi doğru hale getirir. Bu nedenle kırılğan bir bedende sarsılmaz bir ruhun bulunması ve bunun bir insanın iradesinin hastalıktan ve ölümden daha güçlü olması gerektiği inancını düşünüp bulması bir rastlantı değildir, bu havariliğin iradenin üstün gücünden önce gerçekte daha bir yüzyıl önce ormanlarını kesen, çölleri metropollelere dönüştüren ülkeden çıkmış olması da rastlantı değildir. Onun, bu çelik kadar sert, bir yönde dümdüz giden, kelimelerle inanılmaz derecede açıktan açığa alay eden bu Amerikalı enerjinin portresi çizilmek istenirse, bu en kadınsı olmayan kadının dik gerilmiş boyun kaslarından ve kararlı bir şekilde meydan okurcasına boşluğa bakan gözlelerinden daha iyi ve daha somut bir sembol düşünemezdim.

İlk Basamak

“Science”ın bilime karşı olan büyük, yiğitçe ve grotesk savaşı bir idil, bir küçük burjuva güldürüsü olarak başlar.

Mary Baker'ın vaktiyle kendi halindeki kunduracı Hiram Craft'ı yeni tıbbın doktoru olarak yetiştirmek istediği, bayağı görünümlü sapa bir yerde bulunan ayakkabıcılar şehri Lynn'de, Miss Susie Magoun adında küçük sevimli bir çocuk bakıcısı oturmaktadır. Özel okulu için bir ev kiralamıştır. Kiraladığı evin birinci katını dersleri için kullanacaktır, ikinci katını ise kiraya vermek istemektedir. 1870 yılının bir akşamında genç bir adam çıkagelir, henüz bir oğlana benzemektedir ve bu görünümünde de zaten bir anormallik yoktur, çünkü Richard Kennedy yirmi bir yaşından daha büyük değildir. Alçakgönüllülükle eğilir ve (biraz kalın bir sesle) bu beş odayı bir hekime kiraya vermek isteyip istemediğini sorar. "Zevkle" der Miss Magoun, beybabası için bir muayenehane arıyor olması gerektiğini söyler. O anda genç mukavva işçisinin yüzü kıpkırmızı kesilir. Hayır, der, kendisinin doktor olduğunu ve yanında "bir kitap yazan" yaşlı bir bayan da kalmak istediğinden muayenehane için beş odaya ihtiyacı bulunduğunu söyler. Miss Magoun bıyıkları yeni terlemiş bu gence önce şaşkın bir ifadeyle bakar. Ama eninde sonunda Lynn Amerika'dadır ve Amerika gençlere karşı bizdeki gibi akademik-bürokratik önyargılarla davranmamaktadır. Orada insanın gözünün içine bakılır; ve bu genç adamın açık ve parlak bir bakışı olduğundan ve bunun dışında temiz ve terbiyeli davrandığından dolayı kadın kabul eder. Ertesi günlerde yeni kiracılar taşınır. Bu ikisi merdivenlerden çok fazla eşya çıkarmak zorunda değildir, sadece ucuza satın aldıkları iki yatak, bir masa, bir iki sandalye ve diğer ihtiyaç duydukları öteberi. Çok fazla paraları olmadığı gerçeğini, öncelikle genç hekimin bir işçi gibi çalışarak kendi elleriyle duvar kâğıtlarını yapıştırması, odaları silip süpürmesi açıkça gösterir. Sonra -tarih olarak Temmuz 1870!- evin önündeki bir ağaca "Dr. Kennedy" tabelasını asar. Ve böylelikle İsa Bilimi'nin ilk muayenehanesi açılmış olur.

Ağaca bir tabela asmak ve kendine alelacele doktor unvanı vermek, kendi kendine doktor unvanı vermeye hâlâ liberal bir yaklaşımla izin veren bir ülkede o zamanlar göze batan bir olay değildir. Asıl bu kararlı davranışın sonucu şaşırtıcıdır, yani aynı hafta içerisinde bazı hastaların bu yeni tabela asmış “doktordan” randevu almaları. Ve daha da ilginç olan, hastaların hekimliğinden hiç de memnun değilmiş gibi görünmemeleriydi; çünkü ikinci haftada daha da fazla, üçüncü haftada ise bir kat fazla müşteri gelir. Temmuz ayının sonunda İsa Bilimi’nin ilk mucizesi gerçekleşir: Taze çıtkırıldım “doktor” Kennedy kazandığı parayla kirasını peşin ve vaktinde öder. Ve mucize üzerine mucize gerçekleşir. Örneğin başarı grafiği haftadan haftaya yükselir. Hastalar Ağustos ayında bekleme salonunda sıraya girmek zorunda kalırlar, eylülde ise Miss Magoun’un dershanesi arada sırada bekleme odası olarak ödünç alınır. Kennedy & Baker Company’nin yeni yöntemi Lynn kentinin bütün müşterilerini sanki kementle yakalar gibi hekimlerinden koparıp kendine çeker, düzinelerce insan her gün “yeni” tedaviden yararlanmak için içeriye doluşur. Dr. Quimby’nin tedavi yöntemini bilen bizler için Dr. Kennedy’nin yöntemi hiç de yeni sayılmaz, çünkü bu yöntem, en ince ayrıntılarına kadar Portlandlı dürüst saatçinin denenmiş telkin tedavisini tekrar etmekten başka bir şey değildir. Tıpkı onun gibi Dr. Kennedy de hastalarının yanına oturur, nemlendirilmiş parmaklarıyla şakaklarını ovar ve ustasının ona öğrettiği gibi tüm metafizik duasını başından aşağıya okur: “İnsan tanrısaldır, Tanrı kötülük istemediğine göre bütün kötülüklerin, bütün ağrıların ve hastalıkların gerçekte mevcut olması mümkün değildir. Bunlar sadece manevi düşüncelerdir, kurulmak zorunda olduğumuz bir yanılgıdır.” Kalbine Mary Baker’ın çaktığı manyak ve sert bir sebatla özdeyişlerini hastalarına, sanki onların hastalıkları üzerinde sınırsız gü-

cü varmış gibi inandırıcı bir şekilde konuşur, konuşur ve konuşur. Bu sempatik, açık göz ve saflığıyla inandırıcı insanın kendinden emin tutumu, hastalarının birçoğuna kurtarıcı bir etkiyle geçer. Halkın içinden gelen basit adamlar, örneğin ayakkabıcılar, küçük memurlar ve görevliler birkaç saat sonra kendilerini ağrılarından ve sancılarından kurtulmuş hissederler. Neden açık gerçekler inkâr edilsin ya da durdurulsun ki? Ve çoktan vazgeçmiş olanların birçoğu, örneğin bunlardan tüberküloz hastası bir kadın ve felçli bir adam, geçici olsa da acılarının dinmesini bu “metafizik tedaviye” borçludurlar; hatta kimileri de tamamen iyileştiklerini ileri sürmektedirler. Lynn’in seksen ya da yüz caddesinde Dr. Kennedy’nin aslında kötü birisi olmadığı, insana aletlerle, uyuşturucularla ve pahalı ilaç karışımlarıyla işkence etmediği, yardım edemediği yerde de en azından zarar vermediği konuşulmaktadır. Bir hasta öbürüne en azından bu yeni “manevi” yöntemi denemesini önerir. Ve çok geçmeden sonuç tartışmaya mahal veremeyecek biçimde ortaya çıkar. Birkaç hafta içinde Lynn’deki yeni Bilim kesin başarı elde eder; Dr. Kennedy sapına kadar yiğit bir adam olarak tanınır ve anılır.

Ama buraya kadar sadece Kennedy konuşulur ve yüceltilir. Arka taraftaki bitişik odada sıkı, yarı ihtiyar bir kadının daha oturduğunu, irade akımının aslında o kadından çıktığını, onun toplanmış enerjisinin bu genç pratisyeni bir kukla gibi yönettiğini, sözlerinin her birini o kadının ezberlettirdiğini, eliyle yaptığı her müdahalenin yine onun tarafından sıralanıp hesaplandığını Lynn’de şimdilik hiç kimse sezmez. Çünkü ilk haftalarda Mary Baker ortalıkta adeta hiç görünmez. Gündüzleri iç sıkıcı odasında sesi soluğu çıkmadan bir baykuş gibi oturur; esrarengiz kitabını, “İncil’ini” yazar da yazar. Öğrencisinin muayenehanesine asla girmez, ev sakinleriyle de nadiren konuşur, sadece arada sırada hastaları hayrete düşüren in-

ce, sessiz bir gölge ruh gibi kapı kapı dolaşır. Ne var ki Mary Baker'ın saygın olma dürtüsü sürekli geri planda kalmasına izin vermeyecek kadar güçlüdür; hiçbir şeyi başkalarıyla paylaşmak istemez ve paylaşamaz, en az paylaşabileceği şey ise başarıdır. Yıllarca üzerine gülünen, aşağılanan ve alay edilen bu kadın, sonunda yönteminin, yabancı insanlar üzerinde pratik olarak uygulanabilir olduğunun onaylandığını hayretle görür ve bu durumdan son derece etkilenir. Trajik yoluna devam ederken tesadüf eseri bulduğu taşın, gerçekten ruhları kendisine çeken ve acıları dindiren büyü gücü olan bir mıknaş taşı, bir "pierre philosophale" olduğu anlaşılınca ümitsizliğini müthiş bir mest olma haliyle yener. O zamanlar onun içinde biraz vahşi bir haz, biraz da bir makineyi masasında tasarlayıp yıllar geçtikten sona ilk kez doğru ve yaratıcı bir biçimde çalıştığını gören proje sahibi bir mühendisin coşuklu hayreti alevlenmiş olmalı. Biraz da yazdığı eserin birdenbire insanlar tarafından canlandırıldığını ve insanları etkilediğini gören bir oyun yazarının mutluluğu alevlenmiş olmalıdır; daha bu saatlerde ilk sezgi üzgün ruhunu, bu başlangıçla gelecek olan sonsuz olanakları tahmin etmek konusunda aydınlatmış olmalıdır. Her ne olursa olsun, bu ilk başarının ortaya konulmasından sonra Mary Baker artık karanlığa tahammül edemez. Şimdi bu büyük sırrı gerçekten sadece bir kişiyle mi, bir Kennedy ile mi paylaşsın; "buluşu" sadece Lynn'le mi sınırlı kalsın? Hayır, bir zamanlar İsa'nın cüzam hastalarını kurtardığı ve Lazarı uyandırdığı inanç sırrı tekrar keşfedilmiştir ve böyle tanrısal bir yöntemin bir İncil gibi tüm insanlığa duyurulması gerekir! Mary Baker yeni ve gerçek görevinin öğretmek ve duyurmak olduğunu mest olmuş bir halde anlar! Ve derhal kendisi de havari toplamaya, öğrenci toplamaya karar verir. Nasıl ki bir zamanlar Paulus İsa'nın müjdesini dünyaya yaymıştı, bunlar da tıpkı onun gibi "hastalığın var

olmadığını” söyleyen kendi tedavi öğretisini dünyanın bir ucundan öbür ucuna götüreceklerdir.

Mary Baker-Glover’in duyduğu bu ilk aşırı heyecan kuşkusuz samimi ve gerçektir; ancak Samaria’daki ve Kudüs’teki herhangi bir peygamber gibi inanırlığına tüm benliğiyle ikna olmuş olmasına rağmen, bu Amerikalı yine de değişmez bir Amerikalı olarak, işkolik yüzyılın bir çocuğu olarak kalır. Kurtarıcı “gizemini” nihayet dünyaya yayabilecek olmaktan dolayı mutludur ve aynı zamanda da sabırsızlanmaktadır. Ancak, pratik aklı bu iyiliği ve bilgeliği insanlığa bedavaya aktarmayı bir an bile düşünmez. Tam tersine, ilk andan itibaren dünyanın soyut olduğu konusundaki dünyayı yerinden oynatan “buluşunu”, sanki söz konusu olan yeni bir top mermisi fünyesi ya da hidrolik makine freniymiş gibi, aynı patent yetkisiyle dolara çevirmek için noter aracılığıyla tedbirler alır. Ta başından beri Mary Baker’ın doğaüstü görüşünde bir açık vardır. Örneğin vücudumuzun, duyularımızın ve bütün bunların bir görüntü olduğunu aşağılayarak belirtir, ama banknotları gerçek olarak kabul etmeyi tercih eder. İlk andan itibaren bu doğaüstü esinini aynı zamanda kötülüğün gerçek dışı oluşunu duyurmakta çok iyi para kazanmanın eşsiz bir aracı olarak görür. Önce kendine kart, yani kartvizit bastırır.

MRS. M. GLOVER
Teacher of
Moral Science¹⁴

¹⁴ BAYAN M. GLOVER
Ahlak Bilimi
Öğretmeni
(ç.n).

“Ahlak Bilimi”... çünkü o zamanlar, 1870’te kurtarıcı, sonuç getirici “İsa Bilimi” sözünü henüz bulamamıştır. Henüz ufkunu tanrısallığa, dinselliğe uzatmaya cesaret edemez; henüz sadece yeni bir doğal tedavi sistemini, Quimby-yönteminin düzeltilmişini öğretmeye içtenlikle ve dürüstçe inanmaktadır. O zamanlar sadece kendi “manevi” sisteminin hekimlerini, güçlü kuvvetli “pratisyenleri” yetiştirmeyi düşünür. Ve bu da önce altı haftalık bir kursla, bizim ifademizle “hızlı kursla” yapılır. Bu “initiation”i¹⁵ için, bu yeni yönteminin öğretilmesi için de ücret olarak bir seferlik toplam yüz dolar tespit eder (bu miktar sonra üç yüz dolara yükseltilir), buna ilaveten elbette ihtiyaten ve ticari tedbir olarak tüm gelirlerin yüzde onunu kendisine verme yükümlülüğünü getirir. Görülüyor ki, ilk başarının ilk saatinden itibaren şimdiye kadar yaşama becerisi gösteremeyen bu kadında, taze enerjiye kavuşmasıyla birlikte çok güçlü ve asla doymak bilmeyen bir Business iştahı uyanmıştır.

Uzun süre öğrenci beklemek zorunda kalmaz. İşletme, Kennedy’nin iyileştirdiği birkaç hastayı, ayakkabıcıların bazılarını, Shopkeeper ve Farmer, bazı tembel kadınları kendine çeker. Bu yorgun, uslu ve terbiyeli adamlar, öteki budala hekimler üniversitelerde beş yıl boyunca sürünüp tanrı bilir nasıl yorulurken, insanı rahat ettiren bu Mrs. Baker-Glover’in yanında altı hafta içinde doktorluk öğrenmek için yüz dolarlık riske gerçekten de girmeyelim mi diye düşünürler. Eğer bu yirmi bir yaşındaki bıyıkları yeni terlemiş mukavva işçisi gibi birisi öğrenip her ay bin doları cebine atıyorsa, bu tür doktorluk o kadar da zor olmasa gerek. Bu dürüst kâhin kadın insaflı davranıp eğitim, hazırlık eğitimi, Latince ve benzer aptallıklar da istememektedir. O halde bütün üniversitelerin bu en rahat

¹⁵ “girişim” (ç.n.).

olanını neden seçmeyelim ki? Dikkatli bir aday, yüz doları isteme cesaretini göstermeden önce, herhalde ustaya öğrenci ya da “healer” için belirli bir anatomi bilgisinin gerekli olup olmadığını sorar. Buna Mary Baker kararlı ve gururlu bir şekilde, hayır, tabii ki gerekmez diye cevap verir, bunun daha çok bir engel teşkil ettiğini, çünkü anatominin knowledge’e¹⁶ ait olduğunu, ama “Science” manevi bilimin ise Tanrıya ait olduğunu ve kendi üzerine düşen görevin knowledge’i Science ile yok etmek olduğunu belirtir. Bu açıklama en alçakgönüllü kişiyi bile sakinleştirmeye yeter. Nitekim, çok geçmeden bir düzine dar kafalı geniş omuzlu kundura işçisi metafizik okul sıralarına oturur. Mary Baker-Glover onlara “Science”ı zorlaştırmaz. On iki ders yapılır, sonra “Sorular ve Cevaplar” adlı elyazması metnin kopyasının çıkarılması ve ezberlenmesi gelir. Daha sonra bunu çaresizlik içinde inkâr edecektir, ama bu elyazması büyük ölçüde Peder Quimby’den kopya ettiği eski nüshadır. Son dersten sonra bu cesur kunduracıları ve bakkal çıraklarını “doktor” ilan eder ve böylece serbest bırakır. Doktora unvanı verilmiştir, yeni bir adam herhangi bir ağaca doktor tabelasını asıp hiç çekinmeden tedavisine başlayabilir.

Ne kadar nesnel anlatılsa da, Mary Baker’ın bu kursları ve çarçabuk gerçekleştirdiği doktoraları fars ve komedi tadı vermektedir. Ama burada, bu inanılmaz kadının etki gücündeki bir ana noktaya değinelim: O, her türlü mizah anlayışından yoksundur. Kendine o kadar güvenir, kendi inancı içine öylesine hapsolmuştur ki aklın herhangi bir itirazı asla ve hiçbir zaman onun beynine ve sinirlerine yaklaşamaz. Onun at gözlüğü mantığı bütün dünyanın mantığından daha güçlüdür. O ne söylerse doğrudur, başkaları ne söylese yalandır. Yaptığı her şey kusursuzdur, yaptığı

¹⁶ dünyevi bilime (ç.n.).

hakkında başkalarının ne düşündüğü ise umurunda değildir. Bir tank gibi en küçük deliğine kadar zırhlandırılmış öz hayranlığı, bir tank gibi gerçeğin tüm dikenli tellerinin üzerinden durmadan geçer. Ama gerçekte baştan çıkarıcı bir biçimde en anlamsız şeyleri öğretmedeki çılgın, benzersiz ihtiras gücü, aklının bu öğretilemezliğinden kaynaklanmaktadır; ve bu gücünü artırmadaki başarısının yükselmesiyle başına buyruk ve despot bir yön alır. Mary Baker, yönteminin hastalarda başarılı olduğunu, kürsüsünden kendilerini feda eden öğrencilerinin parıldayan, heyecanlı ve emrine girmiş bakışlarını gördükten sonra, damarlarındaki kan öylesine güröldeyerek akar ki, bundan sonraki hayatı boyunca ona hiç kimse itiraz etmez.

Yeni kazandığı bu özgüven, birkaç hafta içinde bütün varlığını kanının en alt hücresine kadar değiştirir. Titrek alevli hali buyurganlığa dönüşür; ve yıllarca yaşamın en alt depolarında işe yaramaz, tasnif edilmemiş bir yük olarak duran bu kadın, artık dümenin başına geçerek en üstteki kaptan köşkünde yerini almıştır. Dayanılmaz derecede uzun bir süre verimsiz olan bu kadın, ilk kez insanlara hükmetme gibi en tehlikeli sarhoşluğu yaşamaktadır. Etrafındaki buz halkası nihayet erimiş, gırtlakını sıkı yoksulluk da pençelerini artık boğazından çekmiştir. Elli yıldır ilk kez yabancıların yardımıyla değil, kendi kazandığı parayla geçinmektedir. Nihayet yamalı, sünmüş, yoksulluğun pusu ile yağlanmış yırtık pırtık elbiseleri atıp, yükselen ve buyurgan hale gelen kişiliğini siyah ipek giysilere büründürebilecek duruma gelmiştir. Kendine güvenmenin elektrik enerjisi, yaşam tarafından hep itilip kakılmış olan bu kadının artık iliklerine kadar işlemiştir. Ve öyle bir kadın ki, yirmi yaşında ihtiyarlamış iken elli yaşında gençleşmiştir.

Ama esrarengiz bir intikam! Yeni yaşama gücünün vücuduna böylesine birdenbire akması, böylesine bir geri-

lim ve gençleşme beraberinde tehlikeler de getirir. İster peygamber, ister öğretmen, isterse kâhin olsun, elli yaşındaki bu kadının içi hâlâ bir dişidir, ya da daha doğrusunu söylemek gerekirse, asıl şimdi dişi olmuştur. Beklenmedik bir olay meydana gelir. Bu değersiz, genç delikanlı Kennedy, Baker'ın yönteminin inanılmaz derecede çabuk başarı kazanmasını sağlar. Bir healer olarak bir öğretmenin öğrencisinden beklediği her şeyi yapmış, hatta beklentilerin de çok üzerine çıkmıştır. Nitekim, iki yıl boyunca bu ikili mükemmel bir uyum içinde çalışırlar. Açıklıkları bir banka hesabı bu “pratisyenin” becerisini, dürüstlüğünü ve kursosuz çalışkanlığını kanıtlamaktadır. Ama ne tuhaf, ortağı Kennedy'nin bu başarısı Baker'ı mutlu edecek yerde, içgüdüsel olarak ona karşı öfkelenir. Bu Püritancı katı kadının asla dürüstçe hesap verme cesareti gösteremediği herhangi bir duygusu hep Kennedy'nin yanında alevlenir ve ona karşı olan duyguları gizli düşmanlığa dönüşür (biz psikolojik açıdan bunu hemen korunma eğilimi olarak anlıyoruz). Aslında ona itiraz edecek, söyleyecek herhangi bir şeyi de yoktur. Bu genç, sevecen adam, ona karşı daima kibar, müteşekkir, ilgili, itaatli ve saygılı olmuştur, oâun tüm beklentilerini karşılamıştır; en azından ayık bilinçle bu genç, yakışıklı ve sempatik adamdan istediği beklentilerini yerine getirmiştir. Ne var ki, yaşlanan kadının bilinçaltı, psikolojik içgüdü, kendi uyanık bilincini kontrol edemeyip oğlandan başka şeyler de beklemiş görünüyor. Kuşkusuz ona saygılı, sevecen ve candan davranıyor, ama hepsi o kadar; öte yandan başka kadınlara da aynı davranışı gösteriyor. Ve herhangi bir şey (onun püritanizmi bu bir şeyin ne olduğunu asla itiraf etmeyecektir) elli yaşındaki kadında ona karşı gizli bir öfke uyanıdır; odasının kapısının üzerine İncil'in şu sözlerini yazmıştır: “Thou shalt have no other Gods before me”.¹⁷

¹⁷ “Benden önce başka bir tanrın olmamalı” (ç.n.).

Ondan beklediği bir şey yerine gelmez ve bu bir şeyin ne olduğu aslında ortadadır: İçindeki şehvani kadın, kendisine ve ona açık seçik belli etmeden öğretmene gösterdiği saygının aynısını kendisine de göstermesini beklemektedir. Ancak, örtülen ve bastırılan duygular çoğunlukla başka belirtilerle ortaya çıkar. Çok zeki olmayan Kennedy hiçbir şey sezmediği ya da sezmek istemediği için, gizli gerilim Eros'un bütüncül duygusu olarak, çıplak ve vahşi bir nefret olarak kendini gösterir. Bir akşam, artık evli olan Susi Magoun'la üçü birlikte kâğıt oynarlarken, Kennedy kazanınca, bentleşmiş gerilimi patlar (kâğıt oyununda bile başına buyruk bu kadın bir başkasının üstün olmasına tahammül edemez). Mary Baker-Glover histeri nöbetine tutulur; kâğıtları masaya vurur, Kennedy'yi hile yapmakla suçlar ve insanların yanında ona dolandırıcı ve üçkâğıtçı der.

Asla bir histerik olmayan terbiyeli Kennedy, akli başında ve dürüst bir adam gibi davranır. Hemen beraber oturdukları daireye çıkar, çekmecedен sözleşmeyi alır, yırtıp parçalarını ateşe atarak ortaklığın tamamen sona erdiğini söyler. Bunun üzerine Mary Baker histerik bir şok yaşar ve oracıkta bayılıp yere yığılır. Ama Gül Kırmızısı biyografinin çaresizce söylediği gibi, "fiziksel olarak ölçülemeyen ve kavranamayan gerçeklik kavramlarını başka herhangi bir öğrencisinden daha derin ve daha etkileyici açıkladığı" "doktor" Kennedy, bu akıllı uslu Kennedy, bu arada biraz pratik tıp öğrenmiş gibi görünmektedir. Baygınlığı çok ciddiye almaz ve histerik kadını öylece yerde bırakır. Ertesi gün soğukkanlılıkla bağlılığının hesabını yapar ve iki yıllık tedavi ortaklığının payı olarak kadının eline altı bin doları saydıktan sonra şapkasını alıp çıkar ve kendi muayenehanesini açar.

Kennedy'nin bu apar topar ayrılışı Mary Baker-Glover'in yaşamında belki de en önemli ruhsal karardır. Bu

kavga hayat arkadaşlarıyla yaşadığı ne ilk ne de son kavga-
gadır; çünkü bu paldır küldür kopuşlar onun katlanılmaz
despotluğunun bir sonucu olarak zorunlu ve aralıksız ola-
rak adeta bütün yaşamı boyunca tekrarlanır. Dediğim de-
dik tutumuna bu denli bağımlı olan bu kadın, yakın oldu-
ğu hiç kimseden, ne kocasından, ne de oğlundan, üvey
oğlundan, kız kardeşinden, arkadaşlarından ölümcül bir
kavga etmeden ayrılamaz. Ama bu olayda varlığının en ka-
ranlık ve en derin köşesinden yaralanmıştır, yani kadınlığı
yara almıştır. Yaşlanan bu kadının genç adama karşı olan
ilgisinin ne kadar güçlü olduğu daha sonra anlaşılır, bağı-
ran, kuduran, kasılan, ölümcüllüğe ve kudurmuşluğa ka-
dar varan nefreti, gerçek bir histerik olarak yavaş yavaş
metafiziğe, evreninin en üst katına kadar çıkarmasından
anlaşılır. Bir hiç olan Kennedy'yi mukavva fabrikasından
çıkarıp almış olması, onun kendisi olmadan rahatlıkla ya-
şamaya devam edebilecek durumda olması, ona kendisi-
nin alıştırdığı, kafasına soktuğu uygulamayı kendi yardımı
olmadan birkaç sokak ötede başarıyla sürdürebilmesi, bu
düşünce Baker'ın gururunu çıldırtasıya kamçılar. Şeytani
bir çaresizlik içinde belli etmeden bu vefasız nasıl perişan
edebileceğini ve "Science"ı eski ortağının elinden nasıl çe-
kip alabileceğini düşünüp durur. Kennedy'nin foyasını
meydana çıkarmak için yandaşlarına kendi "kalbindeki"
bu hainin aynı zamanda "gerçeğe" ihanet ettiğini, yönte-
minin yanlış olduğunu, bir "mental malpractice"¹⁸ oldu-
ğunu bir şekilde ispatlamak zorundadır. Ama birdenbire
Kennedy yöntemine "malpractice" olarak kara çalmak,
mantık açısından hiç de iyi bir etki bırakmayacaktır. Çün-
kü bu dürüst Kennedy hiçbir zaman kendi başına zerre
kadar bir fikir sahibi olmamıştır. Mary Baker-Glover'ın ta-
limatından bir milim bile sapmadan mesleğine onun ken-

¹⁸ "yanlış manevi tedavi" (ç.n.).

disine öğrettiği uygulamaya harfiyen uyarak devam etmektedir. Ona dolandırıcı demek, aynı zamanda kendi yöntemini de reddetmek olacaktır. Ama Mary Baker bir şey isterse, onu kimse durduramaz. En iyisi, hastalık derecesinde nefret ettiği Kennedy'ye bir dolandırıcı, bir "mal-practitioner" diyebilmek için kendi yönteminin önemli bir bölümünü değiştirir; bir gecede şimdiye kadar öğrencilerine tavsiye ettiği tedavi için vazgeçilmez giriş kısmını yasaklar: ıslatılmış parmaklarla şakakların ovulması, dizlere yapılan baskı, yani inanç telkininin bedensel ve hipnoz hazırlığı. Artık bir hastaya dokunan birisi papanın yeni fermanına göre "Science"e karşı sadece bir hata değil, aynı zamanda bir suç da işlemiş olacaktır. Bundan haberi olmayan Kennedy, eski yöntemi uygulamaya devam eder, ama bu yasak onun yüzüne vurulur. Mary Baker onu alenen bilim suçlusu, "ruhsal Nero", "Mesmerci" olarak damgalar. Ama mesele bu kişisel oç alma eylemiyle kalmaz: Aniden bu mürtede karşı ondaki aşırı tahrik olmuş ve aşırı kızmış, hastalıklı öfkeyle, barışçı kavram Mesmerizm şeytani bir karakter kazanır. Nitekim bu aşırı sinirli kadın dürrüst Kennedy'yi, on dokuzuncu yüzyılın ortasında, edepsizce şeytanla işbirliği yapmakla suçlar. Uyguladığı Mesmerizm ile kendi tedavi gücünü felç etmekle, esrarengiz telepatik akımlarıyla, büyücülüğüyle insanları hasta etmekle ve zehirlemekle suçlar. Gerçekten de 1878'de imkânsız olarak düşünülen şey gerçek olur, bu kudret isteğinin histerikli kadını, bu "Nero"nun Mesmerci kötülük ışınlarını kendilerinden uzak tutmak için öğrencilerini bir araya toplayıp el ele tutuşturarak bir halka oluşturtur. Çıldırılmışlık denilecektir, imkânsız ya da gerçek değil. Neyse ki (daha sonra utanç duyarak çıkarılmış) "malicious animal magnetism"i ihbar ettiği "demonology"¹⁹ adlı bu özel kin

¹⁹ "demonoloji" (ç.n.).

bölümü eserinin ikinci baskısında, engizisyon mahkemeleri zamanının cadılarla ilgili mahkeme kitabından ve sah-te kabala²⁰ yazılarından sonra bir daha basılmayan, üç forma öfkeden çıldırmış batıl saçmalık ayan beyan yerini alır. Görüldüğü gibi kendi itibarı söz konusu olduğu zaman, hem inanç bakımından hem de duygu bakımından ölçülerin üstüne çıkar. Haklı olmak istediğinde, zaten her zaman ve her yerde haklı olmak ister, her türlü hakkaniyeti ve ölçüyü kaçıır. Bu mürtet adama dava üstüne dava açıp yakasını bırakmaz; bazen ödenmeyen bir ücret için dava açar, bazen de öğrencilerinin yanında ona iftira eder. Sonunda aptal bir tarım işçisi olan kendi oğlunu kuruntularıyla öylesine kızdırır ki, oğlan tabancasını alıp Kennedy'nin evine giderek korkudan dehşete düşen bu şifacı doktoru, annesine uyguladığı "kötü Mesmerci etkiye" son vermesi için tehdit eder. Şikâyetler gittikçe daha anlamsızlaşır. Örneğin bazen Kennedy, ona gücünü felç edecek bir tür ölüm ışınları göndermiştir, bazen Asa Eddy'yi "Mesmer arseniğiyle" zehirlemiştir ve bazen de evini manyetizmacı şeytanlıklarla çekilmez hale getirmiştir; bu saçmalıklar titreyen dudaklarından sara hastasının köpükleri gibi dökülür. Her ne olursa olsun, ilk ve en sevdiği öğrencisinin isyan ederek ayrılışı bu menopozlu kadının en gizli duygu bölgesini bozmuştur ve ölümüne kadar Kennedy'nin onu telepatik ve manyetik usulle rahatsız ettiği, onu engellediği ve tehdit ettiği şeklindeki izlenme korkusunun zaman zaman esiri olur. Şaşırtıcı zihinsel becerisine ve neredeyse mükemmel ticari ve taktik organizasyon işine rağmen, kendi varlığı gergin, zorlayıcı, patolojik olarak aşırı sinirli bir ifadeyi korur. Ama tamamen mantıksızlık üzerine kurulmuş oları onun eseri gibi bir eserde akıl ve ruhun tamamen bir uyum içerisinde olması zaten düşünülemez.

²⁰ Yahudilerde ruhlar âlemiyle ilişkide bulunmayı öğreten gizli bilgi (ç.n.).

Jean Jacques Rousseau ve başka sayısız kişilerde olduğu gibi, burada da insanlığın sağlıklı hale getirilmesi için düşünülüp bulunan her şeye deva sistemi, bir kişinin hastalığından türetilmiştir.

Bu tür çatışmalar hiçbir zaman onun savaşıma gücünü azaltmaz ya da ortadan kaldırmaz, onun için geçerli olan Nietzsche'nin "Beni öldürmeyen, beni daha güçlü yapar." şeklindeki sözleridir. Nefret ve muhalefet bu kadının irade kaslarını güçlendirir. Ve Kennedy ile yaşanan bunalım, gerçekte kendi öğretisinin doğum sancılarına dönüşür. Hastaya istek açıcı her tür dokunmayı alelacele yasaklamakla, yöntemini bütün Mesmerci seleflerinden yaratıcı bir biçimde ayırır; "İsa Bilimi" ancak şimdi katışıksız "Ruh Yoluyla Tedavi" olmuştur. Artık sadece söz ve inanç mucizeler yaratır. Mantığa uzanan son köprü yıkılmış, önceki bütün sistemlerle olan son bağ kopmuştur artık. Mary Baker ancak şimdi o sert ve hezeyanlı adımlarıyla girilmeyen yerlere, anlamsız yerlere engellenmeksizin girer.

Mary Baker-Eddy'nin Öğretisi

İsimsiz yaşayan ve onca süredir ortalıklarda gözükmeyen kadının yeraltında sürdürdüğü onlarca yıllık inanılmaz çabası nihayet 1875 yılında ortaya çıkar. Çünkü bu yıl Mary Baker-Eddy (o zamanlar daha Mary Baker-Glover'dir) ilahiyatını, felsefesini, tıbbını, yani üç fakültenin bilimini bir sistemde birleştiren "ölümsüz kitabını", yüzbinlerce ve milyonlarca insanın bugün bile hâlâ İncil'den sonra en önemli eser saydığı "Science and Health"²¹ isimli kitabını yayımlar.

Bazı yönleriyle kendine özgü ve mukayese edilmez bu eseri, çoğunlukla yapıldığı gibi kızgınlıkla, küçümseyen ya

²¹ "Bilim ve Sağlık" (ç.n.).

da merhamet eden bir tebessümle işe yaramaz bir şey deyip reddetmek doğru olmaz. Dünya çapında ve milyonlar üzerinde etki yapan her şey çok önemlidir, en azından psikolojik anlamda önemlidir. Bu İncil kitabının teknik oluşumu bile bize olağandışı bir ruhun kararlılığını, zamanımızda ender olan bir zihniyetin kahramanlığını ispatlamaktadır. Hatırlayalım, 1867'den beri bir odadan öbür odaya, bir masadan öbür masaya kovulan bir kadın, iki parça eşyasının içerisinde elyazması bir metni taşıyıp durur. Yırtık pırtık bavulcuğunda ikinci bir elbisesi dahi yoktur; bütün serveti bir altın saat ile zincirden ibarettir, bunlardan başka sadece okumaktan ve sürekli üzerinde düzeltme yapmaktan çoktan eskimiş ve kirlenmiş kâğıt yaprakları vardır. Başlarda bu ünlü elyazması metin, Quimby'nin "Sorular ve Cevaplar" isimli eserinin genişletilmiş ve giriş yazılarak metne bağlı kalınmış bir kopyasından başka bir şey değildi. Ama bu giriş, her yazıya döküşteki ilavelerle yavaş yavaş bağımsızlaşıp genişler ve sonuçta alıntı yapılan metni aşar; çünkü bu fantastik ruh tedavisi hekimliğiyle ilgili ders kitabı, saplandığı fikir tarafından bir değil, iki, üç, dört ve beş kez sabanla toprağı sürer gibi temiz bir şekilde yeniden, yeniden ve yeniden sürülür. Bu yazma işinin hiçbir zaman tam olarak sonunu getiremez. Yayınılandıktan on, yirmi, otuz yıl sonra bile onda tekrar tekrar düzeltmeler ve değişiklikler yapar; hiçbir zaman ne bu kitap onu ne de o bu kitabı tamamen rahat bırakır. 1867'de işe başladığı zaman bir acemi olarak çok az imla, ondan da az dil bilmektedir ve ele aldığı devasa problemlere hâkimiyeti zihinsel olarak hemen hemen hiç yoktur. Bununla birlikte bir uyurgezer gibi gözleri kapalı, esrarengiz bir rüyaya kapılmışçasına, sendeleyerek felsefi problemlerin en doruk noktalarına, en baş döndürücü dağ sırtlarına tırmanır. Başlangıçta eserin ve tuttuğu yolun onu nereye sürükleyeceğinden aslında haberi yok-

tur; ve kendisini ne tür zorlukların beklediğini de hiç sezmez. Ona kimse cesaret vermez, kimse onu uyarmaz. Bütün çevresinde danışabileceği tanıdık bir âlim, bir uzman yoktur. Bu durumda farklı tellerden çalan karmaşık şeyi için dünyanın herhangi bir yerinde yayımcı bulabileceğini nasıl umabilirdi! Bir uzmanın değil, ancak dışlanmış birinin gösterebildiği yüksek azimle, peygamber özgüveninin karmaşık sarhoşluğunda yazmaya ve yazmaya ve yeniden yazmaya devam eder. Ve başlangıçta Quimby'nin elyazması metninin sadece bir süslemesi olarak düşünülen şey, yavaş yavaş kendini doğum sancısı çeken bir sistabakasına dönüştürür, onun yumak haline gelmiş karanlığı da kendini sonuçta bir tek düşüncenin parıldayan yıldızı olarak çekip çıkarır.

Nihayet 1874 yılında elyazması metin baskıya hazır hale gelir. Öğrenciler ve hastalar üzerindeki beklenmedik başarısı onu cesaretlendirir. Şimdi sıra bu yeni müjdenin, bu kutsanmış öğretinin artık herkese, bütün dünyaya ulaştırılmasına gelmiştir. Ama normal olarak hiçbir yayıncı, bu hekimlikten ve dini mistikten oluşan güvenilir çift cinsiyetli şeye çil çil para yatırmaya cesaret edemez. Baskı masraflarını kendi cebinden ödemesi istenir. Daha sonraki gelişmeler sırasında görüleceği gibi, Mary Baker'ın, ceplerinin dopdolu olduğu zamanlarda bile ne pahasına olursa olsun elini cebine atması olacak şey değildir. Ama istediklerini başka insanlara yaptırabilme gücüne sahip olduğunu bilmektedir, kendisine ve eserine olan fanatik inancını başkalarına dinletmeyi ve onları gözü kapalı fedakâr insanlara dönüştürmeyi öğrenmiştir. İki öğrencisi derhal üç bin dolar ödünç vermeye hazır olduğunu belirtir. Onların bu hızlı yardımı sayesinde 1875 yılında "Science and Health", eserlerin eseri, Boston'da Christian Science Publishing Company'de yayımlanır; kitap, müritlerinin düşüncesine göre Hristiyanlık âleminin ikinci İncil'idir.

Yazarı o zamanlar daha Mary Baker-Glover diye anılan bu dört yüz elli altı sayfalık kalın, satır araları dar, yeşil keten beziyle kaplanmış ilk cilt, bugün kitap piyasasının nadir eserlerinden biridir. Her Amerikalı için felsefi bulmacanın en yüksek makamı anlamına gelen eserin, bütün Avrupa'da, yazarın sadece Heidelberg Üniversitesi'ne hediye olarak gönderdiği bir nüshası mevcuttur. İşte bu bulunamayan, bu ilk, bu onun kaleminden çıkmış ve hiçbir yabancının redaksiyonundan geçmemiş tek nüsha, bana onun psikolojik yapısını anlamak için tek geçerli nüsha gibi görünüyor. Çünkü daha sonradan yayımlanan dört yüz-beş yüz baskıdan hiçbirisi orijinalinde bulunan temel ve vahşi tahrik gücüne yaklaşamamıştır. Diğer baskılarda akla ters düşen vahşice hoplayıp zıplamaların bazıları ile en kaba tarihi ve felsefi hatalar, uzman danışmanlar tarafından ayıklanır. Öte yandan Wiggins adında eski bir rahip, arapsaçına dönmüş dili doğru İngilizceye tarama gibi zor bir görevi üstlenir. Peyderpey en yakışsız saçmalıklar elenir, özellikle de hekimlere karşı yazılmış ağır saldırılar kaldırılır. Ama kitap mantıklı hale geldikçe heyecan verici ve parlak kişisel özelliğinden bir o kadar kaybeder. Giderek daha sonraki baskılarda bilime çılgınca saldıran panter, vahşi bir kediye, neredeyse modern toplumun diğer ev arkadaşlarıyla, devlet ahlakıyla, eğitimle ve kilise inancıyla uyum içinde, munis bir ev kedisine dönüşür. Her din ve her kutsal kitap gibi, yeniçağın son bilimi, Christian Science da daha çok taraftar kazanma arzusuyla ak pak olur, sosyalleşir ve tahrif edilir.

Ama işte bu ilk ve orijinal haliyle "Science and Health" en ilginç ve özel ilahiyat kitaplarından, aynı zamanda yabancı bir galaksiden zamanın ortasına düşmüş tamamen bağımsız meteor eserlerden biri sayılır. Aynı zamanda imkânsız başarmak isteğinde dahice ve anlamsız, çocukça mantıksızlığında tamamen gülünç ve tek doğrultudaki

mani ve güçlü dönüşümüyle şaşırtıcı olan bu düsturda, biraz ortaçağın, biraz Agrippa von Nettesheim ve Jakop Böhme gibi bağrında fanatik din inancı taşıyan dışlanmış ilahiyatçıların havası vardır. Eserde hileli unsurla yaratıcı unsur vahşi hamleler yaparak değişmekte, karşıt etkiler düzensiz bir halde birbirine karıştırılmakta, Swedenborg'un yıldızlara ilişkin mistiği on penny kitaplarındaki banal popüler bilimle kesişmekte, Incil cümleleri yanında New York'un günlük gazetelerinden pasajlar yer almakta ve parlak resimler en komik ve çocukça iddiaların altına getirilmektedir. Ama bu karışımın, bu çorbanın hep sıcak kaldığı yadsınamaz, ruhsal heyecanla yanıyor, titriyor, kaynıyor ve de fokur fokur kabarcıklar çıkarıyor. Eğer insan bu dönen, kaynayan kor gibi kazana gözlerini dikip uzun süre dalarsa, gözleri yanmaya başlar. İnsan normal aklını kaybedip, Faust'un cadı mutfağında olduğuna inanarak onun gibi "yüz bin kaçığın" konuşmalarını duyduğunu sanır. Bu doğum sancıları çeken kaos sadece bir nokta etrafında dolaşarak durur; Mary Baker-Eddy devamlı ve ara vermeden o tek ve yegâne düşüncesini insanın beynine, inanmaktan çok uyuşup teslim olana dek çekiçle vurur gibi sokar. Saf enerjetik bir olay olarak temelde tamamen eğitimsiz, kültürsüz, mantıksız bir kadın olarak, saplantısının kızgın kamçısıyla bu yegâne saçma fikrini topaç gibi çevirip durmasını ve Güneş'i, Ay'ı ve yıldızları, yani bütün evreni bu fikrin etrafında döndürme başarısını, mükemmel olarak kabul etmek gerekir.

Peki gerçekte yeni, duyulmamış bu düşünce nedir? Bu ilahi, bu onun ilk kez "rendered to human apprehension"²² ettiği, Mary Baker-Eddy'nin kısıtlı dünyevi aklımıza ilk kez koyduğu bu "divine" Science nedir? Aslında Gül Kırmızısı biyografinin düşünmeden Newton ve Arşimet ile

²² "insani kuruntulara teslim" (ç.n.).

aynı kefeye koyduğu dünyaca ünlü buluş nedir? Bir tek düşünce, evet kendinin şu formülünde toparlanabilecek sadece bir tek düşünce: “Unity of God and unreality of evil”, bu da şu anlama gelir: Sadece Tanrı vardır, ve Tanrı da iyi olduğuna göre kötülük olamaz. Buna göre her türlü ağrı ve hastalık tamamen olanaksızdır. Bunların görünüşteki mevcudiyeti duyularımızın yanlış uyarısı, insanoğlunun yaptığı bir “error”dur. “God is the only life and this life is truth and love and that divine truth casts out supposed error and heals the sick.” (Tanrı tek yaşamdır ve bu yaşam gerçek ve sevgidir. Ve bu ilahi gerçek her hatalı düşünceyi bertaraf ederek hastaları iyileştirir.) Hastalıklar, yaşlılık ve illet insanı, ancak o kör eden aptalca hastalık ve yaşlılık kuruntusuna kapılırsa, onların varlığını manevi bir imaj olarak algılayarsa sıkıştırır. Gerçekte ise (Science’in büyük bilgisidir bu!) Tanrı hiçbir zaman bir insanı hasta etmemiştir: “God never made a man sick.” Yani hastalık insanoğlunun uydurduğu bir kuruntudur. İşte gerçek ve yeni hekimlik sanatı, mümkün olamayan hastalığa karşı değil, bu tehlikeli bulaşıcı kuruntuya karşı savaşmak istemektedir.

Mary Baker bu şaşırtıcı inkârıyla kendini bir hamlede felsefedeki, tıptaki ve hatta ilahiyattaki bütün seleflerinden ayırır. (Tanrı da İncil’de Eyüp’ü salgın hastalık ve cüzamla cezalandırmamış mıydı?) Onun doğrudan öncüleri olan Mesmer ve Quimby, her ne kadar ısrarla ve cesur bir şekilde hastalığı telkin yoluyla ortadan kaldırdıklarını duyurdularsa da, normalde hastalığı bir hakikat, inkâr edilemeyen bir gerçek olarak görüyorlardı. Hastalık onlar için mevcuttu, vardı, şimdi artık yapılması gereken onu yeniden ortadan kaldırmaktı, acı hissini ve hatta bazen ıstırabı kendi kendine yenmekti, “overcome”. İster manyetik hipnozla olsun, ister manevi telkinle olsun, onlar konuşarak hastalara en ağır krizlerinde bile yardım etmeye çalışıyor-

lardı, “to help through”. Ne olursa olsun ruhsal etkilemelerinde hep var olan bir ağrının, ıstırap çeken bir insan vücudunun karşısında bulunduklarının bilincindeydiler. Ama Mary Baker işte bu noktadan anlamsızlığa giden yolda fersah fersah ilerler, akıl zemininden ve dünyasından tamamen ayrılır, konuların altını üstüne getirmek suretiyle seleflerinin görüşlerini enerjik bir şekilde temelden değiştirir. “Ruhun bedene etki etmesi imkânsızdır”, der, “matter cannot reply to spirit”; çünkü beden diye bir şey yoktur ya; mantığın suya balıklama dalışı! Biz insanlar özüdeğil, ilahi bir cevheriz, “man is not matter, he is the composed idea of God”. Bedenimiz yok, sadece var olduğunu sanıyoruz ve dünyevi varlığımız özüdeğil içindeki var olma hayalimizden “dream of life in matter” başka bir şey değildir. Yani hastalıklar var olmadıkları için tıbben iyileştirilmeleri de mümkün değildir. İşte bu nedenle Mary Baker’ın Incil’ine göre her türlü dünyevi bilim, knowledge, tıp, fizik, farmakoloji gereksiz bir saçmalıktan ve yanılgıdan başka bir şey değildir. Çok gereksiz ve yersiz olan bütün hastaneleri ve üniversiteleri gönül rahatlığıyla dinamitleyip havaya uçurabiliriz. Netice itibariyle insanoğlunun ototelkini ve bir kuruntunun giderilmesi uğruna bunca masrafa ne gerek var! Sadece Science insanlara “error”larını açıklayıp hastalığın, yaşlılığın ve ölümün aslında var olmadığını ispatlayarak yardım edebilir. Hasta bu “truth”u, bu duyulmamış yeni hakikati kavrayıp benimser benimsemez sancı, çıban, iltihap ve illet zaten hemen ortadan kaybolur: “When the sick are made to realize the lie of personal sense, the body is healed.”

Bizim zavallı dünyevi ve ne yazık fazla bilimsel yetişmiş aklımız, önce Mary Baker-Eddy’nin bu “holy discovery”si, bu ilahi, bu son derece erişilmez derin buluşu karşısında biraz afallar. Her türlü şaşkınlığımız artık rahatlıkla hoşgörülebilir. Çünkü üç bin yıldır, bütün bilgelerin,

Doğu'nun ve Batı'nın bütün filozoflarının, bütün dinlerin ilahiyatçılarının durup dinlenmeden bu problemlerin problemi üzerine, yani ruh ile beden birbiriyle ilişkisinin nasıl olduğu sorusu üzerine derin derin düşünüp kafa patlatıklarını biliyoruz. Saygın düşünürlerin, sonu gelmeyen varyasyonlarda, ölçüsü hesaplanmayacak kadar ruhsal tutkulu düşünme gücü harcayarak bu temel sırrın azıcık bile olsa aydınlanması uğruna nasıl bir çaba harcadığını gördük; şimdi ise bir de ne görelim, bu azimli ve hızlı filozof kadın, 1875 yılında apansız, sadece cesur bir parende atarak, her türlü aklın üzerinde, psikofizik ilişki sorununu diktatörce çözüverdi: "Soul is not in the body", ruhun beden ile hiçbir ilgisi yoktur. Ne kadar basit, evet ne kadar da basit ve kolay değil mi! Kolombus'un yumurtası bulundu, bütün felsefenin ilk ve ezeli sırrı çözüldü ve hem de gerçeğin hadım edilmesi gibi mucizevi bir basitlikle; eh, bunu alkışlamak gerekir. Bedendeki tüm ıstırapları ortadan kaldıran düşünmenin cebri tedavisi radikal bir şekilde uygulandı, hem de beden var olmadığını söyleyerek. Dişi ağrıyan bir insanın başının kesilmesi gibi mükemmel ve hatasız bir tedavi sistemi.

"Hastalık yoktur"; böylesine cüretkâr bir iddiayı ileri sürmek ne de olsa zor değildir. Ama böylesine bir divanelik nasıl ispatlanacak? Mary Baker-Eddy buna çok kolay diyor, sadece biraz inanarak dinleyin, öylesine kolay ki: Tanrı insanı kendisinden bir parça olarak yarattı ve bildiğiniz gibi Tanrının kendisi iyilik prensibidir. Sonuçta insan ancak tanrısal olabilir. Tanrısal olan her şey iyi olduğuna göre, Tanrının suretinde hastalık, zayıflık, ölüm ve yaşlılık gibi kötülükler nasıl barınabilir? İnsan bunu en fazla hayalinde canlandırır, olsa olsa yalancı duyuları ile bedeninin hasta, vücudunun zayıf ve yaşlı olduğunu düşünebilir. Ama bunları doğrudan tanrısal bir algılama olmayıp duyularına dayanarak düşündüğünden, fikirsel bir

“error”dur, bir yanılgıdır ve bu yanlış inanış sancılarına, ağrılarına sebebiyet vermektedir: “suffering is self imposed a belief and not truth”. Tanrı hiçbir zaman hasta değildir; sureti, yani tanrısal inayetin aynası nasıl illetli olabilir ki? Hayır, insanlar kendilerindeki Tanrı tözüne olan inançsızlıklarından dolayı kendi sağlıklarından olmaktadırlar. Hastalık işte bu yüzden sadece bir “error”, bir yanlış düşünce değil, hatta bir “suç”tur da. Çünkü Tanrıyı şüpheyle karşılamak, Tanrıya bir çeşit hakaret demektir ve böylelikle yaratanın kötü olduğu kabul edilmektedir. Oysa Tanrı hiçbir zaman kötülüğe sebebiyet veremez: “God cannot be the father of error.” Ve kadının mantığının çılgın çarkı vahşi bir şekilde dönmeye devam eder: Ruh mind’dır ve mind God’dur ve God spirit’tir ve spirit de yine thruth’tur ve thruth yine God’dur ve God da yine iyi şeydir ve sadece iyi olan var olduğuna göre, kötülük, ölüm ve günah da yoktur. Görüldüğü gibi Mary Baker-Eddy’nin ispatlama tekniği sadece rotasyona dayanmaktadır: Hep soyut bir kavramın yanına bir tane daha getirilmekte ve kelime anlamları sihirbaz çabukluğuyla ve ısrarlı bir çevirişle verilmekte, ki ruletteki gibi biri öbüründen ayırt edilemiyor. Ve bu kavramları birbirine karıştırma işi “Science ve Health”deki beş yüz sayfada öylesine seri değişiklikler ve tekrarlarla birbirine karıştırılıp işlenir ki, sonunda insanın kafası döner ve uyuşarak her türlü direnişi bırakır.

Abartıyor muyum? Sonunda sistemine yapısının içinde olmayan art niyetli bir mantıksızlık mı sokuyorum? Peki öyleyse, örnek olarak Mary Baker-Eddy’nin ölümsüz tezi diye bilinen, vaktiyle bir öğrenciyi “intihalden” dolayı resmen mahkemeye verdiği, o en ünlü cümlesini kelimesi kelimesine sunmak istiyorum. Bu “ölümsüz” cümle şöyledir: “Özdekte hayat, gerçek, akıl ve cevher yoktur. Her şey sonsuz bir ruh (mind) ve onun sonsuz vahiy oluşudur, çünkü Tanrı her şeyin içindeki her şeydir. Ruh ölümsüz

gerçektir, özdek ise ölümlü yanılgıdır. Ruh gerçek ve sonsuz, özdek ise gerçek olmayıp fanidir. Ruh Tanrıdır ve insan da onun sureti ve benzeridir, sonuç olarak insan özdeksel değil, ruhsaldır.” Anlaşıyor mu? Hayır? Böylesi daha iyi. Çünkü Mary Baker-Eddy işte bizden, insanlıktan bu “credo quia absurdum”u²³ istemektedir. Gerçekte bizden lanet olası, kibirli, dünyevi aklımızı nihayet bir kenara atmamızı istemektedir. Bütün saçma “knowledge”imiz, çok övdüğümüz bilimimiz, dünyayı bir adım ileriye götürdü mü? Hayır. Asklepios’tan, Hipokrat’tan ve Galen’den bu yana hekimlik sadece sıfır kere sıfır elde etti. “Physiology has not improved mankind”,²⁴ tanı ve tedavi beş para etmez, hepsinin canı cehenneme! “Physiology has never explained soul and had better done not to explain body.” Tıp bilimi ruhsal olaylara bile açıklama getiremiyor, bedensel olanlara nasıl açıklama getirecek. Bu yüzden Mary Baker-Eddy’nin fikrine göre hekimler, bu “manufacturers of disease”, kendisinin alaylı ifadesiyle hastalık fabrikatörleri, sadece yararsız, gereksiz hilekâr herifler değil, evet, hatta bunlar insanlığın zararlılarıdır. Çünkü (bu saptırma çok karmaşıktır!) bu muzır insanlar, gerçekte “thruth” içinde, hastalık olmadığı yerde, sanki hastalık varmış gibi haksız yere hastalıkları tedavi ettiklerini iddia ederlerken, bu bulaşıcı “error”u, bu zararlı yanlış kuruntuyu ebedileştirirler. Ve başka bir saptırma daha, insanlar bu türden hastalık tedavicilerinin mesleki mevcudiyeti sayesinde hastalıkla ilgili bir hatıra tablosunu sürekli gözlerinin önüne getirirlerken hasta olacaklarına inanırlar ve bu yanlış kanı yüzünden de kendilerini gerçekten hasta hissederler. Yani (bir kez daha vurgulayalım; bu mükemmel saptırmaya hayran kalmamak elde değil!) hekimler mevcudiyetleriyle

²³ “Mantıksız olduğu için inanıyorum” (ç.n.).

²⁴ “Fizyoloji insanoglunu geliştiremedi” (ç.n.).

hastalığı tedavi etmek yerine onu yaratıyorlar: “Doctors fasten disease.” İsa Bilimi’nin ilk, özgün ve şahsi bölümünde Mary Baker-Eddy bütün hekimleri, cerrahları bile insan toplumunun gereksiz zararlıları olarak reddederek onlara kararlı bir şekilde savaş açar. Ancak daha sonraları, bazı başarısızlıklardan ve sıkıntılı davalardan ders aldıktan sonra, bu katılığını yumuşatır ve ayak kırılması, diş çekilmesi gibi cerrahi vakalarda ve zor doğumlarda bu hastalık artırıcılarının varlığına sabır gösterir. Ama işin en başında sadece bir tek hekimi tanır ve onun yöntemini tasvip eder: İsa “the most scientific man of whom we have any record”²⁵. Hristiyan Healer, ilk olarak ilaçsız, tıbbi malzemesiz, pensesiz ve cerrahi müdahalesiz kanlı hastaları ve cüzamlıları iyileştiren odur. “Hiçbir zaman hastalıkları tanımlamayan, onları sadece iyileştiren” kişi, ölüm döşegindeki felçlileri sadece şu sözyle ayağa kaldıran kişi: “Kalk ve yürü!” Yönteminde teşhis ve teori yoktu; sadece inançla tedaviyi öngörüyordu. İşte ondan sonra bin sekiz yüz yıl boyunca bu en basit ve en temel tedavi öğretisi, ta ki bu kadının, Mary Baker-Eddy’nin, O’nun eserini insanlığın anlayışına ve saygısına geri kazandırmasına dek, alay konusu olup kabul görmedi. Bundan dolayı Baker, bilimine “Christian Science”²⁶ diye gurur dolu bir isim verir; çünkü o en eski ve en usta olarak İsa’yı, tek iyileştirici olarak Tanrıyı kabul eder. Öğrencilerinden biri, bu yöntemin “healer”lerinden biri, İsa’yı kendi içinde ne kadar özümserse ve dünyevi bilim ile ne kadar az meşgul olursa, ondaki iyileştirme gücü de kendini o kadar fazla ortaya çıkarırmış: “To be Christ-like is to triumph over sickness and death.” Şifacı ikna etmek için İsa Bilimi’nin ana fikrini hastanın kalbine telkin etmesi yeterlidir. Hastanın bireysel

²⁵ Hakkında herhangi bir şey bilmediğimiz en bilimsel adam (ç.n.).

²⁶ İsa Bilimi (ç.n.).

olarak sadece kendi hastalığı değil, insanın Tanrının sureti olmasından dolayı evrende hastalık diye bir şey yokmuş; işte onun bütün faaliyeti bununla başlayıp bitiyor. Bu inancı gerçekten ikna edici bir şekilde aktarabilirse, o zaman bu inanç bir afyon gibi vücudu derhal bütün acılara ve sancılara karşı duyarsız hale getirir, telkin bu şekilde acı imajıyla birlikte bütün belirtilerini de yok eder: “not to admit disease, is to conquer it” - “Hastalığı inkâr etmek, onu yenmek demektir”. Öyleyse şifacının görevi bir hekim gibi belirtileri incelemek ve de onlarla uğraşmak değil, onun tek görevi onları *görmemek*, ciddiye *almamaktır*, onları hastaya kuruntu olarak kabul ettirerek bir daha görmemesini ve onlara inanmamasını sağlamaktır. Böylece bir inceleme, müdahale ve tedavi olmaksızın verem ya da frengi, mide kanseri ya da ayak kırılması, sıraca illeti ya da kanama gibi bütün dünyevi kuruntularımızın sözde görüntülerinin üstesinden geliriz, hem de sadece insanlığın kesin evrensel tedavi aracı, “great curative principle” olan İsa Bilimi’nin ruhsal narkozu sayesinde ortadan kaldırılır.

Vücudumuzun var olmamasının korkunç darbesinden ve duyularımızın yalancılığından, dermansızlığın “error” undan biraz dinlenmiş olarak, kıyasıyla sopa yemiş aklımız yavaş yavaş kendini toparlayarak gözlerini ovuşturmaya başlar. Nasıl yani, diye sorulur, hastalık yok ki? Bunların hepsi sadece “error” ve “bad habit”, kötü bir alışkanlıktır; bununla birlikte yine de varlığımızın her saatinde milyonlarca insan ateş nöbetleri içinde, cerahatten perişan olmuş, acılar içinde kıvranarak, sağır, kör, ıstırap içinde ve felç halinde hastanelerde, askeri hastanelerde yatmaktadır! Ve bin yıldır budala bir bilim aptalca bir gayretle mikroskoplarla, kimyasal analizlerle ve cesur operasyonlarla, ortada olmayan bu sancuları hafifletmek ve sebeplerini ortaya çıkarmak için uğraşıyor. Peki var olmadığını kabul eden basit bir inanç, tedavi için yeterli olduğuna göre bütün bun-

lara ne gerek var? Yani milyonlarca insan boşu boşuna operasyonlarla, tedavilerle ve ilaçlarla aldatılmaktadır; oysa bütün bu acılar ister dalak iltihabı ya da safra kesesi taşı olsun, ister omurilik frengisi ya da kanama, yeni “principle” ile oyun oynar gibi kolaylıkla yok edilebilirdi! Korkunç ağrılar, göklere çıkan sancılar gerçekten sadece bir yanılısama ve kuruntu olabilir mi? Mary Baker-Eddy bu soruya basit bir yanıt verir. “Elbette”, der, “hâlâ korkunç sayıda sözde hasta var, ama bunun sebebi insanoğlunun İsa Bilimi’nin gerçekliğini özümsememiş olmasından ve en tehlikeli hastalığın, yani hastalığa olan inancın bir enfeksiyon gibi yeni bireyleri sürekli acıya ve ölüme yöneltmesinden kaynaklanmaktadır.” İnsanlığın hiçbir salgın hastalığı kendisini hastalık ve ölüm “error”u kadar kötü göstermezmiş, çünkü hasta olduğuna inanan ve rahatsızlıklarından şikâyet eden her insan, uğursuz düşüncelerini bir başkasına bulaştırır ve böylece de lanet kuşaktan kuşağa devam edip gider. “Ama (kelimesi kelimesine aktarıyorum) çiçek hastalığı nasıl aşı ile yavaş yavaş sınırlandıysa bu sözde hastalık ve sözüm ona ölümün ‘şeytanlığı’, ‘kötü alışkanlığı’ derhal şah mat edilebilir.” Bütün insanlık İsa Bilimi’nin inanç serumuyla aşılandığında, illet dönemi kapanmış olacaktır. Çünkü hastalığına inanan ahmakların sayısı ne kadar azalırsa, hastalık da dünya üzerinde bir o kadar az meydana gelir. Ama bu yıkıcı kuruntu, insanların çoğunda varlığını sürdürmeye devam ettiği sürece, insanoğlu da dermansızlığın ve ölümün musibeti içinde yaşar.

İnsan tekrar tekrar şaşırıyor. Nasıl yani, ölüm de mi yoktur? Mary Baker-Eddy kararlı bir şekilde “hayır” diye yanıtlar, “bununla ilgili elimizde delil yoktur”, der. İnsan bir arkadaşının gerçekten öldüğüne dair eline bir telgraf geçtiği zaman, buna inanabilir, ama bu telgraf bir yanılgı, bu haber yanlış da olabilir, diye kanıt gösterir. Duyuları-

mız sadece “error”a, sadece yanılgıya aracılık ettiklerinden, bedenın ölmesiyle ilgili kişisel fikrimiz geçerli bir kanıt ortaya koyamaz. Aslında İsa Bilimi Kilisesi bugün ölümlerden değil, sadece “sözde” ölümlerden “so called dead” bahsetmektedir ve onun anlayışına göre bir merhum ölmüş değildir, diğer tarafa gitmiş olan da sadece kendisini dünyevi algılamamızın, “our opinions and recognitions”, onu canlı algılamasından çekmiş olmasıdır. Mary Baker-Eddy, aynı kesin tavrıyla yemek yemenin ve içmenin hayatımızı sürdürmemiz için gerekli olduğunu gösteren her türlü delilden yoksunuz, diye açıklamasına devam eder ve fizyologların merhametli tebessümleri dahi onun inatçılığını değiştiremez. O faniliği kanıtlamak için bir cesedin yanına götürölünce, bunu sadece “going out of belief” olarak görmek gerektiğini iddia eder ve bu bireyin ölümünün imkânsızlığını yeterince idrak edemediğini belirtir. Günümüzde bütün insanlıktan sözde hastalık ve sözde ölüm “salgınını” söküp atacak olan manevi gücümüze olan inancın gerçekten de oldukça zayıflamış olduğunu düşünür. Ama yüzyılların seyri içinde insan zekâsının İsa Bilimi’ni giderek daha heyecanla kullanmasıyla, onun inanç yeteneğinin inanılmaz potansiyel artışıyla vücudumuz üzerinde akıl almaz bir güç kazanacağına inanır: “When immortality is better understood, there will follow an exercise of capacity unknown to mortals.” Ancak o zaman insanlıkta hastalıkla ve ölümle ilgili zararlı kuruntu son bulup dünyadaki tanrısallık eski durumuna getirilmiş olacak.

Bu utopyaya hem cesurca ve hem de ustaca dönüşle, Mary Baker-Eddy belirli nahoş durumlarda teorisinden sıyrılmak için usulca bir kapı aralar: Bütün dinler gibi o da kendi dininin ideal durumunu yumuşak bir şekilde şimdiki zamandan gelecekteki uhrevi zamana bırakır. Bazı saçmalıklar görülebilir, hatta bu saçmalıkların yöntemleri bile vardır ve haykıran mantıksızlığı ikna edici bir mantık-

la ileri sürüldüğünden, gerçekten sisteme benzer bir şey de meydana çıkmaktadır.

Bu sistem kuşkusuz felsefe tarihinde tuhaflıklar kabinelerinden başka bir yere konulamaz. Ama kullanım amacına göre kitle hipnozu gerçekleştirmesindeki başarısıyla, kendisinin mükemmel tasarlanmış olduğunu ispatlamaktadır. Bir öğretinin doğrudan etkisi için ne yazık ki psikoteknik gerginliği, her zaman akılcı değerinden daha belirleyici olmaktadır. Hipnoz için bir elmasa gereksinim olmadığı gibi, çünkü parlayan ufacık bir cam parçası büyülemek için yeterli olmaktadır, manevi kitle hareketlerinde de ilkel ama sezgisel bir içgüdü, var olmayan gerçeğin ve aklın yerini alır. Sözün kısası, gerçeğe sırt çevirmenin anlamı yok; Mary Baker-Eddy'nin dini telkin aygıtı, mantık kusurlarına rağmen etki alanının genişliği bakımından daha sonraki inanç öğretilerinden hiçbiri tarafından bugüne kadar aşılamadı. Sadece bu haliyle bile içgüdü psikolojisindeki mutlak yerini ispat etmektedir. Binlerce ve binlerce inançlı insanın diplomalı hekimlerden çok İsa Bili-mi'nden yardım aldığı; dokümanların tartışılmaz bir şekilde gösterdiği gibi, kadınların onun telkini sayesinde sancısız doğum yaptığı, inançlı bilimcilerin kloroform yerine bu yeni ruhsal uyuşturucu "irreality of evil" sayesinde ağrıya duyarsız hale geldikleri ve narkoz vermeden acısız ameliyatlar yapıldığı, bu öğretinin muazzam desteğiyle sayılamayacak kadar çok insanın yaşam gücünün arttığı ve yaşama cesaretinin yenilendiği tartışmayı gerektirmeyen bir gerçek olduğu halde, bu geçekler hoyratça tahrif edilerek duyulması istenmiyordu. Bu dâhi kadın abartısının odağında, bütün karmaşaya rağmen belirli ruhsal temel yasaları çok iyi kavrayıp bunları uygulamasında da değerlendirmiştir. Özellikle de bir duygunun fanteziye uygun düşünülmesi, yani bu bir ağrının düşünülmesi de olabilir, kendi içinde gerçeğe dönüşebilme eğilimi taşıdığı, bundan

dolayı da önleyici telkinin çoğunlukla neredeyse hastalık kadar tehlikeli olan hastalanma kokusunu ortadan kaldırdığı yadsınamaz gerçeğini öğrenir. “The ills we fear, are the only one that conquer us”, sadece korktuğumuz hastalık bize tahakküm eder. Bu sözler tartışmaya açık olsalar da ve fiilen binlerce kez çürütülebilecek durumda olsalar da bunların arkasında ruhsal gerçekliğin sezgisi pırıldamaktadır. Mary Baker, “hastalar, hasta olduklarını söylediklerinde kendilerine zarar verirler”, derken aslında tümüyle Coué’nin öğretisindeki ototelkini öne çıkartmaktadır. İşte bu yüzden onun tedavi yönteminin practitioneri de hiçbir zaman hastanın hasta olduğunu kabul etmez: “The physical affirmative should be met by admental negative”, aynı zamanda hastaların da ağrı hissettiklerini kendilerine itiraf etmemeleri gerektiği, çünkü tecrübe-lerin, sancı ile meşgul olduğunda, mevcüt sancının ruhen arttığını gösterdiği belirtilmektedir. Baker’ın öğretisi Coué’nin ve Freud’un öğretilerinden her ne kadar ruhsal bakımdan hayli uzak da olsa aynı tepkisel duygudan doğmuştur, yani modern tıbbın fiziki ve kimyevi gelişimi içinde ruhsal tedavi güçlerini, psikolojik “sağlık istencini” yardımcı unsur olarak uzun süre aşağıladığı görüşünü paylaşımlarından ve aynı zamanda insan organizmasına arseniğin ya da kâfurun yanı sıra cesaret, özgüven, Tanrıya güvenme ve etkili iyimserlik gibi salt ruhsal güçlendiricilerin diriltici enjeksiyon olarak verilebileceği düşünce-sinden doğmuştur. Tedavisinin saçmalığına karşı yürütülen her türlü akli muhalefete rağmen, mikropları “by mind” ile, frengiyi “truth” ile ve damar tıkanıklığını da “God” ile defetmek isteyen bir öğretinin (Başarılarını başka türlü nasıl açıklayabilirler ki?) temelinde yatan enerji katsayıları tümüyle göz ardı edilemez. İsa Bilimi birçok insana bazı ümitsizlik anlarında inanç sarhoşluğuyla verdiği kuvvetlendirici güç, tümüyle inkâr edilmek istenirse, hilekârlık

yapıp gerçeğe ters davranmış olunur. Bir uyuşturucu, kâfur gibi gelgeç ya da kafein gibi sinirleri uyarıcı olabilir, bazen de sadece geçici olarak hastalığın yiyip bitiren gücünün yolunu kesebilir, ama çoğunlukla da rahatlatıcı olarak, ruhtan bedene doğru yararlı güç olarak etkili olabilir. Özet olarak İsa Bilimi müritlerine zarardan çok yarar getirmiş olmalıdır. Nihayet bilime bile hizmet ettiğini söyleyebiliriz; çünkü psikoloji İsa Bilimi'nin şaşırtıcı etkilerini ne kadar çok ve ne kadar ciddi olarak takip ederse onun mucizelerindeki ve eserlerindeki kitle telkini hakkında daha yığınla şey öğrenecektir. Nitekim bu özel hayat ruhsal anlamda da boşuna yaşanmadı.

İsa Bilimi'nin en temel mucizesi, her şeye ve her şeye rağmen hayret verecek şekilde hızlı yayılması ve o sığ aklın kavrayamayacağı çığ gibi büyüme başarısıdır. Bu ruhsal olarak çarpık, mantık olarak aynı oranda zayıf ve yarım yamalak doğal tedavi öğretisinin on yıl içinde, nasıl olup da yüzbinlerin gökkubbesi olduğunu insan sormadan edemiyor. Dünyayı yorumlamak için sayısız denemeler yapılmaktadır. Ancak bunlar sabun köpüğü gibi birkaç dakika içinde sönüp gidiyor. Peki hangi koşullar bu teorinin etrafında milyonluk cemaatin oluşmasını sağlıyor? En güçlü düşünsel akımlar, meydana çıkmalarından itibaren çoğunlukla on yıl içinde itici güçlerini, popülaritelerini kaybederken böylesine karmaşık, kriptopeygamberce bir kitap, sayısız insan için nasıl bir kutsal kitap haline gelir? İnsanın akli almıyor ve bu mükemmel telkin fenomenine hep aynı soruyu soruyor: Dünya etkisinin hangi özel aracı, bu kurucu bayanın eserine bilinçli ya da bilinçsiz olarak monte edildi ki, binlerce benzeri içinde bu tarikat müthiş başarı kazanıp güçlendi; evet öylesine güçlendi ki, son yüzyılın düşünce tarihi aynı şekilde direnç gösteremediği bir ikincisine hemen hemen rastlamadı?

Cevaplamaya çalışıyorum: İsa Bilimi'nin genişleme tekniğindeki en önemli faktör, kullanmaya elverishi oluşudur. Bir düşüncenin çabuk ve geniş bir şekilde yayılması için ilkel olması ve ilkel ve basit insanlar için de anlaşılır ifade edilebilir olması önkoşuldur; çekici bir vuruştaki sivri çivinin hemen çakıldığı gibi onun formülünün de her insanın kafasına öylece hızlı girmesi gerektiği tecrübelerle sabittir. Eski bir İncil efsanesine göre inançsız biri, peygamberden dinine girmesinin karşılığı olarak dininin anlamını tek ayak üstünde durduğu süre kadar kısa bir süre içinde açıklamasını ister. Stenografi gibi kısa aktarma yeteneği gerektiren böylesine sabırsız bir isteğe Mary Baker-Eddy'nin öğretisi fevkalade uygun düşmektedir. İsa Bilimi de tek ayak üstünde durma süresi içinde pekâlâ açıklanabilir. "İnsan Tanrısaldir, Tanrı iyidir, bunun sonucunda gerçekte kötü diye bir şey olamaz ve hastalık, yaşlılık ve ölüm gibi bütün kötülükler gerçek değil, sadece yanıltıcı görünüştür ve bunu bir kez fark eden insan hastalığa yakalanmaz, sancılardan kıvrınmaz." Bu özüt her şeyi içermektedir ve böylesine anlaşılır bir temel formül akılcı hiçbir şart öne sürmez. Böylece Bilim de başından beri seri üretilecek mal olmaya uygundu; tıpkı bir Kodak, bir dolma kalem gibi kullanışlıydı ve böylece de mutlak demokratik bir zihinsel ürünü ortaya koyuyordu. Görüldüğü gibi sayısız ayakkabıcı, yün acentesi ve pazarlamacı İsa hekimliğini aynen belirlendiği gibi on derste mükemmel bir şekilde öğrenir, yani uygun bir tavuk gözü operatörü, sepetçi ya da berber olmak için gerek duyulan zamandan daha kısa sürede öğrenir. İsa Bilimi'ni herkes zihinsel olarak çabucak alabilir; ne eğitim ne zekâ ne de herhangi bir kişisel olgunluk ister. Bu kaba sabalığı sayesinde başından beri geniş kitleler tarafından kabul görür, bir Everyman-felsefesi olur. Buna ilaveten bir ikinci, psikolojik olarak daha önemli faktör vardır: Mary Baker'ın öğretisi müritle-

rinden kişisel rahatlarını bozup en ufak bir fedakârlık etmelerini istememektedir. Herkesin bildiği şu gerçek, bize bir inancın, bir partinin ve bir dinin bireylerden maddi ve manevi olarak ne kadar az şey talep ederse, geniş kitleler tarafından kabul edilmesinin de o kadar kolay olduğunun her gün bir kez daha kanıtlanmasıdır. İsa Bilimi müridi olmak için herhangi bir bağlamda fedakârlık istenmemektedir; hiçbir sorumluluk ve yük getirmeyen bir seçimdir. Bu dogma yeni kazandığı öğrenciden ne bir kelimeyle ne bir satırla dışarıdaki yaşamını değiştirmesini istiyor. Örneğin bir İsa Bilimcisi oruç tutmak, dua etmek, kendisine sınırlar koymak zorunda değildir, hatta ondan hayırsever olması bile istenmez. Bu Amerikan dininde sınırsız para kazanmak, olabildiğince zengin olmak serbesttir. İsa Bilimi rahatlıkla Sezar'ın hakkını Sezar'a, doların hakkını da dolara teslim eder. Sınırlamak ya da kısıtlamak ne kelime, İsa Bilimi'nin propagandaları içinde alışılmamış olanlar da vardır, örneğin bu "holy Science"ın birçok ticari kuruluşun bilançosunu artırdığından bahsedilir. "Men of business have said, this science was of great advantage from a secular point of view." Bu rahat dini tarikat, papazlarının ve şifacılarının bol bol para kazanmalarına izin verir. Böylelikle insanoğlunun en güçlü maddiyat zaafı olan para zaafı, metafizik eğilimleriyle aynı noktada buluşmuş olur. Ve samimi olarak söylemek gerekirse, insanların bu tarikatlar içinde en hileli olan İsa Bilimi için kendilerini şehit edebilecek duruma nasıl getirildiklerini çözemedim.

Üçüncü bir nokta -last not least²⁷- İsa Bilimi akıllı davranıp tarafsız bir pozisyona girer ve devletle ve toplumla çatışmaya girmez; böylece bir yandan da Hristiyanlığın canlı kaynaklarından bol yardım alır. Nitekim, Mary Baker-Eddy dâhice bakışı sayesinde ruhani hekimliğini

²⁷ "ama son nokta değil" (ç.n.).

resmen tanınmış kilisenin omuzlarına yükler, “bilim” kelimesini Amerika’da oldum olası büyüğü olarak kabul edilen “İsa” kelimesiyle birleştirerek de sırtını belli ölçüde sağlama alır. Çünkü hiç kimse İsa’yı örnek ve Lazar’ın uyanışını açık kanıt olarak gösteren bir öğretiyi zırvalık ve saçmalık diye tanımlamaya kolay kolay cesaret edemez. Böylesine dini bütün bir ecdadı kuşku duyarak reddetmek, aynı zamanda İncil’in şifalarından ve İsa’nın mucizelerinden şüphe etmek olmaz mı? Kendi inanç kuramını insanlığın en güçlü inanç ögesi olan Hristiyanlığa dahice bağlaması, etki etmede kâhin olan bu kadını, daha sonra bütün selefleri karşısında, dürüst olmalarından dolayı yöntemlerini Tanrıdan esinlenmiş olarak göstermeyi ihmal eden Mesmer ile Quimby de dahil, başlı başına başarılı ve üstün duruma getirir. Üstelik Mary Baker-Eddy sadece tarikata koyduğu isimle Amerikan Hristiyanlığının gizliden gizliye dalgalanan bütün kuvvetlerini kendi tarikatında toplamayı başarmıştır.

Böylece bu yerden bitme dünya görüşü sadece Amerikalıların maddi ve manevi bağımsızlık ihtiyaçlarına uymakla kalmaz, kendini onların Hristiyanlığın devlet kilisesi formülünde belirlenmiş dinlerine de iyiden iyiye yaslar. Ama İsa Bilimi bunun da ötesinde, dümdüz, kalbe isabet eden atışıyla Amerikan halkının en alt ve temel tabakasına, onun içten inanmış, saf ve çok kolay alevlenen iyimserliğine de ulaşır. Kendini keşfedeli henüz yüz yıl olan ve ondan sonra bir hamlede teknik bakımdan bütün dünyayı geride bırakan, farkına varamadığı büyümesine gerçek ve haklı bir gençlik sevinciyle hâlâ tekrar tekrar şaşıran bu ulusa, böylesine başarılı gerçekçi bir ırka, hiçbir girişim aşırı cüretkâr, hiçbir gelecek inancı aşırı karmaşık görünmez. İki yüzyıl içinde onun isteğiyle böylesine mükemmel ilerlemeler kaydedildiğine göre, neden hastalığı istekle yenmek imkânsız (bu kelimeyi atın!) olsundu, ne-

den ölümün de üstesinden gelinmesindi? İşte irade gücünün böylesine aşırı meydan okuması, kendini iki bin yıllık tarihinde Avrupa içgüdüğü gibi kuşku ve şüphe ile yormamış olan Amerikan içgüdüğüne mükemmel bir şekilde uygun düşüyordu. Bu içgüdü, demokratik yurttaşın özel yaşamına, işine, dini inancına karışmayan ve aynı zamanda ruhu yüce umutlarla kanatlandıran bu öğretide, enerjisini her zamankinden daha heyecanlı, zapt edemediği mücadele hevesinin dünyada olanaksız gerçekleştirmek için meydan okuduğunu hissediyordu. Öncekilerden atık olduğundan, Yeniçağın bu cüretkâr hipotezi dünyanın bu yeni ülkesinde kabul görmüştü. Nitekim Amerikan topraklarında bu inancı göğsü kadar yükseltmek için mermerden ve taştan kiliseler inşa edilir. Çünkü imkânsız olanaklı olarak tasavvur etmek, insanoğlunun her zaman en sevdiği tinsel oyun olarak kalmaya devam edecektir. Onu bu en kutsal ihtiras için tahrik ve teşvik eden kişi, istediğini hep elde eder.

Vahye Dönüşüm

Sistemin temeli oturtulmuştur; artık yaratıcı bina yükselilecek, yeni kilise ve uzanan kulesi çanlarıyla çevreyi çınlatacaktır. Ama yeni öğretinin ilk yılları hangi cüceler boyutunda, ne türden gülünç taşra dedikoduları içinde şekillenir! Vefasız Kennedy'nin yerine bir düzine başka öğrenci girer; bunlardan biri saatçi çırağı, öbürü fabrika işçisi, ayrıca ne yapacaklarını ve zamanlarını nasıl geçireceklerini bilmeyen birkaç hizmetçi kız ile yaşı geçmiş bekâr kızlar vardır. Geniş omuzlu, iri yarı delikanlılar, bir köy okulundaki gibi sıralarda oturmuş, sert ve hükmedici kadının tahta masasından ellerindeki kalemlere dikte ettirdiği "Bilim" in temel ilkelerini hantal ve nasırlı parmaklarıyla ıkına sıkına yazarlar. Kadının dudaklarından sıcak ve titrek

bir şekilde akan konuşmayı, gözlerini kırpmadan, ağızları yarı açık bir vaziyette, anlayabilmek için sınırları gerilmiş halde, hayranlıkla ve dikkatle dinlerler. Grotesk ve aynı zamanda etkileyici bir sahne. Mary Baker küflü ve dar bir odada, eskimiş kıyafetlerle, çile ve yoksulluk kokan, bayağı ve ruhsuz bir ortamda “sırrını” ilk kez insanlığa iletmektedir. Makine başında yaptıkları yorucu işi, kazançlı ve rahat bir meslekle değiştirmekten başka hiçbir şey düşünmeyen birkaç sindirilmiş proleter parçası, yeniçağ dünyasının en güçlü düşünce hareketinden birinin henüz zifi-ri karanlıkta katlanmış sporlarının ilk havarilerini oluşturuyorlar.

Bu basit öğrenciler on iki ders alıyorlar ve aldıkları bu eğitime karşılık üç yüz dolar ödüyorlar. Bu iş bittikten sonra şapkalarını kulaklarının üstüne çekip doktor şapkası demeye hak kazanıyorlar. Bu doktora çalışmasından sonra her biri kendi doktor dükkânını açıp Mary Baker ile daha fazla ilgilenmekten kurtulabilecek duruma geliyor. Ama ortaya beklenmedik bir durum çıkar: Öğrenciler bayan öğretmenlerinden bir türlü ayrılamazlar. İlk defa ruhları sarsan, ruhları iğfal eden bu bayandan görkemli bir ışık yayılır; ilk kez yeteneksiz ve ağırkanlı karakterleri bile ruhsal etkinliklere yönelten, her zaman ve her yerde heyecan, sınırsız hayranlık ya da amansız bir nefret uyandıran bu esrarengiz büyü kendini gösterir. Sadece birkaç hafta geçtikten sonra öğrencilerinin hepsi her şeyleriyle onun kölesi olur. Ruhlarını yöneten kadın olmadan artık konuşamaz, düşünemez ve hareket edemezler; kulak verip her sözünden vahy-i ilahi öğrenirler, onun istediği gibi düşünürler. Mary Baker karşılaştığı her insanın hayatını değiştirir; bu da onun görülmemiş gücünü göstermektedir! Her zaman ve her yerde varlığının üstün gücüyle yabancı kişiler üzerinde beklenmedik aşırı bir etki bırakır; bu etki çekme ya da itme şeklinde olabilir, ama ne olursa olsun

karşısındakini her zaman yoğun bir etki altına alır. Çok geçmeden öğrencileri arasında ona ruhlarının en temel gücüyle hizmet etmek için bir yarışma başlar, bir nevi gönüllü olarak iradelerini onun isteklerine teslim etme yarışıdır bu. Baştan çıkarılmış bu ruhlar, onun sadece bilim öğretmeni olmasını değil, aynı zamanda bütün yaşamlarını yönetmesini isterler; sadece düşünsel yönetimlerini değil, aynı zamanda ruhani yönetimlerini de ona yüklerler. Bunun üzerine öğrencileri 6 Haziran 1875 tarihinde bir araya gelip şu kararı yazıya dökerler:

“Kısa süre önce günümüzde yeni ve öteki bütün yöntemlerden çok daha üstün olan tedavi biliminin, mucidi Mary Baker-Glover tarafından Lynn şehrine sokulmasından sonra;

Ve bu güzel haberi birçok arkadaş bütün şehre yaydıktan, hayatın ve gerçekliğin bayraktarı, hastalık ve yanlış zincirine vurulmuş birçok insana özgürlüğü anlattıktan, yücelttikten sonra;

Ve bilgelik ve gerçeklik sevgisiyle hiç ilgisi olmayan kötü niyetli ve kasıtlı isyankâr birinin, yaptığı yanlış yorumlarla ve yaydığı sır bulutlarıyla ışık karartıldıktan ve Tanrı kelimesi dünyadan gizlenip sokaklarda eğlence haline getirildikten sonra bu felsefenin, bu hayat biliminin öğrencileri ve savunucuları olarak bizler, Mary Baker-Glover ile birlikte, her hafta pazar günü bize vaaz vermesini ve toplantılarımızı yönetmesini kararlaştırdık. Biz, bir yıl boyunca adımıza konulmuş olan miktarı ödeyeceğimize, ödediğimiz aidatların sadece adı geçen öğretmenimiz ve öğreticimiz Mary Baker-Glover’ın desteklenmesi, sonra da uygun bir salonun kirası için kullanılması, başka hiçbir amaç için harcanmaması konusunda anlaşacağımızı kendi aramızda ahdederek bununla açıklayıp ilan ederiz.”

Bunu sekiz öğrencinin taahhüdü izler: Elisabeth M. Newhall 1,50 dolar taahhüt eder, Daniel H. Spofford 2 do-

lar, ötekiler çoğunlukla sadece 1 dolar ya da 5 cent. Bu miktardan 5 dolar Mary Baker-Glover'e her hafta verdiği vaaz karşılığı olarak ödenir.

Bir müdavimler masasındaki sırayla ödeme olsa, bu kadar az ödentiler karşısında insan kendini gülmekten alamaz. Ama bu 6 Haziran 1875, Mary Baker'ın tarihinde, İsa Bilimi'nin geçmişinde bir dönüm noktası oluşturur. Bu günden itibaren dine kişisel dünya görüşü renk katmaya başlamıştır. Ahlak Bilimi'nden bir gecede İsa Bilimi meydana gelir, bir okuldan bir cemaat, gezgin bir tedavi doktorundan tanrısal bir elçi ortaya çıkar. Baker şu andan itibaren tesadüfen Lynn'e yerleşmiş doğal bir şifacı değil, tanrısal bir yeti ile ruhları aydınlatan elçidir. Mary Baker, o zamana kadar sadece zihinsel gücünü ruhani güce dönüştürmek suretiyle birçok kez ileriye devasa adımlar atmıştı. Dıştan bakıldığında önce neredeyse fark edilecek bir şey görülmez. Nitekim Mary Baker-Glover her pazar günü kiraladıkları bir odada, öğrencilerine bir iki saat vaaz verir, sonra orgda dini bir ilahi çalındığı duyulur. Bununla dinsel sabah ayini sona erer. Durum Amerika'nın yüzlerce ve yüzbinlerce ufak tefek tarikatına sanki yeni bir tanesinin katılmasından başka bir şey değilmiş gibi görünür. Ama gerçekte bu renk değişimi, bir tıbbi tedavi yönteminin dini bir inanış kültürüne dönüşmesine, bütün koşulların tümünden değişmesine neden olur: Açıktan açığa bir süreç yaşanır; başka dinler onlarca ve yüzlerce yıla ihtiyaç duyarken, dünyevi bir inanç birkaç ay içinde kendini ilahi olarak ve bu nedenle de çürütülmez bir dogma olarak kabul ettirir; bir insan diri diri bir mitosa, peygamber gibi doğaüstü bir varlığa dönüşür. Saf Mind Cure'un, telkinle tedavinin kilise hizmetiyle birleştiği andan itibaren, Mary Baker'ın bir "pratisyenden" kanlı canlı bir hekimden aynı zamanda ruh rahibesine dönüşmesi, tıbbi tedavinin kült tedavisi olmasıyla birlikte, evet bu andan itibaren İsa Bili-

mi'nin doğuşunda yer alan dünyevi ve rasyonel unsurlar bilinçli olarak gösterilmeyecektir. Bir din hiçbir zaman inananlarına dünyevi bir kafanın buluşu olduğu izlenimini vermemelidir; her zaman yukarılardan, görülmez dünyalardan aşağıya süzülüp gelmiş, yani “vahyedilmiş” olmalıdır; dinin, inanılması için cemaat tarafından seçilmiş olan kişinin, aslında Tanrı tarafından seçilmiş olduğunu iddia etmesi gerekir. Bir kilisenin kristalleşmesi, yani salt hijyenik olarak düşünülen yasanın morfolojik olarak Tanrı buyruğuna dönüşmesi, burada bir kimya laboratuvarındaki gibi çok açık seçik bir şekilde cereyan eder. Efsanenin Mary Baker'ın dokümanter tarihinin yerine geçişini, İsa Bilimi'nin vahyolduğu dağı uyduruşunu, Şam'daki, Betlehem'deki ve Kudüs'teki günlerini adım adım izleyebiliriz. Gözümüzde Mary Baker sayesinde Bilimin “keşfi” bir “vahiye” dönüşür; yazdığı kitap kutsallık kazanır, canlı yaşamı yeryüzünde yeni bir Mesih haline gelir.

Böyle ani bir tanrılaşma inananların nezdinde tabii ki Mary Baker'ın yaşam imgesinde az da olsa kimi değişiklikler ister: Önce geleceğin azizesinin çocukluğuna, ortaçağın ruha iman kuvveti veren kitapları üslubunda, dokunaklı özellik katılıp bilinçli olarak astar çekilir. Doğru ve gerçek olarak Tanrının görevlendirdiği birisinin, daha çocukluğunda bazı şeyler duymuş olması gerekmez mi? Gaip ten sesler duymuş olması gerekir, Jeanne d'Arc ve Meryem gibi meleğin getirdiği haberi duymuş olması gerekir. Mary Baker bunu tabii ki (otobiyografisine göre) duymuştur; üstelik bu olay sekiz yaşındayken olmuştur. Geceleri isminin evrenden esrarengiz bir şekilde çağrıldığını duyar ve Samuel'in “Konuş Tanrım, kulun seni dinliyor” sözleriyle cevap verir; sekiz yaşındaki çocuk cevap veriyor! İkinci bir benzerlik İsa'nın ilahiyatçılarla yaptığı konuşmasına monte ederek kurulur. On iki yaşındayken rahip tarafından kontrol edilir, sarışın ve solgun çocuk bütün

cemaati erken edindiği bilgeliğiyle şaşkına çevirir. Böyle-
sine dikkatli yaklaşıldığında, bilimin şimdiye kadarki “keş-
fi” kolayca “vahye” dönüştürülebilir. Mary Baker ödüllен-
diriliş anını hangi tarihe koyması gerektiği hususunda
uzun süre bocalar, sonunda “vahyin” tarihini kesin olarak
1866 yılına (dikkat ederek Quimby’nin ölümünden sonra-
ya) koymayı kararlaştırır. “1866 yılında İsa Bilimi’ni ya da
hayatın, gerçeğin ve sevginin tanrısal yasalarını keşfettim
ve keşfime İsa Bilimi adını verdim. Tanrı, merhamet edip
beni senelerce mutlak tanrısal prensibin, bilimsel manevi
tedaviyle ilgili nihai vahyin gebeliğine hazırladı.” “Vahiy
olma” yeni ilave edilen, tamamlayıcı versiyona göre şu şe-
kilde gerçekleşiyor: 3 Şubat 1866’da Mary Baker (henüz
Patterson iken) Lynn’de kaldırımında kayarak düşer. Baygın
halde kaldırılıp eve götürölür. Hekim durumunun (güya)
ümitsiz olduğunu belirtir. Üçüncü günde, hekim gider
gitmez ilaçları reddeder ve (kendi ifadesine göre) “kalbini
Tanrıya” açar. Günlerden pazardır, odada bulunanları dı-
şarıya çıkarır, İncil’i alır ve açar, gözü İsa’nın eklem ilti-
hahlıları iyileştirmesine takılır. Hemen “tanrısal uyumdan
gelen hakikatin kaybolmuş tınlayışını” hisseder; haça ge-
rilmenin ıstırabını hafifletmek için sirkeyi ve safra içmeyi
reddetmek suretiyle gösterdiği haçtaki İsa örneği prensi-
bini büyük saygı duyarak anlar. Tanrıyla yüz yüze gelerek
onu tanır, “görölmemiş şeylere dokunup eller”, kendinin
bu konumunu Tanrının çocuğu olarak anlar, kendisine
onun hitap edişini duyar: “Ayağa kalk kızım!” Mary Baker
hemen kalkıp giyinerek kendisini bir ruhban ile birkaç ar-
kadaşının yeryüzü yaşamındaki son teselliği vermek için
trajik hazırlık içinde bekledikleri oturma odasına girer.
Ama şaşkın bir şekilde, tekrar dirilmiş olan Lazar’ın karşı-
larında durduğunu görürler. Mary Baker, ancak kendisi-
nin yaşadığı bu mucizeyle, yıldırım gibi vahiy sayesinde
yaratıcı inancın evrensel prensibini anlar.

Ne var ki, bu güzel dini efsane maalesef doktorun resmi makamlarca onaylanmış yeminli belgesiyle çelişiyor. Ayrıca 1866 ilkbaharında yazılmış Mary Baker-Eddy imzalı bir mektup bu efsaneyi tamamen çürütüyor; mektupta Quimby'nin selefi Dr. Dresser'e haftalar sonra ümitsiz bir şekilde söz konusu düşüşünü ve bunun sinirleri için doğurduğu korkunç sonucu anlatarak (sözde çoktan iyileşmiş kadın) ısrarla kendisine Quimby-yöntemiyle yardım etmesi için yalvar yakar olur. Ama Quimby? Quimby de kim? Bu isim İsa-Bilimi-Keşfinin seri bir şekilde doğaüstü görevlendirmeye dönüştürülmesinden sonra birdenbire kayboluverir. "Science and Health"ın birinci baskısında Mary Baker kendisini iyileştiren kişi ve öğretmeni olarak ona sadece adet yerini bulsun diye önemsiz bir satır ayırmıştır; ama ondan sonra son nefesini verene kadar Quimby'den bir zamanlar bazı fikirler aldığını, ondan teşvik gördüğünü inatla inkâr eder. "Portland Courier"deki kendi yazdığı Tanrıyı yücelten makaleleriyle köşeye sıkıştırıp hesap sormanın bir yararı olmaz; teşekkür mektuplarının yayımlanması ve onun ilk ders notlarının Quimby'nin metinlerinin kopyasından başka bir şey olmadığının fotoğrafı denemelerle ispatlanmaya çalışılması da bir işe yaramaz. Bizim gerçekçi dünyamızı tamamen bir "error" olarak değerlendiren bir kadın için hiçbir kanıt etkili olmaz. Önce Quimby'nin elyazmalarını kullandığını tümünden inkâr eder. Sonuçta, köşeye sıkıştırıldığında, gerçekleri pervasızca tepetaklak ederek bu yeni bilim hakkında Quimby'nin kendisini değil, kendisinin Quimby'yi aydınlatıldığını iddia eder. Yaptığı buluş için sadece Tanrıya, sadece onun lütfüne teşekkür eder. Bir inanan bu dogmadan şüphe etmeye kalkarsa, bu ismi hak etmeyeceğini söyler.

Bir yıl, iki yıl, ve şaşırtıcı değişim gerçekleşir: "Mucidine" birkaç ay öncesine kadar saf, ama ciddiyetle, ardından "kısa zamanda sayesinde iyi bir gelir elde edilebilece-

ği” konusunda övgüler yağdırdığı uydurma bir yöntem, birdenbire vahiy oluverir ve mukavva doktoru Kennedy’nin yüzde ellilik ortağı kadından da esinleyici peygamber. Mary Baker’ın doyumsuz özgüveni, bu andan itibaren, amacı için her arzusunu hemen tanrısal bir buyruk olarak ilan ederek ve cüretkâr talepleri için yüklendiği kutsal görevi adına itaat edilmesini isteyerek dokunulmaz bir zırhın arkasına saklanır. Örneğin, artık ondan kurs almak, piyasada geçerli olan üç yüz dolar banknot anlamına gelmez; tersine, (aynen!!!) şunu yazıyor: “Tanrı benim Hristiyan-bilimsel ruh tedavi dersim için bir ücret tespit etmeme sebep olduğunda”, “onu garip bir Tanrı kayrası bu ücreti almaya sevk” etmiş. Kitabını (telif hakkını ısrarla ve eksiksiz olarak talep eder) fani bilincine değil, tanrısal ilhamına borçludur. “Söz konusu eseri benim yazdığımı söylemeye hiçbir zaman cesaret edemem.” Onun şahsına muhalefet etmek demek, o andan itibaren onu seçen “tanrısal prensip”e doğrudan doğruya isyan etmek anlamına gelir. Bu prensip sayesinde artan gücü bir gecede kişiliğinin etkisini ölçülmez derecede artırır. Artık otoritesi devasa bir şekilde genişleyebilecek duruma gelir. Kutsal görevin verdiği yeni duygunun sarhoşluğuyla dinleyicilerini daha derinden sarhoş eder. Kendisinin bir mucize olduğuna inandığından, kendine inançlar yaratır. Neredeyse bir on yıl sonra, yüzbinlerce insan onun iradesi altına girmiş olacaktır.

Son Bunalım

Her dinsel hareket bunalımlar ve gerginlikler içinde doğar, dünyaya gelişi hep sancılı, fırtınalı bir atmosferde olur. Mary Baker’a da inanç biçimlenmesi sırasındaki söz konusu yaratıcı saatlerde tehlikeli, hatta ölüm tehlikesi gösteren ruhsal sarsıntılar gelir. Çünkü hiçlikten mutlak kudrete, ani ve fantastik bir dönüşüm meydana gelmiştir. Daha

dün çaresiz, ümitsiz bir hasta, sadaka dilenen, bir tavan arasından öbürüne kovulan bir kişi iken birdenbire hayranlık selinin odak noktası olduğunu görür; bir kurtarıcı, neredeyse bir azize haline gelir. Mary Baker şaşkın, allak bullak ve ateşli ruh haliyle şimdi bütün sinir hekimlerinin ve psikologların söz konusu ettiği ilginç fenomeni öğrenir; yani her psikolojik tedavide hastaların huzursuzluklarını, kendi nevrozlarını ve psikozlarını öncelikle hekime mal ettiklerini ve hekimin de ruhsal olarak yabancı histerinin etkisi altında kalmamak için müthiş bir karşı güç kullanmak zorunda kaldığını anlar. Bu ani heyecan baskısı Mary Baker'ı neredeyse sürükleyip götürür. Bu büyük ve fırtınalı başarıdan dolayı ürperip şaşkınlık içine düşen kadın, sinirlerinin bu kadar büyük bir yetkinin yükünü kaldıramayacağını görür. Bundan dolayı bir an, durumu kendi kendine muhakeme etmek için soluk almak ister. Samimi bir şekilde öğrencilerinin baskıcı yakınlaşmalarına, çaresiz yapışkanlıklarına tahammül edemediği gerekçesiyle onlardan dini inançlarını sürekli göstermekten, ricalarda bulunmaktan ve soru sormaktan vazgeçmelerini ister. Merhametli olmaları için yalvarır, yoksa kendisinin mahvolacağını belirtir: "Those, who call on me mentally, are killing me."²⁸ Ama onları uyandıran, harekete geçiren ruhsal taşkınlık artık hiçbir engel tanımayacak duruma gelmiştir. Öğrencileri sıcak ve ateşli ağızlarıyla ona yapışıp bedenindeki gücü emerler. Beklemediği, alışmadığı bu sevgiye karşı kendini boşuna savunur, hatta bir keresinde Lynn'den kaçır, "driven in the wilderness"²⁹ ve daha sonra sığındığı yerden şunları yazar: "Eğer öğrenciler beni sürekli düşünlür ve benden yardım isterlerse, kendimi manevi anlamda onların geçemeyeceği bir köprü ile onlardan tama-

²⁸ "Benim aklıma sığınanlar, benim canıma okuyorlar" (ç.n.).

²⁹ "vahşi ortama dönmek" (ç.n.).

men ayırıp korumak durumunda kalacağım.” Açlıktan ölecek olan birisine birdenbire verilen yemeği hırsıyla yiyecek yerde midesinin uzun süre boş kalmasından ve dolayısıyla tahriş olup kabul edemez hale gelmiş olmasından dolayı tiksiniyor kusması gibi, burada da onyıllar boyunca yalnızlığa alışmış bir duygu, böyle ani bir hayranlığa karşı önce ümitsizlikten doğan korkuyla, ani bir savunmayla cevap verir. Etkisindeki mucizeyi daha kendisi kavrayamamışken, ondan mucizeler istenir. Kendisi neredeyse henüz iyileşmemişken, ondan bir azize ya da her derde deva olması istenir. Bu vahşice baskıyı sinirleri kaldıramaz. Nitekim hastalıklı gözlerle kendisine yardım edecek birisini bulmak için her tarafa bakınır.

Menopoz yaşındaki bu kadına ayrıca bir de kişisel güvensizlik eklenir. On seneden fazla bir süre erkeklerden uzak kalmış, hep dul ya da terk edilmiş bir halde yaşamış, fiziksel olarak ona ilk yaklaşan genç, Kennedy, umursamadığı halde kendisine sıkıntı olmuştu. Şimdi birdenbire sabahtan akşama kadar ateşli erkeklerden, genç adamlardan oluşan bir çevrede bulunuyor ve bu adamların hepsi ona hayranlıkla iltifat ediyor, ona kendilerini teslim ederek bağlanıyorlar. Hepsi sarsılmış kalplerle ve parlayan gözlerle elbisesi eşiği sıyrır sıyırmaz gözlerini dikip bakıyorlar; söylediği her sözü gerçek, her arzusunu bir emir olarak kabul ediyorlar. Ama bu erkeksi iltifatlar -belki sadece bilinçsizce sorulan bir soru!- onun için sadece manevi bir lider olduğu anlamına mı geliyordu, yoksa belki de şuh olduğu anlamına da geliyor olmasındı? Onlarca yıldan beri kendi vücudunun isteklerine cevap vermeyen bu Püriten tabiatlı kadın için bu durum çözümsüz bir uyuşmazlıktı! Kennedy'nin tahrik ettiği elli yaşından büyük bu kadının kanı sanki hâlâ tam olarak sakinleşmemiş görünmektedir. Her ne olursa olsun, öğrencilerine karşı davranışları tamamen dengesizleşir, tavırları sıkı fıkı arkadaşlık-

la katı uzaklaştıran despotluk arasında sürekli bir yukarı çıkıp bir aşağı iner ve soğukluk ile sıcaklık arasında gidip gelir. Mary Baker'ın cinsel yaşamında bir şeyler hiçbir zaman düzgün gitmemiştir. Nitekim kendi çocuğuna karşı gösterdiği kayıtsızlığa, insanın neredeyse ona karşı duyduğu tiksinti diyesi geliyor. Başından beri eksik kalmış bu annelik duygusunu evlilikle ya da daha genç adamları evlat edinmeyle dengeleme denemesi, onun duygu dünyasını çok esrarengiz bir hale getirir. Hayatı boyunca etrafında hep genç adamların olmasını istiyordu, onlara ihtiyaç duyuyordu; şimdi yaşadığı bu yakınlık ise onu sakinleştirdiği kadar huzursuz da eder. Bu türden gizli arzulanan buyruklardaki bilinçaltı huzursuzluk, haftadan haftaya daha belirgin bir şekilde kendini ondan “uzaklaştırma” olarak gösterir. Sonunda, diğerlerine göre daha nazik bir şekilde, “Harry” diye önadıyla hitap ettiği tek ve en sevdiği öğrencisi Spofford’a akli karışık ve patlama niteliğinde, ümitsiz bir savunma yaparken kendini tümünden ele veren bir mektup yazar. Hiçbir şeyden haberi olmayan kişiye “Beni öldürmek mi, yoksa yaşatmak mı istiyorsunuz?” diye sorar, “hastalığımın depreşmesine sebep olan sadece sizsiniz ve ben eğer siz kendinize hâkim olamaz ve düşüncelerinizi benden tamamen uzaklaştırmazsanız asla iyileşemem. Bana tekrar geri dönmeyin; çünkü ben artık hiçbir erkeğe inanmayacağım.”

“Artık hiçbir erkeğe inanmayacağım”- aşırı öfkeli. 30 Aralık 1876 tarihinde Spofford’a işte bunu yazar. Ne var ki, sadece yirmi dört saat sonra, 31 Aralıkta, aynı Spofford, Mrs. Baker'ın düşüncelerini değiştirdiğini belirten başka bir görev tezkeresinin sürpriziyle karşılaşır. Ertesi gün, başka bir öğrencisi olan Asa Gilbert Eddy ile evlenecektir. Mary Baker yirmi dört saat içinde kendini çılgın bir kararın içine atar. Sinirlerinin tamamen yıpranmasından önce ürpererek bir insana, elinin altında olan herhangi birine

ümitsiz bir şekilde kenetlenir; sadece delirmemek için onu evet desin diye tahrik eder. Birisine, öğrencileri içinde herhangi birisine kendini zincirle bağlar; çünkü şimdiye kadar cemaatteki hiç kimse kendisinden yaklaşık on bir yaş küçük olan öğrencisi ve sıradan bir dikiş makinesi temsilcisi Asa Gilbert Eddy'yi, berrak, boş bakışlı ve sevimli yüzlü bu uslu ve biraz hastalıklı genç adamı belki kendisi bile fark etmemiş ve ona en küçük özel bir ilgi bile göstermemişti. Ama şimdi, uçurumun hemen kenarındayken, birdenbire ani bir hareketle bu saf, bu anlaşılmaz ani ilgiden kendisi de şaşkına dönmüş olan önemsiz adamı kendine çeker. Bunu Spofford da aynı şekilde şaşırmış olarak dürüstçe anlatmaktadır: "I didn't know a thing about it myself until last night."³⁰ Ama bu çok normal bir durum, şaşılacak bir şey yok; bir öğrenci tanrısal bir üstadın yaptığı seçimi nasıl reddedebilir ki? Körü körüne bir sadakatle, onun lütufkâr teklifine itaat ederek aynı gün resmi makamlardan evlenme iznini alır. Mary Baker'ın hızlı temposundan yeniden evlenmek için ne kadar deli dolu bir istek içinde olduğu anlaşılıyor. Nitekim bir gün sonra, 1877'nin yeni yılında bu üçüncü evliliği gerçekleşir ve tören esnasında Eddy kırk beşten, Mary Baker elli altıdan aşağı olmamasına rağmen, gelin ve damadın yaşları göz göre göre kırk diye belirtilerek gerçekler biraz değiştirilir. Sonsuzluk ve ebediyet ile cömertçe ve savurgan bir şekilde uğraşan, bizim dünyevi gerçekliğimizi saçma bir yanılgı olarak hor gören bir kadın için "chronology"nin, önemsiz küçük bir rakam yalanının ne önemi var ki? Ders kitabında evliliği teorik olarak iğrenç gören bu kadın üçüncü kez nikâh masasının önüne geçer. Ama bu sefer, bu saatten itibaren alacağı yeni ismi sadece kendine değil, aynı zamanda tarihe mal olacaktır. Mary Glover olarak ya da

³⁰ "Son geceye kadar onun hakkında ben de hiçbir şey bilmiyordum" (ç.n.).

Mary Petterson olarak Virginialı bu çiftçi kızının ne tanıyanı oldu ne de saygı göstereni; onun daha önceki kocaları iz bırakmadan tarih içinde kaybolup gittiler. Ama Mary Baker-Eddy olan bu yeni adını dünyanın beş kıtasına yayar ve evlilik hediyesi olarak Eddy adındaki küçük dikiş makinesi temsilcisine şöhretinin yarısını verir.

Kader anlarındaki bu tür etkileyici ve çarpıcı kararlar, Mary Baker-Eddy için karakteristik bir özelliktir ve yaşamında sayısız kez rastlanmaktadır. Hayatının en önemli kararları, hiçbir zaman bilinçli ve mantıklı düşüncelerle değil, bilinçdışı volkanik enerji patlamalarıyla ve basınç boşalmasıyla oluşur. Aşırı tahrik olmuş sinir enerjisi bazen dâhice, bazen de tamamen çılgınca, ani kararlarla boşalır; bundan uyanık benliğini hiçbir şekilde sorumlu tutamaz. Bunun doğal olmasının nedeni, kendisini yukarıdan ilham verilmiş birisi sanması, sinir boşalmalarını doğaüstü kıvılcımın tutuşturması ve kendini de peygamberce sözün özenle seçimi olarak görmesi midir? Aralıksız olarak sancılı kararsızlıklarının birdenbire yıldırım bilinçlenme içinde çözüldüğünü görmek mucizesini yaşar ve hem de bu, genellikle mutlu bir şekilde olur. Çünkü neredeyse her zaman en heyecanlı eylemleriyle ve doğaçlamalarıyla hedefi tam ortasından vurur. Mary Baker'ın içgüdü-sü mantığından yüz kere daha akıllı, dehası bin kere daha büyüktür. Kadınlığının bu önemli bunalım anında bile, ne kadar özenli ve öngörülü düşünse de sinirlerini rahatlatan böyle daha akıllıca bir karar veremezdi; nitekim bilhassa bu türden bağımlı ve sessiz bir insanı hayat arkadaşı seçme konusunda yıldırım hızıyla verdiği karar tedavi edici olmuştu. Gerçi evlendiği bu insan cılızdı, ama özellikle bundan dolayı insanın güven içinde dayanabileceği sağlam bir değnekti sanki. Sessiz, rahatlatıcı ve sırtını yasladığı bu Asa Gilbert Eddy olmasaydı, herhalde kritik yıllarındaki fırtınayı atlatamazdı.

Çünkü İsa Bilimi'nin sonraki yılları kritik olacaktı. Bir an bin bir güçlkle yaratılmış olan bu cemaat sanki çözülmek istiyormuş izlenimi verir, sanki inanç kulesi binanın ortasından çatlayacakmış gibi olur. Müritlerinin içinde en sadığı olan ve "Science and Health" için birlikte çalışan Spofford, evlendiği için gururu incinip inançlılar çevresini terk ederek Kennedy gibi Lynn'de kendi İsa Bilimi dükkânını açar. Üstadın başma buyruk karakterinin hiçbir yenilgiye tahammülü yoktur; doğal olarak tekrar en hiddetli bir şekilde lanet yağdırıp ona karşı da davalar açar. Kennedy'ye karşı yaptığı gibi Spofford'a karşı da saplantısal suçlamalar hazırlar; ona kendisini telepatiyle kötü niyetli bir şekilde uzaktan etkilediği suçlamasını yapar. Suçsuz ve hiçbir şeyden haberi olmayan insanların sağlığını M. a. M., "malicious animal magnetism"³¹ ile zehirlediğini iddia eder. Mary Baker bütün nefretiyle ve en öfkeli haliyle kendisinden kaçan öğrencileri arkasından kovalar; çünkü o bütün kilise kurucuları gibi, Luther'in "pis" Zwingli'ye karşı duyduğu nefreti ve Servet'in tek bir teolojik fikir ayrılığından dolayı Calvin tarafından yakılışını anımsayalım; bir kilisenin ilk kuruluşundaki öğretilerde meydana gelen her bölünmenin, parçalanarak fırlayan her zerrenin bütün yapıyı sarsacağını bilir. Ama tarihsel olarak aşırı galeyana gelen birinci kilise meclisi, bu kuduza karşı, bu ebedi ölçüsüzün, Mary Baker-Eddy'nin çılgın fanatik takipçiliğine karşı iyi niyetle yaklaşmaya devam eder. İhtirasını yenmenin ve hesaplamanın mümkün olmadığı, her zaman aşırı duyguların esiri bu kadın, eğer bir rakibini yok etmek isterse açıkça saçmalamaktan da çekinmez. Amerika'da yüz senedir görülmeyen inanılmaz bir saçmalık meydana gelir: Bir cadı davası bütün kurallarıyla modern mahkemeyi meşgul eder. Mary Baker'ın ruh gücü taraftarlarının bilin-

³¹ "kötü niyetli hayvani manyetizma" (ç.n.).

cini o kadar uyuşturur ki, 14 Mayıs 1878’de, on dokuzuncu yüzyılın ortasında, ona ruhuyla ve bedeniyle bağlı olan, onun nefret ettiğinden aynı derecede nefret eden Miss Lucteria Brown adındaki Bilimci bir kız öğrencisi, Daniel H. Spofford’a karşı, bir yıldan beri “gücü ve sanatıyla haksız ve kötü niyetli bir şekilde ve zarar vermek amacıyla, ruhunda büyük ıstırap ve acılara, şiddetli bel ağrılarına ve sinirsel sancılara, ayrıca zaman zaman ruhsal rahatsızlıklara sebep olduğu” gerekçesiyle dava açar. Spofford’un bu iyi kalpli bakire Lucteria’yı hiçbir zaman görmediği, konuşmadığı, tıbbi olarak muayene etmediği ispatlanmış olmasına rağmen ve bu duruma göre burada ancak telepatik nazar değmesiyle ilgili ortaçağ büyü çılgınlığı söz konusu olabileceği halde, yeniçağın bu acayip davası hâkimin önüne kadar getirilir. Hâkim kuşkusuz kabalavari şeyler için yetkisiz olduğunu açıklayarak bu cadı davasını sümenin altına iter. İlahiyatçıların “manevi” tartışmalarıyla iyice ısınmış olan Lynn’in havaşının, bu feci rezaletle bol bol neşelenip değişeceği sanılır. Ama Mary Baker-Eddy mizah-tan anlayacak bir yapıda değildir; onun inancı ve nefreti aynı derecede umutsuz bir ciddiyet içindedir. Taviz vermez: Spofford ile Kennedy yok edilecektir. Birdenbire kocası ile ikinci en çok sevdiği öğrencisi Arens (ayrıca onun hakkında da daha sonra aynı şekilde dava açar), işsiz iki kişiyi Spofford’a karşı suikasta kışkırtmaktan tutuklanırlar. Bu karanlık mesele tam olarak hiçbir zaman aydınlatılmaz, ama ne olursa olsun cadılık davasından kısa bir süre sonra bir cinayet davasının açılmış olması gerçeği, söz konusu olan bu inanç sürtüşmesinin nasıl öldürücü bir şiddete sebep olabileceğini ispatlamaktadır. Bir dava diğerini kovalar, Mary Baker-Eddy her ay yeni bir dava ile mahkemenin karşısında çıkar. Nihayet cılız, kır saçlı kadının öfkeli, dudaklarını ısırarak yeni bir şikâyetle gelmesiyle birlikte hâkim de artık gülümsemeye başlar: Kâh bir

öğrencisi bakiye dolarları ve yüzdeleri ödemek istemez, kâh hayal kırıklığına uğramış birisi eğitim parasını geri ister, kâh bilimsel tezi “intihal edilir”. Bugün bir kız öğrenci ona sadece saçmalık öğretildiğinden şikâyet edip tazminat ister, yarın Mary Baker mürtet bir Bilimci’yi “initiation” ödemesi için şikâyet eder. Kısacası, bu küçük şehrin dar dünyasında bu ruh gücü şeytanının insan üstü duygu enerjisi, en gülünç para sızlanmalarına ve dar görüşlülüğe çarpıp durur. Ve artık, yeniçağın en ilginç ruhsal tiyatro oyunu, şarlatanlık güldürüsü seviyesine düşecek gibi görünür.

Bunu nihayet öğrenciler de hissederler. Bu cadı suçlamalarındaki saçmalıkları, liderlerinin bu patolojik “Daemonophobia”³² sezerler. Uzun süreden beri baygınlık içinde bulunanlarda, yavaş yavaş sağduyu hissi tekrar uyanmaya başlar. Şimdiye kadar ona en sadık olan sekiz öğrencisi gizlice bir araya gelerek bu saçma nefret kuruntusu “malicious animal magnetism”i öğreti içinde artık onaylamama kararı verir. Bu öğrenciler, Baker’ın kendilerine Tanrının tek varlığının ve lütfünün habercisi olarak görüldüğü için Bilim’e katıldıklarını birlikte tespit ederler; şimdi ise -her dinde olduğu gibi- Mary Baker’ın sonradan şeytanı Tanrıya dahil ederek evrenin içinde uygulamaya soktuğunu belirtirler. Spofford ve Kennedy gibi sefil varlıklarla vücut bulan saçma sapan malicious animal magnetism şeytanını Tanrının kutsal dünyasında kabullenmeyi reddederler. Bu sekiz “Bilim” emektarı, 21 Ekimde şu açıklamayı yayımlar:

“Aşağıda imzası bulunan bizler, gerçeği anlamamızda yardımcı olan öğretmenimiz Mrs. Mary Baker-Glover-Eddy’i tanıyor ve değer veriyorken, tanrısal bir zekâ ile onun düz ve dar yoldan (sadece İsa’ya benzer erdemlerin gelişmesine giden) sapışını, sık sık düştüğü infiallerde pa-

³² “şeytanlığı” (ç.n.).

raya olan sevgisini, iki yüzlülüğe eğilimini teessüf ederek öğrendik; bundan dolayı böyle bir önderliğin yönetimi altında olamayız. Bu sebepten dolayı en ufak bir nefret, intikam ya da yüreğimizde en küçük bir kin belirtisi dahi olmadan, sadece ona karşı bir görev hissiyle, davaya ve kendimize olan saygıdan dolayı öğrenci derneğinden ve Hıristiyan bilimadamları kilisesinden ayrıldığımızı beyan ederiz.”

Bu açıklama Mary Baker-Eddy'nin başına balyoz gibi iner. Hemen söz konusu olan mürtetlere koşar ve istifalarını geri almalarını ister. Ancak ayrılanların sekizi de dimdik durdukları için, en azından kendi kibri karşısında haklı olmak ister. Aniden kargıyı ters çevirir (gül kırmızısı biyografinin kuyruk sallayarak yazdığı gibi) “ustaca bir karar” verir ve ayrılanların kendi kararlarıyla bu cemaatten istifa etme haklarını tartışmayı bırakıp, yani kapıyı arkalarından çarpan sekiz öğrenciye, âdeta caddenin karşısına doğru haykırarak evi terk etmelerini emreder. Ne var ki, kendini haklı çıkarmasının bu türden küçük başarıları esas gerçeği artık değiştiremez; Mary Baker-Eddy, Lynn'de oyunu kaybeder. Cemaat sürekli didiştigi için parçalanır, gazeteler İsa Bilimi için devamlı bir eğlence sütunu ayırırlar. Onun eseri enkaz içine gömülmüştür. Tek çare, onu başka bir yerde daha sağlam ve daha geniş bir zemin üzerine kurmaktır. Nitekim değeri anlaşılmayan peygamber kadın, vefasız Betlehem'e sırtını döner ve Boston'a, dindar Amerikan maneviyatının Kudüs'üne yerleşir.

Bir kez daha, bu bilmem kaçınıcı kez? Mary Baker-Eddy oyunu kaybeder. Ama özellikle bu son yenilgi onun en büyük zaferi olur, çünkü onun yolunu ancak bu mecburi göç açar. Öğretisi Lynn'den çıkıp uzaklara doğru yayılamamıştır. Bu dar çevredeki megalomanisinin oransızlığı ve muhalefetin cılızlığı çok anlamsızdı. Mary Baker'ınki kadar büyük bir isteğin etkili olabilmesi için uzaklığa ihtiyacı vardır; onunki gibi bir inanç, zemin olarak kliğe de-

gil, bütün bir ulusa ihtiyaç duyar. Hiçbir Mesih bunu kabullenmez, komşular her gün atölyesine bakarken mucize yaratamaz, kimse alıştıklarının ve günlük sırdaşların yanında peygamber kalamaz. Mucizevi olan şeyi gizem gölgelemelidir, bundan dolayı nur halkası her zaman terk edilmişliğin alacakaranlığında oluşur. Mary Baker varlığının yüceliğini ancak bir büyük şehirde geliştirebilir.

Bu önemli görev için talihin yardım etmesini daha kararlı bir şekilde ister. Bir kez daha, son kez olarak eski sert yumruk, altmış yaşındaki kadını balyoz gibi döver. Boston'da yaşamaya başlar başlamaz ve İsa Bilimi'nin yeni temelini daha geniş, daha hacimli bir zemine yerleştirir yerleştirmez, ölümcül darbeyi yer. Eskiden beri göğüs hastalığı olan genç kocası Asa Gilbert Eddy'yi, sadece bu sağlık zafiyeti Spofford'a ve Bilim'e yaklaştırmıştı; şimdi ise kalp ağrısı hızla kötüye gider. Mary Baker-Eddy "Bilimini" her zamankinden daha bir hırsla kendisi için en önemli insana uygular, ama boşuna; birçok kez sıradan insanlarda denediği "manevi" kürü kendisine en yakın kişiye uygular, ama boşuna; takatten düşmüş kalp, kireç tutmuş damarlar, dua edilerek iyileşmek istemez. Adam sözde mucize etkisi yaratan kadının gözlerinin önünde yavaş yavaş söner. Binlerce ve on binlerce insanı sağlığına kavuşturan, keramet gösteren kişi, kaderin cilvesine bakın ki, kendi kocasının hastalığı karşısında çaresiz kalır.

Bu dramatik anda Mary Baker-Eddy, bu benim açımdan onun hayatındaki en insancıl andır, kendi Bilimi'ne ihanet eder. Çünkü bu ruh azabı sırasında, diğer zamanlarda herkese despotça yasakladığı şeyi yapar. Yani kocasını artık daha fazla "by mind" ile kurtarmaya çalışmaz; gerçek bir hekimi, Dr. Rufus Neyes'i, şu "confectioners of decease"³³ ölüm döşegine çağırır. Bu zapt edilmez ruh, bir kez, sadece bir sefer, ebedi düşmanın önünde, yani ger-

³³ "ölüm preparatçısı" (ç.n.).

çeğin önünde diz çöker. Dr. Neyes ilerlemiş bir kalp rahatsızlığı tespit eder ve Digitalis ile Strychnin verir. Ama artık çok geç olmuştur. Ebedi yasa bilimden ve inançtan daha güçlüdür. 3 Haziran 1882’de Asa Gilbert Eddy milyonlarca insana hastalığın ve ölümün imkânsız olduğunu anlatan kadının önünde, hayata gözlerini yumar.

Mary Baker-Eddy, sadece bu tek defa, kocasının ölüm döşeginde inancını inkâr etmiştir. Çünkü kendi İsa Bili-mi’ne güvenecek yerde bir doktor çağırır. Bu devasa irade bile, en güçlü düşmanı olan ölümün karşısında bir kez de olsa kılıcını kınına sokar. Ama sadece bir anlık süre için. Bu dul kadın, Asa Gilbert Eddy’nin dudaklarından son nefes çıkar çıkmaz tekrar doğrulur, her zamankinden daha eğilmez ve daha inatçı bir tavır içine girer. Otopsi tarafından onaylanan tanının yanlış olduğunu belirtir; hayır, Asa Gilbert Eddy bir kalp yetersizliğinden değil, “meta-physical arsenic”ten, “mental poison”³⁴ tarafından zehirlenmiştir. Kendisi ise onu sadece bundan dolayı “Bilim” yardımıyla kurtaramamıştır; çünkü o zamanlar Kennedy ile Spofford’un Mesmerci-telepatik etkisinden dolayı kendi gücü zayıflamıştır. Kelimesi kelimesine şöyle yazıyor (bu ölümün inançlılar üzerindeki talihsiz etkisini hafifletmek için): “My husband’s death was caused by malicious mesmerism... I know it was poison, that killed him, not material poison, but mesmeric poison... after a certain amount of mesmeric poison has been administered, it can not be averted. No power of mind can resist it.”³⁵ Kocasının mezarında bile bu korkunç uzaktan manyetik zehirlenme saçmalığının bayrağını, her zaman en belirleyici an-

³⁴ “manevi zehir” (ç.n.).

³⁵ “Kocamın ölümüne kötü niyetli Mesmerizm neden oldu... Onu bir zehrin öldürdüğünü biliyorum, ama madde değil, Mesmer zehri... belirli bir miktar manyetizma zehri uygulandıktan sonra artık bir daha geri dönüş yoktur. Hiçbir akıl gücü ona karşı koyamaz” (ç.n.).

larında yaptığı gibi saçma ve son derece anlamsız bir şekilde diler.

Ama bu, onun son sarsılmasıydı. İlk kocasını gömdü, ikincisi onu terk etti ve üçüncüsü şimdi toprağın altında yatıyor. Şu andan itibaren hiç kimseye aşkla bağlanmadan, dünyanın hiçbir şeyine tutku ile sarılmadan, bu saatten itibaren artık sadece tek bir mesele için yaşar, o da eserdir. Altmış yıllık çileden sonra ona bu sarsılmaz, eğilmez, fanatik ve-fantastik inancına inanmaktan başka hiçbir şey kalmamıştır. Ve bu emsalsiz gücüyle, yaşlı bir kadın olarak dünyayı fetheder.

İsa ve Dolar

Mary Baker-Eddy üçüncü kocasının mezarından döndüğü zaman altmış bir yaşındaydı. Altmış bir yaş büyükanne yaşıdır; bu yaşta başka kadınlar başlarına siyah bonelerini takarlar ve sessizce bir köşede pineklerler; insanların ilk kayıtsızlıklarının ve yorgunluklarının bastırıldığı bir yaştır; daha ne kadar zaman bir şeyler yapılabilir ve kimin için yapılabilir ki? Ama dünyanın saati bu hayret uyandıran kadın için başka bir zamanı gösterir. Mary Baker-Eddy, altmış bir yaşında ihtiyar bir kadın olarak her zamankinden daha cesur, daha akıllı, daha basiretli ve daha heyecanlı bir halde gerçek işine başlar.

Karşı güç olarak hep kendi gücü olmuştur, gücünü sadece direniş durumlarında toplar. Sağlığını ümitsizliğine, yaşamının anlamını hastalığına, yukarıya doğru sebatlı ve inatçı hırsını yoksulluğuna, kendine olan sağlam inancını başkalarının inançsızlığına borçludur. Kilise kurduğu şehir Lynn'in onu dışlaması, öğretisinin yerüstü inşaatı için önemli bir kazanç bile olur. Çünkü bir kunduracı kasabasının alanı geniş planlarına dar gelir; orada dünyayı merkezinden kaldıracak olduğu muazzam manivela topra-

ğa yeteri kadar giremeyecekti, orada başarının büyük traktörlerinden ve faktörlerinden yoksun kalacaktı. Modern ticari şehir Boston'un manzarasında, bir an "ruhsal" fikrine, tekniğin bütün maddi ve makineli yardımcı araçlarını, propagandayı, reklamları, basını ve ticari faaliyetleri yerleştirmek, İlyas peygamberin ateşli arabası gibi insanların kalbini göklere uçursun diye aynı şekilde ruhsal cihazı çeklik tekerlerin altına koymak gerektiği aklına gelir.

Nitekim, binasını hemencecik Boston'da geniş bir alana kurar. Yoksulluğun ne demek olduğunu ve bu dünyevi âlemde insana zarar verdiğini bilir: Bir şey dikkat çekmiyorsa o şeyin gücüne inanılmaz. Bu yüzden Lynn'de olduğu gibi tek katlı, hırpani, eski bir ahşap ev kiralamaz; Lynn'de bol bol kazandığı parayla şehrin en gözde semtinde, Columbus Avenue'da, kabul odalarıyla, resimleriyle, halılarıyla ve şık salonuyla üç katlı granitten yapılmış bir ev satın alır. Öğretim salonu vaktiyle olduğu gibi ahşaptan, yontma bir kürsüyle değil, süslerle donatılır. Çünkü Boston'da onu öğrenci olarak artık 'yamalı kunduralılar, kaba saba, ağır tabanlı kalfalar değil, "refined people" beklemektedir; bu yeni müşterilerin yoksullukla ürkütülmemesi gerekir. Dışarıdan da firmanın yeni levhası, geniş, gümüş tablasıyla sosyal düzeyin yükseldiğini belirtir. "Teacher of moral Science", manevi bilimler hocası nitelenmesi Boston için çok yetersiz, çok sıkı, çok hafif, çok mütevazı kalır. Bu haliyle kolayca iskambil falına bakan kadınlarla, telepatlarla ve isprizmacılarla aynı kefeye konulması olasıdır. Bu nedenle yüksekokul, başından itibaren yüksek bir isim alır: İsa Bilimi kendine üniversite adını verir, "Massachusetts Metafizik Koleji" der. Burada devlet izniyle patoloji, terapi, felsefe, metafizik ve bunların hastalıklar üzerindeki uygulanışı öğretilir. Amerikan hızıyla bir gecede kenarda kalmış sıradan bir öğretmenden üniversite öğretim elemanı, doktorluktan profesörlük, "ma-

nevi” hızlı kurstan devlet izniyle sözde bilimsel üniversite olur.

Ama Mary Baker-Eddy’nin bu dış değişiminden ziyade kendi yükselişine gösterdiği uyum hayranlık uyandırmaktadır. Bu kadın, her başarısıyla birlikte içsel olarak da daha yüksek ruhsal ve sosyal etkinlik alanlarına yükselir. Burada dinleyici olarak sosyetenin hanımlarını beklemektedir, eğitilmiş ya da temkinli konuşursak yarı eğitilmiş insanlar bulur ve bu en iyi “society”de bir saniye bile basitlik ya da taşralılık etkisi bırakmaz; daha ilk aşamada şaşırtıcı yeteneğinin onu yükseklerle çıkardığı görülür: Derhal Lady olur ve hatta toplum için en iddialı etkileyici durumuna gelir. Kırk yıl ucuz kesim bez parçalarını giyerek dolaşırken, şimdi Boston’da şık giyinerek salonunda çay partileri verir. Her konuşmada kendini haklı çıkarma yeteneği elde etmiştir. Pazar günleri kilisesinin konuşma kürsüsüne beyaz ipekli elbiselerini giymiş, yavaş yavaş grileşmekte olan saçları arasından parlayan sert gözlerle çıkınca, majestelere özgü görünüşü öylesine hükmedici bir etki bırakır ki, herkesin nefesi tutulur. Dinleyiciler daha ilk sözlerinden itibaren, sürükleyici belagatının etkisine kapılırlar. Bu kadın on yıllık bir süre içinde konuşmalarında ve yazılarında, öğretisinde ve yaşamında dar kökeninin ve yetersiz eğitiminin bütün tutukluklarını aşar. Öğrenmeden öğretir, insanlar ona gerçekten sürü sürü akın etmektedir. Çok geçmeden şöhret haleleri cisminin etrafında kanat çırpma-ya başlar, saygınlığı gittikçe daha yoğunlaşır. Ama akıllı gözlemci, Lynn deneyimlerinden ayrıca şöhret halelerinin ancak mesafe koyarak eksiksiz elde edileceğini çok iyi öğrenmiştir. Şimdi Mary Baker-Eddy, artık hiçbir yabancı- nın kendine yaklaşmasına izin vermez, merakın pencerelerine bakmasına tahammül edemez. Dersliğine girdiği, ya da pazar günleri kilisenin kürsüsüne çıktığı zaman, gücü bir kat daha artar, çünkü her zaman sanki esrarengiz bir bu-

luttan geliyormuş gibi olur; kendisiyle dünya arasına bundan böyle canlı tamponlar yerleştirir, bir özel sekreter ile bir de alt düzey memur; bu ikisi bütün ticari ve sıkıntılı müzakereleri onun üzerinden alır. Bu şekilde kendisinin görünmemesi ve eğer istisna olarak bir öğrenciyi özel olarak kabul etmesi, ya da salonuna konuklar çağırması olağanüstü bir ödüllendirme olarak değerlendirilir. Milyonluk şehrin ortasında, tramvayların gürüldemesi arasında, borsanın gürültüsü ve işle meşgul kitlelerin baş döndürücü koşuşturmaları içinde yavaş yavaş kendi şahsı etrafında dini bir efsane yaratır. Mary Baker-Eddy, daha Boston'da iken bir suretten mitosa dönüşür.

Ama sessizlik ve içe kapalılık bir ismin psikolojik etkisini artırıyorsa, öğretinin de sesli olmayı, sedayan bir ciğer istediğini ileri görüşlülükle fark eder. 1890 Amerika'sının, büyük şehir işletmelerinde sessiz sakin olmayla yavaş yavaş etki gösterme yeri olmadığını hemen fark eder. Bir şeyde başarı elde edilecekse, bunun sert dövenle, bar bar bağırان, çınlayan, tekrar tekrar beyne işleyen reklam spotlarıyla kitlenin bilincine sokulması gerekir. Orada yeni bir tarikatın da yeni bir sabun, yeni bir dolma kalem ve yeni bir viski markası gibi lanse edilmesi, tanıtılması ve afişlenmesi gerekmektedir. Dünyamız, bir mesajın insanlığın erken çağlarında olduğu gibi ağızdan ağıza taşınamayacağı kadar genişlemiş, mesafeler artmış ve büyümüştür. Burada her mesaj için bir borazanın, bir megafonun olması lazım ki, duyuru öteye, Kentucky'ye ve Kaliforniya'ya, ta Büyük Okyanusun kıyısına kadar gürüldeyip gitsin. Her yeni şeyin siyah matbaa mürekkebi yüzyılında gazeteye ihtiyacı vardır. Büyük gazeteler öğretisi karşısında umursamaz bir tavır takınınca, ilk önemli propaganda aracı olarak kendine ait bir yayın organını, "Christian Science-Journal"ı çıkarmaya karar verir. Böylelikle ilk kez mekân aşılır, sözün dudaktan kulağa yayılma mesafesi sonsuza

kadar uzatılır. “Christian Science-Journal”ın çıkarılması İsa Bilimi’nin zaferine imza atar. Nitekim, taşrada bulunan ve hiçbir yerde şifa bulmayan hastalar, büyük ve hacimli bir şekilde basılan Boston’daki yeni evrensel tıbbi yöntemin mucize kürlerini haber alırlar. Ve umutsuzluğa düşenler için hiçbir yol, hiçbir mesafe uzak değildir. Çok geçmeden ilk hastalar denemeyi göze alırlar. New York’tan, Philadelphia’dan hastalar arabalarla dolaşa dolaşa gelirler. Birkaçı iyileşir ve bu iyileşenler öğretiyi başkalarına söyleyerek yayarlar. Öte yandan değişik şehirlerdeki healerler, Mary Baker-Eddy’nin ilk havarileri, “Journal”da adreslerini ilan ederler. Artık bu yeni başarı traktörü birbiri içinde tekerden tekere geçerek daha hızlanan bir hamleyle yayılır. Çünkü her healer, kazanç olanaklarını iyileştirmek için kurama çok acil olarak ilgiyi artırmak, onu öğretmek ve ona olan inancı mümkün olduğunca genişletmek ve yaymak zorundadır; her yeni “doktor” “Christian Science-Journal”ın yeni propagandacısı olarak çalışmak zorundadır, abone toplar, “Science and Health”in nüshalarını satar. Böylece tekerlek gittikçe daha hızlı döner. Bu yeni kazanılan okurlar sayesinde Massachusett Koleji’ne yeni hastalar gelir; tedavi olanlardan bazıları kendileri healer olma gibi iyi bir olanağı ele geçirir, bu yeni healer yeni abone ve yeni hasta toplar; bu minval üzerine pratikte birbirine geçmiş çıkarların kartopu sistemine göre, gazetenin baskı sayısı, kitapların baskı sayısı, müritlerin toplam sayısı kabarıp artar. Dışarıda bir yerdeki bir şehirde ilk taraftar bulununca, birkaç ay sonra oraya bir healer yerleşir, onun hastaları bir cemaat oluşturur ve bu tarzda bir yerden öbür yere yayılır. Kısaca belirtirsek, İsa Bilimi’nin kablosu nihayet kesin olarak Birleşik Devletler’in ruhsal sinir hatlarına bağlanmış olur. İsa Bilimi’nin durdurulamayan bir hızla yükselişini sayılardaki ve para ödeyenlerdeki artışa bakarak ölçmek mümkündür. 1883’te “Christian Science-Jour-

nal”de on dört healer görev kartını bastırır; bu sayı 1886’da yüz on bire çıkar, 1890’da ise iki yüz elliye bulur; ayrıca aynı yıl içinde otuz üç akademi katılır, yani alt okullar girer, Kolorado’da, Kansas’ta, Kentucky’de, Amerika’nın bütün bölgelerinde tanınır. Aynı tempoyla Incil’in baskıları artar; 1882’de üçüncü baskı yayımlanır, 1886’da “Science and Health”in on altıncı bini basılır, yüzyıl dönümünde üç yüz bin nüshayı geçmiş olması gerekir. Bütün bu kitaplardan, gazetelerden, ilanlardan, üniversitelerden ve verdikleri kurslardan birdenbire elde edilen cirolar giderek daha çok para akışını başlatır ve bütün bunlar “Mother Mary”nin kasa defterinde toplanır; bu sayılar on yıldan on yıla üçüncü kuvvetten kabarıp artar. Üniversitedeki dersler için binlerce ve yüzbinlerce dolar, yüzbinlerce dolar kitap ücreti, hediye tarzında yüz binlerce dolar, inşa edilmekte olan kiliseler için milyonlarca dolar elde edilir.

Mary Baker-Eddy bu beklenmedik para akışını kendinden uzak tutmak için hiçbir girişimde bulunmamıştır; tam tersine, bu kemikli ve sert kocakarı avucu pompanın sapını parmakları arasında hissettiğinden beri, müritlerinin altın kanını son damlasına kadar sıkmaktan vazgeçmez. İlk kazanılan parayla, görünmeden Mary Baker’ın şahsında yarım yüzyıl boyunca uyuyan birçok yeteneğin arasında sanki dâhiyane bir ticari zihniyet, ölçüsüz para sevinci de uyanır. Yeryüzünde her gücün susamış ruhunu parçalayan aşırı tamahla para toplar, dünyamızın duyusal olarak en somut güç biçimini istif eder. İsa Bilimi kazancının arttığını kanıtladıkça, şaşırtıcı bir şekilde dünya yeteneği olan bayan yöneticisi tarafından daha çok ticari esaslara göre organize edilir. Tıpkı iyi kazanan bir alışveriş merkezinde olduğu gibi, tröst sistemine göre kuruluşuna devamlı yeni bölümler ekler. “Science and Health” peynir ekmek gibi satılmaya başlar başlamaz, Mary Baker-Eddy satış fiyatını elli cent artırır ve böylece kendine her nüsha-

dan parlak bir doları Copyright olarak sağlama alır. Öte yandan hemen hemen her baskının biçimi değiştirilir, çünkü inançlı taraftarlar eski baskıların yanında en yeni, “en son” baskıları da satın almaktadırlar; böylelikle ciroda bütün duraklamalar ortadan kaldırılmış olur. İnanç meselesinin ardında finansal organizasyonun bulunduğu gittikçe daha bir açığa çıkar; İsa Bilimi ürünlerinden oluşan bir sanayi yerleşir, kitaplar, broşürler, dernek rozetleri, tanesi beş dolardan Mary Baker-Eddy’nin “otantik fotoğrafları”, “Christian Science spoons”, üzerinde emaye resmi bulunan korkunç zevksiz gümüş kaşıklar. Fabrika malı bu kazançlara ilaveten müritlerin önderlerine sundukları teşekkür armağanları gelmektedir; daha az ateşliler yardım yapmak için harekete geçsinler diye, bunlar Noel’de ve yeni yılda “Journal”de özenle yayımlanır. Büyük elmas haç, kakım manto, “Mother Mary”nin mücevherleri ve dantelleri, bütün bunları yumuşak drenajlara borçludur. İnsanoğlu düşünmeye başladığından beri hiçbir ruhani inanç, İsa Bilimi’nin kurucusu finans dehasının yaptığı kadar iyi ve çabuk kazanca dönüştürülmemiştir. Boston’daki on yıl, dünyanın maneviyatla ilgili metafizik öğretisini Amerika’nın maddi bakımdan en kazançlı kuruluşlarından birine dönüştürür. Daha dün, aç sefil olan Mary Baker-Eddy, yüzyılın sonunda çoktan kendine gururla milyoner kadın diyebilecek duruma gelmiştir.

Ama kaçınılmaz bir şeydir; bir düşüncenin yayıldığı kitleler ne kadar genişlerse, radyoaktif tozu de aynı şekilde o kadar çok buharlaşıp ortadan kaybolur. Paraya ya da kudrete hizmet eden inancın ruhu zarar görür. Kazanma her yerde bir başarının ahlaki ağırlığını frenler, burada da tıpkı onun gibi bir durum var. Paranın, reklamın ve propagandanın sokulmasıyla ve bunlarla bağıntılı olarak İsa Bilimi’nin ticari bir kuruluş haline getirilmesiyle Mary Baker-Eddy küçük parmağını şeytana kaptırır. Çok geç-

meden şeytan onu avucunun içine alır. Bu sözde İsa yönteminin bin dolarlık tam muteber çeke acayip bir şekilde bağlanmasıyla, Mary Baker-Eddy'nin şimdiye kadarki fanatik dik tavrında bir çatlak meydana gelir; inançla iyi iş yapmasından bu yana inancına inanmakta zorlanır. Çünkü her dürüst gönül için dindarlık, kendini feda etmekle ayrılmaz bir bütün oluşturur, dünyevi şeylerden vazgeçmek demektir: Buddha kraliyet sarayını terk eder ve öğretmek için dilenci olarak dünyaya açılır, Franziskus elbisesini yırtıp yoksullara verir, her küçük Yahudi Tevrat bilgini para ve kazançtan nefret eder ve elinde ekmek kırıntısıyla kutsal kitapların üzerinde oturur; bütün bunlar kendilerini feda ederek ikna ediyorlar, lafla değil. Şimdiye kadar bütün dinlerin tanrısallığa giden yolları sadece yoksulluk ve yoksunluk üzerinden geçmiştir. Ama burada, bu yeni Amerikan dininde, Mary Baker-Eddy'nin dogmasında ilk kez faiz getirici bir banka hesabı, peygamber için bir skandal, bir kepezelik olmuyor ve İsa'yı tanık göstermenin de dolarları bol bol toplamak için engel teşkil etmediği anlaşıyor. Bu noktada teolojik dünya sisteminde bir çatlak açılmış olur ve Amerika'nın en büyük yergicisi Mark Twain, Mary Baker-Eddy'nin binasını yıkmak için baltasını bütün gücüyle vurur. Muhteşem polemik yazısında yeni peygamber hanıma bir dizi üzücü ve utandırıcı soru yöneltir. Peygamber, maddeye karşı duyduğu nefret yüzünden yılda bir milyon marktan fazlasını yüksek "maddi" dolar ürününe çevirir. Mademki "Science and Health" adlı kitap kendi ifadesine göre kendisi tarafından yazılmamış ve yüksek yerden dikte ettirilmiştir, o zaman neden bir yabancı zekânın ürününün telif hakkını mahkemeye koruma altına alıyor ve Tanrının olması gereken nemaları kendi cebine indiriyor? Eğer uyguladığı yöntem İsa'nın tedavilerini örnek gösteriyorsa, İncil'in ikinci kısmındaki benzerliği de göstermesi gerekir, yani kendisi ve healerleri

gibi İsa'nın da ruh yoluyla yaptığı tedavi için herhangi bir para ya da para değerinde herhangi bir şey istemediğini kanıtlaması gerekir. Twain alaylı bir biçimde teori ile uygulama arasındaki çelişkiyi gözler önüne serer: Dürüst ve cesur healer hastasını büyük bir heyecanla bilgilendirirken, ona her şeyin gerçekdışı olduğunu, bacaklarında yanan çıbanın gerçekdışı olduğunu, çıbanın verdiği ağrının gerçek dışı olduğunu, bacağın gerçekdışı olduğunu ve bizzat takıldığı vücudun gerçekdışı olduğunu, bu vücuttaki insanın gerçekdışı olduğunu ve dünyanın gerçekdışı olduğunu öğretir; ama hele tedavi edilen kişi peşin ve dünyevi dolarlarla kürün parasını ödemezse, healer duraksamadan en yakın gerçek ilçe mahkemesine koşar. Mark Twain, ödün vermeden Mary Baker-Eddy'deki garip çift sevgiyi hem kutsal görünümlü hem de dolar görünümlü diye parçalara ayırır ve sonunda buna hep kendi cebine para atan, ama hiçbir zaman hayırseverlik buyruğunu öğretmeyen, ya da yerine getirmeyen ikiyüzlülük dini der. Hatta bu ticari tröst, doğumuyla ve yeminiyle bir Amerikalı olan, yurttaşların ticari becerikliliğinin iyi Hristiyan olmalarına engel olmadığı bir eyaletin çocuğu olan bu insanı, inanç paragraflarıyla tiksindirir, İsa ile dolar arasında kurduğu bu sıkı bağ iğrendirir. Ve bu insan, kadının gücünü ve itibarını yerginin dinamitiyle vakit geçirmeden patlatmak için o bütün sanatsal alay etme gücünü ortaya koyar.

Ama Mary Baker-Eddy'nin aklını ne ve kim karıştırabilir ki! Söylediği şey gerçek kabul ediliyor, yaptığı şey de doğru. Bu gösterişli despot kadın, yeryüzündeki hiçbir insanın, işine ve düşüncesine karşı itiraz etmesini asla kabul etmez. Güç ve para toplamak için sert elleri olduğu gibi, yapılan her muhalefete karşı da ağır işiten kulakları vardır. Örneğin işitmek istemediği şeyleri gerçek bir samimiyetle duymazdan gelmeyi çok iyi bilir. Sarsılmaz inatçılığı, özellikle iki şeye hiçbir zaman dokundurmaz: parasına ve

inancına. Bu yüzden inancında ufak bir fedakârlık yapabilir, ama üç milyon dolarından bir cent bile feda etmez. Para kazanıyor diye üzerine atılan suçlamayı bir fiske vurarak kolayca uzaklaştırır. Bilimcilerin şimdi çok para kazandığı evet doğudur, diye cevap verir, ama tam da bunun Bilimin yardımseverliğini gösterdiğini iddia eder. Bu Bilimin gerekliliği ve başarısı en çok onu yayanların ve müjdeleyenlerin eskiden olduğu gibi yokluk çekmek zorunda kalmamalarından anlaşılmaktadır. “Now Christian Scientists are not indigent, and their comfortable fortunes are acquired by healing mankind morally, physically and spiritually.”³⁶ Eğer o zaman Tanrı dersle tedavi için ödeme talep etmesini buyurmuşsa, o zaman kendisi görüşünü sonradan bu Tanrı buyruğuna sokmuştur, yani hastanın maddi bir kurban getirmesiyle tecrübelerin gösterdiği gibi onun kendi inanç isteği artmıştır. Kurban hasta için ne kadar ağır olursa, tedavisini de o denli içtenlikle istiyor demektir. Hayır; para güç demektir ve Mary Baker-Eddy hiçbir zaman kendi isteğiyle bir zerrecik gücü bile elinden bırakmaz; her muhalefete karşı düşünmeden Bilimin motorunu elektrik akımı “publicity”ye (reklamlara) çevirir; bu akım, içinde bulunduğumuz zamanın bütün girişimlerini ve hareketlerini bitmez tükenmez dinamizmiyle besler. Ve gerçekten de Amerika’da elde ettiği emsalsiz başarı, onun şiddet kullanan ruh yakalayıcılığını haklı çıkarmaktadır. Baskı makinelerinin onun sözlerini yüzbinlerce nüsha ile yaymaya başlamalarından sonra, bir haber üretme istasyonunun eskiden sadece kişisel etkilemeyi hedef alırken artık onu isimsiz hale getirmesinden sonra ve planlı organizasyonla ülkenin sinir ağına bağlantılar koyulmasından sonra, öğreti Amerikan hızıyla yayılır ve onun en

³⁶ “İsa Bilimcileri artık malsız mülksüz değiller, onları rahat içinde yaşatan mirasları, ahlaksal, fiziksel ve ruhsal bakımdan iyileştirmek suretiyle edinmiştir” (ç.n.).

cüretkâr beklentilerini sollayıp geçer. Çember her hafta, her gün genişlemeye devam eder; Mary Baker-Eddy'nin ruhsal tahakküm çevresi çoktan beri sadece Boston'dan, sadece Massachusetts'ten ibaret değildir, Atlas Okyanusundan Büyük Okyanusa kadar muazzam ülkenin tamamı bu çemberin içine girmiştir. Mary Baker-Eddy, 1888'de, "Üniversitenin" açılışının beşinci yılında olduğu gibi, nihayet Chicago'da müritlerinin resmi geçit yapmalarına karar verir; tören sırasında kitle coşkusunun mistik sarhoşluğuna kapılır; bu, elde ettiği ilk geçerli tartışılmaz zaferdir. İsa Bilimi'nin sekiz yüz temsilcisi beklenir, ama "Bostonlu Peygamber"i (kadına artık bu ad verilmektedir) canlı bir halde görebilmek için kapılara dört bin insan dayanır. İçeri girmesiyle birlikte salondakilerin hepsi cereyana kapılmış gibi ayağa kalkarak dakikalarca sevgi gösterilerinde bulunur. Böylesi bir gürleyen coşku fırtınasına gürurlu bir susmayla karşılık veremez. Aslında niyeti olmadığı halde dört bin kişinin bu kasılmış, gerilmiş, bu huşulu bekleyişi karşısında öğretisinin anlamı hakkında bir şeyler söylemek gereğini duyar. Çekinerek podyuma çıkar, gri gözleriyle düşünerek kalabalığa bakar, sonra hazırlıksız konuşmaya başlar, önce yavaşça, ama topluluğun coşkusu aşırı derecede taşarak onu da birlikte sürükler. Ve sözleri öylesine heyecanlı, öylesine coşkulu ve heyecan verici bir biçimde tahrik eder ki, tıpkı Lincoln'ün Bloomington'daki ünlü konuşmasında gazetecilerin kendilerinden geçerek steno etmeyi unuttukları duruma benzer. Müritlerinin de onayladığı gibi, Mary Baker-Eddy, hiçbir zaman dinleyicileri karşısında burada ilk kez kitlenin canlı nefesini dudaklarında hissettiği zamankinden daha muhteşem, bu ilk resmi geçittekinden daha ateşli ve daha mükemmel konuşmamıştır. Dört bin kişi giderek yükselen, giderek uçururcasına büyüleyen konuşmayı nefesini tutmuş dinler ve ortaya çıkan heyecanlı tezahüratın sonu

gelmeyecek gibidir. İnsanlar engel tanımaksızın podyuma hücum ederler, kadınlar eklem iltihaplı kollarını çıkarıp bağırlarlar: “Bana yardım et!” Yetişkin insanlar ellerini, elbiselerini, ayakkabılarını öperler. Mary Baker-Eddy’nin, düşürülme tehlikesi taşıyan bu heyecana karşı düşmemek ve ezilmemek için büyük enerji sarf etmesi gerekir. Durum, sarhoşluğun son haddine ulaşmasıyla tehlikeli bir boyut kazanır. Tezahüratın içinden şiddetli ağrı çılgınlıkları duyulmaya başlar, ipekli elbiseler ve danteller yırtılır, mücevherler kaybolur; ellerine ya da eteğinin sadece kenarına ya da bir plisine dokunabilmek ve bundan yarar görebilmek için müritler tıpkı sarhoşlar gibi etrafını kuşatır. “Christian Science-Journal”ın resmi haberine göre o saat içinde on bir hasta tamamen iyileşir.

1888 yılının Haziran ayındaki bu “Ruhun Sevinç Bayramı”, Mary Baker’a önemli zafer kazandırır. Ona Amerika’yı fethettirir. Şimdi ise müritleri bu utkunun bir anıtının dikilmesini isterler. Görünmeyen kilisenin, kalplerinde muhteşem bir şekilde sapasağlam yerleştiğine göre, dışarıda da heybetli ve etkileyici bir şekilde taştan prizmalarda yükselmesini isterler. Ruhani bir kuramın dünyevi bir tapınağa dönüştürülmesi planıyla İsa Bilimi tekrar yeni ve tehlikeli bir yönelişle karşı kaşıya gelir. Mary Baker-Eddy yanılmaz içgüdüleriyle bir süre tereddüt eder. “Science and Health”ın ilk baskısında, onun radikal çağında, fiziki Tanrı evlerinin aleyhine açık ve kesin bir dille konuşmuş ve hatta İsa’nın öğrencilerinin organizasyonlara girişip kilise adetleri çıkarmalarını bir hata olarak nitelemişti. “Churches’ rites and Ceremonies draw us to material things.”³⁷ Kiliseyle ilişkili olmak bizi aşağıya dünyeviliğe çeker ve tapınakta tapınmak gerçek tapınma değildir, diye o zaman, 1875’de yazmıştı. Ama şimdi ona, 1888’te

³⁷ “Kilise ayinleri ve törenler bizi maddi değerlere çeker” (ç.n.).

kendine ait bir kutsal yer, kendine ait bir kilise inşa edilmesi teklif edilince “Mother Mary” kendisinin tanrılaştırılması denemesine karşı koyamaz. Birkaç duraksamadan sonra izni verir. Havarileri inşaat için ivedilikle para toplarlar. Ve sanıyorum ki, Roma’nın geç imparatorlarından bu yana ilk kez yaşayan bir insan için bir tapınak ortaya çıkar. Bir Hristiyan kilisesinin alın cephesinde, normalde Tanrıya ya da bir azize ithafların hakkedildiği yerde, ilk kez özel kişinin adı okunur: “A testimonial to Our Beloved Teacher, the Rev. Mary Baker-Eddy, Discoverer and Founder of Christian Science.”³⁸ İç mekânı iki kutsal kiptan alınan veciz sözler süslemektedir: İncil’den ve Mary Baker-Eddy’nin artık kutsallaştırılmış olan İncil’inden. Kutsal evin özel kutsal bölümü, inanılmaz ama gerçek, “The mother’s room” olmuştur. Şapel çok değerli ahşapla döşenmiş, balgam taşı (kuvars) ve mermerle süslenmiştir; burası ziyaret için bu kilisede kaldığı zamanlarda konaklayacak yer olarak ona tahsis edilir ve kendisinden başka hiç kimsenin onu kullanmasına izin verilmez. Bu bölümde İsa Bilimi’nin sonsuza kadar devamını simgeleyen ebedi ışık yanmaktadır. Pencere mozaiklerinde -başka katedrallerde azizlerin yaşamından alınan resimler renkli olarak gösterilirken- Mary Baker-Eddy kendi çatı odasında oturmuş vaziyette, Betlehem yıldızlarının ışıkları altında gösterilmektedir. Tehlikeli tanrılaştırma başlamıştır. Yeniçağda ilk kez, inançlı insanlar yaşayan bir kadın için tapınak kurarlar; çok geçmeden ona azize demeleri şaşırtıcı olmaz.

³⁸ “İsa Bilimi’nin Kurucusu Sevgili Hocamız Sayın Mary Baker-Eddy’ye İthaf” (ç.n.).

Bulutlara Çekiliş

On dokuzuncu yüzyılın akşam kızılığında yaşlı bir kadın hâlâ sert adımlarla ve kar gibi beyaz saçlarıyla kudretin en üst basamağına doğru çıkmaktadır. Fantastik yaşamının altmışıncı yaşında yükselmeye başlamıştı, yetmişincide zenginliğin ve şöhretin altın tepesine erişir. Ama doruğa hâlâ ulaşılmış değildir; ihtirasının ölçüsü olmayan kadın, yorulmadan, sapasağlam kalbiyle daha yukarılara çıkmak için çabalayıp durur. İlk resmi başarısından, Chicago'daki "Ruhun Sevinç Bayramı"ndan geri dönünce inançlı cemaatin saygı sağanağına tutulur. Havarileri hayretle etrafını sarar, heyecanlı bekleyiş herkesi sarmıştır: Bu olağanüstü kadın daha başka hangi mucizeyi gerçekleştirecekti? Muhteşem yolculukla devasa Amerika'yı şehir şehir dolaşıp büyüleyici konuşmasıyla kazanmayacak mıydı; bütün ülkede yüzlerce akademi, yüzlerce cemaat ayağa kalkıp bir kongre öbürünü izlemeyecek miydi? Bütün olanakların onun elinde olduğu sanılır. Bütün Amerika'yı kendine çekmek için sadece ellerini uzatması gerekmektedir.

Ama Mary Baker-Eddy'nin olağanüstü psikolojik dehası, önemli anlarda hep beklenmedik ve doğru şeyleri yaptığını göstermiştir. Bütün cemaat ondan yeni yükseliş beklediği bir anda, tam da bu gergin saatte görünüşte muhteşem bir reddedişle kendi isteğiyle bütün kudretini yere çalar; zaferle yurda dönerek şan ve şerefle kullandığı silahları birdenbire elinden atar. Dostlarını şaşırtan, taraftarlarının kafasını karıştıran üç ferman gümbür gümbür gelir, gözleri kamaşmış müritlerinin bir anlam veremediği, hatta çılgınlık gibi gördükleri üç emir. Ya eseri engellerse, ya muhteşem bir şekilde yükselen binayı tahrip ederlerse? 1889'daki ilk ferman, İsa Bilimi'nin en güçlü kalesini yıkmayı, "İsa'nın ruhunun havarileri arasında serbest dolaşabilsin diye" üniversiteyi, Massachusett Meta-

physical College'i kapatmayı emreder. Aynı zamanda kilisenin görünen organizasyonu da dağıtılır. 1890'daki ikinci fermanla cemaatin oluşumuna hiçbir şekilde karışmama ve etkilememe kararı alır: "Benden ne sözlü ne de yazılı öğüt istenmeyecektir, dış temsilcilikler için listeye kimin alınacağı ya da kimin alınmayacağı, Journal'da neyin yayımlanması gerektiği, İsa Bilimi'nin öğrencileri arasında çıkacak olan anlaşmazlıklar hakkında, Hristiyan bilimsel kilisesine üye alınması ve üye çıkarılması hakkında ya da hasta tedavisi hakkında. Ben yine de bütün insanlığı seveceğim ve onun refahı için çalışacağım." Kuşkusuz yaşlı savaşçı bu kararlar donanımını bırakır. Üçüncü fermanı savaş alanını tümünden terk ettiğini ve bütün makamlardan ve payelerden bile vazgeçtiğini haber vermektedir. 1889 Mayıs'ında Napoleon'un Moniteur'ü gibi hep zaferleri yayımlayan Journal, Mary Baker'ın bulutlara çekilişinin büyük haberini yayımlar. "Tanrı katındaki Değerli Annemiz aramızdan çekilip, yüce duyuruları almak, bize ve gelecek kuşağa Tanrıda gerçek bilincimizin yolunu göstermek için dağa çıktığından, bizi burada şeref ve sessizlik içinde bekletiyor." Gerçekten de Boston'daki evini kapatır, Concord yakınında تنها bir yerde bir köy evi satın alır; eve "Pleasant View" denir ve ortadan kaybolur.

Öğrencileri bu kadar çok bilgelik ve umulmadık alçakgönüllülük karşısında ürperirler. Gücünden vazgeçmesiyle Mary Baker-Eddy'nin bu dünya ile ilgili olan şeyler karşısındaki ilgisizliğini her zamankinden daha temiz bir şekilde ortaya koyduğunu sanırlar. Kayzer Karl'ın sadece Tanrıya hizmet için Aziz Just Manastırı'na gittiği gibi, o da manastırda inzivaya çekilir; Ignatius Loyala'nın Monserrat mihrabına kılıcını koyduğu gibi, bütün görünen büyüklükleri görünmeyenler uğruna feda eder. Mary Baker-Eddy için hırslı, kudret düşkünü, para canlısı demeye cüret eden iftiracıları perişan eden bir uyarı! Onun temiz oluşu

çürütülemez bir biçimde kanıtlanmıştır ve bu büyük eylemiyle inancı şimdi gerçekten meşruluk kazanır.

Ama saf insanlar için çok büyük yanılgı! Eli maşalı bu kadın elindeki gücü vermeyi ciddi olarak asla düşünmemiştir; feragat ettiği bu saatte ise böyle bir şeyi hepsinden daha az düşünmüştür. Gerçekte bu sözde geri çekiliş denemesi savaşçının dâhiyane taktik eylemidir. Eğer şimdi eserini parça parça ediyorsa, bunu sadece avuçlarında sağlam ve sıkıntısız tutamayacağı kadar çok büyüdüğü, çok genişlediği için yapıyordur. Daha yeni, daha katı ve her şeyden önce daha otokrat bir biçimde avucuna alabilmek, öncesinden daha buyurgan ve daha hükümdar olabilmek için organizasyonu dağıtır. Kilise enine büyüdüğü ölçüde otoritesini kaybetmişti; cemaatler ve üniversiteler çok gevşek, çok bağımsız, kişisel etkisini yeterince gösteremediği mesafede olmuşlardı; her biri tesadüfen başa geçmiş bir başkanın ya da piskoposun himayesindeydi. Cemaatlerin parçalanması, Kennedy ve Spofford gibi ruhsal Iskender imparatorluğunun öteki diadoklarının hükümdarlığına karşı küstahça isyan etmelerinin, havarilerin ve şifacıların kendilerini azat etmeleri ne kadar da kolay olurdu! Bunun üzerine o zamana kadar devam eden düzeni tamamen dağıtıp, yenisini daha sert ve daha kalıcı bir biçimde kurmaya karar verir. İsa Church'ünün yatay yapısının yerine yeni plana göre belli oranda dikey yapı konulur; inanç demokrasisinin yerine hiyerarşi, güç piramidi konur ve bu güç kesin olarak onun iradesinin en üst zirvesine akar. Bir kararname ile İsa Bilimi'nin bütün kiliseleri, bütün cemaatleri özgürlüklerini kaybeder; hepsi yeniden yaratılan "Anne Kilise"ye, "Mother Church"a bağlanır; kilisenin "pastor emeritus"u (en iyisi papası diye tercüme etmek lazım) normal olarak Mary Baker-Eddy olur. Kararları elbette bir kardinaller kurulu verir; ama onları kim tayin ediyor? Mary Baker-Eddy. Uyumsuz iştirakçileri her an

kim çıkarabilir? Mary Baker-Eddy. Başkan seçimini veto kullanarak kim geçersiz kılar? Yine kendini “Mother Church” kavramının arkasında kurnazca saklayan, ama on kat otoriteyle etki eden Mary Baker-Eddy. Artık bundan böyle kilise içinde her türlü serbestliği kaldıran sağlam bir On Emir yaratılır. Şimdiye değin serbestçe ve kendi takdirlerine göre dinleyicilerle İsa Bilimi’nin sorunlarını tartışabilen vaizleri kaldırarak yerine basit “reader”, sadece okuyan kimseleri koyar. Kiliselerde Mary Baker-Eddy’nin kitaplarından başkası satılamaz ve sadece onun zleri ki-taptaki yeri gösterilerek dile getirilebilir; böylece daha başından her türlü imansızlık ve özgür düşünce önlenmiş olur. Keza para hareketi planlı bir şekilde yeniden örgütlenir. Her türlü sermaye Anne Kilise’nin fonuna akar ve yaşadığı süre içinde kendisinden başkası bu fonu kullanamaz. Gerçi burada başkanıyla ve muhasebe sorumlusuyla göstermelik bir “board of directors” vardır, ama kendi başına hareket edip koşulsuz bir şekilde görünmeyen ve itiraz edilemeyen, görünüşte insanlardan kaçan kişiye itaat etmezse, onun vay haline! Böyle bir kişiyi, kendini yaklaştırmayacak, dokunulmayacak biçimde arkasında saklamış olan Mary Baker-Eddy’nin bulunduğu bir buluttan, kilisenin büyük aforozu derhal çarpar.

Mary Baker-Eddy’nin Hristiyan kilisesinin bu, tümüyle yeni kuruluşunun ölçüsünü hangi örneklerden aldığı açıkça ortadadır: Anglosakson Protestan kadın, güç piramidini tamamen Katolik kilisesinin hiyerarşik sistemine göre yapılandırır. Dolayısıyla demokrasinin egemen olduğu ülkede onun gücü, tekrar tekrar seçilmek zorunda olan Birleşik Devletler’in başkanından daha büyüktür. Ama o kendine papalığın azledilmezlik ve tartışılmazlık gibi en önemli özelliklerini zorla yüklemiştir. Bu başarılı darbeden sonra mürtetleri tarafından muhteşem yaşamının zayıflatılmasından, ayaklanmalarla huzursuz edilmekten,

protestolarla zihninin karıştırılmasından korkmasına artık gerek kalmaz. Şimdi varlık buyruğunun içini doldurabilir; görüşüp konuşmak yerine emreder. Şimdi aforoz şimşegi elinde, kimsenin hesap sormadığı, öbek öbek hacılar topluluğu ya da seçilenlerin dışında kimsenin erişemediği yeni Vatikan'ında, Pleasant View'de, başında esrarengiz ışınıyla oturmaktadır. Şimdi canlı bedeniyle müritleri için bir mitos, bir dini efsane, bir sembol olabilir.

Boston'dan geri çekilişi, günlük toplumsal ilişkilerde erişilememesi ve gözlerden kayboluşu, kendini psikolojik olarak on ikiden vuran bir atış olarak gösterir. Çünkü bu ortalıkta görünmeyiş sadece gücünü artırmakla kalmaz, onu sıkıntılı durumdan da kurtarır. Aslında Mary Baker-Eddy son yıllarda yavaş yavaş tahmin edilebilecek acayip bir açmaza girmiştir. Başarının zirvesinde altmışlık, yetmişlik hale gelir, ihtiyarlanan ya da ihtiyar olunan bir yaş; kaçınılmaz bir olay. Onun içinde istek ve ruh şaşılacak bir biçimde canlı ve enerjik olarak hüküm sürse de, tedavi ustasının vücudu yavaş yavaş değiştirilemez yasanın emrine girmektedir. Ayakları tutmamaya başlar, dişleri dökülür, kulakları sağırlaşır, bazen sinirleri ani yorgunluk gösterip gevşer; bütün bunlar seksen yaşına gelmiş herkesin normal yaşlılık belirtileri olarak açıkça itiraf edebileceği sarsıklık halidir. Ama çok gürültülü bir şekilde duyurulan öğretinin kötü kaderi işte! Bir kadının, yeryüzünde tek bir kadının, onun, Mary Baker-Eddy'nin, İsa Bilimi'nin mucidinin, milyonlarca insanın içinde sadece onun hasta olmasına, yaşlı görünmesine izin verilmemiştir. Çünkü yaşlanmanın ölmek olduğunu, Tanrıya artık güvenmemek olduğunu kendisi öğretmemiş miydi? Eğer otuz yıl boyunca "by mind" bütün hastalıkların yenilebileceğini, İsa Bilimi sayesinde yaşlılık yanılığsından, "ölüm felaketinden" zaferle kurtulacağını dünyaya ilan ederse ve milyonlarca kulağa davul zurna ile duyurursa, şimdi kendinin

yaşlılık durumunda yakayı ele vermemesi gerekmektedir. Son yıllarda sık sık gözlükle kürsüye çıkınca, dinleyiciler içindeki bazı nüktedanlar daha sıkıntı verici soruyu ortaya atarlar: Acaba ruhsal kürün uzmanı hipermetrobuunu “by mind” ile tedavi edeceğine neden gözlükle, yani dünyevi araçla düzeltiyor? Yürürken neden baston kullandığı, doktorların acımasız düşmanı olarak dişlerini neden “mind”a değil de diş hekimine emanet ettiği, ağrıları ve kramplarını neden morfinle sakinleştirdiği sorulsa, çok utandırıcı olurdu! İnancına inanmak uğruna, mutlak tedavi biliminin büyük mucidi Mary Baker-Eddy, eski “Medica, cura te ipsum”, tedavi üstadı, kendini tedavi et! özdeyişini kendine karşı kullanılmasına izin vermez: Mary Baker, eğer şu andan itibaren düşkünlüğünü, dini bütünlük maskesiyle dünyadan kaçış efsanesinin ardında Pleasant View’de saklıyorsa, her zaman olduğu gibi en akıllı olanı yapmaktadır. Orada kapalı tutulan pencere kanatları ve titizlikle kapatılan bahçe çiti yabancı ve dünyevi bakışların kişisel yaşamına girmesine izin vermez!

Ama Pleasant View’in koruyan pencere kanatlarının ardında, titizlikle sürgülenmiş parmaklıkların ardında, şahane bir biçimde biçilmiş çimlerin, debdebeli sütunlu verandanın, “sevimli inziva alanının” ardında gerçekte bir ihtiraslar fırını saklanmaktadır. Büyük başarısının doruğunda bile durmadan dinlenmeden çalışan heyecanlı ruh huzur bulmaz, hâlâ o takip edilme korkusunun kocakarı hortlağı gibi kapıları ve duvarları dolaşır. Hayatında binlerce insanı tedavi etmiş, ama hâlâ M. a. M’nin, Malicious animal Magnetizm’in, korkunç hayaletlerinden tamamen kurtulmamıştır. Uzun süreli sinir sakinliğini aşırı şiddette sinir krizleri izler. Sonra gecenin ortasında ziller korkunç evin içinde çınlamaya başlar, yardımcılarını koşuşup Mary Baker’ın kuruntularını ya da kramplarını dostça teselli ederek ve ilgi göstererek, ya da sakinleştirici enjekte ede-

rek rahatlatmaları gerekir. Ama bu kadın bedeninin histe-rik bunalımlarından çok ruhundaki tümenden ve trajik yalnızlığının acısını çeker. Bütün yaşamı boyunca başına buyruk sert karakteri, sırtını yaslayabileceği, dayanabileceği bir adamın özlemini çekmişti, ya da en azından rahat ilişki kurulabilecek zihinsel olarak değerli birkaç insana hasret kalmıştı. Ama bütün despot karakterlerin trajik yazgısıdır: Etraflarında hep kendilerine değer veren insanların olmasını isterler, sonuçta kölelere katlanırlar, kendilerinin nefret ettikleri itaatkâr evet efendimcilere. Mary Baker-Eddy de tıpkı o durumdadır. Pleasant View'deki bütün koruma görevlilerine ve sırdaşlarına rağmen kendini yabancı hisseder. "I and my folks here are distinct, I never take them into counsel."³⁹ İtaatkâr uşaklar, hiçbir zaman itiraz etmeden onun sert ve tutarsız emirlerine uyarlar. Ama yaşlı savaşçı gizliden gizliye canlı bir muhalefet ister, bu tür dalkavuk karakterlerden iğrenir ve sarsılmış bir halde arkadaşına, bir kez olsun bile etrafına birkaç zeki, gerçekten teşvik edici arkadaş toplayabilmek için bir servet verirdim, diye yazar. Ama yağmur eken fırtına biçer ve yaşlanan kadın tümüye çaresiz, umutsuz bir başına kalır. "I am alone in the world like a solitary star", bunu biliyor ve buna rağmen tekrar tekrar, yeniden kalbinin son atışına kadar, tümenden mutsuz, sevebileceği bir insanı gözleyip durur. Bunu üç kez koca ile denemiştir, bunlardan ikisi ölmüş, birisi onu terk etmiştir. Sonra yaşamının yetmişinci yaşında birdenbire dünyanın bir yerinde kendi doğurduğu bir oğlunun yaşadığını hatırlar. Belki de onda istencinin mühürdarını bulabilir. Bunu denemek için onu getirir. Ama şimdi eski sevgisiz annelik suçu intikamını alır. Bu çocuğu çok fazla, çok zalimce, yıllarca umursamadan

³⁹ "Ben ve halkım farklıyız, onların düşüncelerini hiçbir zaman dikkate almam" (ç.n.).

ve soğukkanlılıkla eğitimsiz bir hizmetçiye vermiş ve onun eğitimiyle hiç ilgilenmemişti. Şimdi karşısında batının kendini beğenmiş, çetin bir küçük çiftçisi durmuş, şapkasını sıkılgan bir halde elinde çevirmektedir. Sazan balığı gibi eğitimsiz, zihinsel ilgisi hiç olmayan bir adam, kaba, sağlıklı, gürgen yarması gibi bir insan, annesi İsa Bilimi'nden söz ettiği zaman iyi niyetle, ama hiçbir şey anlamadan donuk gözlerini kaldırmaktadır. Onun köylü, bozuk çiftçi İngilizcesi Mary Baker-Eddy'ye ters gelir. Bir iki konuşmadan sonra onun metafizikle değil şeytanla ilgilendiğini, birdenbire keşfettiği annesinden kulübesinin tamiri için birkaç yüz dolar ödünç vermesinden, ya da bağışlamasından başka bir şey istemediğini fark eder. Annelik hayali çabucak uçup gider; hiçbir düşüncesinin ve hiçbir duygusunun bu sıkı gençle uyuşmadığını, ya da hiçbir zaman uyuşmayacağını düş kırıklığı içinde sezer. Bunun üzerine sert ve kaba elleriyle geç keşfettiği oğlunun ivedilikle tekrar batıya dönmesini emreder. Daha sonraları milyoner annesini her görmek istediği zaman, annesi onu acımasızca reddeder. Kaba bir üslupla, "Benim evimde huzura ihtiyacım var, Boston senin hoşuna gitmez. Sen bulmak istediğim gibi biri değilsin ve gelemezsin." diye yazar. Ama geç kalmış annelik duygusu ya da vaktiyle Kennedy gibi yanında genç bir adamın bulunmasına ilişkin ertelenmiş erotik isteği, bu anlaşılmaz, soğuk ve aynı zamanda duyguları allak bullak olmuş kadının yakasını hâlâ bırakmaz. Kendi oğlu düş kırıklığına uğratınca, başka birini arar. Mary Baker-Eddy, yetmişlik ruhani reislik yaşında herkesi şaşkına çevirerek Dr. Foster adında genç bir hekimi evlat edinir. O da yeni annesine göre Dr. Foster-Eddy adını kullanır; yeni inanç imparatorluğunu seçilmiş garip bir anne ile yönetmek zorundadır. Ama bu alelacele seçilen veliaht da onun ezici ve kıskanç tahakküm arzusuna tahammül edemez; o da "şehvi yaşamı" çok sever ve bilinen suçla

itham edilir; genç bir kadının ırzına geçmekle suçlanır. Yeni Elisabeth, yeni Katerina hemen bu son gözdeyi de gönderir. Sonuçta evde tek sırdaş olarak Frye diye biri kalır, sesi çıkmayan sadık köle her konuda yardımcıdır. Muhasebe işlerini yürütür, işleri yönetir, dışarı gidişlerde hizmetçi gibi arabacının yerine oturur ve geceleyin ona morfin enjeksiyonlarını yapar; tam da onun düşündüğü gibi bir köle, yani istencinin kör, itaatkâr otomatı, tamamen ona bağımlı. Ama şimdi de ondaki aşağılık kompleksinden nefret eder; uşakça duygusuzluğundan ve onu “the most disagreeable man that can be found” diye niteler. Hayır, Pleasant View hiçbir zaman Gül Kırmızısı biyografinin inandırmak istediği gibi bir barış yeri olmamıştır. Mary Baker-Eddy’nin gölgesinde çimenler bile ateş alır. Bu ebedi huzursuzluk kaynağının evinde ebediyen huzursuzluk hüküm sürer. Tıpkı denizin derinliklerindeki kılıç balığı ile ahtapotun arasındaki gibi, dünyanın göremediği ve erişemediği kapalı pencere kanatları ardında en acayip kavgalar sergilenir. Dışarıya karşı dünyadan kaçış yeri, sükûnetin mabedi, kutsal hac yeri görünen Pleasant View, gerçekte Tolstoy’un evi gibi bir insan cehennemi, kâh ihtiraslarla yanmakta, kâh her yaşlanan despotu esrarengiz bir şekilde saran trajik yalnızlığın soğuğundan buz kesilmektedir.

Sinirleri sonuna kadar elektriksel titreşimini sürdürdükçe, bu kadındaki muhteşem, insanüstü kudret isteği de o oranda sağlam ve sarsılmaz bir şekilde kalmaya devam eder ve her başarısı bu isteğini daha da genişletir. Duygu yaşamının her volkanik sarsıntısından sonra, volkanik doğasının krateri yükseldikçe yükselir. Nitekim bunalımın ve savaşımın ortasında, yetmişli ve seksenli yılları arasındaki kısa süre içinde, muazzam bir başarı göstererek dünya üzerinde görünmeyen dev imparatorluğunu kurar. İsa Bilimi hareketi yüzyılın sonunda çoktan dev bo-

yutlar kazanmıştır. Öğrenci sayısı artık yüz bine yaklaşır, serveti milyonlarla ölçülür ve kırk yıl önce bir kundura tamircisinin çatı odasında başlayan eseri hâlâ büyümeye devam eder; mermerden ve taştan kiliseler yükselir şehirlerde, taraftarlarından özel trenlerle bir defada on bin inançlı, balkondan saygıdeğer sureti sadece bir saniye süreyle görebilmek için Concord'a hacca gider. İngiltere'den, Avrupa'dan ve Afrika'dan yeni cemaatler kendilerini kaydettirirler. Artık kendisinin kişisel olarak bir şey yapmasına gerek kalmamıştır, her şeyi onun için başını çevreleyen nur halkası yapar, mekanik olarak pompalamaya devam eden ve kendine ruhları çeken telkin; bu telkin dehasını öylesine ileri görüşlü bir temele oturtmuştur. Kendisi bir kelime bile konuşmadan, parmağını oynatmaya ihtiyaç duymadan öğrencisi Auguste Stetson, New York'ta, Central Park'ın karşısında, şehrin en değerli arazisi üzerinde İsa Bilimi'nin dev bir kilisesini kurabilmek için canla başla çalışarak yüzyılın başında bir milyon iki yüz elli bin doları toplar. Bu kilisenin beş bin kişi alacak mermer sahını ve şifacılar için de yirmi beş odası vardır.

Ama gerçekten de bunun kendi yardımı olmadan meydana gelmesi, başarısının en büyük görünür anıtı olan kilisenin New York'ta kendi katkısı olmadan ortaya çıkması, Mary Baker-Eddy'nin ilerleme hırsını bir kez daha kamçılar. Üstat öğrencileri ve dostları arasındaki yeteneksizlere karşı hep öfkelenir, yeteneklileri hep kıskanır ve Auguste Stetson'a bunun şerefini vermez, onun kendisini geçmesine gönlü razı olmaz. Gerçekten de kendisinin Boston'daki elli bin dolarlık fakir durumdaki küçük kilisesi, New York'taki bu muhteşem binanın gölgesinde mi kalsın? Gerçekten de Auguste Stetson'un önder olduğu ve kendisinin, Mary Baker-Eddy'nin artık yorulduğu ve istifa ettiği mi sanılsın? Hayır, Mary Baker-Eddy kendisinin geçilmesine izin vermez. Ün ve titri hiç kimseyle paylaşmaz,

son nefesine kadar tiran ve despot olarak kalır. Dünyanın bir kez daha onun irade gücünü ve kuvvetini görmesi gerekir!

Bunun üzerine Mary Baker, 1902'de, seksen bir yaşında bir kez daha elini uzatır. Musa peygamberin gösterdiği sert jestle kayalara vurur ve müritlerinin kongresinden Boston'da yeni bir ana kilisenin inşası için iki milyon dolar ister. Kırk yıl önce haftalık kirası olan bir dolar elli centi ödeyemeyecek durumda olan bir kadın, iki milyon dolar ister, iki milyon dolar, dünyada bir halkın kralına ya da imparatoruna vereceği herhangi bir armağandan daha büyük bir miktar. Ama yine de, eşi görülmemiş bir mucize, Mary Baker-Eddy emreder ve muazzam meblağ birkaç haftada bir araya getirilir. Bu biricik kadın, on satırlık emrini kâğıda yazdıktan sonra üç ay geçer geçmez bin işçi büyük binanın inşaatına başlar. Tıpkı Floransa'nın mermer kilisesinin eski örneğini, önceki kiliseyi, bugünkü Baptisteriumu fersah fersah geçtiği gibi kar beyazı mermerden parlayan kubbeleriyle muazzam bir tapınak sadece bir zamanların fakir durumda görünen küçük "Mother Church"a değil, etraftaki bütün binalara ve hatta şehrin kulelerine bile yukarıdan bakar. O zamanın Boston'daki en güzel binası ve kuşkusuz yeniçağın en mükemmel binalarından biri, her şeyden önce ruhsal enerjinin bir anıtı olarak fevkaladedir; çünkü hayatının seksen beşinci yaşındaki tek bir kadının ayağını yere vurmaıyla meydana çıkarılmıştır.

1906'da, tam da Mary Baker-Eddy'nin seksen beşinci yaşında devasa tapınak kutsanır. Böylesine majestelere özgü bir kutlamayı yaşlı Boston asla yaşamamıştır. İnançlılar her taraftan gemilerle ve özel trenlerle gelirler. Salon ancak beş bin kişi alacak kapasitede olduğundan ve otuz bin kişi kutsal eyleme katılmak istediğinden, büyük kutsama töreninin sabah saat beşten itibaren altı kez tekrarlanması

gerekir. Delegeler ellerinde bayraklar ve flamalar olduğu halde bütün şehirlerden, Havana'dan, Londra'dan, Dresden'den, Paris'ten, Kaliforniya'dan ve Kanada'dan gelirler. Değişik ülkelerden düzinelerce konuşmacı dünyanın tüm dillerinde ve deyimlerinde İsa Bilimi'nin mucizevi tedavilerini anlatırlar; özellikle de tanıklıklar gösterilir, çok sayıda insanın bir kadına uzaktan bedeninin ve ruhun bütün sıkıntılarının kurtarıcısı olarak saygı ve hayranlıkla nasıl baktığı anlatılır; binlerce ve binlerce kişi, tekrar tekrar Mary Baker-Eddy'nin bizzat kendisi tarafından yazılan kutsal "Shepherd, show me how to go" ilahisini söyler. Çocuklar korolar halinde tiz heyecanlı seslerini yükseltirler, yeni neslin elçileri gibidirler, flamalar sallanır ve bayraklar zaferde gibidir. Gerçekte İngiltere kraliçesi Elisabeth'ten ve Rusya çariçesi Katerina'dan sonra dünyaya karşı benzer başarıyı mücadele ede ede elde eden hiçbir kadın yoktur, hiçbiri Mary Baker-Eddy gibi egemenliğinin görünür anıtını yer yüzünde dikememiştir. Sadece bu kraliçe iradesi sayesinde, sadece bu hükümdar kendi imparatorluğunda ve kendi gücü sayesinde başarır.

Çarmıha Germe

Emsali görülmemiş bir yükseliş! Mary Baker-Eddy seksen beşinci yaşında gücünün çatısının en tepesine çıkmış. New York'ta devasa bir kilise, Birleşik Devletler'de bir düzine kilise ve üniversite, Avrupa'da, Londra'nın göbeğinde bir ilk, ve dahası, bütün evlerin arasından sivrilen, parlayan kubbeleriyle Boston'daki iki milyon dolarlık bazilika; yüzyılımızda yeryüzünde hangi kadın iki solgun buruşuk eliyle böylesine Napoleon gücünü ele geçirmiştir? Bu yeni Peter Kilisesinin inşaatı, eşi benzeri görülmemiş bir başarıdır; ama belki de aşırı derecede meydan okuyan bir başarıdır. Çünkü birdenbire dikkatleri üzerine çeker; her şey-

den önce bütün bir ülkenin şüphesi şahsına yönelir. Amerika'nın geniş kamuoyu Mary Baker-Eddy'ye şimdiye kadar nispeten az dikkat etmişti. Arada sırada onun tarikatı hakkında konuşuluyordu; ama daha yüzlercesi gibi, İsa Bilimcileri Metodistlerle, Baptistlerle ve benzeri kilise taraftarlarıyla karıştırılıyordu. Ne var ki şehrin bütün çatılarının üzerini gururla geçen bu devasa mermer binanın önünde insanların ağızları açık kalıyordu. Ne de olsa sayılar ve rakamlar dünyamızda hiçbir şeyi milyonların aritmetik mistiği kadar çok etkilemiyor. Bir anda kışkırtıcı fı-sıldaşmalar ve sorular başlar: Birkaç hafta içinde milyonlarca dolar aksın diye bir çağrı yazmak için sadece bir parmak oynatmasının yeterli olduğu bu esrarengiz kadın kimdir? Bir anda böylesine milyonluk katedralleri Boston'un ve New York'un en güzel ve en pahalı meydanlarına diktiren bu büyüleyici kadın kimdir, evet bu kadın kimdir? Gazeteler buna ilgi duyar ve büyük tanıtım yazıları yayımlar. Aynı zamanda İsa Bilimi'nin "Publicity office"i, yeni para reklamı amacıyla genel ilgiyi toplamak için trampete var gücüyle vurur. Ama bu sırada düşmanları da boş durmaz, topları mevzilerine düzenli olarak dizerler; hekimler, İsa Bilimi'nin daha fazla genişlemesinin işlerini tehdit eden bir tehlike olduğunu fark ederler. Mark Twain yer-gilerini kitap halinde yayımlar ve gürültüden uyanan Quimby'nin mirasçıları babalarının ve büyük babalarının eski öğrencisinin onun teşvikiyle ne büyük meblağlar kap-tığını öğrenirler. Suçlayıcı mektuplar ve makaleler yayımlarlar, İsa Bilimi'nin fikirlerinin çalıntı olduğunu, zenginli-ğini yasal olmayan yollarla elde ettiğini açıklarlar; bir makale öbürünü, bir saldırı diğerini izler. Birdenbire kamuoyu-nun şimşekleri keskin bir şekilde şahsına çevrilir ve Mary Baker-Eddy, Amerika'nın en çok konuşulan kadını olur.

Boston'daki bazilikanın açılış günü yüzlerce röportajcı onun gelişini betimlemek için ellerinde dolmakalemlerini

hazır tutmuş bekler, resmini yakalamak için iki düzine de fotoğrafçı. Ama hayal kırıklığı! Çünkü Mary Baker, o en büyük başarı gününde, Boston'da, kilisesinde görünmez. Önce şaşırılır, sonra kötü, şüpheli mırıldanmalar ve konuşmalar başlar, adına bütün bu kiliselerin yapıldığı Mary Baker-Eddy'nin çoktan öldüğü ve herhangi bir anonim grubun onun firma levhasından kendi ticari işlerinde yararlandığı söylenir. Mary Baker-Eddy'nin inatla ortaya çıkmayı bu şüpheyi güçlendirir; çünkü uydurulan çok çeşitli bahanelerle, onu görmek için Pleasant View'e gelenlerin hepsi kapıdan geri çevrilir, hiç kimse onun huzurundaki kutsal yere giremez. Çok geçmeden evdeki adamları onun "too busy", çok meşgul olduğunu, kendini işine çok fazla verdiğini, kimi zaman da ziyaretçisi olduğunu, kimi zaman ise büyük öğretmenin dini derinleşmede bulunduğunu ve rahatsız edilemeyeceğini söyleyerek geri gönderirler. Nihayet merak gittikçe daha vahşi bir halde tazyik edince, "Christian Science-Journal" onun adına taraftarlarına "onun şahsıyla ilgilenmemeleri" yönündeki kuşkulu ricayı duyurur; "to look away from personality and fix their eyes on truth". Trajik bir dönüş yapar; yetmiş yıl boyunca bu kadının tek istediği, dünyanın şahsını anlamasıydı. Şimdi ise seksen beş yaşında iken yorgun, hasta ve perişan iken ve artık kendini saklamak isterken, işte tam da bu sırada dünya onu görmek ister.

Bazilikanın Boston'un üzerini aydınlatığı günden itibaren, Amerika Mary Baker-Eddy'yi merak eder. Tıpkı bütün duyuların organı olduğu gibi merakın da organı var: gazete. "World" düzeyinde bir Amerikan Daily Paper, Amerika'da tek bir kişinin "hayır" deyip muhabirini kabul etmemesine dayanamaz; ne de olsa beş yüz bin okur bu kadının yaşayıp yaşamadığını, zayıf akıllı mı yoksa tam akıllı mı olduğunu bilmek ister. Bu düzeydeki bir redaksiyon, "imkânsız" kelimesini dünyada hiçbir insanın kul-

lanmasına izin vermez. Nitekim en gözü pek ve en becerikli istihbaratçılarından ikisine, Pleasant View ve Mary Baker-Eddy hakkında eksiksiz rapor göndermeleri için görev verilir; neye mal olursa olsun, hazretin kapalı kapılarını havaya uçurmak için dinamit gerekiyorsa dinamit, dolar gerekiyorsa dolar kullanacaklardır. İki belalı, çok kararlı bir şekilde yola çıkar. Önce evin en önemli kişisine başvurur, yani servetin yöneticisine. Bu kişi ise onların isteğini ürpererek geri çevirir; ama onlar evin içine en azından kaçamak bir bakış atıncaya kadar bastırıp tehdit ederler. Bundan başka ilk gün dikkat çekici bir tespit de bulunmayı başarırlar: Mary Baker-Eddy'nin arabasıyla her öğleden sonra Concord tesislerinde gezintiye çıkan beyaz saçlı, peçeli kadının asla Mrs. Eddy değil, ona benzetilen oda hizmetçisidir. Mükemmel bir malzeme! Becerikli oğlanlar, kesin tedavi yönteminin ustası ve bütün hastalıkları yenen Mary Baker-Eddy'nin ruhsal ve bedensel olarak tamamen çökmüş, çevresinin elinde isteksiz bir oyuncak olduğunu söyleyip, birkaç önemsiz ayrıntıyı da şişirerek büyük bir skandala dönüştürürler.

Artık bomba patlamıştır. İsa Bilimi Komitesi'nin üyeleri şoke olmuş vaziyette durumu görüşmek üzere toplanırlar. Eğer gazete, bütün Amerika'ya, megafonla hastalık ve yaşlılık inkârcısı Mary Baker-Eddy'nin zayıf ve bedensel olarak çökmüş olduğu haberini yayarsa, bunun Bilimin telkin gücü için ne kadar sıkıntılı ve utanç verici bir durum yaratacağını hemen kavrarlar. Bunun üzerine önderlerine, inancı ve kilise cemaatini kurtarması için bir defalık röportaj yapmayı kabul etmesi ve akli gücünün zayıfladığı ve bedeninin çöktüğü konusunda uydurulan masalı kesin olarak çürütmesi için yalvarırlar. Söz konusu 1906 yılında, Mary Baker-Eddy seksen beş yaşında bir ihtiyar kadındır. İhtiyarlığın istediği kaçınılmaz haracı ödemiştir. Gözleri iyi görmemekte, kulakları iyi işitmemektedir, ağ-

zında diş kalmamıştır, bacakları da kendine itaat etmemektedir. İşte bundan dolayı, bu gururlu ve başına buyruk kadına hiçbir düşünce, yabancı ve kendine düşman insanların karşısına çıkıp bu tür sakatlıklarının ve noksanlıklarının ortaya çıkması kadar dehşet verici gelmez. Ama bu çürümüş harabenin içinde hâlâ eski kuvvet, kendini beğenmişliğin şeytani isteği canlı ve sapasağlam olarak yaşar. İnancına inan onun için çok önemli olduğundan, işkenceye hazır olduğunu bir kahraman gibi belirterek, kendini seksen beşlik haliyle, gönüllü olarak bir mülakatın cenderesine sokar.

Bir saate yakın bu süre, 30 Ekim 1906'da işler: Gazeteciler Mary Baker-Eddy'ye dört soru sormak için "board of directors" ile anlaşılır:

1. Tam olarak sağlıklı mısınız?
2. Tanrıdan başka bir hekiminiz var mı?
3. Her gün araçla gezintilerinizi yapıyor musunuz?
4. Servetinizi kendiniz mi yönetiyorsunuz, yoksa ticari işlerinize başka birisi mi bakıyor?

Salona dokuz röportajcı alınır. Bunlar orada heyecanla bekletilir. Birdenbire, yan odadan bir perde yana doğru çekilir ve önünde hareketsiz bir halde (kadının çileli yürüyüşünün gösterisi verilmek istenmez) Mrs. Eddy kadife perdeye sıkı sıkıya tutunmuş durur. Çökük avurtları boyanmış, parşömen gibi cildine pudra sürülmüş, kakım kürkü solgun ensesinden aşağıya sarkmış, elmas zincir genişçe buruşuk boynu etrafında sallanmaktadır. Herkes bu gemlenmiş gulyabaniye, canlı teçhizatı içindeki ölü Cid'e,⁴⁰ süslenmiş ve renklendirilmiş mummyaya bakar. Bir an odada sıkıcı, neredeyse merhamet uyandıran bir suskunluk olur. Sonra bir bayan röportajcı öne çıkar; saygı-

⁴⁰ Bir İspanyol ulusal kahramanı; tipik ortaçağ şövalyesi olan Rodrigo Diaz'ın takma adı (ç.n.).

dan dolayı Sibyl Wilbur seçilir, daha sonra Gül Kırmızı-sı'nın biyografçısı olacaktır; ve kırbaçlama şu soruyla başlar:

“Mrs. Eddy, tam olarak sağlıklı mısınız?” ı

Seksen beşlik kadının yüzü gerilir. Sözden çıkan seda sağırlaşan kulak zarını geçememiştir. Kadın söyleneni anlamaz.

“What... what?” diye sorar.

Röportajcı bayan bir kez daha, yüksek sesle, neredeyse bağırarak anlaşılmaya varılan soruyu tekrarlar. Şimdi Mrs. Eddy anlamıştır ve yanıt verir:

“Evet, evet, sağlıklıyım.”

İkinci, “Tanrıdan başka hekiminiz yok mu” sorusunda kulakları yine duymaz. Sorunun yüksek sesle tekrarlanması gerekmektedir. Alçak sesle, kem küm ederek (bir diş hekimi tarafından tedavi edilmekte olmasına rağmen) başından saven bir enerjik jestle:

“Hayır, hayır, her şeye kadir Tanrı beni kollarına almıştır.” Üçüncü soruya, arabayla her gün gezintiye çıkıp çıkmadığı sorusuna da son gücüyle evet (aynı şekilde doğru olmayan bir biçimde) der. Ama servetini birisinin idare edip etmediğine ilişkin dördüncü soruda, artık cevap veremez. Vücudunu sinirli bir titreme kaplar, kafasındaki büyük tüylü şapka öteye beriye sallanır, bütün bedeni yalpalanmaya başlar; bir an daha dişini sıkar ve ondan sonra yıkılır. Dostları hemen fırlarlar ve onu alıp götürürler. Bu bir saniyeyi işkencecilerin en saygısızlarından biri kullanır ve perişan olmuş, pudra sürülmüş ve donmuş gözleriyle makyajlı yüzünü yakından incelemek için ona iyice yaklaşır (gazete için otuz satır daha fazla malzeme!). Onu hemen geri iterler. Böylece mülakat sona erer, Mary Baker-Eddy, işkencenin birinci derecesini tahammül ederek atlatır.

Ama ikincisinden de yoksun bırakılmaz. Mülakat “başarı kazanır”. Şimdi artık dünya Mary Baker-Eddy’nin var olduğunu biliyor. Şimdi merak iki kat artarak vahşice onun peşine düşer. Yazı işleri bu lezzetli okur havyarı Mary Baker-Eddy ile İsa Bilimi hakkında büyük sütunları için daha çok şey ister, malzeme ister, malzeme, gerilimli, heyecanlı ayrıntılar, bu kadın hakkında etkileyici menkıbeler; oysa kendisi artık huzur ve unutulmak ister. Bir düzine röportajcı, çek defterleri ellerinde, mükemmel bir şekilde donanmış olarak ülkeye salınır. Mary Baker-Eddy’nin geçmişiyle ilgili izleri her yerde araştırmakla görevlendirilir. Eski kaldığı yerlerin her birinin altı üstüne getirilir, Lynn’deki eski öğrencilerinden her birinin resmi çekilir, her biriyle mülakat yapılır ve söylediklerini zapta geçmek için sürüklenip notere götürülür; tozlanmış mahkeme evraklarının kopyası çıkarılır, dostları, düşmanları sorgulanır, gri Quimby zamanındaki her gazete makalesinin başarıyla tıpkı basımı yapılır. Bu ayrıntılı araştırma sırasında bir görüşmeci umulmadık bir şekilde duyulmamış bir sansasyon keşfeder; azizenin bir oğlu vardır, kaybolan, bir yaşam boyu horlanan ve terk edilen öz oğlu; annesi sadece yazılarından yılda dört yüz bin dolar toplarken, o George Glover, batıda bir yerde çok yoksul koşullarda yaşamaktadır. Gazete için ne kadar değerli bir buluntu! Şimdi Mary Baker-Eddy annelik yapmayışının cezasını, oğlunu onlarca yıl boyunca ilgilenmeden yabancı insanlara katmış olmanın cezasını faiziyle ve faizinin faiziyle ödemek zorundadır. Şimdi unutkan annenin onun mütevazı para ricasını reddetmekten dolayı pişmanlık duymasının zamanı gelmiştir. Çünkü Senatör Chandler adında heyecanlı bir avukat, ekspres trenle oğluna uçar ve onu, milyonluk servete sahip olan annesinin bir klanın elinde bunamış olarak yaşadığını söyleyerek kıskırtır. Annesinin parası üzerinde yalnızca onun hakkı olduğunu, bununla ilgili olarak dava

açması gerektiğini, masrafın pek bir şey tutmayacağını ve sadece kendisine güvenmesini söyler. Bu haber, annesinin zenginliği hakkında doğru dürüst bir fikri olmayan zavallı Glover'ın evinde meleklerin şarkısı gibi ses getirir. Kuşkusuz, annesine giden yolu kapatan bu haydutların haddini bildirmek ister! Geçen yıl ondan hasta karısı için beş yüz dolar rica ettiği zaman, bu ahlaksızlardan biri mutlaka mektubunu sahibine vermemiştir. Avukatın diktesiyle hemen sakın ve nezaketli bir ifade kullanarak sevgili annesine ziyaretine geleceği haberini verir.

Bu mektup Pleasant View'de depremin etkisi yaratır. İlk bakışta İsa Bilimi Komitesi'nin önde gelen adamları, eğer Mother Mary'nin acımasız tavrı alenen yayılırsa ve oğluna yazdığı çok utanç verici o kaba mektuplar mahkeme salonunda okunacak duruma gelirse, bütün inanç tröstü için korkunç bir tehlike yaratacağını görürler. Vay canına, böylesi bir durum kutsal görünümü kuşkulu hale sokar; düşünün ki bir anne kendi meşru çocuğu ile onlarca yıl ilgilenmiyor! Dava mava olmaz! En iyisi anlaşılmak, en iyisi ödemek! O utanç verici, bir anneye yakışmayan mektupları alması için George Glover'e derhal bir elçi gönderilir. Ama heyecanlı avukat mektupları dikkatli bir şekilde bir kiralık kasaya koymuştur; hayır, öfkeli bir şekilde, şimdi Pleasant View'deki klanın maskesinin düşürülmesini ister. Yönetici çevrelerini nasıl bir korku nöbetinin sarstığı, termometredeki rakamlardan okunabilir. Çünkü bir yıl önce George Glover'ın hasta karısı için cüzi miktardaki beş yüz doları vermekten kaçınan aynı servet yöneticisi Frye, şimdi ona birdenbire yüz yirmi beş bin dolar vermek ister; evet 125,000 dolar; eğer o davadan vazgeçerse, nakit olarak masanın üzerine koymak ister.

Ama artık çok geç, gazete ve avukat davadan vazgeçmez. Dönüş trajjisi bir kez daha kendini yeniler. Otuz yıl boyunca Mary Baker-Eddy deli gibi inatçılıkla ve hastalık

derecesindeki kendini haklı görme duygusuyla dava üzerine dava yürütmüştür; Lynn'deki ve Amesbury'deki evrak yığınları onun bastırılmaz ve bükülmez kavga hırsını kanıtlamaktadır. Ama şimdi yorgun ve hasta olduğundan, ne pahasına olursa olsun aleni kavgadan kaçınmak istediği bir zamanda, şimdi kavga etmeye zorlanır ve bu özel neden aynı zamanda İsa Bilimi'ne karşı dava haline getirilir. İşkencenin ikinci derecesinin vidaları sıkılır. Senatör Chandler mahkeme önündeki şikâyetinde Mary Baker-Eddy'nin, İsa Bilimi'nin mucidinin, "pastor emeritus"un zayıf akıllı bir kişi olduğunu açıklar ve bu "Dementia"⁴¹ için argüman olarak acımasızca sadece ilerlemiş yaşını ileri sürmekle kalmaz; tersine, onun yaydığı İsa Bilimi öğretisinin saçmalığının, "aldatmasının" en iyi ve en göze batan belirtisi olduğunu iddia eder.

Mr. Chandler, "Dünya gökbilimciler, yerbilimciler, fizikçiler, kimyacılar, doğa bilimcileri ve ülkenin kanun koyucuları tarafından biliniyor. Buna karşın Mrs Eddy batıl kuruntusunun (delusion) etkisiyle dünyanın mevcut olmadığını iddia ediyor" diye nedenlerini saymaya başlar. Konuşmasına devamla, bu batıl düşüncenin başka saçmalıklara yol açtığını, örneğin Tanrının vahiylerini alıp dünyaya hastalık tedavisi için yeni ve kesin çözüm getirmek amacıyla mucizevi ve doğaüstü bir şekilde Tanrı tarafından seçilmiş olduğunu iddia ettiğini söyler. Eddy'nin "malicious animal magnetism" ile ilgili patolojik inançlarıyla, gülünç şeytan korkusuyla alay edip onu gülünç duruma düşürür; birçok ayrıntıdan söz ederek bu "dementia"nın yıllar içinde arttığını ileri sürer. Mary Baker-Eddy'nin inancı ilk kez hukukun bıçağı altına yatırılır ve geniş kamuoyu önünde acımasızca otopsi edilir. Mahkeme önce bir karar vermez. Haklı olarak İsa Bilimi öğretisini başından "insanity"⁴² be-

⁴¹ "bunaklık" (ç.n.).

⁴² "ahlaki bozukluk" (ç.n.).

lirtisi olarak ve Mary Baker-Eddy'yi de bu nedenle deli olarak nitelemekten kaçınır. Aynı zamanda doğru olarak önce onun ruhsal durumunun resmi yoldan psikiyatrik muayenesinin yapılmasına karar verir. Mrs. Eddy'ye iki yargıç gönderilir, iki yargıç ve bir de deli hekimi; ne korkunç bir aşağılama! Deli hekimi *ex officio*⁴³ muayene sonuçlarına göre Amerika'nın en büyük dini cemaatinin kurucusunun, İsa Bilimi'nin mucidinin paranoyak olup olmadığını zapta geçirmekle görevlidir.

Mary Baker-Eddy'yi şimdi üçüncüsü, işkencenin üçüncü derecesi beklemektedir. 1907 yılının Mart ayında, seksen altılık kadın deli hekimi ile iki yargıcı evinde kabul etmek zorunda kalır. Ama bütün perişanlığa ve yıkılmışlığa karşın, inancı söz konusu olur olmaz, eseri söz konusu olur olmaz bu sağlam kadın kendini hep mükemmel gösterir. Tehlike her zaman onun hasta, çökmüş bedeninden son, beklenmedik yedek bir enerji çıkarır ve bu karar anında bir kez daha tam açıklık ve güç ortaya koyar. Bütün bir saat boyunca sorgulanır ve de sadece ruhsal ve metafizik sorunlara ilişkin değil, tipik psikiyatri soruları sorulur. Örneğin bahçesinde kaç ağacı olduğu sorulur, sene sayılarıyla ve tarihleriyle sınava tabi tutulur, korkunç bir ironi! Dünyevi olan her şeyin gerçekdışı olduğunu kimin bildirdiği, parasını nasıl değerlendirdiği, bir banka hesabını mı, şehir istikrazını mı, yoksa devlet kâğıdını mı tercih ettiği sorulur. Mary Baker-Eddy bütün gücünü toplar, kesin ve açık seçik cevaplar verir. Engizisyonu güçlü bir anında uygularlar. Eserini ister kurtarsın, ister tahrip etsin, bilinci bir kez daha kontrolsüz ve darmadağın beynine hükmeder. Yargıçlar ve deli hekimi görüş bildirmeden ayrılırlar. Kararlarını belki de cesur kişinin lehine verirlerdi. Ama Mary Baker-Eddy'nin dostları yeni bir dava istemez-

⁴³ "resmi olarak" (ç.n.).

ler, uzlaşma yapmakta ısrar ederler. Böylece nihayet avukatlar kafa kafaya verip George Glover'e ödenecek tazminat için pazarlık ederler. Mrs. Eddy'nin temsilcileri şikâyetlerini hemen geri almaları koşuluyla oğluna iki yüz elli bin dolar, evlatlığı Dr. Foster'a da elli bin dolar vermeyi teklif ederler. George Glover neyse ki çeyrek milyon dolardan memnun olduğunu bildirir; sadece on ikinci saatteki bu uzlaşma sayesinde dış dünya, İsa Bilimi'nin tanrısal bir ilham mı, yoksa bir paranoya ürünü mü olduğu konusundaki bir Amerikan mahkemesinin grotesk kararından mahrum kalır.

Bu üç korkunç kamçılamadan sonra Mary Baker-Eddy tamamen çöker. Sinirleri kav gibi yanar, "malicious animal magnetism" ile ilgili kuruntuları yeniden pırpır etmeye başlar; çünkü insanlar doğal bir şekilde ona karşı kışkırtılamayacağını iddia eder. Bu takiplerin ardında Mesmercilerin nefretinin, onların kötü manyetizmalarının saklı olduğunu söyler. Yine o eski patolojik takip edilme korkusunu gırtlğından yakalar. Mary Baker-Eddy birdenbire evinde, Pleasant View'de bir gün bile kalamayacağını, artık nefes alamadığını, uyuyamadığını, orada yaşayamadığını, gitmesi gerektiğini, bu manyetizma bulaşmış evden mutlaka ve vakit geçirmeden gitmesi gerektiğini açıklar. Eğer Mary Baker-Eddy bir şey isterse, saçma bir arzu da olsa, köleleri için hemen yerine getirilmesi gereken bir emir demektir. Korku ve gizli dehşetle ateşli kuruntusuna boyun eğenler. Ajanlar giderek Boston yakınlarında, Chestnut Hill'de yüz bin dolara bir villa satın alırlar. Mary Baker-Eddy Pleasant View'deki "zehirlenmiş" evinde bir gün bile geçirmek istemediğinden, yedi yüz işçi alınır ve bunlar sinirlerinin acılarıyla kıvrandırdığı kişinin bir an önce taşınmasını sağlamak için vardiya sistemiyle gece gündüz deli gibi çalışırlar. Ama zaman nasıl da değişiyor, bir konuttan ötekine taşınma vak-

tiyle Lynn’de olandan nasıl da başka türlü oluyor; o zaman kovulan kadının tahta bavulu insafsızca dışarıya, yağmurun altına atılmıştı. Şimdi ise demiryolu yönetimi tarafından özel tren tahsis edilir; dahası da var: Bu özel trenin önünden boş bir lokomotif gider. Yeryüzünün bütün hükümdarları içinde sadece Rus çarı bu tedbiri, bu lüksü biliyordu! Çarpışma olasılığını ortadan kaldırmak ve dünyanın bu değerli yaşamının mümkün olduğunca daha uzun süre hayatta kalmasını sağlamak için bir lokomotif de arkadan takip eder. Çünkü bu mutsuz, hayvani manyetizma patolojik kuruntusu içinde trende bile düşmanlarının ölümcül etkilemesinden korkmaktadır. Chestnut Hill’deki evine akşam vaktinde ulaşır. Bu günden sonra yüzbinlerce kişinin saygıyla hac ziyaretine gittiği kutsal yer Pleasant View ebediyen terk edilmiş olarak kalır.

Ama mucizeye bakın! Chestnut Hill’de başındaki bulutlar dağılır, bir kez daha eski tahrip edilemez gücünü toplar. Bu kadındaki itibarlı olmanın dayanılmaz isteği bir hırs olarak son nefesine kadar canlılığını kaybetmez. Kim canını sıkarsa, ona diz çöktürülecektir! Kendi gücüne karşı bir güç, kendi iradesine karşı bir irade oluşmuştur: gazete, günlük gazete. Ve o, kendisinin dışında ve kendisinin yanında başka bir güce tahammül edemez. Muhabirlerden intikam almak gerek, yazı işlerinden, gazete sahiplerinden intikam almak gerek. Mary Baker-Eddy’nin tek başına yüz milyonluk ülkede onlara bağımlı olmadığını hissetmeleri gerekir. Kendi gazetesini kendi yaratacaktır! 8 Ağustos 1908’de servetini yönetene bir ferman gider: “Derhal bir günlük gazete çıkarmanızı ve adını da ‘Christian Science Monitor’ koymanızı arzu ediyorum. Gecikme olmasına izin vermeyin!” Eğer Mary Baker-Eddy acele olmasını emrediyorsa, her şey sanki sihribazlıkla yapılır. 9 Eylülde İsa Bilimcilerinden ne için olduğu konusunda kendilerine herhangi bir bilgi verilmeden ödentide bu-

lunmaları istenir. Ama büyücünün bir çağrısı yeterlidir. Paralar derhal akmaya başlar. Bazilikanın yanındaki kiralık evler, yeni bir binaya yer açmak için, gelecekteki gazete binasına yer açmak için bir gecede yıkılır ve sır, vaktinden önce anlaşılmasın diye su geçirmez yelken beziyle kapatılır; büyük binaya rotatif makineler yerleştirilir. 25 Kasım'da, herkes için, hatta sırdaşları için bile tamamen beklenmedik bir şekilde, bugün de hâlâ mevcut olan günlük gazetesinin, "Christian Science Monitor"un ilk sayısı çıkar. Ayrıca, gerçeğin onurunu teslim etmek gerekirse, şahane, mükemmel bilgilendiren, kültürel bakımdan yüksek seviyede bir gazete; bu dünyayla ilgili bütün meseleler hakkında, siyaset, edebiyat, spor ve borsa hakkında tarafsız haberler verir ve İsa Bilimi'ne ait oluşunu sadece sempatik bir özelliği ile belli eder, birçok gazetenin aksine çirkin ve ters gerçekleri, yani modayı, bulaşıcı hastalıkları, skandal olayları, cinayetleri mümkün olduğunca görüntüye getirmez ve bunların yerine yaşamı teşvik eden tüm şeyleri, tüm iyi ve sevindirici şeyleri vurgular. İsa Bilimi'nin dogmasının utandırıcı aşırılıkları olmaksızın, başarılı bir şekilde canlılığı artıran karakterini gerçekleştiren bir düşünceyi yansıttığı söylenebilir.

Artık imparatorluk sağlam temellere oturtulmuştur. Seksen yedilik kadın, geriye dönüp baktığı zaman memnun olabilir. Bütün düşmanları yenilmiş ya da ortadan kaybolmuştur; Spofford, Kennedy ve onların mürtet adamı Patterson karanlıkta bir yerde, adı sanı belli olmadan yaşamaktadırlar; bu arada Eddy'nin adı her gün şöhret basamaklarında daha yükseklerle çıkar. Mücadele ettiği bilime karşı kendi bilimini koymuştur, üniversitelere karşı bir üniversite, kiliselere karşı bir kilise, gazetelere karşı bir gazete; bütün dünyanın kuruntu olarak, onun özel budalalığı olarak kabul ettiği her şey, yüzbinlerce insanın gönlünde sökülmez inanç olarak kök salmış yaşamaktadır.

İrilişilecek ne vardıysa hepsine erişir, dünyanın ve zamanın bütün gücü eline geçer. Sadece bir soru bu çok yaşlı kadını hâlâ kaygılandırır: Bu gücü ne yapacak? Kime miras olarak kalacak, kim yönetecek? Cemaatin içinde bakışlar çoktandır bir kişiye yönelmiştir, öğrencilerinden en değerli, en özverili olan Auguste Stetson'a. Stetson inanılmaz enerjisiyle en önemli şehri, New York'u fethetmiş ve kutsal dava için gereken milyonların çoğunu şifacılarından ve öğrencilerden toplamıştı. Ama Mary Baker-Eddy, yaşamının bu son safhasında bile hâlâ kıskançtır. Gerçekte bir kadına, çalışkan ve becerikli bir kadına yüksek mirasını teslim etmek istemez. İsa Bilimi'nde kendi adından başka hiçbir ad geçerli ve kalıcı olamaz. Nitekim Auguste Stetson'un seçilmesini sürekli olarak engellemek için, sadece seksen dokuzuncu yaşında, evet seksen dokuzunda tamamen solmuş ve felç olmuş elleriyle, mirasçısı olmasın diye öğrencilerinin içindeki bu en değerli, en becerikli kadını alalecele kiliseden çıkarır. Bütün bir ödün vermez yaşamı boyunca kendine olan özgüveni, yanında hiç kimse'nin olmasına tahammül etmemiştir. Her şey ebediyete kadar böyle kalmalıdır! Bunda ın dolayı mirasını yabancı birine bırakmak yerine isimsiz olarak bırakmayı tercih eder. Gerçekten de o zamandan beri kendisinin, yani Mary Baker-Eddy'nin dışında hiçbir taraftarı kutsallıkla anılmaz.

Seksen dokuzuncu yaşına kadar yürüttüğü savaşı, bu dizginlenemez kadına hep güç vermiştir. Ama şimdi artık kimseye karşı savaşmaması gerekmektedir. Artık nihayet yaşlılık kazanır, boşuna inkâr ettiği gerçeğin tahrip edilmez yasası onu alt eder. Eriyip gider, ihtiyar beden çöker ya da onun anladığı gibi konuşursak "yaşamın, tözün ve gönlün ölümü rüyası maddede zayıflar". Ve 4 Aralıkta, yatağında yastığın üzerinde hareketsiz bir halde uzanır "inancın terk ettiği vücut kılıfı", Mary Baker-Eddy'nin cenazesi. Bu taş gibi kalbi bir tek ölüm yenmiştir.

Ama onun sırdaşları için her ölüm yok olmak değil, artık algılanamaz olmak demektir. İsa Bilimi kiliselerinde okuyucular heyecansız ve görünür bir sarsıntı geçirmeksizin, sanki önemsiz, ikinci dereceden bir olay gibi Mary Baker-Eddy'nin doksan yaşında "ufkumuzdan ayrıldığını" bildirirler. Resmi bir cenaze töreni düzenlenmez, ihtişamlı bir ayin yapılmaz. Basit, aynı zamanda anonim defin törenine sadece çok az sayıda özel davetli katılır; belli olması ve dikkat çekmesi istenmez, çünkü imanlı Bilimciler için ölüm son olma, vücudun başkalaşması ve gerçek bir değişim anlamı taşımamaktadır. Ölü denilen kişi, "so called dead", çelik bir tabuta yerleştirilir, tabut mezara konur, mezar betonla doldurulur. İki gün boyunca çimento sertleşip sağlamlaşınca kadar iki özel nöbetçi başında bekler. Kilisenin önderleri nöbetçileri bazı aşırı etkilenmiş fanatikleri önlemek için bilhassa koymuşlardır. Mary Baker-Eddy, İsa gibi mezarın üzerindeki levhayı patlatıp üçüncü gün tekrar dirilecektir. Ama doğaüstü hiçbir belirti meydana gelmez. Mucize artık gerekmez. Çünkü yaşamının, öğretisinin akılla tam olarak açıklanamayan başarısı, başlı başına mucize fukarası olan ve bu yüzden de inançsız hale gelen çağımızın en olağanüstü şeylerine girer.

Ardıllar

İsa Bilimi'nin kıyaslanamaz başarısının ezici etkisi altında Mark Twain, yüzyıl dönümünde ümitsiz uyarı çağrısını Amerika'nın üzerine fırlatır. Eğer muhalefet edilmezse bu yanlış öğretinin birkaç yıl içinde bütün ülkeyi, bütün dünyayı fethedeceğini, çünkü -bu kez ciddi olan mizah yazarı, her zamanki gibi haklı olarak böyle delillendirir- İsa Bilimi'nin budalalar için tipik bir bilim öğretisi olduğunu ve insanların beşte dördünün akıl fukarası olmasından dolayı bu metafizik saçmalığın mutlaka zafer kazanacağını belirtir.

Normal olarak Mark Twain'in biraz aceleci tahmini, Bilimcilerin Mesihlikle ilgili inançları gibi, yani dogmaları sayesinde "dünyanın ilerlemesinde yeni bir çağ açılacağı" öngörüsü yerine gelmez. İsa Bilimi ne zafer kazanır ne de yenilir, sessizce kılıçlarını indirerek dünyaya ve dünyanın bilimine uyum gösterir: Düşüncede yapılan bütün devrimlerin tipik yazgısı! Her inanç hareketi başlangıç taşkınlığından sonra kaçınılmaz olarak harekete son verdiği, durağan olduğu daha hoşgörölü evreye girer; biçimlemeden biçimin, organizmadan organizasyonun olduğu evreye. Mary Baker-Eddy'nin öğretisi de aynen böyle olmuştur. Hâlâ yüzbinlerce insan bu dünya görüşünü benimsemektedir; hatta taraftarlarının sayısı Mary Baker-Eddy'nin ölümünden sonra daha da artmış olabilir. Ama önemli olan bu yüzbinlerin var olmasının ve birlikte olmasının öteki milyonlarca ve milyonlarca insana hiçbir etkisinin olmamasıdır; tamamen sessiz bir halde akıp gitmektedir; oysa Mary Baker-Eddy'nin yönetiminde azgın, köpüren ve bilimin alanlarını tehdit eden taşkın bir dere idi. Şimdi ise devletin set çektiği kıyıda düzene sokuluyor. Bilimciler hâlâ dini meetinglerini düzenliyorlar, hâlâ "Science and Health" in aynı metinleri aynı kiliselerde okunuyor, hâlâ günlük gazete, "Christian Science Monitor" büyük nüsha sayılarla basılmaktadır; ama bu haberci artık "psikolojiye" karşı kavga çağrısı yapmıyor, kibar bir tarzda her türlü kavgadan, her türlü anlaşmazlıklardan kaçınıyor. Artık davalar, anlaşmazlıklar hiç duyulmuyor, "publicity"nin gürleyen hoparlörleri susmuş ve ağızdan ağıza yapılan reklama kaymış; bayan fatihin ölümüyle dogma, mizacının savaşçı yanını tamamen kaybetmiştir. Bugün "healer", İsa Bilimi şifacısı, diplomalı hekimin yanında barışçı etkinliklerde bulunuyor; sürtüşmesiz, yeni dini telkin yöntemi hiçbir sıkıntı olmadan kendini modern psikolojiye ve psikiyatriye uydurmaktadır. Öteki baştan aşağı değiştirici, sayısız tez ve kuram gibi bu da akıl-

lıca dar bölgelerle yetinmiştir. İsa Bilimi dalgalanıp yayılmamıştır, kuruyup tükenmiş de değil, lava gibi akışkan biçimden oluşan formül katılaşmış bir haldedir. Lava, Mary Baker-Eddy'nin volkanik ruhundaki ilk patlayışından sonra tekrar söndürüldü; ve bugün barışçı bir şekilde sönmüş kraterin altına sakin bir cemaat yerleşiyor.

Bir zamanlar kitle psikolojisi hareketleri yaratan bir güç, düşünsel evrenimizden tamamen siliniyor. Aklın çok ötesine itilse de, insanoğlunun hiçbir düşüncesi yaratıcı gücünü uzun süre kaybetmiyor. Mary Baker-Eddy'nin fikri, kişiliğiyle birlikte tamamen ölüp gitmez. Amerika'da çoktandır İsa Bilimi ve inançla tedavi üzerine yapılan tartışmalar tamamen hallolmuşken, şimdi beklenmedik bir kıyıdan, Avrupa'dan, yavaş yavaş karşıya geçen dalga geri geliyor. Mary Baker-Eddy'nin sorunu bir kez daha ortaya çıkıyor: Coué'nin teorilerinde, insanın kendi illetini kendi inancıyla yenip yenemeyeceği yeniden bilim dünyasını meşgul ediyor. Kuşkusuz İsa Bilimi'nden etkilenererek, Nancyli eczacı tedaviyi her insanın kendi eline veriyor, hatta o Mary Baker-Eddy'nin istediği ara iletişimi, healeri, şifacıyı, hasta ile ağrısı arasından çıkarıyor; bunu yaparken kişilik parçalamasını uyguluyor, yani telkin edenle telkin edileni aynı bireyde topluyor. Ancak Coué, tıpkı selefi gibi aynı şekilde tedavi isteğini yalnızca insani isteğin takdirine bırakmak suretiyle, bu cesur bayan pilota doğaüstü habercilik hizmeti vermekte ve eşlik etmektedir. Mary Baker-Eddy'nin tek yönlü formüle edişleri gelecekte değiştirilmeye devam edilecek ya da tamamen reddedilecek; dünya psikolojisi açısından önemli tek bir anlam kalıyor: Bu kadının insanlığın içine ulu orta attığı inançla tedavi problemi artık rahat durmuyor. Böylelikle doğruluğu ya da yanlışlığı bir yana, bütün bilginliklerin bu amatör ve çizgi dışı kadını, kendine ruh bilimi öncüleri içinde sağlam bir yeri garanti ediyor. Düşünce tarihi içinde öğreti-

lemeyen ve öğretilmeyen bir amatörün hırsı, düşüncelerin şekillenmesi ve devamı için bütün bilgelikler ve bilimler kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmış olmaktadır. Çünkü her yeni biçimlenmiş düşüncenin kendini kanıtlaması gerekir ve görevi yaratıcı huzursuzluk yaratmaktır. Abartı yapan kişi, aslında ileriye sürüklemektedir. Yanılgı da radikalizmiyle gelişmeyi teşvik eder. Doğru ya da yanlış, isabetli ya da isabetsiz; bir insanın bir kez varlığının tazyiki sayesinde oluşan her inanç, insanoğlunu zorlarsa, sınırları genişletir ve düşünce dünyamızdaki hatların yerini değiştirir.

Sigmund Freud

Eğer aşırı istek gücünün gizli oyunu loş ışıktaki normal duygular saklıyorsa, şiddetli coşku durumunda daha atılğan, daha muazzam ve daha sesli bir hale gelir: Normal olarak istemlerine göre yaşama özgürlüğünün mekaniğine aslında ne kadar güvenilebileceğini ve nereye kadar benzer bir sonuç çıkarılabileceğini hassas insan araştırmacısı bilse, bu alandan elde edilen bazı tecrübeleri kendi ruh öğretisine taşıyıp ahlaki yaşam için işleyecektir. Doğanın öteki alanları için olduğu gibi, dürtülere ve eğilimlere göre sınıflandıran bir Linné ortaya çıksa, insan ne kadar da çok şaşırdı ...

Yüzyıl Dönümünde Durum

Bir ruh ne kadar gerçeği *kaldırır*, ne kadar gerçeği *riske eder*. Bu, benim için giderek daha çok değer ölçüsü olmaktadır. Yanılgı (ideal inancı) körlük değildir, yanılgı *korkaklıktır*... Kavramada elde edilen her kazanç, ileriye atılan her adım cesaret *ürünüdür*, kendine karşı sertlikten, kendine karşı temizlikten *gelir*.

Nietzsche

Gücün en sağlam ölçüsü yendiği dirençtir. Sigmund Freud'un yıkıcı ve tekrar yapıcı eylemi, ancak savaş öncesi insanının tepiler dünyasından gelen görüşünün ya da daha çok görüşsüzlüğünün... ruhsal durumuna karşı konulmasıyla anlaşılır. Çok değil, yirmi yıl öncesinde bile mukaddesata tecavüz ve dinsizlik sayılan Freud'a özgü düşünceler, bugün çağın damarlarında ve dilinde dolaşıp duruyor. Onun tarafından oluşturulan formüller öylesine normal görünüyor ki, aslında onların olmadığını farz etmek onlarla düşünmekten çok daha zahmetlidir. İşte on dokuzuncu yüzyılın, ortaya çıkarılma zamanı çoktan gelmiş olan ruh-

sal dürtü güçlerine karşı direnişinin sebebini bir türlü anlayamayan yirminci yüzyılımız için, o kuşağın psikolojik konulardaki zihniyetini geriye bakarak aydınlatmak ve savaş öncesi ahlakının gülünç mummyasını bir kez daha tabutundan çıkarmak gerekiyor.

Biz ahlaka karşı öyle çok içten bir nefret duymazken, gençliğimiz onun yüzünden çok çekmiştir; ahlakı aşağılamakla, aslında ahlak kavramına ve bunun gerekliliğine karşı herhangi bir şey söylüyor değiliz. İster dini, ister ulusal bağlarla olsun, birbirine bağlı olan her insan topluluğu, kendini idame ettirmek için kişilerin saldırgan, cinsel, anarşik eğilimlerini geri itmeyi, önüne bent çekmeyi ve bunları ahlak ve yönetmelik denilen setlerin arkasına sevk etmeyi gerekli görür. Bu gruplardan her birinin kendine özgü ahlak ölçüleri ve biçimleri yaratması da normaldir: İlk insan sürülerinden tutun da elektrik çağına kadar bütün topluluklar, kökensel içgüdülerini geri itmek için başka başka yöntemler kullanıp gayret sarf etmiştir. Katı uygarlıklar vahşet derecesinde şiddet kullanırdı: Lakedemon, eski Yahudi, Calvinist ve Püriten çağlarda, insanoğlunun ateşli şehvet isteklerini kızgın demirle dağlayıp yok etmeyi denediler. Buyruklarında ve yasaklarında acımasız olsalar bile bu türden şiddet uygulayan sert süreçler en azından bir fikrin mantığına hizmet ediyordu. Ve her fikir, her inanç kendini kabul ettirmek için kullandığı şiddeti belli bir dereceye kadar meşru kılar. Eğer Sparta terbiyesi insanlık dışı bir aşırılığa kadar gitmişse, buradaki amaç ırkın terbiye edilmesidir ve bu terbiye de erkeksi ve savaş düşkünü bir soy yetiştirmek uğruna verilmektedir: Başiboş cinsellik onun polis ve topluluk idealinde, devletten kuvvet çalmaktan başka bir şey değildir. Yine Hristiyanlık manevileştirmek uğruna, aşırı derecede yanılan doğanın ruhunu kurtarmak için insanın şehvet düşkünlüğüne karşı savaşım verir. İşte en bilge psikolog olan kilise,

ebedi Adem¹ insanın kana susamışlığını bildiği için onun karşısına kendi ruh tutkusunu zorla ideal olarak koyar, ruhu daha yüksek yurda geri götürmek için odun yığınlarında ve kodeslerde başına buyruk gururunu kırar; sert bir mantık, ama yine de bir mantık. Burada olduğu gibi tüm başka yerlerde de sağlam bir dünya görüşünün gövdesine kök salmış ahlak yasalarının uygulanmakta olduğunu ve geliştiğini görüyoruz. Burada ahlaklı olmak, duyularüstü düşüncenin duyusal biçimi olarak görünmektedir.

Peki ahı gitmiş vahi kalmış sözde dindar on dokuzuncu yüzyıl, zapturapt altına alan bir ahlak anlayışını kimin adına, hangi düşünceye hizmet için istiyordu? Kendisi zevk safa içinde, kaba maddeci, para düşkünü ve eski dindar yüzyılların büyük kapalı dindarlığının üzerine gölgesi bile düşmemiş olan, demokrasinin ve insan haklarının savunuculuğunu yapan o yüzyılın, yurttaşlarının zevk ve eğlence haklarını ciddi olarak yasaklaması artık mümkün değildir. Kültür doruğuna hoşgörü bayrağını dikmiş olan bir kimsenin artık bireyin ahlak anlayışına karışma yetkisi yoktur. Kaldı ki, çağdaş devlet de vaktiyle kilisenin yaptığı gibi davranmıyor, tebaasının içsel yönden ahlaklı hale getirilmesi için bir çaba harcamıyor; toplumsal yasalar yüzey-sel bir geleneğin sadece idame ettirilmesini istiyor. Demek ki gerçek bir ahlakçılık, bir ahlaklı olma aranmıyor; tersine, sadece ahlaklı tavır isteniyor, herkesin herkes karşısında göstereceği “sanki, gibi” bekleniyor. Kişinin gerçekten ne derece ahlaklı davrandığı kendi özel meselesi oluyor. Sadece ahlaka aykırılık durumunda, dikkat edip yakayı ele vermemesi gerek. Aklınıza gelen her türlü şeyi yapabilirsiniz, ama bunları ifşa etmemeniz gerekiyor. Katı anlamda şu söylenebilir: On dokuzuncu yüzyılın ahlaklılığı, hiçbir zaman gerçek sorunların özüne inmemiştir. Bun-

¹ Bir mezhep mensubu (ç.n.).

lardan kaçınmış ve bütün gücünü görmezlikten gelmeye harcamıştır. Bir şeyin üstü örtülürse, ortada gözükmez, biçiminde verilmiş aptalca kararlar, uygarlık ahlaki uç ya da dört kuşak boyunca bütün ahlaksal ve cinsel problemlerle uğraşmak zorunda kalmış, ya da daha çok onlardan kaçınmıştır. Ve şu iğneleyici nükte gerçek durumu çarpıcı bir şekilde aydınlatıyor: Ahlaki bakımdan on dokuzuncu yüzyıla Kant değil, “cant”² hükmetmiştir.

Ama nasıl olur da böylesine basiretli ve akıllı bir çağ, bu denli gerçek dışı ve dayanaktan yoksun bir psikolojinin içinde yanılığa düşer? Öylesine büyük buluşlara, teknik başarılarla imzasını atan bir yüzyıl, nasıl olur da ahlakının o denli açık seçik görülen hokkabaz hilesiyle aşağılanmasına razı olur? Sorunun çok basit bir yanıtı vardır: Akılla gururlandığından. Kültürüyle böbürlenmesinden, uygarlığına karşı gösterdiği aşırı iyimserlikten. On dokuzuncu yüzyıl, bilimde yaptığı umulmadık ilerlemeler sayesinde bir tür akıl sarhoşluğu içine girmişti. Her şey bir köle gibi zekâ imparatorluğunun emrine giriyordu sanki. Düşünsel bilimler (zihinsel bilimler) dünyanın her saatinde yeni utkularını duyuruyor, dünyadaki zaman ve mekânın zapt edilmez yeni unsurları devamlı bastırıyor, yükseklikler ve derinlikler sırlarını silahlanmış insan bakışının planlı merakına açıyor, her yerde anarşi düzene, kaos hesaplayan zihnin iradesine boyun eğiyor. Dünyevi akıl gerçekten de kendi kanındaki anarşist içgüdülere hükmedemeyecek miydi, dürtülerin başboş hizmetçilerini anında bozguna uğratamayacak mıydı? Bu amaca yönelik esas çalışma çoktan yapılmıştı ve yine de modern “eğitimli” insanın kanında arada sırada alevlenen şey, uzaklaşan gök gürültüsünün donuk, güçsüz şimşeklerinden başka bir şey değil, yaşlanmış ve artık yavaş yavaş duygularını kaybeden

² “İkiyüzlülük” (ç.n.).

hayvani vahşiliğin sona ermekte olan çırpınışıydı. Ama sabredin, birkaç yıl daha, birkaç on yıl daha geçsin; göreceksiniz, yamyamlıktan insancılığa ve sosyal duyguya kadar mükemmel bir şekilde grafiğini yükselten insanlık, bu son fersiz lava taşlarını etik ateşinde temizleyip yok edecek: Bu nedenle onların varlığından söz etmeye hiç değmez. Aman ha, insanların dikkatlerini cinsel konulara çekmeyin, o zaman unutacaklar. Sakın ha, ahlakın demir parmaklıkları ardında hapsedilmiş o ezeli hayvanı konuşmalarınızla tahrik etmeyin, sorularınızla yemlemeyin, o zaman munisleşecektir. Artık çabuk olun, nerede utandırıcı şey varsa başınızı çevirerek geçip gidin, hiçbir şey yokmuş gibi hep öyle yapın: İşte bu, on dokuzuncu yüzyılın ahlak yasasıdır.

Devlet, dürüstlüğe karşı çıkacağı yoğun sefer için kendisine bağlı güçleri birlik içinde silahlandırır. Sanat, bilim, ahlak, aile, kilise, okul ve üniversite, hepsi birlikte aynı savaş talimatını alır: Her türlü çekişmeden kaçınılacak, düşmana yaklaşılmayacak, uzaktan kavis çizerek dolaşılacak, gerçek tartışmaya asla girilmeyecek. Hiçbir zaman argümanlarla savaşılmayacak, hep susarak savaşılabilecek, her zaman sadece boykot edilecek ve görmezlikten gelinecek. Kültürün bütün zihinsel güçleri ve uşakları bu taktiği mükemmel şekilde uygulayıp, sorunu uzaktan ikiyüzlülük yaparak cesaretle izlediler. Bir yüzyıl boyunca Avrupa içinde cinsel sorun karantinaya alınır. Ne yalanlanır ne de kabul edilir; ne ortaya konulur ne de çözülür; tersine, sessizce halının altına süpürülür. Gençliğin hâşırılıklarını ve bedensel zevklerini dizginlemek için öğretmen, eğitimci, pastor³, sansürcü, mürebbiye uniformasını taşıyan muazzam bir bekçiler ordusu görevlendirilir. Vücutlarına açık hava temas etmemeli, açık saçık ve aydınla-

³ Protestan rahibi (ç.n.).

tıcı konuşmalar iffetli ruhlarına dokunmamalı. Oysa eski zamanlarda her yerde, her sağlıklı halkta, her normal çağda, erkeklige adım atan oğlan şenliklerle, erişkinliğe adım atarken Yunan, Roma, Yahudi kültürlerinde ve hatta bütün ilkel-yabaniliklerde on üç yaşında, on dört yaşında dürüstçe bilmişler topluluğuna alınırken, erkekler içinde erkek, savaşçılar içinde savaşçı yapılırken, burada, Tanrı tarafından dikte ettirilen bir pedagoji, onu yapay ve doğaya aykırı olarak bütün aleniliklerden dışlamaktadır. Hiç kimse onun yanında açık sözler konuşamaz ve ona bu serbestliği veremez. Bilgilerini genel kadınların bulunduğu sokaklardan ya da kendinden büyük arkadaşlarının fısıldamalarından edinmektedir. Doğallıkların en doğal olan bu bilimi herkes fısıldayarak yaymayı denediği için, yeni yetişen her genç farkında olmadan kültür riyakârlığının yeni yordakçısı olarak ona hizmet eder.

Yüzyıl boyunca ısrarla sürdürülen bu kendi içine kapanmanın, birbirine karşı içini boşaltmamanın ortaya koyduğu sonuç, psikolojinin ruhsal olarak üstün bir kültürün ortasında eşi görülmemiş şekilde dibe vuruşudur. Çünkü sağlam bir ruh görüşü açıklık ve dürüstlük olmadan nasıl gelişebilir; eğer öğretmenler, pastorlar, sanatçılar ve bilginler bizzat kültür riyakârı ya da cahil iseler ve bir de bilgi aktarmak için yetkili iseler, açıklık ve aydınlık nasıl yayılır? Bilgisizlik her zaman sertlik doğurur. Nitekim, gençliğe karşı hiçbir şeyden haberi olmayan, hiçbir şeyden haberi olmadığı için de merhametsiz olan bir pedagoglar cinsi sevk edilir. Bunlar çocukların ruhunda “ahlaklı” olun ve “nefsinize hâkim olun” gibi ardı arkası gelmeyen buyruklarla onulmaz yaralar açarlar. Kadınları tanımayan erinlik çağı baskısı altındaki yarı yetişkin oğlanlar, rahatlamak için tek çözüm olan kadını ararlar. Ancak bunlar o “aydın” kafalı akıl hocaları tarafından ruhsal bakımdan zarar verici bir şekilde akıl verilip rencide edilir-

ler, korkunç, sağlığa zarar verecek şekilde “namussuz” olmakla suçlanırlar, zorla aşağılık duygusuna ve mistik suçluluk duygusunun kucağına itilirler. Cilalı sözlerle, “görgülü pedagoglar” diye nitelenen profesörler, bu nitelime o zaman pek sevilirdi, evet bu profesörler üniversitelilere (bunu ben bizzat yaşadım) üzerinde her türlü cinsel hastalığın istisnasız “tedavi edilemez” olduğu yazılı pusulalar dağıtırlardı. O zamanın ahlak kudurukları, bu tür toplanlarla sınırlara merhametsizce ateş ederler. Pedagoji etiği, böyle kabarık köylü çizimleriyle çocukların dünyasında trampet çalar. Bu planlı korkutma yöntemiyle henüz güven bulmamış ruhlarda her an bir tabancanın patlamasına şaşmamak gerek; sayısız çocuğun bu zorlayıcı baskılarla iç dengelerinin bozulmasına ve seri halinde nevrastenik tiplerin yaratılmakta olmasına da şaşmamak gerekir; bunlar delikanlılık korkularını bastırıp tutarak bir ömür boyu yanlarında taşımaktadırlar. Riya ahlakıyla sakatlanmış binlerce genç, çaresizlik içinde hekimden hekime koşup durur. Ama o zaman tabipler bu hastalıkların köküne inmeyi bilmedikleri için, yani hastalığın nedenini cinsellikte aramadıklarından ve Freud öncesi çağın ruh bilimi içinde iyi terbiye görmüş oldukları için hiçbir zaman bu konuşulmayan, çünkü konuşulmaz olarak kalmak zorunda olan alana girmeye cesaret edemezler; nörologlar da bu türden sınırdaki durumlar karşısında tümünden çaresizdirler. Çaresizlikten dolayı, bütün ruhsal rahatsızlığı olan kişiler, henüz klinik hastası değildir ya da tımarhanelik olmamıştır diyerek hidroterapi kurumlarına gönderirler. Bu hastalara brom verilir ve derileri de elektrikli vibratörle taranır, ama hiç kimse gerçek nedenleri bulmak için cesaret gösteremez.

Anlayışsızlık anormal yapıları insanlarda daha çok kızgınlık yaratır. Bilim tarafından etik bakımdan önemsiz, kalıtsal hastalık olarak damgalanır, devlet yasası tarafın-

dan suçlu olarak, arkalarında şantajcılar, önlerinde hapishane, korkunç sırlarını bir ömür boyu görünmez bir boyunduruk gibi sürükleyip dururlar. Hiç kimseye akıl danışamazlar, hiç kimseden yardım alamazlar. Çünkü Freud öncesi çağda eşcinsel yapıda birisi hekime başvurursa, sıhhiye müşaviri bey hastanın kendini bu türden “domuzluklarla” rahatsız ediyor diye, öfkeyle kaşlarını çatardı. Bu gibi özel işlerin muayene odasında işi yoktu. Peki nereye başvuracaklar? Duygusal yaşamında rahatsızlık duyan ya da yolunu şaşıran insan nereye gidecek, bu milyonlarca insana hangi kapı dertlerini dinlemek için, rahatlatmak için açılacak? Üniversiteler köşe bucak kaçır, yargıçlar yasa maddelerine yapışmışlar, filozoflar (yiğit Schopenhauer hariç) bütün eski kültür dünyalarındaki normal olan eros-tan kaçınma biçimlerine kendi evrenlerinde hiç değinmemeyi yeğlerler, kamuoyu gözünü sıkı sıkıya kapatıp tüm utandırıcı şeylerin tartışılmayacağını belirtir. Gazetelere bu konuda bir kelime bile girmez, edebiyata girmez, bilim alanında hiçbir şekilde tartışılmaz; polisin haberi var ya, o yeter. Bu gizliliğin ses geçirmez lastik duvarlı deli hücrelerinde yüzbinlerce tutuklunun tepindiğini bu yüksek ahlaklı ve hoşgörülü yüzyıl hem bilir, hem de umursanmaz; önemli olan feryatların dışarıdan duyulmamasıdır; yeter ki kültürün o kutsal görünüşü, bütün dünyaların en ahlaklısı dünya önünde korunsun. Çünkü o çağda ahlaki görünüş insan varlığından daha önemlidir.

Dehşet verici ve uzun süren bütün bir yüzyılın “ahlaki” suskunluğunun korkak komplosu Avrupa’ya hükmeder. Ama bir de bakarlar ki, bu sessizliği ansızın tek bir ses bozar: Günün birinde genç bir hekim, herhangi yıkıcı bir amaç gütmeksizin meslektaşları arasından ayağa kalkar ve histerinin özü üzerine yaptığı araştırmalardan yola çıkarak, dürtü dünyasındaki bozukluklar ve tıkanmalar ve bunların giderilme yolları üzerine konuşur. Hiç de patetik jestler

yapmaz, ahlak görüşünün yeni bir temele oturtulmasının, cinsellik sorununun serbestçe tartışılmasının zamanı geldiğini heyecanlanmadan söyler; hayır, bu katı gerçekçi genç, akademik çevrede hiç de kültür vaazcılığı taslamamaktadır. Tamamen psikozlar ve onların nedenleri hakkında, tanıya yönelik bir konferans verir. Ama hiç de sıkılmadan, çok doğal bir tavırla, pek çok nevrozun, hatta aslında bütün nevrozların çıkış noktasının bastırılmış cinsel arzular olduğu konusundaki tespiti, meslektaşlarının sapsarı kesilip dehşete kapılmalarına neden olur. Dehşete kapılmaları onun ortaya koyduğu nedenleri yanlış bulmalarından kaynaklanmaz; tam tersine, meslektaşlarından pek çoğu bu türden vakaları sezmiş ya da yaşamıştır. Ve şüphesiz bunların hepsi cinselliğin insan bünyesinin bütünü için önemli olduğunun bilincindedir. Ama yine de, bu hekimler kendilerini yaşadıkları çağa duygusal olarak bağlı hissederler ve uygarlık ahlakının kölesi durumundadırlar. İşte bu nedenlerle çıplak bir gerçeğin açıkça dile getirilmesi karşısında yakışksız bir hakaret yapılmış gibi derinden incitildikleri hissine kapılırlar, sanki o tanılayıcı parmak işareti yakışksız bir hareketmiş gibi derinden incindikleri hissine kapılırlar. Mahcubiyet içinde birbirlerine bakarak acaba bu genç doçent bu türden nazik şeyler hakkında konuşulmayacağını, en azından “Hekimler Derneği”nin resmi oturumunda konuşulmayacağı konusundaki yazılı olmayan anlaşmayı bilmiyor mu, diye sorarlar. Cinsellik konusu üzerine (bu geleneği yeniyetmenin bilmesi ve dikkate alması gerekir diye düşünürler) meslektaşlar arasında göz kırparak anlaşma yapılır, bu konuda tarok masalarında şakalaşmalar da olur; ama bu tür tezler on dokuzuncu yüzyılda, böylesine uygar bir yüzyılda akademik bir foruma getirilmez. Sigmund Freud’un resmi olarak daha ilk sahneye çıkışı (olay gerçekten meydana gelmiştir) fakültedeki meslektaşları arasında

kilisede tabanca patlar gibi soğuk bir duş etkisi bırakır. İyi niyetli meslektaşları hemen akademik kariyeri uğruna bu utandırıcı ve pis araştırmalardan vazgeçmesinin iyi olacağını söylerler. Bu araştırmalardan bir sonuç çıkmayacağını, en azından kamuoyunda tartışmanın da bir işe yaramayacağını ifade ederler.

Ama Freud için önemli olan insanlara ters gelmeyecek davranışlarda bulunmak değil, dürüst olmaktır. Bir iz bulmuştur ve ardından gitmektedir. İşte meslektaşlarında gördüğü bu ürküntü ona farkında olmadan sancılı bir yere dokunduğunu, daha ilk hamleyle sorunun sinirine iyice yaklaştığını gösterir. Freud hiç istifini bozmaz, sıkı durur. Ne iyi niyetli yaşlı meslektaşlarının kendi iyiliği için yaptıkları uyarı karşısında ne de patır kütür ele alınmaya alışkın olmadığı için hakarete uğrayan ahlakın feryatları karşısında tedirgin olur. Dehasını oluşturan o inatçı cesaretiyle, o insani cesaretle ve o sezgisel güçle en duyarlı noktaya bütün gücüyle bastırır; ta ki bu suskunluğun çıbanını patlatıp yara ortaya çıkarak tedaviye başlanana kadar işin peşini bırakmaz. Bu yalnız hekim, bilinmeyene yaptığı bu ilk hamlede, karanlığın içinden neler bulup çıkaracağını farkında bile değildir. Sadece derinliği hissetmektedir ve bu derinlik miknatis gibi yaratıcı zekâsını çekmektedir.

Freud'un kendi kuşağıyla bu ilk karşı karşıya gelişinin, basit bir vesileyle de olsa çarpışmayla sonuçlanmış olması bir rastlantı değil, bir semboldür. Çünkü buradaki rezalet bir tek kuramdan dolayı rencide edilen sahte namus, alışılmış bir ahlak onuru değildir; hayır, burada, tehdide uğrayan kimsenin duyarlı ileri görüşlülüğüyle, çağdışı kalmış bir susma yöntemi gerçek bir düşmanla karşı karşıya olduğunu hemen fark eder. Freud'un bu alana *nasıf* girdiği değil, aslında alana dokunması ve dokunmaya cesaret etmesi, ölüm kalım savaşı ilan etmek anlamına gelir. Çünkü buradaki mesele başından beri iyileştirme me-

selesi değil, kökünden değiştirme meselesidir. Söz konusu olan tezler değil, ilkelerdir. Ayrıntılar değil, bütün göz önünde tutulmaktadır. İki düşünce biçimi birbirine toslamış, dikey farklılıktaki iki yöntem karşı karşıya gelmiştir. Bunlar birbirleriyle anlaşamıyordu ve anlaşmaları hiçbir zaman da mümkün olamazdı. Beynin duygu karşısındaki üstünlüğü ideolojisinin i  ine oturtulan eski Freud   ncesi psikoloji kişilerden, eğitimli uygar insanlardan akılla dürtülerini bastırmasını ister. Freud buna kaba ve net bir yanıt verir: Dürtüler bastırılamaz ve eğer bastırılırlarsa yok olup gideceklerini sanmak gelişigüzel bir yaklaşım olur. Tepiler en fazla geri itilebilir, bilinçten bilinçsizliğe doğru itilebilir. Ama o zaman da bu ruh hacmi içinde tehlikeli bir şekilde çarpık   urpuk yığılıp sürekli kaynaşarak sinir bozukluğu, yılgınlık ve hastalık üretirler. Freud hi  hayale, kuruntuya kapılmadan, ilericilik taslamadan tarafsız, paldır k  ld  r ve radikal bir şekilde ahlakın hakir gördüğü cinsel içgüdü (libido) güçlerinin insanın tahrip edilemez bir bölümünü oluşturduğu ve bunun her embriyo ile yeniden hayat bulduğu; hiçbir zaman ortadan kaldırılamayacak bir güç elemanı olduğu, en fazla bilince sevk etmek suretiyle tehlike yaratmayacak etkinliklere dönüştürülebileceği belirlemesini yapar. Eski toplumsal etiğin baş düşman olarak eleştirdiği şeye, yani bilinçlenmeye, Freud tedavi edici bir etkinlik olarak bakar; eskinin tedavi edici olarak gördüğü şeyin, yani baskının tehlikeli olduğunu kanıtlar. Eski yöntemin üstünü örtme uyguladığı yerde, üstünü a  manın uygulanmasını ister. Görmezlikten gelmek yerine teşhis ve tanımayı, yolunu değiştirmek yerine üzerine gitmeyi, başını çevirmek yerine i  derinliklerine doğru bakmayı, sarıp sarmalamak yerine çırılçıplak soymayı ister. İçgüdüleri ancak tanırsanız dizginleyebilirsiniz şeytanları ancak bulundukları derinliklerden çıkarıp serbestçe gözünün içine bakan kimse terbiye edebilir.

Tıbbın estetik ya da filoloji gibi ahlak ve ayıpla bir işi yoktur; onun en önemli görevi insanın en derin sırlarını susturmak değil; tam tersine, artık konuşturmadır. Freud, yüzyılın sarıp sarmalama arzusunu dikkate almadan, itilmiş ve bilinçdışı olanın kendini tanıma ve kendini kabullenme sorunlarını çağın sahnesine çıkarır. Böylelikle sadece sayısız münferit kişilerin tedavisine başlamakla kalmaz, ahlak hastası çağın bastırılan temel anlaşmazlığını riyakârlıktan bilime sevk ederek bütün bir çağın tedavisine başlar.

Freud'un talep ettiği bu yeni yöntem, sadece bizim kendi ruh görüşümüzü değiştirmekle kalmadı, kültürümüzün bütün temel sorunlarını ve onun soy bilgisini başka bir yöne çevirdi. Bu yüzden kim Freud'un başarısını 1890'dan sonra hâlâ sadece tıp meselesi olarak değerlendirmek isterse, kaba bir aşağılama yapmakta ve aptalca bir yanılğı içinde bulunmaktadır; çünkü o kişi bilerek ya da bilmeyerek hareket noktasını hedefle karıştırmaktadır. Eski ruh biliminin Çin Seddi'ni tesadüfen tıbbi tarafından delmiş olması, aslında tarihi açıdan doğrudur, ama başarısı için önemli değildir. Çünkü yaratıcı bir insanda hiçbir zaman nereden yola çıktığı değil, nereye ve ne kadar uzağa vardığı belirleyici olmaktadır. Freud'un tıptan geliş Pascal'ın matematikten, Nietzsche'nin klasik filolojiden gelmesinden farklı değildir. Bu köken eserine kuşkusuz belli bir renk katar, ama onun büyüklüğünü ve boyutunu belirlemez. Çünkü bugün, yaşamının yetmiş beşinci yılında, eserinin ve değerinin her yıl psikanaliz sayesinde kriz geçiren nevrozlu hastaların az ya da çok tedavi edilip edilmediği gibi ikinci dereceden şeylerle ölçülmediğini, artık çoktandır kuramsal inanç maddelerine ve varsayımlara da dayanmadığını belirtmenin zamanıdır. Libido cinsel bakımdan ister "yükü" olsun ister olmasın, ister iğdiş kompleksi ve narsis bir ruh hali olsun ve, kodlanmış inanç

maddelerinden ebedilik için hangilerinin azizler arasına konulacağını, hangilerinin konulmayacağını bilmem, bütün bunlar çoktandır doçentlerin ilahiyatçı çekişmesi haline gelmiştir ve Freud'un ruhsal dinamiği buluşuyla ve soru tekniğiyle dünyamızı zorladığı o bitmeyen tarihi ruhsal karar için hiçbir önemi yoktur. Burada bir adam yaratıcı bakışıyla iç dünyanın biçimini değiştirmiştir. Ve bu arada meselenin gerçekten her şeyin yerle bir olması meselesi olduğunu ve onun "doğruluk sadizmi" bütün ruhsal sorunlarla ilgili dünya görüşünde bir devrim meydana getirmiş olduğunu, öğretisinin bu tehlikeli (yani onlar için tehlikeli olan) yönlerini ilk önce soyu tükenmekte olan kuşak fark eder; illüzyonistler,⁴ iyimserler, ülkücüler, utanmanın ve iyi ahlakın avukatları, bunların hepsi anında dehşete kapılarak burada bütün uyarıcı levhalara aldırmayan bir adamın işe koyulduğunu fark eder. Bu adam tabulardan korkmaz, itirazlardan yılmaz; gerçekten hiçbir şeyi "kutsal" saymayan bir adamla karşı karşıya gelinmiştir. Nietzsche'den, Deccal'den kısa bir süre sonra, Freud'la eski levhaları parçalayan ikinci, daha büyük bir yıkıcının geldiğini sezerler. Bu anti-illüzyonist, bu bütün ön tarafları acımasız röntgen ışınlarıyla aydınlatan insan, libidonun ardında cinselliği, masum çocuğun ardında ilk insanı, samimi aile ilişkileri içinde baba oğul arasındaki ezeli ve tehlikeli gerginliği ve en temiz düşlerin içinde kanın fokurdamasını ortaya çıkarır. Kültür, uygarlık, insancılık, ahlak ve ilerleyiş gibi, onların en yüce ve kutsal kabul ettikleri şeylerde arzu düşlerinden başka bir şey görmeyen bir insan, (daha ilk andan itibaren iç kemirici bir kuruntu onları rahatsız eder) acımasız sondajıyla daha da ileri gi-

⁴ Illüzyonist kelimesinin Almancada bütün ahlaki ve bedii değerlerin vehme dayandığını kabul eden kişi gibi bir felsefi anlamı bulunduğu için burada *yanıl sama* ya da *göz bagcı* kullanılmamıştır (ç.n.).

der miydi acaba? Bu putları kıran adam, münferit ruhları analiz eden utanmaz pervasız tekniğini ya bir de kitlelere yayarsa ne olacaktı? Sonunda devlet ahlakının temelleri ve bin bir türlü zorlukla birbirine kenetlenen aile bütünlüğü, çekicinin darbeleriyle paramparça olmayacak mıydı ve vatan duygusu ve hatta dini duygular korkunç asidinin parçalamasıyla lime lime olmayacak mıydı? Sona eren savaş öncesi çağının sezgisi, gidişatı gerçekten doğru teşhis etmişti: Freud'un mutlak cesareti, zihinsel pervasızlığı hiçbir yerde ve hiçbir zaman durmaz. İtirazlara, şikâyetlere, kıskançlıklara kulak asmadan, gürültü patırtılara ve suskunluklara aldırmadan, bir zanaatkârın planlı ve sarsılmaz sabrıyla Arşimet manivelasını evrenin altına koyana kadar daha da yetkinleştirir. Nihayet Freud, yetmiş yaşına geldiği zaman son adımını atar ve birey üzerinde uyguladığı yöntemi bütün insanlığa, hatta Tanrıya uygulamayı dener. Illüzyonların ötesindeki son nihile ve hiçliğe gidene dek, inancın olmadığı, umutların ve düşlerin bulunmadığı, Tanrının ya da bir duyunun yüklediği insan ödevinin bile olmadığı o muazzam sonsuzluğa varana dek gider ve gider.

Sigmund Freud, bir tek insanın mükemmel eylemiyle, insanoğluna kendi kendini çok net bir şekilde tanıtmıştır. Çok net diyorum, ama onu daha mutlu etmiştir demiyorum. Bütün bir kuşağın dünya imajını derinleştirdi, ama güzelleştirmede. Derinleştirdi diyorum, güzelleştirdi demiyorum. Çünkü köklü değişiklikler hiçbir zaman insanları mutlu etmez, sadece sonuç getirir. Ama insanoğlunun ebedi çocuk kalbini hep yeni yatıştırıcı düşlerle sallamak, bilimin görev alanına girmiyor; bilimin misyonu insanlara bu sert kabuklu dünyada doğru ve düzgün gitmeyi öğretmektir. Sigmund Freud bu muazzam işin kendine düşen bölümünü örnek oluşturacak bir biçimde yapmıştır: Eserde onun sertliği güç, katılığı sarsılmaz yasa olmuştur.

Freud teselli uğuruna hiçbir zaman insana uyuşukluğa giden yolu göstermemiş, dünyevi ya da ilahi cennette kaçmayı da göstermemiştir; hep kendine giden yolu, kendi derinliklerine giden tehlikeli yolu göstermiştir. Onun anlayışında müsamahaya yer yoktur: Düşünce tarzı insanlara yaşamı bir arşın bile kolaylaştırmamıştır. Bunaltıcı atmosfer içine yaptığı operasyonu, tıpkı bir poyraz gibi sert ve esip savurarak altın sisleri ve duyguların pembe bulutlarını dağıtmıştır, ama temizlenen ufukların önünde şimdi net bir şekilde ruhsallığa bir perspektif açılmış bulunuyor. Yeni bir kuşak onun başarıları sayesinde başka gözlerle daha serbest, daha bilerek ve daha samimi olarak yeni bir çağa bakıyor. Bir yüzyıl boyunca Avrupa ahlakını sindiren riyakârlığın tehlikeli psikoza kesin olarak yumuşamıştır. Ve biz de sahte utanma duygusuna kapılmadan yaşamımıza bakabilmeyi öğrenmiş bulunuyoruz. “Arsızlık” ve “suç” gibi kelimeler bizde dehşet uyandırmaktadır; insan doğasının içgüdülere hâkim olduğunu öğrenmiş olan yargıçların arada sırada suçluluk kararı vermekte duraksamalarını, bugün artık öğretmenlerin doğal olanı doğallıkla, ailelerin açık olanı açıklıkla ele almalarını, ahlaklılık anlayışının içine daha çok dürüstlük girdiğini, gençlik içinde arkadaşlığın daha çok yaygınlaşmasını, kadınların isteklerini ve cinslerini daha serbestçe dile getirmelerini, her bireyin benzersizliğine saygı göstermeyi öğrenmemizi ve ruhsal benliğimizdeki gizemi yaratıcı bir şekilde kavramamızı... daha iyi ve ahlak yönünden doğru yetişmenin tüm bu elemanlarını ve yeni dünyamızı öncelikle bu biricik adama borçluyuz. Bu adamın bilim yapma cesareti vardı ve bilgisini, isteksiz ve yüreksizce kendini savunan çağın ahlakına zorla kabul ettirmek için üç kat cesareti vardı. Ortaya koyduğu başarılarından bazıları tartışılabilir, ama bu ayrıntıların ne anlamı var ki! Düşünceler, benimsenmeleriyle olduğu kadar muhalefet görmeleriyle de yaşar; bir eser

hem gördüğü sevgiyle hem de uyandırdığı nefretle yaşar. Yaşama geçmek bir fikrin tek belirleyici utkusu demektir ve hem de bugün saygı göstermeye hazır olduğumuz biricik utku demektir. Çünkü içinde yaşadığımız kararsız adalet çağında, tinsel üstünlüğe olan inancı, soluk soluğa yaşadığımız örnekte olduğu gibi hiçbir şey yüceltmemektedir. Bütün evrende doğruluğu artırmak için tek bir kişi doğruyu bulma cesareti gösterirse, bu, her zaman yeterli olur.

Karakter Portresi

Her türlü dâhiliğin kaynağı dürüstlüktür.

Boerne

Viyana'da bir kira evinin somurtkan kapısı elli yıldan beri Sigmund Freud'un özel yaşamının üzerine kapanmıştır. Kişisel varlığı öylesine sade ve olaylardan uzak bir şekilde sürmüştür ki, insanın neredeyse onun özel yaşamı olmamış diyesi geliyor. Yetmiş yılını aynı şehirde, bunun kırk yılı aşkın bir zamanını aynı evde geçirmiştir. Yine aynı evde muayene odası olmuş, aynı koltuk üzerinde okumuş, aynı masada edebi çalışmalar yapmıştır. Altı çocuklu bir ailenin babası; mesleğinden ve misyonundan başka hiçbir tutkusu olmayan, kişisel ihtiyaç duymayan bir insan. Hem tutumlu ve hem savurgan olarak kullandığı zamanının bir dakikasını bile boş şeylere, kendini göstermek, mevki, makam ve paye uğruna harcamamış, hiçbir zaman yarattığı eserin karşısına yaratıcı insanın tahrik edici çıkışıyla çıkmamıştır. Yaşamının ritmi bu adamda dur soluk bilmeyen, aynı şekilde ve sabırla akan çalışma ritmine tabi olmuştur. Yetmiş beş yılının binlerce ve binlerce haftasının her biri, kapanık olarak sürdürdüğü etkinliğinin değişmez

döngüsünü çiziyor, her gün bir öteki günün ikizi gibi geçiyor: Akademik çalışmaları zamanında haftada bir gün üniversitede ders veriyor, hep çarşamba akşamları bir kez Sokrates yöntemine göre öğrencilerle yuvarlak düzen oturumunda bir düşünsel sempozyum düzenliyor, cumartesi öğleden sonraları bir kez iskambil partisi, bunun dışında sabahdan akşama kadar ya da daha çok gece yarılarna kadar, her dakikayı analiz, tedavi, araştırma, okuma ve bilimsel veriler oluşturmak için son saniyesine kadar kullanıyor. Bu ödün vermeyen çalışma takviminde boş bir yaprak yoktur, Freud'un geniş tuttuğu işgününde yarım yüzyıl boyunca zihinsel bakımdan meşgul olmadığı bir saati bile geçmemiştir. Kalbin kan dolaşımını sağlayan atışları gibi Freud'u da motor görevini yüklenen beyni devamlı faaliyette tutuyor; onun çalışması sanki iradesinin kontrolünde bir etkinlik değil de doğal ve kendiliğinden işleyen bir fonksiyondur. İşte bu kesintiye uğramadan uyanık kalışı ve dikkatini canlı tutuşu, zihinsel etkinliğini şaşırtıcı kılmaktadır; burada normallik bir fenomen halini almaktadır. Kırk yıldan beri günde sekiz, dokuz, on, hatta bazen on bir analiz yapmaktadır. Bu demektir ki dokuz, on, on bir kez, her biri bir tam saat olmak üzere aşırı bir şekilde, neredeyse titreyen bir gerginlikle kendini bir yabancıнын üzerine yoğunlaştırıyor, onun içine girerek dinliyor ve oradan aldığı her sözcüğü tartıyor. Bu sırada hiçbir zaman pes etmeyen belleği de psikanaliz sırasında hastanın yaptığı açıklamaları önceki oturumlardaki açıklamalarla karşılaştırmaktadır. Yani Freud bu yabancı kişiliğin tümüyle içinde yaşıyor, oysa dış yönden o kişiye ruhtanisel olarak yaklaşmaktadır. Saat bittiğinde ani bir hareketle bu kişiden başka bir insana, sıradaki hastaya dönmek durumundadır; günde sekiz dokuz kez; yüzlerce ve yüzlerce insanın kaderini not tutmadan ve hatırlamak için yardım almadan ayrı ayrı muhafaza edip en hassas ayrıntılarını derinliğine

görüyor. Böylesine sürekli değişen bir çalışma düzeni, zihin açıklığı, ruhsal hazırlık ister ve bir başkasının iki üç saat bile dayanamayacağı sinir gerginliği yaratır. Oysa Freud'un bu şaşırtıcı canlılığı, bu zihinsel gücü içindeki üstün gücü ne gevşemek biliyor ne de yorulmak. İnsanlar üzerinde dokuz ya da on saatlik analiz çalışmasını akşamın geç saatinde bitirince, sıra ancak sonuçların düşünsel bakımdan biçimlenmesine gelmiş oluyor; biricik dünyası kabul ettiği bir iş. Ve bütün bu muazzam, bu durmak dinlenmek bilmeyen, binlerce insanı pratik olarak etkileyen ve milyonlarca insanı uzun süre etkilemeye devam eden icraat bir yarım yüzyıl boyunca yardımcısız, sekretersiz, asistansız yürütülmektedir. Bütün mektuplarını bizzat kendi eliyle yazmış, her araştırmasını yalnız başına sonuçlandırmış ve her eserine tek başına biçim vermiştir. Freud'un yaratıcı gücünün sadece bu mükemmel istikrarı, varlığının dışa yansıyan bayağı görünüşünün arkasında saklı olan gerçek dehasını ele veriyor. Görünüşe göre ancak bu yarattıkları, onun normal yaşamının eşsizliğini ve mukayese edilmezliğini ortaya çıkarmaktadır.

Böylesine hiç teklemeyen, onlarca yıl içinde hiçbir zaman ara vermeden ve şaşırmadan, dakik olarak çalışan enstrümanının ancak en mükemmel malzemeden yapılmış olduğu düşünülebilir. Händel'de, Rubens'te ve Balzac'ta olduğu gibi, keza seri bir şekilde yaratanlarda olduğu gibi, Freud'da da zihinsel güç taşkınlığı kökensel olarak sağlıklı bir doğadan kaynaklanmaktadır. Bu büyük hekim yetmiş yaşına gelinceye dek hiçbir zaman ciddi bir şekilde hasta olmamış, sinir oyunlarının bu keskin bakışlı gözlemcisi hiçbir zaman sinirlenmemiş, ruh bozukluklarının bu basiretli araştırıcısı, aleyhinde çok söz söylenen bu seksüalist bütün kişisel yaşam etkinliklerinde bir yaşam boyu hep aynı çizgide ve sağlıklı kalmıştır. Bu beden, zihinsel işleminde en sıradan, en alelade bir rahatsızlık bile gösterme-

miş ve hemen hemen hiçbir zaman baş ağrısı ve yorgunluk yaşamamıştır. Onlarca yıl boyunca Freud hiçbir zaman hekim meslektaşlarına başvurmamış, bir saatini bile yetişemediğinden dolayı iptal etmek zorunda kalmamıştır; ancak ileri yaşında sinsi bir hastalık, polikratik⁵ sağlığını bozmaya çalışıyor. Ama boşuna. Yarası henüz kapanmadan, eski eylem gücü hiç eksilmeden derhal ve yeniden harekete geçiyor. Freud için sağlıklı olmak nefes almakla, uyanık olmak iş yapmakla, yaşamak yaratmakla özdeştir. Bu demirden dövülmüş bedenin gün içindeki gerginliği ne denli sıkı ve yoğun ise, geceki rahatlığı da o denli mükemmeldir. Kısa, ama deliksiz bir uyku, bu olağanüstü normal olan ve aynı zamanda fevkalade normalüstü olan zekânın yaratma azmini her sabah yenilemektedir. Freud uyuduğu zaman çok derin uyur ve uyanık olduğu zaman da tam uyanıktır.

İç güçlerinin bu biçimdeki dengede oluşuna dış varlığının imajı hiç de ters düşmüyor. Burada bile her özelliğinde mükemmel bir orantı vardır, tamamen uyumlu bir görünüş sergiliyor. Endamı ne çok büyük ne de çok küçüktür, bedeni ne çok ağır ne de çok hafiftir: hep aşırılıklar arasında örnek teşkil eden orta bir yoldadır, bir bileşkede toplanmıştır. Bütün karikatüristler yüzyıllar boyunca onun yüzünün karşısında kara kara düşünmüşlerdir; çünkü tamamen muntazam bir biçim verilmiş oval çehresinde çizime yarayacak bir aşırılık bulamamışlardır. Acaba önemli karakteristik bir özellik yakalar mıyız diye boş yere gençlik yıllarının resimlerini tek tek incelerler. Ama otuz yaşlarının, kırk-elli yaşlarının hatları, sadece yakışıklı bir adam, erkek bir adam olduğunu gösteriyor, muntazam, neredeyse çok muntazam hatları olan bir bey olduğunu ifade ediyor. Koyu renkli ve keskin bakışlı gözleri, tam da

⁵ güçlü (ç.n.).

düşünce adamı olduğuna işaret ediyor; ama ne kadar incelenirse incelensin bu soluk fotoğraflarda bakımlı bir sakalın çevrelediği ideal erkek tarzında bir hekim çehresinden başka bir şey bulunamıyor. Tıpkı Lenbach'ın ve Makart'ın resmetmeyi sevdikleri gibi koyu, yumuşak ve ciddi, ama sonuçta karikatüre yarayacak özelliği olmayan bir çehre. Ve sonuçta kendi uyumu içindeki bu yüzle ilgili karakterolojik bir denemeye girişmenin gereksiz olduğu anlaşıyor. İşte o zaman son resimler devreye sokuluyor. Ancak birçok insanda bireysel karakter özelliklerinin çözülüp grı sıra parçalarına dönüştüğü yaşlılıktaki gibi Freud'da da ihtiyarlık çağı yontucunun keskisini çalıştırıyor, ancak hastalık ve pırlık yılları karşı konmaz bir şekilde kuru yüzünden bir fizyonomi oyup ortaya çıkartıyor. Saçları ağardıktan, sakalı sert çenesindeki gürlüğünü kaybederek keskin ağzını artık gölgeleyemez olduktan, çehresinin kemikli plastik altyapısının ortaya çıkmasından sonra birazcık sertlik, mutlaka saldırganlık, doğasındaki tavizsiz ve neredeyse inatçı bir şekilde ileriye doğru fırlayan irade kendini gösteriyor. Eskiden sadece gözlemleyen bir bakışı vardı. Şimdi onun yerini çok derinlerden gelen, daha kasvetli, daha hızlı ve insanın içine işleyen burgulayıcı bir bakış almış, acı bir güvensizlik kırışıklığı açık buruşuk alnında yukarıdan aşağıya doğru keskin bir yara gibi uzanıyor. İnce dudakları gergin bir şekilde sanki bir "hayır" ya da "bu doğru değil" sözü üzerine kapanmış. İnsan Freud'un özündeki ağırlığı ve katılığı önce çehresinde seziyor; bunun yaşlılıkta yumuşak ve geçimli bir good grey old man olmadığını, tersine, hiçbir şeye aldanmayan ve hiçbir şeyle de aldatmayan, sert, müsamahasız bir sınavcı olduğunu da seziyor. Kuşku gölgeleri altında, sanki karanlıktan hedefe ısbet ettirdiği keskin nişancı bakışlarıyla her kaçamağı izleyip her uygunsuz köşeyi önceden gözden geçirdiği için karşısında insanın yalan söylemeye cesaret edemeyeceği

bir adam. Belki de rahatlatıcı olmaktan çok yıldırıcı, ama teşhis edici yoğunluğun canlılığını taşıyan görkemli bir çehreye, sıradan bakan bir gözlemcinin değil, acımasız bir burgulayıcının çehresine sahiptir.

Eski savaştının tehdit edici gözlerinde ifadesini bulan bu Tevrat'a özgü sertlik katkısını, bu müthiş geçimsizliği kimse bu adamın karakter profilinden iltifat ederek uzaklaştırmaya kalkmasın. Çünkü Freud'un bu keskin bileyle, bu açık ve merhametsiz itici kararlılığı ya bir de olmasa, o zaman ortaya koyduğu eylemlerin en önemlisi ve en iyisi de olmazdı. Eğer Nietzsche balyozla felsefe yaptıysa, Freud da bir yaşam boyu cerrah neşteriyle felsefe yapmıştır. Nitekim, bu tür aletler mülâyim ve tavizci eller için uygun değildir. İltifat, kibarlık, merhamet ve müsamaha onun yaratıcı doğasının köklü düşünce tarzıyla hiç de bağdaştırılamaz; o doğanın biricik anlamı ve misyonu, en uç değerleri ve zıtlıkları anlaşılır hale getirmektir, onları ilişkilendirmek değil. Freud kararlılıkla sürdürdüğü mücadelesinde her zaman davasında net bir "bunun için" ya da "buna karşı", "evet" ya da "hayır" ister; "bir yandan" ve "öte yandan", "bu arada" ve "belki" gibi ifadeleri dikkate almaz. Düşünsel alanda hakkın ve haklılığın geçerli olduğu yerde Freud ne hatır bilir ne gönül; ne uzlaşma tanır ne de özür. Tıpkı Yehova gibi, kararsız şüpheciye değil, imandan çıkanı daha çok bağışlar. Yarım ihtimallerin onun için bir değeri yoktur; onu sadece temiz, yüzde yüzlük gerçekler ilgilendirir. İster bir insan ile bir başka insan arasındaki kişisel ilişkilerde olsun, ister insanoğlunun düşünce bulanıklığında olsun, yanılısma denilen her türlü belirsizlik, Freud'un ayırmaya, sınırlamaya ve düzenlemeye karşı hevesini şiddetli ve neredeyse inatçı bir şekilde tamamen kendiliğinden tahrik eder; bakışları kırılmamış ışığın keskinliğiyle hep görüngülerin üzerinde olmak ister ya da kendini görüngülerin üzerinde olmaya mecbur his-

seder. İşte bu net görme, net düşünme ve netleştirme, Freud için hiçbir zaman bir zahmete girme, bir istem değildir; çözümleme onun doğasının normal, doğuştan gelen ve engellenemez içgüdüsel bir eylemidir. Freud bir şeyi derhal ve kesin olarak anlamamışsa, onu açıklayamaz, aydınlatamaz; bir şeyi kendi açısından net olarak göremiyorsa, o şeyi ona hiç kimse açıklayamaz. Gözleri gibi zekâsı da otokrattır ve tümünden uzlaşmazdır. Tam da savaşta, üstün güç karşısındaki yalnızlığında, doğasından gelen ve iyice saplanan kılıca dönüşmüş düşünce iradesinin saldırı zevki ancak tatmin olur.

Ama Freud başkalarına karşı gösterdiği sertlik, katılık ve ödünsüzlüğün yanı sıra, kendine karşı da aynı sertliği ve güvensizliği gösterir. Bir insanın en gizli samimiyetsizliğinden ve riyalarından bilinçdışının en mahrem isyan hazırlıklarına kadar her şeyi hissederek, her tabakanın ardında daha derin bir tabakayı, her itirafın ardında daha samimi bir itirafı, her gerçeğin ardında daha fazla gerçeği ortaya çıkaran bir uygulamayı yaparken, kendine karşı da özdenetimini aynı analitik titizlikle uygulamaktadır. Bu nedenle çok sık kullanılan “cesur düşünür” söylemi, bana Freud için hiç de isabetli seçilmiş bir söylem olarak görünmüyor. Freud’un fikirlerinin doğaçlamayla, sezgilerle hemen hemen hiç ilgisi yoktur. Formüllerinin üstesinden gelmesi, gelişigüzel olmadığı gibi kolay da olmuyor. Freud bir tahminini açıkça iddia olarak ifade etmeden önce, çoğunlukla yıllarca düşünüp taşınıp bekliyor; onunki gibi yapıcı bir deha için ani düşünce sıçramaları ya da tümüyle özetlemeler elbette çok anlamsız olurdu. Freud hep basamak basamak aşağıya inerek, dikkatle ve sarhoşluğa hiç kapılmadan, her tereddütlü yeri ilk kendi belirtiyor; yazılarının içinde bu türden kendi uyarılarına sayısız kez rastlanmaktadır. Örneğin “Bu, bir hipotez olabilir” ya da “Bu bağlamda yeni olarak söyleyeceğim pek bir şey olma-

dığını biliyorum” gibi. Freud’un gerçek cesareti geç başlar, ancak kendinden emin olduktan sonra kendini gösterir. Sadece bu acımasız doğrucu kendini tam olarak ikna edip kendinden emin olunca, (yeni bir ülkü ile ilgili dünya yarılsamasını çoğaltabilir) görüşünü ortaya koyar. Bir fikri bir kez kabul edip kamuoyuna tanıtırsa, bu fikir artık onun iliğine işlemiş, zihinsel yaşam varlığının ayrılmaz bir parçası olmuş demektir ve hiçbir Shylock⁶ onun canlı bedeninden bir lif bile koparıp alamaz. Freud’un emin olması hep geç oluyor, ama bir kez emin olunca da onun kırılması mümkün olmuyor.

Görüşlerine böylesine sıkı sıkıya sarılması, rakiplerinin onu dogmatizmle suçlamalarına neden olmuştur; hatta taraftarları bile kimi zaman yüksek, kimi zaman alçak sesle üzüntülerini dile getirmişlerdir. Ama Freud’un bu dediğim dedik tutumu, doğasının karakterolojik bir parçasıdır ve ondan koparılamaz: Bu isteğe bağlı bir davranış biçimi olarak değil, spontane olarak, gözündeki özel mercekle sisteminden ortaya çıkmaktadır. Freud’un yaratıcı bakışıyla gördüğü şeyi kendisinden önce hiç kimse görmemiş gibi görüyor. Düşündüğü zaman, kendinden önce başkalarının bu şey hakkında düşündüklerinin hepsini unutup. Problemlerini doğal ve zorlayıcı şekliyle ele alıyor; ve insan ruhunun fal kitabını her açışında önüne yepyeni bir sayfa açılıyor. Kafası onunla ilgili henüz eleştirel bir değerlendirme yapmadan önce gözleri yaratıcı olarak gereğini yapmış oluyor. Bir düşüncenin yanlış olduğu anlatılabilir, öğretilir, ama bir göze yaratıcı bakışıyla ilgili hiçbir uyarı yapılamaz. Vizyon her türlü etkilenmenin, yaratıcılık isteğinin dışındadır. Peki eğer yaratıcılık bu değilse, neye gerçek yaratıcı adını veriyoruz, çok eski ve

⁶ Shakespeare’in *Londralı Tüccar* adlı oyununda borç para veren intikamcı Yahudi (ç.n.).

değiştirilmez nesnelerin her birine, sanki dünyevi gözbeğinin onu hiçbir zaman aydınlatmamış gibi bakılmasına mı; sanki hiçbir insanın ağzından çıkmamış gibi binlerce kez söyleneni bir kez daha çekinerek yeniymiş gibi ifade etmeye mi? Araştırmacının bu sezgisel bakışının büyüğü öğrenilemediği için, hiçbir zaman da öğretilemez ve dâhiyane bir doğanın ilk ve tek bakışı üzerinde ısrar etmesi hiçbir zaman itiraz değil, derin bir zorlanmadır.

İşte bu nedenledir ki Freud hiçbir zaman okuyucularına ve dinleyicilerine görüşlerini kabul ettirmeyi, onları kandırmayı ve ikna etmeyi denemez. Sadece görüşlerini ortaya koyar. Kendisi için en önemli olan düşüncelerini bile edebi parlak sözler kullanarak sunmaya ve duyarlı kimseler için bazı sert ve acı lokmaları yumuşak ifadeyle ilgi çekecek hale getirmeye onun mutlak dürüstlüğü kesinlikle izin vermez. Her zaman sanatın en parlak maytaplarını andıran Nietzsche'nin büyüleyici düzyazısıyla karşılaştırılırsa Freud'un önce kuru, soğuk ve renksiz görünmektedir. Nitekim, Freud'un düzyazısı tahrik etmez, reklam yapmaz, edebi süslemelere, müzikle ritmik hale getirmeye hiç itibar etmez (bununla ilgili olarak kendisinin kabul ettiği gibi her türlü yetenekten yoksundur - anlaşılan müziği saf düşünmeyi karıştırmakla suçlayan Platon'un görüşünü paylaşmaktadır). Dolayısıyla Freud sadece bunu elde etmek için çabalar, Stendhal'ın sözüne göre hareket eder: "Pour être bon philosophe, il faut être sec, clair, sans illusion".⁷ Açıklık onun için insanoglunun bütün beyanlarında, dilsel ifadelerde dahi en uygun ve en son çaredir (Optimum und Ultimatum); bu en yüksek açıklığın ve netliğin yanında bütün sanat değerlerini ikinci plana iter ve kenar çizgilerinde elde ettiği elmaş keskinliğini dilindeki kıyaslanamaz sertliğe (vis plastica) borçlu-

⁷ "İyi filozof olmak için katı, net ve gerçekçi olmak gerekir" (ç.n.).

dur. Tamamen tumturaksız, oturaklı ve nesnel, bir Roma, bir Latin düzyazısı, konusunu hiçbir zaman edebi bir şekilde kucaklamıyor; tersine, onu sert ve öz olarak ifade ediyor. Süslemiyor, üst üste yığmıyor, uzatmıyor ve sıkıştırmıyor; mecazlardan ve karşılaştırmalardan aşırı derecede kaçınıyor. Ama eğer bir de kıssa kullanırsa ikna edici gücü sayesinde bir kurşun gibi hedefi her seferinde gözünden vuruyor. Freud'un bazı dil oluşturucu formülleri, kesilmiş taşların içinden yansıyan anlam parıltılarıdır ve bunların her biri kristal fanusa koyulmuş renkli kabartma taşlarını andıran billur gibi düzyazısının içinden unutulmaz etki saçıyor. Freud, felsefi sunumlarında doğru yoldan bir kez olsun ayrılmıyor; konuşmada konudan uzaklaşmaktan, düşünmede dolaşık yollara sapmaktan nefret ediyor; böylelikle kapsamlı eserinin içinde eğitimsiz birinin bile zorlanmadan eksiksiz olarak kavramakta güçlük çekeceği tek bir cümle yoktur. Düşünmesi gibi ifadesi de sanki tam olarak geometrik kesinliği hedef almaktadır: bu nedenle görünüşte sade, gerçekte ama yüksek ışık duruluğunda bir dil, onun duruluk amacına hizmet etmektedir.

Nietzsche, her dâhinin yüzünde bir maske olduğunu söylüyor. Freud da maskelerden en saydam olmayanını seçmiş: fark edilmeyen maskeyi. Dış yaşamı gösteriştense uzak, neredeyse dar kafalı burjuvalığın ardında olağanüstü bir iş randımanını saklamaktadır. Çehresi, düzgün ve sakin hatlarının ardında yaratıcı dehayı saklamaktadır. Benzerlerinden pek farkı olmayan yıkıcı ve cüretkâr eseri, dışarıya karşı mütevazı bir şekilde doğabilimsel olarak eksiksiz üniversite yöntemi kisvesi içinde yansır. Ve dilindeki renksizlik ve soğukluk, yaratıcı gücünün billursu sanatkâr özelliği konusunda yanıltıyor. Yavanlığın dehası olarak sadece ruhsuz olanın özünü ortaya koymayı seviyor, dâhiyane olanı değil. İlk önce sadece doğru ölçü göze

çarpmaktadır, ölçsüzlüğünü ancak derinlerde bulabilirsiniz. Freud her zaman görüldüğünden çok daha fazladır ve yine de varlığının her türlü ifadesinde açıkça Freud'un kendisi yansımaktadır. Çünkü bir insana yüksek birlik yasaları yaratıcı bir tarzda hükmettiği sürece, varlığının bütün öğelerinde, dilinde, eserlerinde, görünüşünde ve yaşamında duyusal ve kendinden emin olarak ortaya çıkar.

Çıkış

Freud, yaşamını anlatırken “Gençlik yıllarımda hekimliğin toplumdaki yerine ve faaliyetlerine karşı özel bir heves duymadım, üstelik sonraları da içimde böyle bir sevgi olmadı”, biçiminde kendine özgü karakteristik ödün vermez tavrıyla dobra dobra itiraf ediyor. Bununla birlikte bu itirafını şu sözleri son derece aydınlatıcı bir şekilde tamamlamaktadır: “Beni yönlendiren daha çok bir tür öğrenme hırsıydı ve bu hırs beni doğal objelerden çok insan ilişkilerine çekiyordu.” Onun bu içtenlikli hevesini hiçbir bilim dalı karşılamıyordu; çünkü Viyana Üniversitesi'nin ders kataloğunda ders konusu olarak “İnsani İlişkiler” yoktu. Öte yandan genç üniversitelinin kısa zaman içinde ekmeğini kazanmayı düşünmek zorunda olduğu için uzun uzun özel hevesleriyle meşgul olması mümkün değildi; tersine, öteki tıplılarla birlikte sabırla, zorunlu on iki sömestrelilik öğrenim kaldırımından uygun adım yürümesi gerekiyordu. Freud daha üniversiteli iken ciddi ciddi kendi başına araştırmalarda bulunuyor, akademik olarak zorunlu derslerini kendi serbest itirafına göre “bayağı ihmal ederek” hallediyordu. Böylelikle, “hayli gecikerek” ancak 1881 yılında, yirmi beş yaşında tıp doktoru unvanını aldı.

Nice nice insanların yazgısıdır: Tuttuğu yolun güvenilirliğinden şüphe eden insan için tinsel bir çağrı önsezili bir şekilde hazırlanmıştır ve bu insan önce bu çağrıyı hiç

de arzulamadığı pratik bir meslekle değiştirmesi gerekir. Çünkü tıbbın zanaat yönü, eğitim yönü ve tedavi tekniği, başından itibaren evrenselliğe yönelmiş bu kafaya pek ilgi çekici gelmez. Temel yapısı itibariyle doğuştan bir psikolog (bunu sadece kendisi uzun süre bilmiyordu) olan genç hekim, içgüdüsel olarak kuramsal etki alanını hiç olmazsa ruhsal olana yaklaştırmaya çalışır. Yani özel dal olarak psikiyatriyi seçer ve beyin anatomisiyle uğraşır. Çünkü bireyselleştirilmiş bir psikoloji, bugün bizim için ruhla ilgili çoktandır vazgeçilmez olan bir bilim, o zamanlar tıp dersliklerinde henüz öğretilmemekte ve uygulanmamaktadır. Bunu bize ilk kez Freud gösterecektir. O zamanların mekanik anlayışına göre bütün ruhsal düzensizlikler sadece sinirlerin bozulması olarak, hastalıklı bir değişim olarak kabul edilmekteydi; organların tam olarak tanınması sayesinde ve hayvanlar âleminde yapılacak deneyimlerle bir kez “ruhsal olanın” otomatliğini tam olarak hesap etmenin ve her sapmayı düzeltmenin mümkün olabileceği şekilde sarsılmaz bir kuruntu hükmediyordu. Bu nedenle, ruh bilimi o zaman çalışma yeri olarak psikoloji laboratuvarında faaliyet gösteriyordu; bisturi ve neşterle, mikroskopla ve elektrikli tepki aygıtlarıyla sinir titremelerini ve çekilmelelerini ölçünce eksiksiz ruh bilimi yapıldığına inanılıyordu. Freud da önceleri aynı şekilde teşrih masasına oturmak ve her türlü teknik aygıtlarla nedenleri araştırmak zorundaydı; oysa bu nedenler aslında hiçbir zaman duyusal yönden görmeye uygun kaba biçimlerde kendilerini göstermezler. Yıllarca Brücke ve Meynert gibi ünlü anatomistlerin laboratuvarında çalışır; alanlarının bu iki uzmanı, kısa zaman içinde genç asistandaki doğuştan gelen kendi başına yaratıcı buluş yeteneğini fark eder. Her ikisi de Freud’u kendi özel alanlarına daimi meslektaş olarak kazanmak için çaba harcar. Hatta Meynert genç hekime kendi yerine beyin anatomisi konusundaki derslerini vermesini teklif eder.

Ama Freud'da bir iç eğilim tamamen bilinçsiz bir şekilde bu teklife karşı çıkar. Belki de daha o zaman, içgüdüğü kararı önceden sezmiştir; ne olursa olsun bu onurlandırıcı teklifi reddeder. Bununla beraber o zamana kadar başarıyla, okul kurallarıyla ve titizlikle uyguladığı histolojik ve klinik çalışmaları Viyana Üniversitesi'nde sinir bilimi (nevroloji) konusunda doçentliğinin kabul edilmesi için yetmek şöyle dursun fazla bile geliyordu.

Nevroloji doçenti, o zamanın Viyanasında yirmi dokuz yaşındaki, mal mülk sahibi olmayan genç bir hekim için bu, çok istenen ve kârlı bir payedir. Freud'un şimdi artık hastalarını başarıyla öğrendiği, okul kurallarına uygun hazırlanmış yöntemle göre yılmadan muayene etmesi gerekiyordu; eylemsiz profesör olabilir ve sonunda da saray müşavirliği unvanını alabilirdi. Ama daha o zaman onun için çok karakteristik olan kendini gözetleme içgüdüğü ortaya çıkar ve bu içgüdü onu bütün yaşamı boyunca daha ileriye ve daha derinlere götürür. Nitekim öteki bütün nörologların başkalarından ve hatta kendilerinden korkarak sakladıkları şeyleri bu genç doçent dürüstçe itiraf eder. Yani psikojen fenomenlerin muayene tekniğinin tümünün, 1885'te öğretildiği haliyle, tamamen yetersiz ve her şeyden önce işe yaramaz olarak bir çıkmaz sokağa girdiğini dile getirir. Ama Viyana Okulu eski yöntemle bağlı kalmaya ve yenisine de izin vermemeye devam ediyorsa, başka bir yöntem nasıl öğrenilecek ve uygulanacaktır? 1885'te (ve ondan sonra uzun bir süre daha) orada profesörlerden öğrenilecek ne varsa genç doçent en ince ayrıntısına kadar öğrenmişti; temiz klinik çalışmalarını, anatomiye tam ve mükemmel bir şekilde ve bunlara ilaveten Viyana okulunun titizlikte, özende, çalışkanlıkta ve gayrette ödün vermezlik gibi temel erdemlerini de almıştı. Bunların ötesinde kendisinden daha fazla bir şey bilmeyen adamlardan ne öğrenecekti? Bu nedenle birkaç yıldan beri

Paris'te psikiyatrinin bambaşka bir yöntemle ele alındığı haberi onu güçlü ve karşı konulmaz bir şekilde etkilemektedir. Charcot'nun orada, aslında beyin anatomisti olmasına karşın o kazıp şöhret ve dışlanmış hipnozun yardımıyla ilginç deneyimler yaptığını şaşkınlıkla ve kuşkuyla işitmekte, ama yine de kendini bu söylenenlerin cazibesinden kurtaramamaktadır. Hipnoz Viyana'da Franz Anton Mesmer'in şehirden başarılı bir şekilde kovulmasından sonra yedi kat aforoz edilmiştir. Uzaktan sadece tıp gazetelerinin yazdıklarından bu deneyimler hakkında duyumsal bir imajın elde edilemeyeceğini Freud hemen anlar. Bir karara varabilmek için bunları bizzat görmek gerekir. Genç bilgin, derhal yaratıcı insanlara her zaman yollarının gerçek hedeflerini hissettiren gizemli iç sezgisiyle Paris'e koşar. Hocası Brücke, bu varlıksız genç hekimin seyahat bursu verilmesi konusundaki ricasını destekler. Kendisine burs verilir. Bunun üzerine bir kez daha yeniden başlamak ve öğretmeden önce öğrenmek için genç doçent 1886 yılında Paris'e gider.

Paris'te hemen bambaşka bir atmosfer içine girer. Gerçi Charcot da Brücke gibi patolojik anatomi kökenlidir; ama o bunu aşmıştır. Bu büyük Fransız "La foi qui guérit" adlı ünlü kitabında tıp biliminin kendini beğenmişliği tarafından o zamana kadar makbul sayılmayarak reddedilen dini inanç mucizesini ruhsal koşulları bakımından incelemiş ve belirtilerinde belli tipik yasallıklar tespit etmiştir. Gerçekleri inkâr etmek yerine onları yorumlamaya başlamış ve aynı şekilde önyargısız olarak bütün öteki mucize tedavi sistemlerine yaklaşmıştır, bunların içinde kazıp şöhret Mesmerizm de vardır. Freud ilk kez histeriye kendi Viyana okulu gibi, başından aşağılayıcı bir yaklaşımla sayrımsama olarak bakıp onu yok saymayan, tersine, bütün ruh hastalıklarının en plastik olanını kanıtladığı için en ilginç olan bu hastalığın nöbetlerinin

ve şiddetlenmesinin iç sarsıntıların bir sonucu olduğunu ve bu yüzden de ruhsal nedenlere göre yorumlanması gerektiğini düşünen bir bilginle karşılaşır. Charcot herkese açık derslikte, bilinen tipik felçlerin telkin yardımıyla her zaman uyanık uyku halinde, hem ortadan kaldırılabilmekte ve hem de meydana getirilebilmekte olduğunu, bunların kaba psikolojik refleksler olmadığını, tersine, iradeye tabi olduklarını hipnotize edilmiş hastalarda gösterir. Her ne kadar öğretisinin ayrıntıları Viyanalı genç hekimde ikna edici bir etki yaratmasa da, Paris'te nevroloji alanında sadece bedensel olan değil, ruhsal olan, hatta metafizik olan sebeplerin de kabul edilip değer verildiği gerçeği güçlü bir şekilde onun içine işler. Orada eski ruh biliminin psikolojisine yeniden yaklaştığını mutlu bir şekilde sezer ve bu ruhsal yöntemde şimdiye kadar öğrendiklerinden daha çok cezbedilmiş olduğunu hisseder. Bu yeni etki alanında da Freud, hocalarının özel ilgilerini çektiği için şanslıdır; ama aslında üstün kafaların ebediyen karşılıklı içgüdüsel sezinlemesine şans denilebilir mi? Tıpkı Viyana'da Brücke, Meynert ve Nothnagel gibi Charcot da Freud'daki yaratıcı düşünce özelliğini hemen fark eder ve onu kendi yakınına alır. Ona eserlerini Alman diline çevirme hakkını verir ve sık sık güvendiğini gösterir. Freud birkaç ay sonra Viyana'ya döndüğü zaman iç dünyasının görünümü değişmiştir. Charcot'nun izlediği yolun kendisi için tam olarak uygun bir yol olmadığını kaygıyla sezer; bu araştırmacıyı da bedensel uygulama çok meşgul etmektedir; o da ruhsal durumları kanıtlayan şeylerle çok az ilgilenmektedir. Yine de bu birkaç ay bile genç bilginde yeni bir cesareti ve bağımsızlık arzusunu olgunlaştırır. Şimdi artık kendi başına yaratıcı çalışması başlayabilir.

Önce tabii küçük bir formaliteyi de tamamlaması gerekmektedir. Üniversiteden her burs alan kişi döndükten sonra yurtdışında edindiği bilimsel deneyimler hakkında

bir rapor vermekle yükümlüdür. Freud bunu Hekimler Cemiyeti'nde yapar. Charcot'nun izlediği yeni yolları anlatır ve Salpêtrière Hastanesi'ndeki hipnozlu deneyleri betimler. Ama Franz Anton Mesmer'in zamanından beri, Viyana Hekimler Cemiyeti bedene telkinle yapılan her türlü muameleye karşı öfkeli bir güvensizlik saplantısı içine girmiştir. Freud'un histeri semptomlarının yapay olarak üretilbildiği haberi, küçümseyici bir tebessümle karşılanır; hatta histeri hallerinin erkeklerde de meydana geldiği konusundaki beyanı, meslektaşları arasında açıktan açığa kahkahalara neden olur. Önce Paris'te ona ne yalanlar yutturmuş olduklarını belirterek omzunu okşayıp gönlünü alırlar. Ama Freud'un ödün vermediğini görünce, içinde ruh biliminin (Tanrıya şükür!) hâlâ "ciddi bilimsel tarzda" yapıldığı kutsal beyin laboratuvarının kapısını mürtedin yüzüne onursuzca kapatırlar. O zamandan sonra Viyana Üniversitesi'nin bête noir'⁸ olarak kalır, Hekimler Cemiyeti'nin mekânına bir daha ayak basmaz. Ancak çok zengin bir bayan hastasının himayesiyle (kendisinin neşeyle itiraf ettiği gibi) yıllar sonra eylemsiz profesör unvanını elde eder. Onun akademik kadroya dahil oluşunu anlı şanlı fakülte hiç de hatırlamak istememektedir. Nitekim Freud'un yetmişinci yaş gününde bile açıkça onu *hatırlamayı* tercih etmiş ve her türlü selam ve kutlama göndermekten kaçınmıştır. Hiçbir zaman ordinaryüs olmamış, saray müşaviri ve hükümdar müşaviri olamamış ve başta ne idiyse öylece kalmıştır: eylemlilerin içinde eylemsiz bir profesör.

Freud cilt tahrikiyle ya da ilaçla etkileme sayesinde ruhsal sebeplere dayanan hastalıkları iyileştirmeyi deneyen nörolojinin Viyana'da uygulanan mekanik tedavisine karşı gelerek yalnızca akademik kariyerini değil, hekimlik

⁸ korkulu rüyası (ç.n.).

pratiğini de perişan eder. Şimdi o yalnız başına yürüyecektir. Bu başlangıçta, hâlâ olumsuzluktan daha fazla bir şey bilmemektedir, yani belirleyici psikolojik buluşların ne beyin anatomisi laboratuvarında ne de sinir reaksiyonlarının ölçüm cihazında elde edilebileceği hususundan fazlasını bilmektedir. Sadece başka bir tarzda ve başka yerden devreye sokulan bir yöntemin ruhsal durumların esraren-giz karışıklıklarına yaklaşabileceğini düşünür; bunu bulmak ya da daha çok keşfetmek, onun bundan sonraki elli yılında tutkulu çabası olacaktır. Buna giden yolu ima eden belli işaretleri ona Paris ve Nancy vermiştir. Ama tıpkı sanatta olduğu gibi bilimsel alanda da hiçbir zaman son şekli vermek için tek bir düşünce yeterli olmuyor; araştırmada da gerçek verim her zaman bir fikrin bir deneyimle keşilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Küçük bir teşvik dahi yaratıcı gücün boşalmasını sağlar.

Gerginlik hat safhaya ulaşmıştır artık; onu kişisel dostluk içinde yaşlı bir meslektaşıyla olan birlikteliği, yani daha önce Brücke'nin laboratuvarında karşılaştığı dostu Dr. Josef Breuer ile olan beraberliği teşvik eder. Breuer çok meşgul bir aile hekimiydi ve bizzat önemli yaratıcılığı olmasa da, bilimsel olarak aşırı derecede aktifti. Breuer Freud'a Paris seyahatinden önce tuhaf bir şekilde tedavi başarıları elde ettiği genç bir kızın histeri halini anlatır. Bu genç kız okul bilgilerinden bilinen bütün sinir hastalıklarının en somut halini, yani felç, kasılma, tutukluk, bilinç bulanıklığı vb. ortaya koymaktadır. Breuer bu genç kızın kendisi hakkında çok şeyler anlatmasına izin verdiği zaman, kendini boşalmış hissettiğini gözlemlemişti. Bu yüzden de akıllı hekim sabırla hastanın kendisine içini boşaltmasını sağlıyordu. Hasta duygusal fantezisinin ürünü olan sözleri her ifade edişinde belli bir süre için rahatlama meydana geldiğini fark eder. Kız anlatır, anlatır da anlatır. Ama Breuer bütün bu kopuk, bağlantısız itiraflardan has-

tanın hep esas olan şeyin, histerisinin ortaya çıkışında nedensel bakımdan belirleyici olan şeyin bile etrafında dolandığını sezer. Bu insanın kendi hakkında hiç de bilmek istemediği bir şeyler bildiğini ve bunun için de bunları bastırdığını fark eder. Gizlenen yaşantıya giden kapalı yolu açmak için Breuer'ın aklına genç kızı düzenli bir şekilde hipnotize etmek gelir. Bu istek dışı durumda bütün "tutuklukları" (eğer psikanaliz bu kelimeyi bulmamış olsaydı insan, hangi kelimenin kullanılacağını sormadan edemiyor) daimi olarak ortadan kaldıracılabilmeyi ümit eder ki, bunlar olayın unsurlarının temelli olarak aydınlatılmasına engel teşkil etmektedir. Denemesi gerçekten de başarılı olur; her türlü utanma duygusunun aynı şekilde ortadan kalktığı hipnoz durumunda, kız şimdiye kadar hekimden ve her şeyden önce kendinden inatla sakladığı her şeyi rahatça söyler: Babası hasta yatağında yatarken ona karşı belli duygular hissedip bunları bastırmıştır. Edep ve ahlaka uygun olmamaları nedeniyle bastırılan duygular avuntu olarak kendilerine sözü edilen hastalıklı semptomları bulmuş ya da daha çok uydurmuştu. Çünkü kız hipnoz halindeyken bu duyguları her serbestçe kabul edişinde, onların yedek görüntüleri derhal siliniyordu: Histerik semptom. Breuer tedavisini bu anlayışla sistemli olarak sürdürür. Ve hastayı kendi hakkında aydınlatığı derecede, tehlikeli histerik belirtiler geri çekilir; bunlar artık gereksiz hale gelmiştir. Birkaç ay sonra hasta tam tedavi olmuş, daha sağlıklı olarak taburcu edilebilecek duruma gelmiştir.

Breuer bu sıradışı olayı genç meslektaşına uygun bir fırsat bulunca, özellikle dikkat çeken bir olay olarak anlatmıştı. Bu tedavide onun her şeyden önce nevroz hastasının başarılı bir şekilde sağlığına kavuşturulması hoşuna gider. Ama Freud derin içgüdüleriyle Breuer'ın bulduğu bu tedavi şeklinin ardında çok daha kapsamlı bir yasanın ol-

duğunu sezer: “Ruhsal enerjilerin yer değiştirebilirliği”, “bilinçaltında” (bu kelime de o zaman henüz bulunmuş değildi) belli bir değiştirme dinamiğinin faaliyette olması gerektiği, bunun da doğal etkisi bastırılan (ya da bizim o zamandan beri söylediğimiz “kabarık”) duyguları değiştirdiği ya da başka ruhsal veya bedensel eylemlere aktardığı hususu. Keza Breuer’ın bulduğu bu olay başka bir yönden Paris’ten memleketine getirdiği deneyimleri aydınlatır ve burada ortaya çıkarılan izi derinlerdeki karanlıklara kadar takip etmek için bu iki arkadaş birlikte çalışmaya karar verirler. İkisinin ortaklaşa yazdıkları “Über den psychischen Mechanismus hysterischer Phänomene”,⁹ 1893 ve “Studien über die Hysterie”,¹⁰ 1895 adlı eserleri bu yeni fikirleri kayda geçiriyor; bunların içinden yeni bir psikolojinin tan kızıllığı parıldamaktadır. Bu ortak araştırmalarda histerinin şimdiye değin kabul edildiği gibi organik, bedensel bir hastalık olmayıp içten gelen, hastanın kendinin de bilmediği bir çatışmadan kaynaklanan bir sarsıntı olduğu ve nihayet bunun baskısının da “semptomları”, hastalıklı değişimleri oluşturduğu ilk kez tespit edilir. Nasıl ki bir iç iltihaplanma sonucunda ateş ortaya çıkarsa, duygunun aşırı derecede yığılması sonucunda da ruhsal sarsıntılar ortaya çıkmaktadır. Keza irinlenme akıp boşalınca vücudun ateşi derhal düştüğü gibi, şimdiye değin bastırılan ve geri itilen duygunun boşalması sağlanır sağlanmaz histerinin zorla ertelenmesi ve kasılmaları da çözülür, yani “yanlış yola sapsamış bulunan ve orada aynı zamanda sıkışmış olan semptomun elde edilmesinde kullanılan duygu miktarı, boşalabileceği normal yollara sevk edilebilirse” çözülür.

Breuer ile Freud bu ruhsal boşalma eylemi için araç olarak başlangıçta hipnozu kullanırlar. Bu, psikanalizin

⁹ Histerik Fenomenlerin Psikik Mekanizması Üzerine (ç.n.).

¹⁰ Histeri Üzerine İncelemeler (ç.n.).

prehistorik çağı demektir; ama hiçbir zaman kendi başına bir tedavi aracı değildir, bir yardımcı araçtır. Boşalma eyleminin görevi sadece duygu kasılmasını çözmeye yardım etmektir: Yapılan operasyonda bir tür narkoz rolünü üstlenecekti. Ayık bilincin tutukluğu ortadan kalkınca, hasta ancak o zaman serbestçe sakladıklarını söylemeye başlar. İşte bu anlatma, içini dökme sayesinde ruhsal dengesizliğin baskısı azalır. Sıkışmış bir ruha boşalma yolu yaratılmış olur. Yunan trajedisinin kurtarıcı ve sevindirici bir öge olarak övdüğü gerilimden kurtuluş devreye girer. Bu yüzden Breuer ile Freud yöntemlerine önce Aristoteles'in katharsisi¹¹ anlamında "katharci" adını verirler. Tanıma sayesinde, kendini tanıma sayesinde yapay, hastalıklı hatalı hareketler gereksiz hale gelir, sadece sembolik anlam taşıyan semptom kaybolur. İfade etmek belli anlamda güçlü hissetmek demektir, idrak kurtuluşu getirir.

Breuer ile Freud bu önemli, hatta belirleyici varsayımlara birlikte ulaşırlar. Bundan sonra yolları ayrılır. Hekim Breuer bu yolun kimi tehlikelerinden rahatsız olur ve tıbbi uygulamaya döner; onu daha çok histerinin tedavi olanakları, semptomların ortadan kaldırılması işi meşgul etmektedir. Kendindeki psikologu ancak yeni keşfetmiş olan Freud ise, buradaki dönüşüm sürecinin yol gösteren sırrını ilginç bulur, ruhsal olayın büyüüne kapılır. Onun duyguların geri itilip semptomlarla yer değiştirebilir olduğu bu yeni bulunan gerçeği, durmaksızın ve daha şiddetle sorgulama hevesini teşvik eder; bu tek sorunda ruhsal mekanizmanın bütün güçlüğüne sezer. Çünkü eğer duygular geri itilebiliyorsa, bunları kim geri itiyor? ve daha da önemlisi, bunlar nereye itiliyor? Güçler hangi yasalara göre ruhsaldan bedensele dönüşüyordu ve uyanık insanın

¹¹ Katharsis Yunan trajedilerinde seyircinin arınması anlamına gelmektedir (ç.n.).

hiç fark etmediği ve bir yandan da bilmesi konusunda zorlanınca derhal fark ettiği bu aralıksız dönüşümler hangi mekânda vuku buluyordu? Freud'un önünde, bilimin şimdiye kadar el atmaya cesaret edemediği, bilinmeyen bir alan gölge gibi belirmeye başlar; uzaktan titrek siluet içinde yeni bir dünyayı fark eder: İşte bu dünya bilinçdışı dünyadır. Ve işte bu "bireysel ruh yaşamında, bilinçdışının payının araştırılması" artık bundan sonra onun yaşam tutkusu olarak geçerlilik kazanacaktır. Derinlere iniş başlamıştır.

Bilinçdışı Dünya

Bildiğin bir şeyi unutmak istemek her zaman özel bir çaba ister; çünkü insanın kendini yüksek bir görüş basamağından bir kez daha yapay bir şekilde daha basit bir görüşe geri burgulaması gerekmektedir; tıpkı bunun gibi, insanın bugün kendini 1900'ün bilim dünyasının bilinçdışı kavramını kullandığı düşünme tarzına geri götürmesi de kolay değildir. Ruhsal gücümüzün hiçbir zaman bilinçli akıl etkinliğiyle tamamen tüketilmediğini, bunun ardında başka bir gücün sanki varlığımızın ve düşüncemizin gölgesinde etki ettiğini, kuşkusuz eski, Freud öncesi ruh bilimi de biliyordu. Biliyordu ama bu bilgiyi nasıl kullanacağı konusunda hiçbir fikri yoktu. Çünkü hiçbir zaman o kavramı gerçekten bilim ve araştırmaya dönüştürmeyi denemişti. O çağın felsefesi ruhsal görünümlemlerle ancak bunların bilincin aydınlatma alanına girdiği kadarıyla meşgul olur. Ama bilinçdışı bir şeyi bilincin konusu yapmayı istemek, ona bir çelişki olarak görünür; bir *contradictio in adjecto*¹² hali. O felsefe için duygu açıkça hissedildiği an

¹² Bir ismin ve onunla birlikte kullanılan sıfatın anlam bakımından çelişkili oluşu (ç.n.).

duygu olarak geçerli olur, istenç de eylem haline geldiği an istenç olarak geçerlilik kazanır. Ruhsal beyanlar bilinçli yaşamın yüzeyine çıkmadıkları sürece psikoloji onları tartışamaz olarak görüp zihinsel bilimlerin dışında tutar.

Freud, “bilinçdışı” teknik terimini psikanalizin içine alır, ama ona okul psikolojisinin yüklediği anlamdan bambaşka bir anlam yükler. Freud için biricik olan bilinçli olanın ruhsal bir eylem olması ve bunun sonucunda bilinçdışı olanın tamamen başka ya da buna tabi bir kategori olması değildir; tersine, o kararlı bir şekilde şu vurgulamayı yapar: Bütün ruhsal eylemler önce bilinçdışı olaylardır. İdrak edilenler ne başka cinstendir ne de bir üst türü ortaya koyar; tersine, onların bilincine girmesi, tıpkı ışığın bir nesne üzerine düşmesi gibi sadece dışarıdan gelen bir özelliktir. Bir masanın karanlık bir yerde durup görünmemesi ya da elektrikli şamdan yakılarak görülür hale gelmesi, onu masa olmaktan çıkarmaz. Işık onun mevcudiyetini duyu yoluyla algılanır hale getirir, ama varlığını yaratmaz. Her ne kadar karanlıkta da dokunma ve hissetme yöntemiyle varlığın belli ölçüde belirlenmesini sağlamak mümkün olsa da, insanın onu yüksek algılama ortamında karanlıkta olduğundan daha iyi ölçeceği kuşku götürmez. Mantıksal olarak bakılırsa karanlıkta duran ve görünmeyen masa, görünen masa gibi aynı şekilde maddi dünyaya dahildir ve psikolojide de bilinçdışı olan, bilinçli olan gibi ruh alanına girmektedir. Buna göre, “bilinçdışı” Freud’da artık bilinmeyen değildir ve bu yeni anlamıyla bilim alanına girmektedir. Freud’un yeni bir dikkatle ve başka metodolojik bir takımla, derin psikolojinin dalgıç çingırağıyla bilinç düzeyinin altına dokunmayı ve ruhsal görünümünün sadece yüzeyini değil, en dibini de aydınlatmayı isteyen bu şaşırtıcı talebi sayesinde, nihayet okul psikolojisi gerçek ruh bilimi pratikte uygulanabilir, hatta iyileştirici yaşam bilimi haline gelir.

Yeni bir araştırma alanının keşfedilmesi, ruhsal güçler alanının muazzam bir şekilde genişletilmesi ve temelden değiştirilmesi, Freud'un başlıca dâhiyane eylemidir. Birdenbire algılanabilen ruh alanının şimdiye kadarki içeriği kat kat genişletilir ve üst düzey boyutunda araştırma için bir de derinliklerin dünyası serbest bırakılır. Bu tek, görünüşte önemsiz bağlantıyla -belirleyici fikirler her zaman sonradan basit ve normal düşünceler olarak görünür- ruhsal dinamik içinde bütün ölçüler değişir. Muhtemelen gelecekteki düşünce tarihi, psikolojinin bu yaratıcı anını, tıpkı Kant'ta ve Kopernikus'ta zihinsel bakış açısının birazcık değiştirilmesiyle çağın bütün dünya görüşü değiştiği gibi, dünyayı değiştiren büyük anlar sırasına yerleştirecektir. Çünkü bugün bile yüzyılın başındaki üniversitelerin verdiği ruh imajı bize, tıpkı ağaç baskı gibi kaba, coğrafi evrenin küçük bir parçasına bizim bütün kâinatımız adını veren Batlamiyüs haritası gibi yanlış ve dar geliyor. Tam da saf kartograflar gibi Freud öncesi psikologları, araştırılmayan bölgeleri kısaca terra incognita¹³ olarak niteliyorlar. "Bilinçdışı" onlar için bilinemez olanla ve algılanamaz olanla ilgili yedek söz anlamına gelmektedir. Ruhsal olanın herhangi karanlık, belirsiz bir deposunun bir yerlerde olması gerektiğini ve buna yararlanılmayan anılarımızın çamurlaşmak için aktığını tahmin ederler; unutulmuş ve kullanılmayan şeylerin durduğu bir depo, buradan anının zaman zaman herhangi bir şeyi yukarıya bilince taşıdığı bir malzeme deposu. Freud öncesi bilimin temel görüşü bu bilinçdışı dünyanın aslında tamamen pasif, tamamen durağan, sadece ölü, cansız bir yaşam, olmuş bitmiş bir geçmiş olduğu ve böylelikle de şimdiki zihinsel halimiz üzerinde hiçbir etkisinin, hiçbir gücünün bulunmadığı yönündedir ve öyle de kalmıştır.

¹³ Bilinmeyen arazi (ç.n.).

Freud bu anlayışa karşı kendi anlayışını ortaya koyar: Bilinçdışı hiçbir zaman ruhsal yaşamın artığı, döküntüsü değil, temel maddesidir ve bunun ancak çok cüzi bir bölümü bilincin aydınlık düzlemine ulaşabilmektedir. Ama görüntüye gelmeyen ana bölüm, bilinçdışı adı verilen bölüm, bu nedenle hiçbir zaman ölmüş ya da dinamizmini yitirmiş değildir. Gerçekte düşüncelerimiz ve duygularımız üzerinde aynı derecede aktif ve canlı bir şekilde etki etmektedir; hatta belki de ruhsal varlığımızın canlı plastik bölümünü ortaya koymaktadır. Bu yüzden, bilinçdışı istenci bütün karar vermelerde hesaba katmayan kişi yanlış görür; çünkü o iç gerilimlerimizin en temel dürtüsünü hesabın dışında tutmuştur; tıpkı bir buzdağının çarpma gücünü suyun yüzeyinde kalan parçasına göre hesaplamanın doğru olmaması gibi (esas kütle su seviyesinin altında kalır), aydınlık düşüncelerimizin, bilen enerjilerimizin tek başlarına duygularımızı ve yaptıklarımızı belirlediğini sanan kişi kendisiyle alay eder. Bütün hayatımız akılcı öğenin içinde sallantı halinde değildir, bilinçdışı olanın sürekli baskısı altındadır; her an, geçmişlerden kopardığı görünüşte unutilan bir dalgayı yaşadığımız günün içine sürükler. Zannettiğimiz gibi üst dünyamız çok büyük ölçülerde uyanık irademize ve planlayan aklımıza dahil değildir; esas kararların şimşekleri o karanlık bulutlardan titreşimlerini alır, yazgımızı sarsan ani yer sarsıntıları o dürtü dünyasından gelmektedir. Bilinçli alanda kategorilerin cam sınırlarıyla mekân ve zaman bakımından birbirinden ayrılmış olan şeyler, aşağıda, orada bir yumak halinde yan yana ve iç içe bulunur; çoktan gömdüğümüzü düşündüğümüz çocukluğumuzun kayıp arzuları orada hırsla dolaşır ve arada sırada paldır küldür günümüzün içine dalar; aklımızdan çoktandır çıkmış, unutilmuş dehşet ve korkular, beklenmedik bir şekilde birdenbire çığlıklarını, sinir kanallarından yukarıya doğru çınlatır; sadece kendi geç-

mişimizin değil, toprak olmuş nesillerin ve barbar atalarımızın ihtirasları ve arzuları orada özümüze kök salmıştır. Eylemlerimizin en esaslı olanları diplerden gelmektedir, kendimiz için de mahrem olanların birdenbire aydınlanmasından, gücümüzü aşan karşı konmaz güçten gelir. Bizim haberimiz olmadan orada, alacakaranlıkta oturmaktadır o ezeli ben; bizim uygar benimiz onun hakkında hiçbir şey bilmiyor ya da bilmek istemiyor; ama ezeli ben birdenbire başkaldırıp kültürün ince tabakasını deler ve doğal ve zapt edilmez içgüdüleri tehlikeli bir şekilde kanıma za akar; çünkü ben, bilinçdışının ışığa çıkmak, bilinçlenmek ve kendini eylemlerle boşaltmak yönündeki kökensel istencidir: “Var olduğuma göre aktif olmam gerekir.” Her saniye, konuştuğumuz her sözde, yaptığımız her eylemde bilinçdışı eğilimleri bastırmamız ya da daha çok geri bastırmamız gerekir; etik ya da uygar duygumuz kendini içgüdülerin barbarca şehvet isteklerine karşı durmadan savunmak zorundadır. Ve böylece, (Freud tarafından ilk kez doğrulanan görkemli vizyon) bizim bütün ruhsal yaşamımız aralıksız ve patetik olarak, bilinçli istek ile bilinçdışı istek arasında, sorumlu eylem ile dürtülerimizin sorumsuzluğu arasında hiçbir zaman sona ermeyen bir savaş olarak görünür. Ama görünüşte bilinçdışı olan her beyanın, bizim için anlaşılmasa da belli bir anlamı vardır. Freud bilinçdışı hareketlerinin bu anlamını her bireyin anlaması için yeni ve zorunlu bir ruh bilimini gelecek için talep eder. Bu ruh biliminin görevi bilinçdışı hareketlerin anlamını bireylere kavratırmak olacaktır. İnsanın yeraltı bölgelerini aydınlatabildiğimiz zaman, duygu dünyasını tanımış oluruz; ruhunun temeline inince, bozuklukların ve aksaklıklarının esas sebebini bulup meydana çıkarabiliriz. İnsanın bilinçli olarak bildiğini psikoloğun ve psikoterapistin öğretmesi gerekmez. Sadece kendi bilinçdışını bilmediği hallerde ruh hekimi ona gerçekten yardımcı olabilir.

Peki bu alacakaranlık bölgeye nasıl ineceğiz? Çağdaş bilim bunun yolunu bilmiyor. Bilinçaltı fenomenlerini kendi mekanik doğrulukta ayarlanmış cihazlarıyla kavrama olanağını da şiddetle reddediyor. Bu yüzden eski psikolojinin sadece gün ışığında, sadece bilinç dünyasında araştırmalarını sürdürebilme olanağı vardı. Dilsizlerin ya da sadece hayali konuşanların yanından kayıtsız bir şekilde ve başını bile çevirmeden geçip giderdi. Freud ise bu anlayışı çürük bir tahtayı kırar gibi bir tekme vurarak kırıp bir köşeye atar. Freud'un kanaatine göre bilinçdışı dilsiz değildir. Konuşuyor, kuşkusuz bilinç dilinden başka işaretlerle ve sembollerle konuşuyor. Hal böyle olunca, üst yüzeyden kendi derinliklerine inmek isteyen kişinin, önce o yeni dünyanın dilini öğrenmesi gerekir. Ejiptologların rozet levhalarında çalıştıkları gibi, Freud da bilinçdışına ait dilin sözlüğünü ve gramerini oluşturmak için tek tek işaretleri aktarmaya başlar; buradaki amacı sözlerimizin ardında ve uyanık halimizde uyarıcı ya da baştan çıkarıcı halde hissettiğimiz sesleri anlaşılır kılmaktır ve biz onlara çoğunlukla isteklerimizden daha çok ayartılmış olarak sürükleniriz. Yeni bir dili anlayan yeni bir anlamı da kavrar. Böylelikle Freud'un yeni yöntemi, derin psikolojiye tanınmayan zihinsel bir dünya açar: Freud sayesinde bilimsel psikoloji bilinç olaylarının salt bilgikuramsal gözlemlenmesinden her zaman olması gereken ruh bilimine gelir. İç evrenin yarım küresi, artık Ay'ın arka yüzü gibi gölgede kalmaktan çıkmıştır. Bilinçdışının ilk kenar hatları kendilerini açıklıkla aydınatabildikleri derecede yeni bir bakış daima daha şaşmaz ve daha kesin bir şekilde ruhsal dünyamızın muazzam ve anlamlı yapısındaki esrar perdesini kaldırır.

Rüya Yorumu

Comment les hommes ont-ils si peu réfléchi jusqu'alors aux accidents du sommeil, qui accusent en l'homme une double vie! N'y aurait-il pas une nouvelle science dans ce phénomène? ... il annonce au moins la désunion fréquente de nos deux natures. J'ai donc enfin un témoignage de la supériorité qui distingue nos sens latents de nos sens apparents.

Balzac, Louis Lambert, 1833¹⁴

Bilinçdışı her insanın en derin sırrıdır. Ona bu sırrını ortaya çıkarmada yardım etmeyi psikanaliz kendine görev edinmiştir. Peki bir sır nasıl ortaya çıkarılır? Bu, üç tarzda olmaktadır. Bir insana zor kullanarak gizlediği şey söyletirilebilir: Yüzyıllar, kenetlenmiş inatçı dudakları açmak için boş yere işkence edildiğini göstermiyor. Sonra bağlan-tılar kurularak saklanan şey tahmin edilir, bunu yaparken çok kısa anlardan yararlanılır, çünkü onun kaçkın silueti -denizin nüfuz edilemeyen yüzeyindeki bir yunus balığı-nın sırtı gibi- bir saniye için karanlığın içinden çıkar. Ve nihayet, büyük bir sabırla bekleyerek gizlenen şeyi gevşek ayıklık durumunda kendiliğinden söyleyeceği fırsat kollanır.

Psikanaliz bu üç tekniği de sırayla kullanmaktadır. Önce bilinçdışı olanı irade gücüyle hipnoz halindeyken zorla konuşturmayı dener. İnsanın kendisi hakkında kendisine ve başkalarına itiraf ettiğinden daha fazlasını biliyor olması, eskiden beri psikolojinin bildiği bir gerçektir.

¹⁴ İnsanlar nasıl olur da o zamana kadar insanın çift yaşamını ortaya koyan uyku hali üzerine bu kadar az düşünmüş olabilirler! Bu olguyla ilgili yeni bir bilim yok mudur acaba? ... en azından iki doğamızın sık sık bölündüğünü bize bildirirdi. Yani gizli duyularımız ile görünen duyularımızı birbirinden ayıran bir üstünlüğün bulunduğu konusunda bir kanıtım var.

Balzac, Louis Lambert, 1833 (ç.n.).

Ne var ki, bilinçaltına yaklaşmayı bilmiyordu. Mesmerizm ilk kez insandan, uyutulmuş haldeyken ayık halde olduğundan çok daha fazla şeyleri almanın mümkün olduğunu göstermişti. Iradesi uyuşmuş olan kişi, trans durumunda başkalarının karşısında konuştuğunu bilmediği ve bu sallantılı halinde dünyada yalnız olduğuna inandığı için en derin arzularını ve sırlarını farkında olmadan sayıp döker. Bu yüzden hipnoz önce en umutlandırıcı yöntem olarak görünür; ama çok geçmeden (çok ayrıntıya götürmesi nedeniyle) Freud zorla bilinçdışı girme tarzını ahlakdışı ve verimsiz bulduğu için bırakır; tıpkı hukukun insancıl olma aşamasında işkenceden kendi isteğiyle vazgeçip bunun yerine sorgulamanın ince sanatını ve suç delillerini koyması gibi, psikanalizde de şiddet uygulayıp söyletmeye zorlayan ilk çağdan, anlam bağlarını kurarak keşfetmeye geçer. Ne kadar uçar kaçarsa olsun her yabani ardında izlerini bırakır. Tıpkı bir avcının aradığı av hayvanının cinsini ve gidiş tarzını küçük ayak izlerinden okuması gibi, bir arkeoloğun bir vazanın parçalarından tümenden yıkılmış bir şehrin nesil karakterini tespit etmesi gibi, psikanaliz de ilerlemiş çağında dedektif sanatını bilinçdışı yaşamın bilinç içinde kendini ele verdiği şimdiki işaretlerine uygular. Freud bu türden küçük işaretlerle ilgili yaptığı ilk araştırmalardan sonra şaşırtıcı bir iz bulur: Yanlış hareket denen şeydir bu. Yanlış hareketler (Freud yeni kavramlar için kalbinden vurur gibi uygun kelimeyi de buluyor) altında, derin psikoloji bütün özel fenomenleri özetlemektedir; bunlar psikolojinin en büyük ve en eski ustası olan dili çoktandır birbirine uygun grup olarak kabul edip bu yüzden de “ver” önekiyle birbirine uygun olarak belirtmiştir,¹⁵ yani das Ver-sprechen (yanlış söylemek/sürç-ü lisan etmek), das Ver-lesen (yanlış okumak), Ver-schreiben

¹⁵ Yazar burada Almancayı kast ediyor (ç.n.).

(yanlış yazmak), Ver-wechseln (karıştırma/aldanma), Vergessen (unutmak), Ver-greifen (yanlış tutmak/ tutamamak). Kuşkusuz çok basit gerçekler yanlış söylenir, örneğin insan bir sözün yerine başka bir söz söyler, bir şeyin yerine başka bir şey alır; yanlış yazılır, bir kelimenin yerine başka bir kelime yazar. Bu tür şeyler her gün herkesin başına düzineler halinde gelir. Peki günlük yaşamın bu yanlış baskı illeti nasıl oluyor? Maddenin istencimize karşı gösterdiği bu isyanın sebebi nedir? Hiçbir şey; rastlantı ya da yorgunluk, diyordu buna eski psikoloji; eğer gerekli görürse günlük yaşamın üç türlü önemsiz yanlışlığını dikkate alırdı. Düşüncesizlik, dağınıklık, dikkatsizlik. Ama Freud buna daha sıkı sarılır: Düşüncelere gerekli oldukları yerde sahip olamamaktan başka bir şey midir düşüncesizlik? Ve eğer insan istediğini, niyetini, ereğini gerçekleştiremezse, nasıl olur da onun yerine istenmeyen başka bir niyet sıçrayıverir? Neden insan niyet ettiği bir kelimeyi değil de başka bir kelimeyi söyler? Yanlış harekette arzu edilen hareketin yerine başka bir harekete sebebiyet verildiğine göre, beklenmedik bir şekilde yanlış hareketi gerçekleştiren birisi usulca araya sokulmuş demektir. Doğrunun yerine yanlış kelimeyi dışarı çıkaran, bulmak istenen nesneyi saklayan, bilinçli olarak aranan şeyin yerine insanın eline sinsice yanlış şeyi tutuşturan herhangi birisinin burada bulunması gerekiyor. Böylece Freud, ruhsal olanın hiçbir yerinde anlamsız bir şeyin, salt rastlantısal bir şeyin varlığını kabul etmez (bu fikir onun bütün yöntemine egemendir). Onun için her psişik olayın bir anlamı, her eylemin bir faili vardır. Bu yanlış hareketlerde bir insanın bilinci eylemsel olarak ortaya çıkmayıp bastırıldığına göre, bu bastırılan güç uzun uzun ve boşuna aranan bilinçdışından başka ne olabilir? O halde yanlış hareket Freud için düşüncesizlik değil, geri itilen bir düşüncenin kendini kabul ettirmesidir. “Ver”sprechen,

“Ver”schreiben, “Ver”greifen gibi eylemlerde ayık irademizin ifade etmek istemediği bir şey dile gelmektedir. İşte bu bir şeyi bilinmeyen ve yeni öğrenilen bilinçdışının dili konuşmaktadır.

Bununla temel bir şey açıklanmış olur: Birincisi, her yanlış harekette, görünüşte her yanlış yapılan şeyde bilinçaltında istenen bir şey ifadesini bulur. İkincisi, bilinçli istek alanında bilinçdışının beyanına karşı bir direncin faaliyetinde olması gerekir. Örneğin eğer (Freud’un kendi örneklerini seçiyorum) bir profesör bir kongrede bir meslektaşının çalışması hakkında, “Bu buluşu ne kadar yersek azdır” derse, bilinçdışı niyeti gerçi “övsek” demek istemiştir; ama en içten “yersek” olarak düşünmüştür. Bu durumda yanlış hareket profesörü faka bastırmış ve gerçek niyetinin gammazcısı olmuştur. Kendi korkusu adına sırrı ifşa etmiştir; aslında meslektaşının başarısını içten vurgulamak değil, tercihen aşağılamak istemiştir. Ya da turizm eğitimi almış bir bayan Alpler’deki bir partide bluzunun ve gömleğinin ter içinde kaldığından yakınır ve “Ama insan bir külot¹⁶ gidip de üstünü değiştirirse” diye devam ederse, bununla hikâyeyi tam olarak vermek istediğini ve bluzunun, gömleğinin ve külotunun terden sıırılsıklam olduğunu saf saf anlatmak istediğini herkes anlar! Külot kavramını tam söyleyeceği sırada, duruma uygun düşmeyeceğinin bilincine varır. Bu bilinç kendini kelimenin önüne atar ve onu geri iter. Ama gizli isteğin sırtı tam olarak yere getirilememiştir ve bir anlık karışıklıktan yararlanarak kelime “yanlış hareket” olarak arkadan gelen cümleye atmıştır. İnsan dil sürçmesi (Versprechen) sırasında esasen söylemek istemediği, ama gerçekte düşündüğü bir şeyi söyler. İnsan içten unutmak istediği bir şeyi unuttur. İçten kaybetmek istenen şey kaybedilir. Hemen hemen her zaman yanlış hareket bir itirafıdır, bir kendini ele vermedir.

¹⁶ Almancada *nach Hause* yerine *nach Hose* demiştir (ç.n.).

Freud'un esas bulgularıyla karşılaştırılınca önemsiz sayılan bu psikolojik keşfi, bütün gözlemlerinin içinde en eğlenceli olması ve dokunaklı olmamasından dolayı en ufak bir itiraz olmadan genel kabul görmüştür: Öğretisi içinde sadece nakledici gücü geliştirmektedir. Çünkü yanlış hareketler nispeten seyrek bir şekilde meydana gelir; bilinçaltına atom biçiminde kıymıklar sevk eder, sayıları çok azdır ve zaman dilimi içinde bunlardan bir bütün mozaik oluşturamayacak kadar aşırı dağınıktır. Ancak, Freud'un gözlemci merakı, acaba bunun gibi başka "anlamsız" fenomenler var mıdır ve bunlar yeni anlamda yorumlanabilir mi diye bu noktadan ruh yaşamımızın bütün yüzeyini araştırmaya devam eder. Ruhsal yaşamımızdaki en çok bulunan şeye rastlamak için öyle uzun uzun araması gerekmez; rastlanan bu şey, aynı zamanda anlamsız kabul edilmektedir, hatta anlamsız şeyin tipi olarak görülmektedir. Dil alışkanlığımız bile rüyayı, uykumuzun bu günlük konuğunu, anlaşılmaz davetsiz misafir ve normalde mantıklı ve aydınlık olan beyin yollarımıza giren fantastik serseri olarak nitelemektedir: Rüya, köpüktür! Boş, amacı ve anlamı olmayan renkli şişirilmiş bir hiç, kânın bir serabı olarak kabul edilmektedir ve onun verdiği görüntülerin hiçbir "anlamı" yoktur. İnsanın rüyalarıyla yapacağı hiçbir şey yoktur, insanın, fantezisinin saçma sapan cin oyunlarında bir suçu yoktur diye savunuyordu eski psikoloji ve her türlü akılcı yorumu reddediyordu. Bu yalancılarla ve kaçıklarla ciddi konuşmanın bilim için ne bir anlamı ne de bir değeri vardı.

Peki, rüyalarımızda konuşan, resim oluşturan, betimleyen, yapan ve canlandıran kimdir öyleyse? Burada birisinin ayık benliğimizden başka türlü konuştuğu, eylemde bulunduğu ve istediği en eski çağda bile biliniyordu. Antik çağ bile rüyaları "ilham edilmiş", üstün güçler tarafından içimize konulmuş biçiminde açıklıyordu. Bir doğaüs-

tü ya da, eğer kelimeyi söylemeye cesaret edersek, benüstü bir istencin burada rol oynadığını düşünüyorlardı. Nitekim her insandışı istençle ilgili olarak mit dünyasının sadece bir yorumu vardı: Tanrılar! Çünkü onlardan başka hiç kimsenin değişken gücü ve üstün kudreti yoktu. Başka zamanlarda görünmeyip sembolik rüyalarda insanlara yaklaşan, onlara haberler fısıldayan, içini dehşet ve umutla dolduran ve uykunun kara duvarına uyarıcı ya da ürkütücü rengârenk resimler çizen onlardı. İnsanlar bu gece bildirimlerinde kutsal, tanrısal sesler duyduklarına inandıklarından en eski çağların bütün halkları, büyük bir şevkle tanrı dili “rüyayı” insan olarak anlamak ve buradan da tanrısal istenci algılamak için çabalayıp duruyorlardı. Dolayısıyla insanlığın başlangıcından beri, en eski bilimlerden biri olarak rüya yorumu vardı: Her muharebeden önce, her karardan önce, rüya görülen her gecenin sabahında rüyalar, rahipler ve bilge kişiler tarafından değerlendirilir ve rüya olayları iyi bir şeyin ya da tehdit eden kötü bir şeyin sembolü olarak yorumlanırdı. Çünkü eski rüya yorma sanatı, insanın geçmişiyle ilgili hususları ortaya çıkarmak isteyen psikanalizin tam tersine, bu düş görmelerde ölüm-süzler fanilere geleceği haber veriyorlardı. Bu minval üzerine firavun tapınaklarında, Yunanistan’ın akropollerinde, Roma’nın mukaddes yerlerinde ve Filistin’in kızgın güneşi altında binlerce yıl boyunca bu mistik bilim gelişmeye devam etti. Yüzlerce ve binlerce soy ve halk için rüya, yazgının en doğru açıklayıcısı olmuştur.

Yeni, ampirik bilim normal olarak bu görüşü batıl ve saf bir inanç olarak değerlendirip onunla bağlarını sert bir şekilde koparır. Tanrıları ve tanrısallığı hemen hemen kabul etmediği için, rüyada ne yukarıdan gönderilen yüce bir görev ne de bir anlam buluyordu. Onun anlayışına göre rüyalar bir kaostan ibaretti, onların hiçbir değeri yoktu; çünkü rüyalar anlamsızdı, salt fizyolojik bir eylemdi, sinir-

lerin tahrik olmasından meydana gelen atonal ve uyumsuz artçı titreşimlerdi, kanın beyne yaptığı tazyikten kaynaklanan kabarcıklar ve şişkinliklerdi, uykunun kara dalgalarının peşinden sürüklediği gün boyu sindirilemeyen izlenim kalıntılarının önemsiz döküntüleri idi. Kuşkusuz böyle yerli yerine oturmamış bir karmaşada, mantıklı ya da ruhsal bir anlam olamazdı. Nitekim bilim, rüyaların sunduğu dizi resimlerde doğruluk, amaç, yasa ya da anlam gibi şeylerin bulunduğunu kabul etmiyordu. Kabul etmediği için de o bilimin psikolojisi anlamsıza anlam vermek, önemsizle önem vermek için hiçbir girişimde bulunmuyordu.

Ancak aradan iki üç bin yıl geçtikten sonra, Freud'la birlikte rüyanın yazgıyı ele veren bir eylem olarak yeniden olumlu değerlendirilmesi başlar. Derin psikoloji, ötekilerin sadece bir kaos, dini bir çare gördükleri yerde, bir kez daha düzenli bir hareket görür: Seleflerine çıkışı ve hedefi belli olmayan karmakarışık bir labirent gibi görünen şey, ona bilinçdışı yaşamı bilinçli yaşama bağlayan *via regia*, ana cadde olarak görünür. Rüya arka plandaki duygu dünyamızla görüşlerimize bağlı olanlar arasında uzlaşma sağlar. Rüya sayesinde uyanık iken bilmekten kaçındığımız bazı şeyleri öğreniriz. Freud tümünden anlamsız hiçbir rüyanın olmadığını iddia ediyor; tam geçerli ruhsal bir eylem olarak her birinin belli bir anlamı vardır. Gerçi her biri yüksek, tanrısal, insan dışı bir iradenin bir bildirimi, bir tebliği değildir, ama çoğunlukla insanın en içsel, en gizli isteğidir.

Doğrusu, bu kurye bizim alıştığımız dili konuşmuyor, yüzeyin dilini değil, derinliklerin, bilinçdışı doğamızın dilini konuşuyor. Bu yüzden de anlamını ve yüklediği görevi hemen anlamıyoruz. Önce onu yorumlamayı öğrenmemiz gerekiyor. Yeni, ilk kez yaratılacak bir bilimin, bize, bir film hızıyla kara uyku perdesi üzerinde yansıyan resimler-

de yıldırım gibi geçip giden şeyleri yakalayıp tanımayı ve anlaşılır bir şekilde geri tercüme etmeyi öğretmesi gerekiyor. Çünkü insanoglunun bütün ilkel kökensel dilleri gibi, örneğin Mısırlıların, Kaldelilerin ve Meksikalıların dilleri gibi, rüya dili kendini özellikle mecazlarla, imgelerle ifade eder. Bizim görevimiz, her seferinde dilin bu imge sembollerini başka kavramlarla yorumlamaktır. Rüya dilinin düşünce diline dönüştürülmesi işini, Freud'un yöntemi yeni ve karakterolojik bir amaçla ele alır. Eski ve kâhince rüya yorumu bir insanın geleceğini bulmak istiyordusa, oluşmakta olan psikolojik rüya yorumu insanın ruhsal biyolojik geçmişinin sis perdesini kaldırmak ve böylelikle de en içsel şimdisini ortaya koymak istiyor. Çünkü rüyadaki ben, sadece uyanık halimizdeki ben ile görünüşte aynıdır. Rüyada zamanın geçerliliği olmadığına göre (boşuna "rüya gibi geçti" demiyoruz), eskiden ne idiysek ve şimdi ne isek hepsi aynı zaman içinde olmaktadır; çocukluk ve gençlik, dünün ve bugünün insanı, yani benliğin bütünü, sadece yaşamımızın değil, bütün yaşantılarımızın toplamı vardır, oysa uyanıkken sadece bir anlık benliğimizi duyumsarız. O halde bütün yaşamımız bir çift yaşamdır. Aşağıda, bilinçaltımızda geçmişimizle ve bugünümüzle, karmakarışık duygular içinde hem ilkel insan ve hem de kültür insanı olarak birlikte bir bütün olarak varız, doğaya bağlı devam eden bir benin arkaik kalıntılarıyız. Yukarıda, aydınlıkta, ışığın vurduğu yerde ise sadece bilinçli zaman beni vardır. Haberler, bu evrensel, ama boğucu yaşamdan salt zamansal varlığımıza karanlıkta o gizemli kurye vasıtasıyla hemen hemen sadece geceleyin geçer, yani rüya vasıtasıyla geçer. Kendimizle ilgili sezdiklerimizin en önemlisinden onun sayesinde haberdar oluruz. Bundan dolayı ona kulak vermek, yüklediği görevleri anlamak demek en karakteristik özelliğimizi anlamak demektir. İstencini sadece aydınlıkta değil de rüyalarının de-

rinliklerinde de tanıyan kişinin gerçekten yaşantısal ve zamansal yaşamının toplamı hakkında bilgisi olur, yani kişiliğimiz dediğimiz toplam hakkında bilgisi olur.

Ama böylesine nüfuz edilemeyen, ölçülemeyen derinliklere iskandili nasıl batıracağız? Kendini hiçbir zaman açık seçik göstermeyen, sadece uykumuzun dehlizlerinde maske takmış gibi karmakarışık bir halde kıvılcımlar saçarak dolaşan, konuşacak yerde sadece kehanet eden şeyi nasıl tam olarak tanıyacağız? Buna uygun bir anahtar bulmak, büyüü bozacak ve kavranamayan rüya dilini uyanıklık diline tercüme edecek bir şifre oluşturmak görünürde büyü gerektirir, deyim yerindeyse kâhince sezgiler ister. Ama Freud'un psikolojik atölyesinde her kapıyı açacak bir maymuncuk vardır; hemen hemen yanılmayan bir yöntem uygulamaktadır: En karmaşık olanlara erişmek istediği her yerde en ilkelden yola çıkıyor. Her zaman son biçimin yanına ilk biçimi koyuyor; her zaman ve her yerde çiçeği kavrayabilmek için aşağıdaki köklere bakıyor. Nitekim Freud, rüya psikolojisine yüksek uygarlığın uyanık insanı yerine çocuklarda başlıyor. Çünkü çocuk bilincinin hayal alanında yan yana henüz çok az şey vardır, düşünce çevresi henüz sınırlıdır, çağırışımı henüz zayıftır, yani rüya malzemesini net bir şekilde görmek için elverişli durumdadır. Çocuk rüyasında ince düşünce tabakasının ruhsal duygu zeminini görebilmek için asgari düzeyde yorum sanatı bilmek yeterlidir. Diyelim ki bir çocuk bir çikolata dükkânının önünden geçti, ebeveyni ona çikolata almak istemedi; bu durumda çocuk rüyasında çikolata görür. Çocuk beyninde hiç süzgeçten geçirilmeden, hiç renklendirilmeden doğrudan doğruya tutku resme, arzu rüyaya dönüşür. Henüz hiçbir şekilde düşünsel ya da ahlaki çekingenlik, ayıp duygusu ve zihinsel tutukluk yoktur, hiçbir öngörü ve hiçbir şekilde başkalarını hesaba katma gelişmemiştir. Çocuk, vücudunun dışını çıplak halde ve

utanma duygusundan yoksun olarak çekinmeden herkese gösterdiği gibi, iç arzularını da rüyada saklamadan gösterir.

Bununla geleceğin yorumunun ön çalışması kısmen tamamlanmış olmaktadır. Rüyanın sembol resimleri, çoğunlukla tatmin edilmeyen, geri itilen arzuları saklamaktadır; bu arzular gün içinde kendilerini gerçekleştiremediklerinden şimdi rüya yoluyla yaşamımıza geri dönmek için gayret sarf eder. Herhangi bir sebeple gündüzleyin eylem ya da söz olamayan şey, orada resimler oluşturarak ve betimleyerek renkli fantezilerde kendini ifade eder; rüyanın gözetlenmeyen selinde iç benliğin bütün istek ve dilekleri, çabaları, çıplak ve tasasız bir halde oynaşır koşuşurlar. Görünürde tamamen serbest olarak (yakında Freud bu yanlış düzelterek), gerçek yaşamda önemi olmayan şeyler orada yaşamın tadını çıkarır: en karanlık arzular, en tehlikeli ve en yasak şehvetler. Nihayet bu girilmeyen revirde gün boyunca kapatılmış olan ruh, bütün cinsel ve saldırgan heveslerini boşaltabilir: Rüyada bir erkek uyanırken kendisini reddeden bir kadına sarılıp onun ırzına geçebilir, dilenci zenginlik yakalayabilir, çirkin güzel bir kürke sarılabilir, yaşlı gençleşebilir, umutsuz mutlu, unutulmuş ünlü, zayıf güçlü olabilir. Burada insan hasmını öldürebilir, amirlerini emri altına alabilir, nihayet bir kez Tanrı gibi serbest ve bağımsız olarak en iç duygusal isteklerini kendinden geçerek yaşamının tadını çıkarır. O halde her rüya gündüzleyin bastırılan ya da hatta insanın kendi karşısında bastırdığı arzusundan başka bir şey değildir: İlk formül böyle görünüyor.

Kamuoyunun büyük bölümü Freud'un bu ilk geçici belirlemesine takılıp kalır; çünkü rüya yaşanmayan arzu formülü cam bir bilye ile oynar gibi çok rahat ve kafa yormadan kullanıma sokulur. Ve gerçekten belli çevreler, her rüyayı kendi arzu sembolleri ve üstüne üstlük cinsel

sembolleri doğrultusunda gözden geçirerek alaylı topluluk oyunuyla eğlendikleri vakit, rüya analizleri yaptıklarını sanıyorlardı. Gerçekte hiç kimse, Freud kadar içten saygı duyarak çok ilmikli rüya dokusunu ve girift deseninin sanatkârane mistiğini gözleyip tekrar tekrar övmemiştir. Freud'un çok acele elde edilen sonuçlara karşı duyduğu güvensizliğin anlaşılması uzun sürmemiştir. Açık ve sarîh çabalama ve hemen anlaşılır olma durumu sadece çocuklar için geçerliydi. Çünkü erişkinlerde biçim veren fantezi çağrışımlardan ve anılardan oluşan yığınla malzeme kullanılır. Ve söz konusu imgeler sözlüğü, çocuk beyninde ayrı ayrı birkaç yüz ideyi kapsarken burada anlaşılmaz beceriyle ve çabuklukla milyonlarca ve belki milyarlarca yaşantı anını karmaşık tırtıl yuvası halinde dokur. Erişkinlerin rüyasında, çocuk ruhunun arzularını çekinmeden gösteren, söz konusu ayıp bilmeyen çıplaklığı ve örtünmeyişi yer almamaktadır; o eskinin gecelerinin fantezi oyunlarındaki kaygısız boşboğazlıkları da artık geride kalmıştır. Çünkü erişkinin rüyası çocuğun rüyasından sadece daha mesafeli değil, daha kurnazca, daha hilekârca, daha sahtekârca, daha ikiyüzlüce davranır. Kısacası yarım ahlaklı olmuştur. Bu özel sahte dünyada insandaki ebedi Adem bile utanmazlık cennetini kaybetmiş, kendisiyle ilgili iyi ve kötü hakkında, rüyasının derinliklerine kadar bilgi sahibi olmuştur. Sosyal ve etik bilincin kapısı uykuda bile tamamen kapanmamıştır ve insan ruhu kapalı gözlerle, narin duygularla, kendi iç terbiyecisi tarafından, vicdanı tarafından (Freud'un dediği gibi benüstü tarafından) gayri meşru isteklerinde, canice rüya eylemlerinde suçüstü yakalanmaktan korkmaktadır. Rüya bilinçdışından aldığı mesajları açık yoldan, açık ve örtünmemiş halde yukarıya getirmez; tersine, özel kıyafetler içinde gizli yollardan çıkarır. Bu yüzden Freud, rüyanın anlattığı şeyin onun gerçek içeriği olarak kabul edilmemesi konusunda kesin ola-

rak uyarır. Erişkinlerin rüyasında bir duygu kendini ifade etmek *ister*, ama kendini *serbestçe* ifade etmeye *cesaret* edemez. “Sansürcüden” korktuğu için sadece niyetiyle ilgili ve kurnaz tavırlarla konuşur; gerçek düşüncesi fark edilmesin diye her zaman saçma sapan şeyleri öne sürer. Her yazar gibi rüya da bir yalancıdır, yani suçlarını “sub rosa”¹⁷ açıklar; açığa vurur, ama sadece sembollerde bir iç yaşantı olarak. İki tabakanın dikkatle birbirinden ayrılması gerekmektedir: Örtmek için düşün “uydurduğu” şey, “rüya çalışması” denilen şey ve bu renkli peçenin ardında sakladığı gerçek yaşantı elemanlarında olan şey: “rüya içeriği”. Bundan böyle psikanalizin görevi, değişikliğin dar-madağın dokusunu çözmek ve söz konusu anahtar romanda (her rüya “Edebiyat ve Gerçek”tir) gerçeği, gerçek itirafı ve böylelikle de gerçeğin özünü kazıp ortaya çıkarmaktır. Rüyanın söylediği değil, söylemek *istediğidir* ruhsal yaşamın bilinçdışı mekânına sevk eden. Derin psikolojinin erişmek için çaba harcadığı derinlik oradan başka bir yerde değildir.

Eğer Freud rüya analizine kişiliği keşfetmekle bağıntılı olarak özel bir önem veriyorsa, hiçbir şekilde gelişigüzel rüya tabirciliğinden söz etmiyor. Freud bilimsel ve tam bir araştırma süreci ister, tıpkı bir edebiyat araştırmacısının edebi bir metne yaklaştığı gibi yaklaşılmamasını ister. Bir germanist gibi, fantezi katkılarını esas yaşantı motifinden ayırmaya çalışır ve yazarı bu yansıtma biçimine neyin sevk ettiğini sorar; onun Gretchen bölümünde yeri değiştirilen Friederike’nin aşkını en güçlü istek olarak kabul ettiği gibi, psikanalizci de rüya edebiyatında ve rüya yoğunlaşmasında hastasının etkin heyecanını arar. Bir kişiliğin imajı hakkında en net sonucu onun oluşturduğu şeylerden elde eder; her zaman olduğu gibi, burada da Freud insanı en

¹⁷ “suskunluk damgası altında” (ç.n.).

derin şekilde üretken durumunda tanır. Psikanalizcilerin esas amacının kişiliği tanıma olması gerektiğinden her insanın edebi özü, onun rüya malzemesinin ayıklanarak uygun şekilde kullanıp kullanamayacağına bağlıdır. Bu arada abartılardan kaçınırsa bizzat içini bir anlamla doldurma denemesine karşı direnmiş olur, böylelikle birçok durumlarda kişiliğin iç katmanlaşması için önemli ipuçları elde edebilir. Kuşkusuz antropoloji bazı rüyaların bu ruhsal anlamlılığını yaratıcı bir şekilde meydana çıkarmada değerli teşviklerinden dolayı Freud'a teşekkür borçludur. Bunun da ötesinde, araştırması sırasında çok önemli bir şey başarır, yani ilk kez rüya fenomeninin biyolojik anlamını ruhsal bir zorunluluk olarak yorumlar. Uykunun doğanın ev idaresinde taşıdığı anlamını bilim çok öncelerden tespit etmişti: Günün işlerinden bitkin düşen güçleri uyuklama hali tazeler, yıpranan ve yanan sinir tözünü yeniler, beynin yorulan bilinç çalışmasını serbest vardiya ile değiştirir. Buna göre, aslında kapkara bir hiç, ölüme benzer bir batış, bütün beyin faaliyetlerinin durması, hiçbir şeyi görmemek, hiçbir şey düşünmemek, uykunun en mükemmel hijyenik biçimi olması gerekir. O halde neden doğa insanlara rahatlamamanın görünüşte en amaçlı biçimini bahşetmedi? Neden her zaman anlamlı, bu kara duvarda heyecan veren imge oyunları ile büyülüyor, neden hepten hiçliği, her gece parıldayan ve ruhu deneyen bu varlık yansımasıyla nirvanaya giden bu seli durduruyor? Rüyaların amacı nedir? Rüya öyle bilge düşünceli rahatlamayı önlemiyor, karıştırmıyor, bozmuyor ve engellemiyor aslında; onlar sözde anlamsız, hatta her zaman amaçlı olan ve geniş ölçüde planlayıcı doğanın anlamsızlığı değil midir? Bu çok doğal soruya hayat bilgisi şimdiye dek cevap bulamadı. İlk kez Freud rüyaların ruhsal dengemizin sağlamlaştırılması için gerekli olduğunu tespit eder. Rüya duygu gücümüzün emniyet supabıdır. Çünkü çok aşırı is-

tek, şehvet düşkünlüğünde ve yaşam özleminde ölçsüz-
lük, bizim dar dünyevi bedenimize yerleştirilmiştir. Bu
durumda, orta halli bir insan bir gün içinde bu sayısız ar-
zularının gerçekten ne kadarını tatmin edebilir? Hiçbiri-
mizin şehvet isteğinin binde biri bile gerçekleşmez; ve
sonsuza doğru giden, durdurulmayan ve durdurulamayan
şiddetli arzu dar gelirlinin, darülacezelinin ve gündelikçi-
nin bile göğsünde baskısını hissettirir. Tahrik olmuş cinsel
arzular her birinin başını döndürmektedir; güçsüz iktidar
isteği, geri itilmiş ve korkak, çapraşık, anarşik istekler,
gizli kibir, heyecan ve haset. Her gün, yanından geçen sa-
yısız kadından her biri kısa da olsa şiddetli arzuları tahrik
eder ve bütün bu yaşanmayan istemek ve sahip olmak ar-
zusu bentleşir, sabahın ilk çan sesinden gece yarısına ka-
dar bilinçaltında yılan gibi zehirli dilini çıkarmış dolaşır.
Eğer rüya kısa bir zaman içinde bütün bu bentleşmiş arzu-
lara bir boşalma kapağı açmazsa, böylesi bir atmosferin
baskısı atında ruh paramparça olmak zorunda kalmaz mı
ya da birdenbire canice şiddet hareketlerine kaymaz mı?
Gün boyunca hapsettiğimiz şiddetli istekleri rüyanın teh-
likesiz revirlerine salıvermek suretiyle, duygusal yaşamı-
mızdan karabasanı söküp atarız, ruhumuzu kendi kendine
yaptığı bu değişim içinde aşırı daralmanın zehrinden kur-
tarırız, tıpkı yorgunluğun zehirlemesinden vücudumuzu
uyku halinde kurtardığımız gibi. Sadece bizim içimizde
görünen sahte dünyayı, sosyal anlamda cinayet sayılacak
bütün eylemlerimizle, cezayı gerektiren eylemler yerine
mecbur olmadığımız sahte eylemlerle sakinleştiririz. Rüya
yedekte tutulan eylem demektir, çoğunlukla bize eylem
yaptırmaz ve bunun için de Eflatun'un şu formülü çok
mükemmel ve ustaca düzenlenmiştir: İyiler başkalarının
yaptığı şeyleri rüyada görmekle yetinen insanlardır. Yaşa-
mımızı bozan, uykumuzu dağıtan öge olarak değil, uyku-
muzun koruyucusu olarak gelir bize rüya; ruh onun kur-

tarıcı fantezilerinde kendini gerginliklerinin aşırı baskısından temizler. (Bir Çin atasözü somut bir biçimde şöyle der: “Kalpte gölleşen şeyler rüyada hapsirikle atılır.”) Böylelikle sabahları dinçleşmiş olan vücut, dolu bir ruh yerine temizlenmiş, serbest soluk alan bir ruha kavuşmuş olur.

Baskıyı kaldıran, arındırıcı bu etkiyi Freud yaşamımız için rüyanın uzun zamandan beri kaybedilmiş ve reddedilmiş anlamı olarak kabul eder ve bu etki, bu kurtarıcı çözüm hem gecenin uyku konuğudur hem de bütün fantezilerin ve gündüz rüyalarının yüce biçimleri için geçerlidir, yani edebiyat ve mitos için de geçerlidir. Edebiyat sembol içinde dolup taşmış insanı iç gerginliklerinden kurtarmaktan, tazyik eden şeyleri insanın içinden çıkarıp kendi ruhunu kabartmayacak sağlam bir bölgeye taşımaktan başka bir şey mi yapıyor! Her hakiki sanat eserinde kişiler bir “kendinden ayrılan kişiler” olurlar ve eğer Goethe, Werther’in kendisinin yerine intihar ettiğini kabul ediyorsa, bununla kendisi için tasarladığı intiharı hayalinde yansıttığı kişide gerçekleştirerek kendi yaşamını kurtardığını çarpıcı bir biçimde ifade ediyor; yani o, psikanaliz diliyle konuşursak, kendinde yoğunlaşan intihar baskısını Werther’i intihar ettirerek boşaltmış oluyor. Kişilerin rüyadaki özel yükleri ve zevkleri gibi bütün halkların korkuları ve arzuları da, mit ve din dediğimiz oluşuklarda kurtuluşu bulur. Sembale kaçan içteki kana susamışlık, kendini kurban sunaklarında temizler, günah çıkarmada ve duada psişik baskı kurtarıcı söze dönüşür. Her zaman insanoğlunun ruhu -onun hakkında başka ne biliriz?- yaratıcı fantezi olarak kendini sadece edebiyatta ortaya koyar. Sadece dinlerinde, mitlerinde ve sanat eserlerinde canlandırdıkları rüyalarındaki yaratıcı güçlerinin sezgisine teşekkür ediyoruz. Hiçbir ruh bilimi (Freud bu bilginin damgasını çağımıza vurmuştur) bu nedenle insanın gerçek kişiliğine ait şeylere erişemez; eğer bu ruh bilimi sadece

onun uyanık ve sorumlu eylemini gözlüyorsa: Onun da diplere, insan varlığının mitos olduğu bilinçdışı şekillendirmenin tam da akışkan elemanında iç yaşamının hakiki portresini yarattığı yere inmesi gerekmektedir.

Psikanalizin Tekniği

İnsanın iç dünyasının bu denli üstünkörü incelenip ona bu denli fikirsiz ve anlayışsız davranılmış olması, doğrusu hayret vericidir. Fizikten gönül için, gönülden de dış dünya için ne kadar da az yararlanılmış.

Novalis

Üzerinde yaşadığımız ve çeşit çeşit biçimi olan yer kabuğunun ender yerlerinin derinlerinden bir bakarsınız ki değerli petrol fışkırır; bazı yerlerde nehir kumlarında altın serbestçe yayılmıştır, kimi yerlerde de kömür açıkta durur. Ama insanoğlunun tekniği ötede beride bu türden yetersiz olayların meydana gelmesini beklemesiz. Rastlantılara güvenmez, kaynakları akıtmak için yeri bizzat kendisi deler; bir kez olsun madene ulaşabilmek için boş yere derinlere doğru binlerce galeri, kuyu açar. Keza aktif bir ruh bilimi de rüyalarda ve hatalı hareketlerde bir iz halinde ortaya çıkan rastlantısal itiraflarla yetinmez; o da bilinçdışının gerçek tabakasına yaklaşmak için psikoteknik kullanır. Bu teknik en iç dünyaya sistematik ve planlı bir çalışmayla nüfuz eden bir yeraltı inşaatı, bir kanalizasyon inşaatı sanatıdır. Böyle bir yöntemi Freud buldu ve adını da psikanaliz koydu.

Bu metot tıbbın ya da ruh biliminin daha önce ortaya koyduğu hiçbir metoda benzemiyor. Yepyeni ve özgün, ötekilerin yanında başlı başına bir yöntemdir ve bütün eskilerin yanında ve aynı zamanda altında bir psikolojidir.

İşte bu yüzden de, Freud ona derin psikoloji adını vermiştir. Bunu uygulayacak hekim üniversite bilgilerine öylesine çok az ihtiyaç duyar ki, psikanalizci için uzman hekimlik eğitiminin esasen gerekli olup olmadığı sorusu akla gelmektedir; gerçekten de Freud uzun tereddütlerden sonra “amatör analiz” denilen yöntemi, yani kariyer yapmamış hekimlere muayeneyi serbest bırakmıştır. Çünkü Freud’un anlayışına göre ruh tedaviscisi anatomik muayeneyi fizyologlara bırakır, onun çabası sadece görünmeyeni görünür hale getirmektir. Aranılan şey, mekanik olarak tutulup dokunulan bir şey olmadığı için, hiçbir aygıtta da gereksinimi yoktur. Bu ruh terapisinin tıbbi aleti, tıpkı İsa Bilimi’nde olduğu gibi, üzerinde hekimin oturduğu koltuktan ibarettir. İsa Bilimi hiç olmazsa ruhsal narkoz ve anestezi kullanıyordu, ağrıyı ortadan kaldırmak için tedirgin ruha Tanrı ve inanç gibi belli güçlendirme maddeleri aşılyordu. Buna karşılık psikanaliz, her türlü müdahaleden kaçınır, ister ruhsal olsun, ister bedensel. Çünkü amacı insanların *içine* yeni bir şey *koymak değildir*, ne bir ilaç ne de bir inanç. Onun amacı insanın içinde saklı olan bir şeyleri *dışarı çıkarmayı* denemektir. Psikanaliz anlamında tedaviyi sadece bilgi, sadece kendini faal bir şekilde tanıma getirir; ancak hastanın kendine getirilmesi, kendi kişiliğine (düzinelerce sağlıklı olma inancının içine değil) getirilmesi durumunda hastalığına hâkim olur. Aslında çalışma hastalara dışarıdan müdahale ile olmuyor, tamamen onun ruhsal elemanları içinde oluyor.

Bu tür tedavide hekim gözetleyici ve dikkatle yönlendirici deneyiminden başka bir şey kullanmıyor. Uygulayıcı gibi ilacını yanında hazır bulundurmuyor ve İsa Bilimi gibi mekanik bir formülü de yoktur. Aslına bakarsanız, bildikleri de önceden yazılmış ve hazırlanmış değildir, bilgi hastanın yaşantı içeriğinden dışarıya süzülüp imbikten geçirilerek elde edilecektir. Hasta muayene ortamına rahat-

sızlığından başka hiçbir şey getirmez. Ancak sıkıntısını da açıktan açığa, görünür halde getirmez. Ya ne yapar? Onu en garip, en yanıltıcı paketler, deformasyonlar ve örtüler içinde getirir ki, rahatsızlığının mahiyetini başlangıçta kendisi de, hekim de anlayamaz. Sinir hastası sadece bir semptomu gösterir ve onu kabul eder. Ama semptomlar ruhsal durumlarda hiçbir zaman hastalığı açık seçik göstermez, onu saklar; çünkü Freud'un (tamamen yeni tarz-daki) anlayışına göre sinir hastalıklarının içeriği yoktur, bunların her birinin bir sebebi vardır. Sinir hastası kendini rahatsız eden şeyin ne olduğunu bilmez ya da bilmek istemez ya da bilhassa bilmez. Yıllar yılı iç huzursuzluğunu çok farklı bilinçsiz eylemlerin ve semptomların bir birine bir öbürüne sürükleyip durmuştur; ki artık kendisi de onun nerede saklandığını bilemez. Psikanalist işte bu noktada müdahale eder. Onun görevi sinir hastasına bilmece-nin aydınlatılmasında yardımcı olmaktır; çözüm hastanın bizzat kendisindedir. Onunla birlikte, "ikilinin aktif algı-lamasıyla" rahatsızlığın esas ilk örneklerine göre oluşan semptomların duvar aynasına dokunarak ikisi birlikte adım adım hastanın bütün ruhsal yaşamına geri giderler; bu işleme ta ki iç uyuşmazlık kesin teşhis edilip aydınlatıla-na kadar devam edilir.

Psikanalizin bu tedavi tekniği, hekimlikten çok poli-siye olaylar alanını andırıyor. Freud'un anlayışına göre, her sinir hastasında, her nevrastenik hastada herhangi bir zaman ve herhangi bir yerde kişilik birliğine bir tecavüz olmuştur ve ilk önlem olarak olayın unsurları hakkında mümkün olduğunca eksiksiz sondaj yapmak gerekir. O unutulmuş ya da geri itilen iç olayın yeri, zamanı ve biçimi ruh belleğinde yeniden mümkün olduğunca eksiksiz olarak tekrar edilmelidir. Ne var ki, daha bu ilk adımda psikanaliz yöntemi adliyenin karşılaşmadığı bir güçlkle karşılaşır. Çünkü psikanalitik yöntemde hasta belli bir dere-

ceye kadar aynı zamanda her şeydir. O mağdur ve aynı zamanda suç işleyen kişidir. Semptomları sayesinde bir yandan davacı ve amme şahididir, öte yandan da olayın sinsi gizleyicisi ve maskeleyicisidir. Kendi iç derinliklerinin bir yerinde olayı biliyor, ama aynı zamanda da onun hakkında hiçbir şey bilmiyor; nedensellik ile ilgili beyanları sebep değildir; bildiği şeyi bilmek istemiyor ve bilmediği şeyi de bir şekilde gerçekten biliyordur. Ama daha da fantastik olan! Bu dava sinir hekiminin karşısında şimdi ilk kez başlamıyor, o yıllardan beri sonu gelmeden kesintisiz devam eden sinir hastasıdır. Son merci olarak psikanalitik müdahalenin erişmesi gereken şey, bu davayı bitirmekten başka bir şey değildir. Bu çözüm için, bu çözülme için hasta (bilmeden) hekimi tayin eder.

Ancak psikanaliz, ruhsal labirentinde yolunu kaybeden sinir hastasını, insanı, çabuk bir formül uygulayarak içindeki rahatsızlığından çıkarmaya çalışmaz; tam tersine, hastayı kendinin bütün yaşantı akışları ve labirentleri arasından önce geriye, tehlikeli sapmanın başladığı belirleyici noktaya doğru sıkıştırarak ve cezbederek ilerler. Çünkü bozuk bir dokuma içinde yanlış atkıyı düzeltmek, ipliği yeniden bağlamak için dokumacı makineyi ipliğin koptuğu yerde her seferinde yeniden kurmak zorundadır. Aynı şekilde (burada sezgiyle hızlı çalışmak ve kâhinlik yoktur) ruh hekimi kaçınılmaz olarak iç yaşamın sürekliliğini bütünüyle yenilemek için tekrar tekrar esrarengiz şiddet sebebiyle çatlağın ve kırığın meydana geldiği yere gitmek zorundadır. Schopenhauer bile komşu çevresinde eğer düşünsel yaşamda belirleyici şokun meydana geldiği noktaya kadar ilerlenebilse, ruh hastalığının kökünden tedavi edilebileceği ümidini dile getirmişti; ağacın çiçeğindeki solgun yaprakları kavrayabilmek için araştırmamanın ta köklerine kadar, bilinçdışına kadar inmesi gerekmektedir. Ve bu uzun, dolambaçlı, labirentli, sorumluluk gerektiren ve

tehlikeli bir yoldur; bir cerrahın ameliyatta sinirlerin hassas dokusuna yaklaştıkça hep dikkatli ve temkinli olduğu gibi, psikanalizci de bu çok hassas maddeye büyük zahmetlerle ve yavaş yavaş dokunarak bir yaşantı tabakasından bir alt tabakaya geçerek basamak basamak diptekilere doğru iner. Tedavisinin her biri günlerce ve haftalarca değil, aylarca, arada sırada da yıllarca sürmektedir. Bu tedavi, hekimin tıpta şimdiye kadar görülmemiş süreklilikte ruhsal konsantrasyonunu gerektirir, uzun sürelerle dikkatin toparlanmasını ister, belki de Cizvitlerin irade talimine benzetilebilir. Her şey hiçbir kayıt, hiçbir yardım olmadan bu kür içinde yapılmaktadır; sadece uzun süreye yayılmış gözlemlene sanatı kullanılıyor. Tedavi edilen kişi, arkasında oturan hekimi göremeyecek şekilde bir sofaya uzanır (bu utanmayı ve bilinç tutukluğunu önlemek içindir) ve anlatır. Ancak, genellikle yanlış kabul edildiği gibi, kapalı bir biçimde art arda anlatmaz, günah çıkarmaz; anahatar deliğinden izlediğimizi farz edersek, tedavinin en grotesk oyunu sergilediğini görürüz; çünkü dış yönüyle aylarca iki kişiden birinin konuştuğu, ötekinin dinlediği manzardan başka bir şey değildir. Psikanalist, hastasına bu anlatma sırasında bilinçli olarak düşünmekten vazgeçmesi ve avukat, davacı ya da yargıç olarak sürmekte olan davaya müdahale etmemesi için kesin tembihte bulunur. Yani hasta hiçbir şey istemeyecek, ama istemeyerek aklına gelenleri düşünmeden serbest bırakacaktır (çünkü kafada beliren bu şeyler dışarıdan değil, içeriden, bilinçdışından gelmektedir). Özellikle konuya ait olduğunu belirttiği şeyi öne alması söz konusu değildir; çünkü bu, insanın ruhsal rahatsızlığı kendi “meselesinin”, hastalığının, ne olduğunu esasen bilmemesinden başka ne anlama gelir. Bunu bilseydi ruhsal bakımdan zaten normal olurdu, kendine semptomlar yaratmaz ve hekime de başvurmak zorunda kalmazdı. Bu nedenle psikanalist her türlü hazırlık raporunu,

bütün yazılı belgeleri reddeder ve sadece hastayı ruhsal yaşam anılarını çok rahat bir şekilde mümkün olduğunca çok anlatması konusunda uyarır. Ruh hastasının içini dökmesi, boşaltması gerekmektedir, monolog tarzında durmaksızın konuşması gerekmektedir, öteden beriden, dereden tepeden karmakarışık konuşması gerekmektedir; yani o anda aklından geçen ne varsa, görünürde hiçbir önemi olmayan şeyleri ifade etmelidir; çünkü tam da spontane olanlar ve bilinçli olarak istenmeyenler ve tesadüfen akla gelenler hekim için en makbul olanlardır. Hekim ancak bu türden “önemsiz şeyler” sayesinde esas meseleye yaklaşabilir. Bu yüzden, ister yanlış olsun, ister doğru, ister önemli olsun, ister önemsiz, ister gösteri olsun, ister samimi, hastanın başlıca ödevi çok anlatmaktır, mümkün olduğunca çok yaşantı malzemesi ortaya koymaktır, yani biyografik ve ruhsal karakterde özü dışarıya çıkarmaktır.

Şimdi analizcinin görevi devreye giriyor. Hekim yavaş yavaş yüzlerce öbek halinde bir araya toplanan muazzam moloz yığınının dağıldığı yaşam evini, binlerce anıyı, notu ve rüya anlatımını psikolojik süzgeçten geçirerek önemsiz olanların cüruf ve posalarını ayırıp uzun süre eriterek başka bir kalıba sokma sürecinden sonra, gözlemin esas madenini çıkarmak zorundadır; yani yalnızca malzemeden psikanaliz cevherini elde etmesi gerekir. Hekimin hiçbir zaman iyi niyet gösterip anlatılan hammaddeyi mutlak geçerli olarak kabul etmemesi gerekir; “hastanın beyanlarının ve aklına gelenlerin, sadece aranan şeyle ilgili fikirler olduğunu ve aynı zamanda arkasında neyin saklı olduğu konusunda tahmin yürütülecek imalar olduğunu” hiçbir zaman aklından çıkarmamalıdır. Çünkü hastanın yaşantısı hastalığın tanınmasında önemli değildir (bu, çoktan onun ruhundan boşalmıştır); önemli olan ruh hastasının *henüz yaşamamış* olduğu, onun içinde değerlendirilmemiş, kullanıma hazır duygu elemanıdır; tıpkı sindirilmemiş ufak

parçaların midede durduğu ve dışarıya çıkmak için baskı yapıp ittiği, ama her seferinde karşı bir irade tarafından yakalanıp geri çekildiği gibi. Adım adım bir şüpheyeye ve şüpheden de kesinlik durumuna varabilmek için bu durulan şeyi ve onun tutukluğunu hekim “eşzamanlı tarama dikkatle” münferit ruhsal beyanlar içinde belirlemeye çalışmalı. Ama böyle sakın, nesnel, aynı zamanda dışarıdan yapılan gözlemlene, tedavinin başlangıcında, özellikle hastanın hemen hemen kaçınılmaz olarak duygularını durdurmasıyla hekimin işini hem kolaylaştırır hem de zorlaştırır; bu duygu durdurmasına Freud “aktarım” adını vermektedir. Ruh hastası hekime gelmeden önce harcamadığı, yaşamadığı duygu fazlasını atamadan uzun süre yanında taşıyıp durur. Bu duygu artıklarını düzinelerce semptomla öteye beriye yuvarlar, tuhaf oyunlarla kendi bilinçsiz uyuşmazlığını sergiler; ama psikanalizciyi ilk kez dikkatli, meslekten dinleyici ve eş oyuncu olarak bulur bulmaz, yükünü bir top gibi önce ona atar, kullanmaya elverişli olmayan aşırı duygularını söküp hekime atmaya çalışır. İster sevgi olsun, ister nefret, hekimin belirli bir “raporuna” girer, hekimle yoğun bir duygu ilişkisine girer. Şimdiye dek görüntü dünyasında anlamsız olarak hayran bırakan ve hiçbir zaman tamamen boşalmayan şey, ilk kez fotoğraf plakasında resim gibi yansımalarını bulur. Ancak bu “aktarımla” psikanalitik durum ortaya konulmuş olur: Bu duruma muktedir olmayan hastanın tedaviye uygun olmadığı düşünülmelidir. Çünkü hekimin tersliği tanıyabilmesi için onun kendi gözleri önünde duygusal, canlı biçimde geliştiğini görmesi gerekmektedir. Yani hastanın ve hekimin onu birlikte *yaşamaları* gerekmektedir.

Psikanaliz çalışmadaki bu birliktelik, hastanın ihtilafı üretmesinde ya da daha çok taklidini çıkarmasında ve hekimin de onun anlamını yorumlamasında yatar. Bu anlam vermede ve yorumlamada hekim hiçbir şekilde (alelacele

kabul etmek istendiği gibi) hastadan yardım almaz; bütün ruhsal durumlarda duygular karmaşası ve birden çok değerlilik hüküm sürmektedir. Sadece semptomunu tanıdığı hastalıktan kurtulmak için psikanalizciye başvuran hasta, aynı zamanda bu hastalığa bilinçsiz bir halde sıkı sıkıya sarılır; çünkü onun bu hastalığını yabancı bir madde ortaya koymaz; hastalık onun öz be öz kendi çalışmasıdır, ürünüdür, kendi benliğinin aktif karakteristik bir parçasıdır; onu hiç de vermek niyetinde değildir. Böylece sıkı sıkıya hastalığına tutunur; çünkü doğruyu almaktansa, korktuğu nahoş semptomlarını kendine almayı tercih eder; tercih eder, çünkü hekim doğruyu (aslında hastanın arzusu hilafına) açıklamak ister. Bir bilinçten, bir bilinçdışından olmak üzere, çift hissettiği ve kanıt gösterdiği için ikisi bir yerdedir, hem avcı ve hem de avdır; hastanın sadece bir bölümü hekimin yardımcısıdır, öteki bölümü onun en acımasız düşmanıdır. Bir yandan görünürde samimi itiraflarda bulunurken, öte yandan gerçek olayın oluş şeklini çarpıtır ve saklar. Ruh hastası kendine yardım eden kişiye bilinçli olarak hiçbir şekilde yardımcı olamaz, ona o doğruyu hiçbir zaman söyleyemez; çünkü onun dengesini bozan ve allak bullak eden şey işte doğrunun bilinmemesi, ya da bilinmek istenmemesidir. Samimi olmak istediği anlarda bile yalan söyler. Her doğrunun ardında hep daha derin bir doğru saklıdır. Birisi itiraf ettiği zaman, bu itirafını çoğunlukla onun arkasında daha gizli bir şeyi saklamak için yapmaktadır. İtiraf hevesi ve utanç, burada esraren giz bir şekilde birlikte ve birbirlerine karşı bir halde oynarlar; anlatan kâh açılır, kâh sözlerin arkasında saklanır ve itiraf etme isteğinin tam ortasında kaçınılmaz olarak itiraf tutukluluğu devreye girer. Eğer insanın son sırrına bir başkası yaklaşmak isterse, her insanda bir kas gibi bir şeyler kasılır. Bu itibarla her psikanaliz gerçekte bir savaştır.

Ama en amansız düşmandan en iyi yardımcıyı kazanmayı Freud'un dehası her zaman becerir. İşte tam da bu direniş, istenmeyen itirafın çoğunlukla gerçek gammazcısı olur. İnsan sohbet sırasında hep duyarlı bir gözlemci için kendini iki kere ele verir, bir defasında söylediği şeyle, ikincisinde sakladığı şeyle; Freud'un dedektif sanatı belirleyici sırrın yakınlığını, karşıdakinin konuşmak istediğini ve konuşmadığını hissettiği zaman, en kesin olarak işte bu yüzden sezer: Tutukluk burada haince yardımcı olur, yolu ima eden işareti verir. Hastanın yüksek sesle ya da alçak sesle konuştuğu zaman, hızlı konuştuğu ve tıkanıldığı zaman, bilinçdışının kendisi konuşmak ister. Bütün bu ufak tefek direnişler, bu küçücük yalpalanmalar, tıkanmalar, bu çok yüksek sesle ya da çok alçak sesle konuşmalar, belli bir kompleks yaklaşır yaklaşmaz, tutuklukla nihayet açık ve net olarak engelleyeni ve engelleneni gösterir; kısaca aranan, saklı olan ve örtüsü kaldırılan ihtilafı ortaya koyar.

Çünkü bir psikanaliz seyri sırasında söz konusu olan hep sonsuz küçük bilgiler, yaşantı kıymıklarıdır; sonra bunlardan yavaş yavaş mozaik olarak iç yaşantı tablosu oluşur. Psikanalizciye rüyalar ve itiraflar otomata atılır gibi verilir, birkaç soruyla tahrik edilerek harekete geçirilir ve hemen tanı ortaya çıkar, biçimindeki salonlardaki ve kahvehane masalarındaki hâkim düşünce kadar budala bir düşünce yoktur. Gerçekte her psikanalitik tedavi, korkunç derecede karmaşık, tamamen mekanik olmayan ve hatta ustaca yapılan bir süreçtir; bu en kolay eski, kirlenmiş, kaba bir elin yeniden boyadığı bir tablonun aslına uygun olarak onarılmasıyla karşılaştırılabilir: Zedelenen ve değerli bir maddenin içinde, milimetrik olarak tabaka tabaka yenilenerek tekrar canlandırılması gereken, üste çekilmiş boyanın çözülerek ilk resim kendi doğal rengiyle

ortaya çıkana kadar uğraşilan, hayran kalınacak bir sabır işidir. Ara vermeden ayrıntılarla meşgul olmasına karşın psikanalizin kuruluş çalışması hep bütünü hedef alır; bütün kişiliğin yenilenmesine yönelir. Bu nedenle gerçek bir analizde hiçbir zaman tek bir kompleks yalnız başına ele alınmaz, her seferinde bir insanın bütün ruhsal yaşamı temelden başlanarak yeniden kurulur. Bu yöntemi uygulayacak kişinin önce sabretme özelliğine sahip olması gerekmektedir. Yani etkinlik halinde devamlı sabırlı olmak, ama aynı zamanda ruhsal dikkat, açıkça belli olan bir gerginlik içinde olmayacaktır. Çünkü hekim objektif dinleyişini fark ettirmeden tarafsız olarak hastanın anlattıkları ve anlatmadıkları arasında dağıtacak, bunun da ötesinde uyanık bir şekilde anlatırken kullandığı nüanslara bakacak, karşısındakinin hangi olayları dikkat çekecek bir şekilde sık sık tekrarladığını, hangi noktalarda hikâyesinin çeliştiğini not edebilmek için her görüşme saatinin raporunu öncekilerle karşılaştıracak ve bu dinleme esnasında merakının maksatlı olduğunu asla ele vermeyecektir. Çünkü hasta dinlenildiğini sezer sezmez, serbest ve rahat halini kaybeder; gerçekte tek başına bilinçdışının kısa fosfor gibi parlayan ışıltısına götürür ve hekim de burada yabancı ruh manzarasının kenar çizgilerini algılar. Ama kendi yaptığı bu yorumu hastasına zorla kabul ettirmeye kalkışmayacaktır. Çünkü psikanalizin anlamı da zaten budur; hastanın kendini içten gelişerek tanıması, başından geçen şeyleri tekrar yaşamasıdır. Hasta sinirsel gösterisini nihayet gereksiz görüp duygu enerjisini artık kuruntu ve rüya için boşa harcamayarak yaşamı ve ortaya koyacağı iş için harcarsa, ancak o zaman tedavinin ideal durumu gerçekleşir. Çünkü analiz hastayı önce serbest hale getirir.

Peki psikanaliz böylesine mükemmel tıbbi çözümü ne oranda başarır? Gerçekten tehlikeli bir soru! Korkarım,

çok sık değil. Çünkü onun sorgulama ve dinleme sanatı özel ve hassas bir kalp duyusunu, duygu basiretini, değerli ruhsal tözlerin özel bir alışımını gerektirir. Dolayısıyla, sadece bu iş için gerçekten uygun birisi, hakikaten psikologluğa doğuştan yetenekli bir kimse burada tedavi edici olarak etkinlikte bulunabilir. Sadece İsa Bilimi ile Coué yöntemi kendi sistemleriyle ilgili mekanikçi yetişmesine izin vermektedir. Bunlar için çok geçerli birkaç formül öğrenmek yeterlidir: “Hastalık yoktur”, “Her an kendimi daha iyi hissediyorum”; bu kaba saba yontulmuş kavramlarla sert eller bile pek bir tehlike yaratmadan zayıf ruhları, hastalığın verdiği karamsarlığı tamamen tahrip oluncaya kadar dövmeye devam edebilir. Ama psikanaliz tedavisinde gerçekten sorumlu hekimin görevi, her bireysel vakada kendi sistemini kendisinin yaratmasıdır ve bu türden yaratıcı uyum yeteneği öyle çalışmayla ve akılla öğrenilecek bir şey değildir. Doğuştan yetenekli ve usta bir ruh erbabı ister, insan sezgisiyle ve sessizce gözlemleyen sabırla birleşmiş, doğası itibariyle enine boyuna düşünebilecek, başkasının kaderini duyumsayabilecek durumda olmak. Bunların da ötesinde, gerçekten yaratıcı bir psikanalistin belli büyüleyici özellik saçıp sempati ve güven akımı çıkarması gerekir. Bu sayede karşısındaki yabancı, ona yardıma ve heyecanlı bir şekilde hizmete hazır biçimde sırlarını açabilir. Bütün bunlar öğrenilmeyen özelliklerdir ve sadece Tanrının bir lütfu olarak özellikli insanlarda toplanmıştır. Bu tür gerçek ruh ustalarının ender bulunması, bana psikanalizin bu işe yatkın belli kişilerle sınırlı olduğunu ve hiçbir zaman, maalesef bugün sık sık görüldüğü gibi meslek ve ticaret olmadığını düşündürüyor. Ne var ki Freud bu noktada garip bir şekilde hoşgörülü düşünmektedir; gerçi yorum sanatı, gerekli uygulama konusunda sezgi ve alıştırma istese de, “öğrenilmesinin zor olmadığını” belir-

tir; böylelikle de kenarda kocaman, nerede ise hiddetli bir soru işaretine izin verilmesi gerekmektedir. Çünkü “uygulama” ifadesi ruhsal, hatta ruhsal bilmenin esinleyici gücünü isteyen süreç ve genel öğrenilebilirliğe yapılan gönderme bana tehlikeli bile görünüyor. Vezin tekniğini bilmekle şair olunmadığı gibi, psikotekniği yoğun bir şekilde öğrenmekle gerçek bir psikolog olunmaz. Doğuştan yetenekli olandan, özdeşleyim yeteneği olan ruh röntgencisinden, evet bundan başka hiç kimsenin bu bütün organların en ince, en nazik ve en hassas olanına müdahale etmesine izin verilmemesi gerekir. Freud gibi yaratıcı bir zekânın büyük bir incelikle ve sorumlulukla düşünüp ortaya çıkardığı yöntemin, hoyrat ellerde nasıl da engizisyon mahkemesine dönüşebileceğini düşünmek bile dehşet vericidir. Psikanalizin adına, belki de hiçbir şey dar ve soylulardan seçilmiş bir ruhiyat çevresiyle sınırlanmaması ve öğrenilmeyen şeyin okullarda öğretilmesi durumu kadar zarar vermemiştir. Çünkü aceleyle ve duraksamadan elden ele dolaştırmak, psikanalizin bazı kavramlarını kabalaştırdı ve bu da onun daha temiz bir hale gelmesini önledi; bugün eskilerde ve bunun da ötesinde yeni dünyada psikanalitik tedavi diye uzmanca ya da amatörce gösterilen şeyin, Sigmund Freud’un eski, sabır ve dehaya dayanan uygulamasıyla çoğunlukla sadece parodiye çalan üzüntü verici benzerliği vardır. İşte bağımsız olarak karar vermek isteyen kişinin, okul analizleri sonucunda, psikanalizin aslında tedaviye yönelik başardığı şeyin samimi biçimde her türlü genel bakıştan yoksun olduğunu ve kuşkucu amatörlerin müdahalesi sonucunda klinik olarak doğru bir yöntemin mutlak geçerliliğini iddia edip edemeyeceğini tespit etmesi gerekir; buradaki kararı biz değil, gelecek verecektir.

Şurası gerçektir ki, Freud'un psikanaliz tekniği ruh hekimliğinde artık uzun süre son ve belirleyici söz olmayacaktır. Ama, çok uzun süre mühürlü kalmış bu kitabın ilk sayfası olmak, bireyi kendi kişilik malzemesinden hareketle kavramak ve tedavi etmek, bütün zamanlarda bu tekniğe ait bir şeref olarak kalacaktır. Tek bir adam dâhiyane içgüdüyle çağdaş hekimliğin ortasındaki boşluğu fark eder ve ruhun çaresizliği bilimde henüz sığınak bulmamışken, insanın en önemsiz organlarının çoktandır sorumlu ellerde bakımının yapıyor olması, akıl almaz bir gerçeği ortaya koyar: örneğin diş bakımı, baş bakımı, saç bakımı. Pedagoglar olgunlaşmamış insana ergin hale gelinceye kadar yardım ediyorlardı, sonra onu kayıtsızca kendi başına bırakıyorlardı. Okulda kendileriyle henüz hesaplaşmamış, ödevleriyle henüz başa çıkamayan ve iç huzursuzluklarını üstlerinden atamayıp çaresiz bir halde kendileriyle birlikte sürükleyenler tamamen unutulmuştu. Bu kendi içlerinde geri kalanlar için, nevrozlu hastalar için, psikoz hastaları, dürtü dünyalarının esiri olanlar için, bütün bir kuşak bir yer, bir danışma yeri vermedi; hasta ruh, çaresiz bir halde sokaklarda yolunu şaşıyor ve boşuna öğüt arıyordu. Bu başvuru merciini Freud yarattı. Antik devrin psikoterapistlerinin, ruh tedavcilerinin, bilgelik öğretmenlerinin ve dindarlık çağlarının güçlü piskoposlarının bulunduğu yeri, yeni bilime, yeniçağ bilimine tahsis etti; bu bilimin kendi sınırlarını kendisinin fethetmesi ve çizmesi gerekiyor. Ama görev mükemmel bir şekilde verilmiş, kapılar ardına kadar açılmıştır. İnsan zekâsı uzaklarda bir şeyler sezer ve bilinmedik derinlikler keşfederse, artık o yerinde duramaz, yüksöklere kanat açar ve yorulmak bilmeyen uçuşunu geliştirir.

Seks Dünyası

Doğal olmayan da doğaldır. Onu her yerde görme-
yen kişi, hiçbir yerde doğru görmez.

Goethe

Sigmund Freud'un bugün artık hiç olmasa da olur deni-
lemeyecek cinsellik biliminin kurucusu olması, kendi
amacı dışında cereyan etmiştir. Zaten çıktığı yol her sefe-
rinde baştan aradığının ötesine geçiyor ve serbest dürtüyle
girmeye asla cesaret edemeyeceği alanları fethediyor olma-
sı, yaşamının akışındaki gizli yasalara ait bir şey gibi gö-
rünüyor. Eğer birisi otuzundaki bu insana, nöroloğa, rüya
yorumunun ve cinsel yaşamın biyolojik düzenlemesini bir
bilimin konusu yapacağını kâhinlik ederek söyleseydi,
belki de inanmayarak bıyık altından gülümserdi; çünkü
özel ve akademik eğilimleri baştan beri bu türden garip
gözlem alanlarına en ufak bir ilgi duyduğunu belli etmi-
yor. Freud'un cinsel sorunlara varması, kendi istediği için
değil, araştırmalarının düşünce hattı üzerinde kendiliğın-
den karşısına çıkmasıyla olmuştur.

Evet bu sorunla karşılaşmasına kendi de hayret eder;
Breuer'le birlikte açtıkları derinliklerin içinden hiç çağır-
madan, hiç istemeden çıkagelir o. Histeriden yola çıkarak
bu iki araştırmacı birlikte, eğer bir dürtünün esas boşalma
biçimi engellenip tatmin edilmeden bilinçaltına itilirse,
buradan nevrozun ve ruh bozukluklarının çoğunun ortaya
çıktığına ilişkin formülü bulurlar. Ama kültür insanının
geri ittiği bu istekler, bu çok gizli tuttuğu ve bizzat çok
utandırıcı olarak kabul edip dünyadan ve hatta kendinden
bile sakladığı arzular acaba hangi türdendi? Freud çok
geçmeden duyulmaması imkânsız cevabı verir. Bir nevro-
zun ilk psikanalist tedavisi, bastırılmış şiddetli erotik duy-
gular olduğunu gösterir. İkincisi, keza öyle ve üçüncüsü

de yine aynı sonucu ortaya koyar. Freud çok geçmeden nevrozun, kendi zevk objesine erişemeyen, tutukluklara ve bentleşmelere, yığılmalara dönüşen ve ruhsal yaşama baskı yapan cinsel dürtüden kaynaklandığını anlar. Freud'un niyet etmeden elde ettiği bu buluş karşısındaki ilk tavrı, herhalde şaşırmak olmuştur. Bu denli apaçık ortada duran bir gerçeğin haleflerinden hiçbirinin farkına varmamış olması şaşırtıcı bir durumdu. Hiç kimse gerçekten bu yalın nedenselliğin farkına varmamış mıydı? Hayır, hiçbir ders kitabında ondan söz edilmiyor. Sonra Freud birdenbire ünlü hocasının konuşmalarını ve imalarını anımsar. Chrobak bir histerik kadını sinir tedavisi için kendisine havale ederken, bu kadının iktidarsız bir adamla evli olduğunu, on sekiz yıldır evli olmalarına karşın kadının bakire kaldığını gizlice anlatır ve bu nevrozlu kadının tamamen fizyolojik olarak ve Tanrının istediği hangi müdahaleyle en iyi şekilde tedavi edilebileceği konusunda kendi kişisel fikrini de kaba şakayla ilave eder. Keza hocası Charcot, Paris'te benzer bir olayda sinir bozukluğunun dayandığı nedenleri konuşarak belirler: "Mais c'est toujours la chose sexuelle, toujours!"¹⁸ Freud şaşıır. Yani bunu biliyorlardı; hocaları ve belki de onlardan önceki sayısız uzman hekim! Ama saf dürüstlüğüyle şu soruyu sorar: Eğer onu biliyorlardıysa, neden gizli tuttular ve sohbetlerde konuşup resmen açıklamadılar?

Çok geçmeden genç hekime neden o deneyimli adamların bilgilerini dünyadan sakladıkları öğretilenecekti. Çünkü Freud elde ettiği sonucu sakın ve somut bir şekilde "Nevroz, erotik ihtiyaçlar dış ya da iç engellerle tatmin edilmekten gerçekte yoksun bırakılırsa orada ortaya çıkar" formülü ile açıklar açıklamaz, sağdan ve soldan amansız bir muhalefetin bombardımanına tutulur. O zaman hâlâ

¹⁸ "Ama her zaman bir seks meselesidir, her zaman!" (ç.n.).

ahlakın azimli bayraktarı olan bilim, bu cinsel etiolojiyi resmen tanımaktan kaçınır. Hatta sırrı ortaya çıkarmak için yardım eden arkadaşları Breuer bile, Pandora'nın hangi kutusunu açmaya yardım ettiğini keşfeder etmez aceleyle psikanalizden çekilir. Çok uzun sürmez; Freud, bu türden belirlemelerle 1900 yılında, ruhun tıpkı vücut gibi en duyarlı ve en gıdıklanan noktasına temas ettiğinin ve uygarlık çağının kendini beğenmişliğinin, cinsel dürtü gücünün hâlâ her bireyde biçim belirleyici olarak egemen olmaya devam ettiği ve en yüce kültürel yaratıklarda önemli işlevi bulunduğu gibi görüşlerle hatırlanmaktansa tercihen her türlü zihinsel aşağılanmaya katlandığının farkına varacaktır. "Toplum, cinsel dürtülerin serbest bırakılarak tekrar eski hedeflerine dönmesiyle kültürünün tehdit edileceğini ve kültürü için bundan daha büyük bir tehdidin olmadığını sanıyor. Dolayısıyla toplum varoluşunun temeli olan bu nazik parçasıyla ilgili hatırlatma yapılmasını sevmiyor. Cinsel dürtülerin gücünün kabul edilmesinin ve cinsel yaşamın bireyler için aydınlatılmasının anlamına karşı hiçbir ilgi duymuyor. Daha çok eğitim amacıyla dikkatleri bütün bu alandan uzaklaştıran yolu seçmiştir. Bu nedenle, psikanalizin araştırma sonuçlarına tahammül edememekte ve estetik bakımdan iğrendirip ahlaki bakımdan aşağılık ya da tehlikeli diye damgalamayı tercih etmektedir."

Bütün bir çağın dünya görüşünün yaptığı bu muhalefet, Freud'un daha ilk adımında hemen yolunu keser. Sadece savaşı kararlılıkla üstlenmesi değil, onu doğuştan gelen kesin kararlılığıyla kendisi için daha da zorlaştırması, onu şöhret yapan dürüstlüğüdür. Çünkü Freud, söylediği her şeyi ya da hemen hemen her şeyi, eğer cinsel yaşamın soyağacı bilgisini daha dikkatli, daha dolambaçlı ve daha kibar bir şekilde formüle etmek için kendini hazır bulsaydı pekâlâ büyük bir rezalete, kızgınlığa yol açmadan ifade edebilirdi. Biraz olsun şairane bir süs vermek için

sadece kanaatlerinin üzerini sözlerle kamufle etmesi yeterli olacaktı ve bunlar tedirginlik uyandırmadan kamuoyuna gizlice sokulmuş olurdu. Belki de tazyik ve darbe gücünü bütün çıplaklığıyla dünyaya göstermek istediği azgın penis dürtüsüne, libido yerine eros ya da aşk demek yeterli olurdu. Çünkü ruhsal dünyamıza erosun egemen olduğu savı ne de olsa platonik kaçırdı. Oysa hatır gönül tanımayan ve yarım yamalak işleri sevmeyen Freud sert, köşeli ve açık seçik kelimeleri seçmekten ve anlaşılır olmaktan şaşmaz. Eros ve aşk yerine dobra dobra libido, zevk dürtüsü, seksüellik, cinsel dürtü der. Freud yazacağı zaman dolayıklı yazmama konusunda dürüstlüğünü elden hiç bırakmamıştır. “Il appelle un chat un chat”; bütün cinsel ve zararlı şeyler için çekinmeden Almancadaki doğal isimlerini kullanmıştır; nasıl ki bir coğrafyacı dağları ve şehirleri, bir botanikçi bitkileri ve otları isimlendiriyorsa öyle yapmıştır. Klinikçi soğukkanlılığıyla cinsel şeylerle ilgili bütün ifadeleri, ayıp ve ahlak bozucu olarak damgalanmış olanlar dahil, ahlaki öfke patlamalarına ve utanma çılgınlıklarına aldırmadan incelemiştir; kulaklarını belli ölçüde tıkayarak sabırla ve istifini bozmadan beklenmedik bir şekilde aralanan sorunun içine paldır küldür girer ve sistematik bir şekilde insanın dürtü dünyasının ilk ruh jeolojisi araştırmasına başlar.

Bilinçli olarak din karşıtı ve laik bir düşünür olan Freud, dürtüde iç dünyamızın en dip, magma tabakasını görür. Onun düşüncesine göre insan ebediyet istemiyor, ruh öncelikle düşünsel bir yaşamı arzulamıyor, ruh sadece dürtüsel kör bir istemde bulunuyor. Evrensel arzu bütün ruhsal yaşamın ilk soluğudur. Nasıl ki vücut besin ister, ruh da zevke susamıştır, onun tatmin edilmesini ister; libido, evet bu kökensel zevk isteği, bu ruhun bastırılama-yan açlığı, onu dünyaya doğru sürükler. Ama Freud'un cinsellik bilimiyle ilgili esas temel buluşu da burada yatar;

bu libidonun önce belli bir içeriği yoktur. Onun anlamı sadece kendisinden gelen dürtüyü kendisinden dışarıya sürükleyip atmaktır. Freud'un yaratıcı tespitine göre ruhsal enerjiler her zaman kaydırılabilir olduğundan, darbe gücünü kimi bu, kimi şu nesneye çevirebilir. Zevk her zaman erkekten kadına, kadından erkeğe karşılıklı olarak meydana gelmez; sırf kör olarak boşalmak için sıkıştırır; bir okun yayı gibidir, henüz nereyi hedef aldığını bilmeyen bir okun yayı gibidir, nereye döküleceğini bilmeyen derenin yıkıcı gücüdür. Hangi rahatlama olduğunu fark etmeden sadece kurtulması, rahatlama için çaba gösterir. Bu rahatlama katışıksız normal cinsel ilişkilerde meydana gelir ve aynı zamanda sanatsal ve dini faaliyetlerde kibarlaştırılan başarılarla manevileştirilir. Uygun olmayan bir rolü üstlenebilir ve zararlı olabilir, üreme organlarının ötesinde beklenmedik nesneleri dayanılmaz arzusuyla "işgal ederek" ve sayısız ara bağlantılarla aslında cinsel itkiyi bedensel alandan tamamen çıkarır. Hayvani kızışmadan tutun da, insan ruhunun en duyarlı titreşimlerine kadar, her türlü şekle girebilir, şekilsiz ve anlaşılmaz da olabilir, ama her yerde işin içinde olur. Dolayısıyla her zaman bütün alt uğraşılarda ve yüksek şiirlerde insanın tek ve kökensel istenci olan zevkini tatmin eder.

Freud'un yaptığı bu köklü değer değişimiyle, cinsel soruna yaklaşım biçimi aniden tümüyle değişir. Psikoloji o zamana kadar bütün ruhsal enerjilerin değişebilme yeteneğinden habersiz olduğundan ve cinselliği cinsel organların işlevleriyle kabaca aynı kefeye koyduğundan, bilimde cinsellik (seksüellik) belden aşağısının fonksiyonlarına ilişkin bir araştırma ve müzakere olarak kabul ediliyordu ve bu yüzden de utandırıcı ve iğrenç bulunuyordu. Freud seksüellik kavramını fizyolojik cinsel etkinlikten ayırmak suretiyle onu aynı zamanda dar alanından ve "aşağı" ruhsal bedensel iş olarak iftira edilmekten kurtarır; Nietz-

sche'nin önceden sezdiği “Bir insanın cinselliğinin derecesi ve tarzı ruhunun en yüksek zirvesine kadar çıkar.” sözü, Freud tarafından biyolojik gerçek olarak ortaya konulmuş olur. İnsanın bu en güçlü gerilim gücünün esrarengiz bir şekilde uzaktan kumanda ile yıllardan ve on yıllardan beri ruhsal yaşamını tamamen umulmadık tezahürlerle boşalttığını, sayısız kılıklarda ve farklı yerlerde, en tuhaf eylemlerde ve arzu biçimlerinde libidonun özel tavrı ve hareketinin mütemadiyen etki ettiğini sayısız münferit olayda kanıtlar. İşte bu nedenle, ruhsal bir özelliğin baş gösterdiği durumlarda, örneğin depresyon, nevroz, zorunlu bir eylem olduğu zaman, hekim birçok vaka da rahatlıkla bunu seksüel gücün özel bir durumuna ya da acayıplığına bağlayabilir. Ondan sonraki görevi, derinlik psikolojisi yöntemine göre hastanın iç yaşamında düz normal dürtü akışında bir sapma yaşayıp yaşanmadığı noktasına kadar geri gitmektir. Bu tarz tanı, Freud’a tekrar beklenmedik bir buluş getirir. Daha ilk psikanalizler nevrozlu yu şaşkına çeviren yaşantıların ve seksüel yaşantıların çok gerilerde kaldığını, onu bireyin erken yaşlarında, gerçekten ruhsal canlılık çağında aramaktan daha doğal hiçbir şeyin olmadığını kanıtlar. Çünkü kişiliğin gelişmesi sırasında oluşmakta olan bilincin daha yumuşak ve bu yüzden de eksiksiz kaydeden levhasına yazılan şey, her insan için hep esas silinmez ve yazgı belirleyici olarak kalır: “Hiç kimse gençliğinin ilk izlenimlerini unutacağını sanmasın” (Goethe). Böylece Freud her hastalık vakasında, yoklayarak erinlik çağına kadar geriye gider; başlangıçta ona önemli görünmeyen erken bir zamana gider: Çünkü cinsel izlenimler, cinsel yetenek olmadan önce ortaya çıkabilir miydi? O zaman cinsel dürtü yaşamını mutlu, bilinçsiz, henüz tazyik eden, dışarıya çıkmak için sıkıştıran özsuların gerilimlerinden habersiz olduğu sınır bölgesinden çocukluk içlerine kadar izlemek düşüncesi bile ona

saçma görünüyordu. Yani Freud'un araştırmaları cinsel olgunluk sınırına kadar gidiyordu, ondan geriye gitmiyordu.

Ne var ki, çok geçmeden Freud, bazı ilginç ve garip itiraflar karşısında, psikanaliz sayesinde hastalarının pek çoğunun çok eski ve aynı zamanda tarih öncesi cinsel yaşantılarıyla ilgili anılarının şüphe götürmez bir açıklıkla ortaya çıkması karşısında bu bilgiden kaçamaz. Hastalarının çok açık itirafları, onu olgunluk öncesi çağın, yani çocukluk çağının cinsel ilişkide bulunma eğilimini ya da bununla ilgili belli düşünceleri barındırdığı şüphesine götürür. Şüpheyile ilgili araştırmasını giderek daha bir aceleyle yürütür; Freud çocuk bakıcılarının ve öğretmenlerin bu erken ortaya çıkan cinsel merakla ilgili neler anlattıklarını hatırlar; ve bir anda kendi bilinçli ve bilinçsiz ruhsal yaşamın farklılığıyla ilgili buluşu, durumu gün gibi önüne serer. Freud, cinsel bilincin ilk kez erinlik çağında birdenbire (bu, nereden gelebilirdi ki?) vücuda filtre edilmediğini, dilin bütün mektepli psikologlardan bin kez daha psikolojik olarak bunu mükemmel ve gözle görülebilir bir şekilde çoktandır ifade ettiği gibi, cinsel ilişkide bulunma eğiliminin yarı olgun insanlarda sadece “uyanmış”, yani uyuma halinde (bu, gizli tehlike demek oluyor) bulunduğunu, çocuk vücudunda çoktandır mevcut olması gerektiğini fark eder. Tıpkı çocuğun bacaklarında yürümeye başlamadan önce yürümek için potansiyel gücün bulunması, konuşmaya başlamadan önce konuşma isteğinin bulunması gibi, cinsellikte de çocukta çoktan beri hazır olarak beklemektedir; tabii amaçlı olarak kullanma konusunda hiçbir fikri yoktur. Çocuğun kendi cinselliği hakkında bilgisi vardır, önemli formül! Sadece bunu anlamaz.

Burada bilmek yerine sadece bir tahminde bulunmak istiyorum. Ama bana öyle geliyor ki, Freud kendi buluşu karşısında ilk anda dehşete düşmüştür. Çünkü en yaygın kanaatleri neredeyse Tanrıya ve dine küfreden bir tarzda

yerle bir ediyor. Erişkinlerin yaşamında cinselliğin ruhsal önemini vurgulamak, başkalarının iddiasına göre aşırı vurgulamak pervasızlık sayılırken, insanoglunun veciz bir şekilde mutlak saflık, meleklik ve dürtüsüzlük düşüncesiyle birleştirdiği çocukta cinsel duygunun izlerini keşfetmek isteyen bu başkaldırıcı görüş, toplum ahlakına müthiş bir meydan okumaydı! Nasıl, yani bu nazik, gülümseyen çiçek gibi yaşam, şimdiden zevki bilecek, ya da en azından onu hayal mi edecekti? Bu düşünce önce anlamsız, saçma, çok kötü, hatta mantıksız görünür, çünkü çocuğun organları üreme için hiç de yeterli olmadığından ortaya kaçınılmaz olarak şu korkunç formül çıkar: “Eğer çocuğun esasen bir cinsel yaşamı varsa, bunun ancak sapık türden olması gerekir.” Böyle bir sözü 1900’ün dünyasında dile getirmek, bilimsel intihar demektir. Ama Freud bu sözü dile getirir. Bu ödün vermez araştırmacı, basacak sağlam yer bulduğunu hissettiği zaman, tutarlı bir şekilde burgulayıcı, ara vermeden vidalayan gücüyle ve önlenemez bir hırsıyla en dibe doğru iner. Kendisini de hayrete düşüren buluşunu yapar, yani insanın bilinçsiz biçiminde, süt bebeginde aradığı cinsel dürtü zevkinin kökensel ve tam biçiminin en anlamlı bir şekilde gelişmiş olduğunu keşfeder. O en dipteki yaşam sınırında ahlak bilincinin hiçbir ışık parıltısı, henüz serbest dürtü dünyasını aydınlatmadığı için, minicik yaratık olan bu süt bebeği, Freud için libidonun somut kökensel biçimini yansıtır, yani kendini emmekten zevk alan, zevk almadığı şeyleri dışarı atan biçimini. Bu miniminicik insansı hayvan, nefesle içine her yerden zevk çekip yutar, kendi vücudundan ve çevresinden, annesinin memesinden, el ve ayak parmağından, odundan ve kumaştan, etten ve elbiseden; dizginsiz ve çekinmeden, rüya sarhoşluğunda, kendini rahatlatan ne varsa o küçük ve yumuşak bedenine çekmeyi büyük bir özlemle ister. Anlaşılmaz varlık olan çocuk, bu kökensel

zevk biçimi içinde henüz daha sonra öğreneceği benim ve senin kavramlarını birbirinden ayıramaz, ne bedensel ne de ahlaki sınırları henüz sezmektedir; bunları ona daha sonra eğitim sağlayacaktır. Doymak bilmeyen emme zevkiyle evreni benliğine çekmek isteyen bu anarşist ürkütücü yaratık, ufacık parmağının erişebildiği her şeyi tek bildiği zevk kaynağına, emen ağzına götürür (bu yüzden Freud çocuğun bu çağına ‘oral çağ’ der). Kendini agulamalarına ve emme hırsına tamamen kaptırmış bir halde ve aynı zamanda zevkli, vahşice içine çekişini rahatsız eden her şeyi amansız bir şekilde reddederek uzuvlarıyla serbestçe oynar. Süt bebeğinde, “henüz benliği olmayanda”, anlaşılmaz “o”nda tek ve yalnız başına insanın evrensel libidosu hâlâ hedefsiz ve objesiz olarak hayatın tadını çıkarır. Bilinçsiz ben orada dünyanın göğsünden hâlâ bütün zevkleri içer.

Bu ilk otoerotik evre uzun sürmez ama. Çok geçmeden çocuk, vücudunun sınırları olduğunu kavramaya başlar; minicik beyinde küçük bir parıltı titreşir, dışarı ile içerisi arasındaki ilk ayırım kendini gösterir. Çocuk ilk kez dünyanın direndiğini sezer ve bu dışarısının bir güç olduğunu, buna bağımlı olduğunu anlar. Çok geçmeden ceza ona acı vererek kavrayamadığı bir yasayı öğretecektir; bu yasa bütün kaynaklardan istediği kadar zevk çekmesine tahammül edemez. Örneğin kendini çıplak göstermesi, pisliğiyle oynaması ve bunlara sevinmesi yasaklanacaktır. Ruhunun ahlakdışı birliğinden vazgeçmesi, belli şeylerin serbest, diğerlerin yasak olduğunu anlaması ve bunları birbirinden ayırması için merhametsizce zorlanacaktır. Küçük, yabancı insana sosyal, estetik bir vicdan kurmak, eylemlerini iyi ve kötü olarak ayırabilsin diye kontrol cihazı yerleştirmek için kültürel talepler başlayacaktır. Küçük Adem bu bilgilerle sorumsuzluk cennetinden kovulacaktır.

Ama aynı zamanda içten zevk isteğini belli bir şekilde tornistan eden hareket başlar. Bu istek, büyüyen çocuğun kendini keşfetme dürtüsü karşısında geri çekilir. Bilinçsiz dürtüsel “o”ndan bir “ben” oluşup biçimlenir. Çocuğun benliğini keşfetmesi beyni için büyük bir çaba harcama ve meşguliyet demektir ki, bunun üzerine başlangıçta ürkütücü bir şekilde öne fırlayan dayanılmaz zevk arzusu ihmal edilir ve bir gizlenme durumuna girer. Bu kendi kendisiyle meşgul olma durumu da sonradan erişkinlikte anılardan tamamen silinmez, hatta bazılarında narsis bir eğilim olarak kalmaya (Freud’un ifade ettiği gibi) devam eder; tehlikeli, benmerkezli bir eğilim olarak, sadece kendisiyle meşgul olmak ve dünyayla her türlü duygusal bağ kurmayı reddetmek. Süt bebeğinde bütün boyutlarını ve kökensel biçimini gösteren zevk güdüsü, büyüyen çocukta tekrar görünmez hale gelir, kendini soyutlar. Çocuğun otoerotik biçimiyle tümerotik biçimi ve cinsel olgunluk erotiği arasında tutkuların kış uykusu, alacakaranlık durumu vardır. Bu arada güçler ve özsular amaçlı boşalma için kendilerini hazırlar.

Eğer bu ikinci, yeniden seksüel olarak ifade edilen çağda, o erinlik çağında uyuyan dürtü yavaş yavaş uyanırsa, eğer libido kendini tekrar dünyaya çevirirse, eğer o yenden “işgal” edecek bir yer, duygu gerilimini aktarabileceği bir nesne ararsa, bu önemli anda doğanın biyolojik isteği kararlı bir işaretle bu acemi çaylağı üremenin doğal yönüne çevirir. Erinlik çağında vücutta meydana gelen belli değişiklikler, doğanın genç adamla ve olgunlaşan kızla yapacağı şeyler olduğuna işaret eder. Bu belirtiler açıkça üreme organları alanını işaret eder. Bunlar doğanın insandan, gizli ve ebedileşen amaçlarına hizmet etmek için üzerinde gitmesini istedikleri yolu gösterir; bu da üremedir. Libido artık bir zamanlar süt bebeğinde olduğu gibi oyun halinde kendi kendinin tadını çıkaramaz, belli amaç doğ-

rultusunda dünyanın anlaşılmaz planına tabi olur. Bu plan üreyen ve üremiş olan insanda hep yeniden gerçekleşir. Birey doğanın bu emredici işaretini anlar ve ona itaat eder. Erkek yaratıcı cinsel eylem sırasında kadına, kadın da erkeğe sarılır; erkek bir zamanların ürkütücü kapsamlı zevkinin bütün başka türlü zevk olanaklarını unutursa, o zaman bu insan yaratığının cinsel gelişimi doğru ve kurallara uygun cereyan etmiştir; bireysel dürtüsü de normal ve doğal hedef doğrultusunda bütün gücüyle etkisini gösterir.

Bu “çift zamanlı ritim” insanın bütün cinsel yaşamını belirler. Zevk dürtüsü milyonlarca ve milyonlarca insan için heyecanlanmadan bu yasal gidişe kendini uydurur. Örneğin çocukta tüm zevk ve öz zevk, erişkinlerde üreme güdüsü halinde kendini gösterir. Hiç kuşkusuz normal insan doğanın amacına hizmet eder; doğa onu sırf üremenin son metafizik ereği için değerlendirmek istemektedir. Münferit, nispeten seyrek durumlarda, ama özellikle de ruh hekimini uğraştıran durumlarda, bu düzgün ve sağlıklı gidişte çok tehlikeli bir arıza belirir. Bir dizi insan, her seferinde bireysel olarak ortaya çıkan sebepten dolayı zevk dürtülerini doğanın önerdiği biçimde bütünüyle aktarmak için karar veremez; cinsel enerji olan libido, zevkle boşalması için kendine hep normalden farklı belli hedefler arar. Anormal olan bu insanlarda ve nevrozlu hastalarda, yaşananı hattındaki bir yanlış uygulama sonucunda seksüel eğitim başka bir raya kaydırılmıştır ve bu düşünceden de kurtulamaz. Sapıklar, başka türlü düşüncede olanlar, Freud’un anlayışına göre soyaçekimle ilgili bir hastalığa maruz kalanlar ya da hastalıklı olanlar ya da ruhsal suçlu olanlar değildir. Bunlar çoğunlukla erinlik çağı öncesinde yaşanan zevk almanın herhangi başka bir biçimini vahim bir şekilde anımsayan insanlardır, gelişme çağındaki bir zevk yaşantısını anımsarlar ve artık trajik tekrarlama zorunlulu-

ğundan dolayı zevki her zaman sadece bu tek doğrultuda ararlar. Böylece bu zavallı kişiler, erişkin insanlar olarak, aslında gelişmemiş arzu biçimiyle yaşamın ortasında durmuş, o anımsama zorunluluğu sonucunda yaşları için normal olan ve toplum tarafından doğal kabul edilen cinsel ilişkiden zevk almazlar. Onlar hep o (çoğunlukla kendileri için bilinçsiz hale gelen) yaşantıyı zevkle yeniden yaşamak isterler ve gerçekte bu anının yedeğini ararlar. Böyle bir sapıklıkla ilgili bir okul vakasını edebiyatta tek bir çocukluk yaşantısıyla Jean Jacques Rousseau acımasız öz yansıtmasında klasikleştirmiştir. Gizlice sevdiği sert öğretmenini onu acımasızca ve sık sık da sopayla tərbiye edermiş, ama oğlanın kendisi de şaşırırmış, çünkü eğitici-sinin verdiği bu terbiyenin acısından açıkça zevk almırmış. Gizlilik durumunda (Freud'un isabetli bir şekilde belirlediği) bu olayı tamamen unuttur, ama vücudu, ruhu, kendi bilinçdışı bu yaşantıyı unutmaz. Olgunlaşan bir kişinin kadınlarla normal ilişkiyle kendini tatmin etmek isteğindeki gibi bir bedensel doyuma, o hiçbir zaman ulaşamaz. Bir kadınla birleşebilmesi için kadının o tarihi sopayla eğitim olayını yenilemesi gerekir. Dolayısıyla Jean Jacques Rousseau, seksüel duyumsamasının uğursuz ve garip erken uyanışını yaşamı boyunca tedavi edilmez bir mazoşizmle öder; iç protestosuna karşın bu mazoşizmi onu tekrar tekrar kendisi için o tek ve biricik zevk biçimine haval eder. Sapık olanlar (bu kavrama Freud üremeye hizmet eden yoldan başka yol seçerek zevkin tatmin edilmesiyle ilgili her şeyi almaktadır) ne hastalıklı olanlardır, ne de bilinçli küstah bir şekilde isyan edip genel kuralları hiçe sayan anarşist, başına buyruk mizaçlardır. Bunlar kendi isteklerinin tutsağıdır, bir eski yaşantıya zincirlenmiş, çocukluktan çıkmamış, geri kalmış kişilerdir; bunun da ötesinde sapık dürtü istençlerini şiddet kullanarak alt etmek istemeleri, bunları nevrozlu hasta ve ruh hastası yapar. Bu

yüzden hukuk, bu zorunlu iç tavırdan koparmayı asla başaramaz, sapıkları tehdit ederek iç karmaşıklıklarının daha derinlerine iter, keza “akla” hitap eden ahlak da bir sonuç alamaz. Burada tek başarılı olacak olan ruh hekimidir. Ruh hekimi başlangıçtaki yaşantıyı hastanın içinden tek tek çekip ortaya çıkararak onun için anlaşılır hale getirir. Çünkü sadece iç anlaşmazlığı bizzat tanımak; bu, Freud’un ruh öğretisindeki aksiyomudur, onu çözüme kavuşturabilir. Dolayısıyla iyileşmek için hastalığı bilmek ve anlamak gerekir.

Sonuç olarak Freud’a göre her türlü ruhsal bozukluğun temelinde kişisel bir yaşantı, çoğunlukla da erotik sebebe dayalı bir yaşantı bulunmaktadır. Yaradılış ya da kalıtım dediğimiz şey, geçmiş kuşakların sinirlerde kertik açmış anılarından başka bir şey ortaya koymaz; bu nedenle yaşantı psikanaliz için her türlü ruh biçimlemesinin biçim belirleyicisidir. Bu nedenle insanları tek tek ele alıp geçmişteki yaşantılarından hareket ederek anlamaya çalışır. Freud için bireysel psikolojiden ve bireysel patolojiden başka bir psikoloji yoktur. Ruhsal yaşam alanı içinde bulunan her şeye bir kuraldan, bir şemadan hareketle bakılamaz; özel durumlarındaki etken nedenlerin her seferinde gün ışığına çıkarılması gerekir. Tabii kişisel özellikte olsalar bile, münferit erken seksüel yaşantıların aralarında belli tipik benzerlikler göstermeleri olanaksız değildir. Nitekim sayısız insanın rüyada ikide bir tam ve aynı tür rüyayı görmesi, örneğin uçuş rüyası, sınav rüyası, takip edilme rüyası gibi, bu savı doğrulamaktadır. Böylece Freud erken seksüel yaşantıda belli tipik duygu hallerini neredeyse mecburi olarak görmek gerektiğine inanır ve bu örnek biçimlerin, bu “komplekslerin” meydana çıkarılması ve kabul edilmesi için büyük bir tutkuyla ve heyecanla çaba harcar. Bunların içinde en ünlüsü, aynı zamanda kazip şöret, Ödipus kompleksi denilenidir. Hatta Freud onu

analitik öğreti bütününün temel direklerinden biri saymıştır (oysa bana o, bina bitirildikten sonra hiçbir tehlike yaratmadan çekilebilecek destek direklerinden biri olarak görünmektedir). Bu arada o öylesine talihsiz bir popülarite kazandı ki, onu ayrıntılı olarak açıklamanın artık hiç de gereği yoktur. Freud, Yunan efsanesindeki Ödipus'a trajik bir şekilde gerçekleştirilen uğursuz duygu halinin, yani oğlunun babayı öldürüp anneye sahip olmasının, duygularımıza barbarca etki eden bu durumun bugün bile her çocuğun ruhunda arzu halinde mevcut bulunduğunu kabul etmekte; çünkü -bu Freud'un en çok tartışılan varsayımıdır!- çocuğun ilk duygusal yöneliminin anneyi, ilk saldırgan eğiliminin de babayı hedef aldığını düşünmektedir. Freud anne sevgisi ve baba nefretinin güçler paralel kenarını, her çocuğun ruh yaşamında doğal ve kaçamayacağı ilk kümelenme olarak kanıtlayabileceğine inanır. Bunun yanına daha bir dizi başka derin duygu koyar; örneğin hadım olma korkusu, ensest arzusu - İnsanoğlunun aynı zamanda eski mitlerinde heykel suretlerinde yansıtılmış duygular; (Çünkü halkların mitleri ve dini efsaneleri Freud'un kültür biyolojisi anlayışına göre erken çağlarının "ruhsal gerilim azaltıcı" arzu hayallerinden başka bir şey değildir.) İnsanoğlunun çoktandır kültür dışı görerek kendinden uzaklaştırdığı öldürme zevki, fücür ve ırza geçme gibi akla gelen ne varsa, bir arada yaşayan akrabalar grubundaki bütün karanlık ilişkiler, evet bütün bunlar çocuklukta bir kez daha iç gıcıklatır, insanın bu ruhsal ilk basamağında yeniden alevlenir. Her birey etik gelişiminde insanoğlunun bütün kültür tarihini sembolik olarak tekrarlamak, yeniden yaşamak zorundadır. Bilinçsiz olduğundan görülmez bir şekilde kanımızda gömülü bütün eski barbar içgüdüleri barındırmaya devam ederiz. Bundan dolayı hiçbir kültür, insanı kendisinin de tanımadığı içgüdülerin ve şiddetli arzuların beklenmedik parlayışından

tamamen koruyamaz. Bilinçdışımızda esrarengiz akıntılar geriye doğru, bütün yönetmelik ve töreler öncesindeki en eski çağlara gider. Bu dürtü dünyasını uyanık eylemimizden uzak tutmak için bütün gücümüzü seferber etsek... onu olsa olsa sadece manevi ve töresel anlamda yararlı hale getirebiliriz; ama hiçbir zaman ondan tamamen kurtulamayız.

İnsanoğlunun belli anlamda dürtülerine hâkim olmak için verdiği bin yıllık çabasını boş bir çaba olarak görüp hep libidonun yenilmezliğini vurgulayan bu sözde “uygarlık düşmanı” görüşü yüzünden, Freud’un muhalifleri bütün cinsellik öğretisine panseksüalizm adını verdiler. Onu psikolog olarak cinsel dürtüye gereğinden fazla değer vermekle suçladılar; cinsel dürtünün ruhsal yaşamımıza ağırlıklı etkisi olduğunu kabul etmesi, hekim olarak her ruhsal bozukluğu sadece bu noktaya dayandırması ve buradan yola çıkarak tedavi etmeyi denemesiyle de işi çok abarttığını iddia ettiler. Ben bu itirazın içinde doğrunun ve doğru olmayan şeylerin karmakarışık olarak yer aldığını hissediyorum. Çünkü gerçekten de Freud, aslında hiçbir zaman zevk prensibi konusunda dünyayı yerinden oynatan tek bir güç olarak monist nitelemesi yapmıyor. Bütün gerilimlerin ve hareketlerin -ve yaşam bunlardan başka bir şey midir?- sadece Polemos’tan, çatışmadan doğduğunu mutlaka bilir. Bu nedenle işin başından beri libidoya, benliği aşan şiddetli arzu yüklü ve bağlantı arayan merkezkaç dürtüye karşı kuramsal olarak başka bir dürtüyü koyar; bu dürtüye önce ben dürtüsü der, sonra saldırganlık dürtüsü ve nihayet öldürme dürtüsü adını verir; üretecek yerde yok etmeye, yaratacak yerde yıkmaya, evrene nüfuz edecek yerde hiçliğe nüfuz etmeye kalkışan bir dürtüdür bu. Ne var ki Freud, sadece bu karşı dürtüyü seksüel dürtüde olduğu gibi kanıtlayıcı ve somutlaştıracı bir güçle yansıtmayı başaramamıştır; karşıtları da sırf bu nedenle haksız

değildir: “Ben dürtüleri” denilen âlem, Freud’un dünya felsefi tablosunda oldukça gölgede kalmıştır. Çünkü Freud’un tam net olarak görmediği yerde, yani katışıksız spekülatif bütün alanlarda sınırlayıcı canlandırma yeteneğindeki mükemmel plastik öge yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla eserlerinde ve tedavisinde seksüel öğeye bazı bakımlardan aşırı değer vermiş olabilir; ama bunun kuvvetli bir şekilde vurgulanmasını, başkaları tarafından cinselliğe karşı onlarca yıl sistematik bir şekilde uygulanan suskunluk ve önemsemeyiş, tarihsel bir zorunluluk haline getirmişti. Çağı düşünceleriyle fethetmek için abartması gerekiyordu; Freud suskunluk bendini delip yıkmak suretiyle, aslında ilk kez tartışmayı başlatır. Gerçekte bu yaygara koparılan cinselliğin aşırı vurgulanması, bir tehlike anlamına asla gelmiyor; ilk denemelerdeki abartıların barındırdığı şey, bütün değerlerin regülatörü olan zaman sayesinde çoktan aşıldı. Bugün, Freud’un bilimsel düşüncelerini yazıya dökmeye başlamasından yirmi beş yıl sonra, en korkak kişi de seksüellik sorununa ilişkin bu yeni, dürüst, daha iyi ve daha bilimsel bilgi sayesinde dünyanın tamamen daha seksüel, cinsel bakımdan daha kudurmuş, daha bir ahlaksız bir duruma gelmediği; tersine, Freud’un öğretisinin sadece önceki kuşakların cinsel konulardaki aşırı utangaçlığı yüzünden israf ettiği manevi bir serveti geri aldığı konusunda rahat olabilir; burada ruhun serbestliği ve her şeyden önce de bedenın serbestliği söz konusudur. Bütün bir kuşak -okullarda da öğretilmektedir- iç kararların artık dışarıya yansıtılmaması, en önemli, en kişisel sorunların saklanmaması, buna karşın iç bunalımların tehlikeli ve esrarengiz öğelerinin kendi kendine mümkün olan açıklıkla anlayıp kavranması gerektiğini öğrendi. İnsanır. kendi hakkında her şeyi bilmesi, onu kendisine karşı özgür kılması demektir. Bu itibarla bu yeni cinsel ahlak, kuşkusuz karşı cinslerin gelecekteki arkadaşlığı için eski gizleme ah-

lakından daha edepli, terbiyeli ve yaratıcı olduğunu gösterecektir. Gizleme ahlakının kesin çözümü çabuklaştırması ve temizlenmesi, cesur ve özgür bu tek adamın yadsınamaz katkısıyla ve emeğiyle olmuştur. Her zaman bütün bir kuşak dış özgürlüğünü bir adamın iç özgürlüğüne borçlu olmakta, her zaman yeni bir bilim, ancak başkalarına sorunu kavratan bir ilk kişiyle başlamaktadır.

Uzaklara Akşam Bakışı

Her seyrediş bir gözlemleme, her gözlemleyiş bir düşünme, her düşünüş bir bağlantı kurmadır; böylece dünyaya her dikkatli bakışımızda kuram üretiyoruz denebilir.

Goethe

Sonbahar; seyretmek için mutluluk verici bir mevsimdir. Orada meyveler toplanır, günlük işler yapılır. Gökyüzü yaşam manzarasını ve uzakları pırıl pırıl aydınlatır. Eğer Freud yetmiş yaşında biçimlediği, ortaya koyduğu işlere geri dönüp denetleyerek bakarsa, yaratıcı yolun onu nereye kadar götürmüş olduğuna hayret etmekten mutlaka kendini alamaz. Genç bir sinir hekimi nörolojik bir sorunun üzerine gider, histerinin nasıl yorumlanacağını araştırır. Sorun onu tahmin ettiğinden daha da hızlı bir şekilde içine, derinlerine çeker. Ama kuyunun dibine varınca, orada yeni bir sorunun daha parıldadığını görür: bilinçdişi. Onu tutup yukarı kaldırır, ama ne görsün, onun bir büyüleyici sihirli ayna olduğu ortaya çıkar. Işığının üzerine düştüğü her ruhsal nesne yepyeni bir anlamla aydınlanır. Böylelikle, eşi görülmemiş yorumlayıcı bir güçle donatılmış, iç görevlendirmenin esrarengiz yönetiminde bir bilgiden öbürüne, her türlü ruhsal bakıştan hep daha yükseklere ve daha uzaklara uzanır; Leonardo'nun sözıyla

una parte nasce dall'altra successivamente.¹⁹ Helezon şeklinde yükselen daireler, ruhsal dünyanın bütüncül bir tablosunda birbiriyle uyum içine girer. Nevroloji, psikanaliz, rüya yorumu ve cinsel araştırma alanları çoktan aşıldı. Hâlâ yenileşme için yeni bilimler ortaya çıkıyor. Pedagoji, din bilimi, mitoloji, edebiyat ve sanat, Freud'un teşviki sayesinde zenginleşir. İhtiyar araştırmacı, ilerlemiş yaşında kendi ummadığı etkisinin geleceğin içlerine doğru ne kadar uzanacağını artık görecektir. Musa'nın Sina dağında durduğu gibi, Freud da yaşamının akşamında öğretisini ekmek için hâlâ işlenmemiş uçsuz bucaksız ve verimli araziler görür.

Bu araştırmacı bir sır avcısı ve gerçeği arayan bir kişi olarak elli yıl boyunca yılmadan usanmadan savaş yolunda ilerler; elde ettiği ganimetin ölçüyle ifade edilmesi mümkün değildir. Ne kadar çok şey planladığını, sezdiğini, gördüğünü, yarattığını ve kurtardığını kim sayabilir ki, zihninin tüm alanlarında ortaya koyduğu bütün bu işleri sayacak var mı? Artık bu yaşlı adam köşesine çekilip rahat edebilirdi. Gerçekten de onda biraz hafifletici, sorumsuz bakış arzusu peyda olur. Gözü keskin ve denetleyerek karanlık ruha çok, çok fazla baktı; şimdi ise bir kez olsun serbest olarak bir tür zihinsel rüyayla bütün dünya imajını kucaklamak ister. Şimdiye kadar hep dipleri kazarken birdenbire varlığın tepelerini ve genişliğini gözlemlemek arzusu doğar. Yaşamı boyunca bir psikolog olarak durup dinlenmeden araştırmalar yapıp sorular sorarken, şimdi filozof olarak kendine bir cevap vermeyi denemek ister. Sayısız insanda analiz yaptıktan sonra şimdi de toplumsal birlikteliğin anlamının içyüzünü ortaya çıkarmayı göze alır ve yorumlama sanatını çağın psikanalizinde denemek ister.

¹⁹ Bir bölüm peş peşe hep ötekinden doğar (ç.n.).

Aklın katışıksız bakışıyla dünyanın sırrını sadece düşünme yoluyla gözlemleme, Freud'un eskiden kalma bir hevesidir. Ancak üstlendiği görev, onun bir yaşam boyu kurgusal eğilimler göstermesine izin vermez. Önce ruhsal yapının yasalarının sayısız münferit insanda araştırılmış olması gerekir, genel üzerinde kullanmaya ondan sonra cesaret edecektir. Aşırı sorumluluk bilincine sahip bu kişi için bu iş hâlâ çok erken görünüyordu. Ama şimdi akşam olduğundan, elli yıl yorulmaksızın yürüttüğü yoğun iş, kendisine münferit olmaktan vazgeçip hayal ederek dışarıya bakma hakkı verdiğinden, uzaklara bakmak ve binlerce insanda denediği yöntemini bütün insanlıkta denemek için bir kez daha dışarıya çıkar.

Aslında kendine çok güvenen üstat, biraz tedirgin, biraz korkarak yaklaşır bu işe başlamaya. Neredeyse gerçeklerle ilgili somut bilim alanından kanıtlanılmazlar alanına geçişi, vicdanının rahat bir halde göze almadığı söylenebilir. Çünkü birçok yanılmanın örtüsünü kaldıran Freud, arzusunun hayallerine ne kadar kolay kapıldığını en iyi kendisi bilmektedir. Şimdiye kadar her türlü kurgusal genellemeyi sert bir şekilde reddeder. Bununla ilgili olarak, "Dünya görüşlerinin seri üretimine karşıyım." ifadesini kullanmıştır. Üzüle üzüle ve kuşkuyla metafiziğe yönelir, ya da kendisinin temkinli ifadesiyle, metapsikolojiye yönelir; aynı zamanda bu gecikmiş cüretinden dolayı da kendinden özür diler: "Çalışma koşullarımda sonuçlarını inkâr edemeyeceğim belli bir değişiklik oldu. Eskiden, yenilik sandıkları şeyi bir dakika bile saklayamayan insanlardan değildim, benim için güçlü kanıtların bulunması gerekiyordu... Ama o sıralarda zaman önümde bitmez tükenmez bir şekilde uzanıp gidiyordu, tıpkı sevimli bir şairin söylediği oceans of time gibi ve denemeler yapmaktan başımı kaldıramayacak kadar bol malzeme akıyordu elim... Artık her şey değişti. Önümdeki zaman daraldı, iş

için tam olarak yararlanamıyorum, yeni deneyimler yapma fırsatı pek fazla değil. Yeni bir şey gördüğümü sanınca, kanıtlayacak kadar zamanım var mı diye kuşkuya kapılıyorum.” Görüldüğü gibi, bilimden ödün vermeyen bu adam, bu kez karşısına yığınla talihsiz sorun çıkacağını önceden bilir. Sanki sadece monolog yapar gibi bir tür zihinsel olarak kendi kendine konuşmayla, ona sıkıntı veren birkaç soruyu cevap istemeden ve tam cevap da vermeden tartışır. Onun yaşlılığında kaleme aldığı “Yanılsamanın Geleceği” ve “Kültürde Hoşnutsuzluk” belki de eskileri gibi artık yoğunlaştırılmış değildir, ama daha şairane, daha edebidir. İçlerinde kanıtlanabilir bilim eksiktir, ama buna karşılık bilgelik ağır basmaktadır. Ödün vermez analizci yerine sentez yapan büyük akıl ortaya çıkar; titiz doğa bilimci hekim yerine de uzun, süre duyumsayan sanatçı kendini gösterir. Sanki araştıran gözlerin ardından şimdi ilk kez uzun süre saklanmış insan, Sigmund Freud ortaya çıkar gibidir.

Ama burada insanlığa bakan hüznü gözlerdir; çok fazla karanlığa baktıkları için kararmış gözlerdir bunlar. İnsanlar elli yıl boyunca ona aralıksız olarak hep dertleriyle, çaresizlikleriyle, ıstıraplarıyla ve huzursuzluklarıyla gelmişlerdi; şikâyet ederek, sorarak, kızgın, histerik ve vahşi ruh halleriyle. Sadece hastalar, ezilenler, ıstırap çekenler, kaçıklar; bu adama bir ömür boyu insanlığın melankolik, eylem gücü olmayan tarafı acımasızca akın edip gelmişti. Kendini işinin ebedi kuyusuna atmış, etrafı duvarla çevrili halde, insanlığın aydınlık, neşeli, inançlı olan öteki çehresini çok ender görüyordu. Yardımsever, dertsiz, neşeli, tasasız, keyifli, mutlu ve sağlıklı olanlarla neredeyse karşılaşmıyordu; gördüğü hep hasta, neşesiz ve huzursuz insanlardı, hep karanlık kasvetli ruhlardı. Çok uzun süreyle hekimlik yapmış ve gereğinden fazla hekim olmuştu Sigmund Freud, şimdi bütün insanlığı da yavaş ya-

vaş hasta gibi görebilirdi. Araştırma odasından dışarıya baktığı zaman edindiği ilk izlenim, devam edeceği araştırmalarını korkunç karamsar bir tanı olarak baştan tespit eder: “Yaşam münferit insanlar için olduğu gibi bütün insanlık için de çekilir gibi değildir.”

Çok az umut veren uğursuz kederli bir laf, bir bilgiden çok derinlerden gelen bir iç çekme! Freud’un kültürel biyolojik ödevine yaklaşırken bir hastanın yatağına yaklaşıp gibi bir tavır sergilediği görülüyor. Ruh hekimi bakışıyla, çağımızda ruhsal bozukluğun açık belirtilerini gördüğünü düşünür. Gözleri neşeye, sevince yabancı olduğundan, kültürümüzde sadece neşesizlik görür ve çağın ruhundaki nevrozu analitik olarak araştırmaya koyulur. İnsanlığı eski kuşakların bütün umutlarını ve sezgilerini aşan yüksekliklere çıkaran uygarlığımıza bu kadar az keyif nasıl olur da ruh katar, diye kendi kendine sorar. İçimizdeki eski Adem’i binlerce kere atlayıp aşmadık mı? Tanrıya onun benzediğinden daha çok benzemedik mi? Telefon diyaframı sayesinde kulaklarımız’ en uzak kıtaları duymuyor mu, teleskop sayesinde gözlerimiz yıldızların uçsuz bucaksız dünyasını ve mikroskop sayesinde bir su damlasındaki evreni görmüyor mu? Sesimiz bir saniye içinde zaman ve mekânı aşıp gitmiyor mu, bir gramofonun plağına yapışmış ebediyetle dalga geçmiyor mu, uçak bizi binlerce yıldan beri fanilerden esirgenen element sayesinde taşıyor mu? Ama bütün bu Tanrı benzerliğine rağmen, insan ruhunda neden bir nebze bile zafer duygusu yok da salt bu mükemmelliğin borçlu efendileri, sadece “protez tanrılar” (etkili bir kelime!) olduğumuzla ilgili baskıcı bir bilince sahibiz ve bu teknik kazanımlardan hiçbiri derin benliğimizi tatmin edip mutlu kılmıyor? Freud insanlığa doğru şu soruyu yöneltir: Bu tutukluğun, bu bozukluğun kökeni nerededir, bu ruh hastalığının kökleri nerededir? Freud sanki kendi muayenesindeki münfe-

rit bir durummuş gibi kültür memnuniyetsizliğimizi, günümüz insanlığındaki ruhsal nevrozu araştırmak için konuya ciddi, katı ve nesnel bir şekilde yaklaşır.

Freud, yaptığı her psikanaliz işleme, geçmişi araştırmakla başladığı gibi, burada da ruhsal bakımdan hasta olan kültüre insan toplumunun en eski biçimlerine bakarak başlar. Freud'a göre başlangıçta, her türlü töre ve yasa bilincinden yoksun, hayvan gibi serbest ve alabildiğine rahat davranışlar gösteren ilk insan (belli oranda kültür bebeği) vardır. Yoğunlaştırdığı, katı bencillik gücünü saldırgan dürtüleri olan öldürme ve yamyamlıkta boşaltır, cinsel dürtüsünü de tümcinsellikte (panseksüellikte) ve ensestte tatmin eder. Ama bu ilk insan, münferit sürü ve klan toplulukları haline dönüşür dönüşmez, ölçüsüz arzularının engellere çarptığını, yani etrafındakilerin isteklerine çarptığını görür. Bu, ilkel düzeyde de olsa sosyal yaşam bütünüyle bir sınırlama gerektiriyor demektir. Bireyin bazı şeyleri yasak olarak kabul etmesi gerekmektedir; haklar, töreler ve ortak gelenekler oluşturulur, her suç ve kabahat için ceza istenir. Yasakları bilmek, cezadan korkmak olgusu çok geçmeden içe itilir ve o zamana kadar hayvani küt beyinde yeni bir merci, bir üst ben yaratır. Belli oranda sinyal aygıtı olan bu üst ben, töre yasaklarını çiğneyip cezaya çarpmamak için uyarır. Bu üst ben ile, yani vicdanla, kültür ve aynı zamanda din düşüncesi başlar. Çünkü doğanın insanın zevk dürtüsüne karşı dışarıdan koyduğu bütün sınırlar ve engeller, örneğin soğuk, hastalık ve ölüm, bütün bunları yaratığın kör kökensel korkusu hep görünmeyen bir düşman tarafından gönderilmiş olarak anlar, cezalandırma ve ödüllendirme gücüne sahip bir tanrı babanın gönderdiğini, itaat ve hizmet edilmesi gereken bir korku tanrısının gönderdiğini düşünür. Aynı zamanda en yüksek benlik ideali, bütün güç mükemmelliğinin ve hem de her türlü dehşetin yaratıcısı olduğundan, korku figürünün de

kökensel imajı olarak tasarlanır; her şeyi gören, her şeye muktedir tanrı babanın sözde varlığı, vicdan gardiyanı yardımıyla azgın insanı kendi sınırlarına iter. Bu kendi kendini sınırlama ile, bu feragat ile, bu terbiye ve öz terbiye ile vahşi barbar varlık yavaş yavaş uygarlaşmaya başlar. Ama başlangıçta kavgacı ve öfkeli olan insan, güçlerinin ortak ve yaratıcı eylemlerle birleşmesi suretiyle, salt öldürme ve kan dökme hırsıyla birbirlerine saldırmak yerine, insanlığın zihinsel, etik ve teknik yeteneği gelişir ve yavaş yavaş kendi ideali olan tanrıdan gücünün büyük bölümünü alır. Yıldırım yakalanır, soğuk kontrol altına alınır, uzaklar aşılır, silah sayesinde yırtıcı hayvanlar zararsız hale getirilir, su, hava ve ateş gibi bütün elementler yavaş yavaş ortak kültürün hizmetine sokulur. İnsanlık yaratıcı, düzenleyici özgücü güçleri sayesinde gök merdivenini hep daha yükseklerle, tanrısallığa çıkarır ve yükseklerin ve enginlerin efendisi, hacimlerin galibi, bilerek ve neredeyse her şeyi bilerek, hayvan halinden çıkarak kendini tanrı gibi duyumsayabilir.

Müzmin gerçekçi Freud, tıpkı yüz elli yılı aşkın bir süre önce Jean Jacques Rousseau'nun yaptığı gibi her şeyi mutlu kılan kültürün bu güzel gelecek uzamına doğru şu soruyu yöneltir: Neden insanlık bütün bu tanrı benzerliğine rağmen daha mutlu ve daha neşeli olmamıştır? Toplumun bütün bu uygarlık başarılarına rağmen derin benliğimiz neden kendini zenginleşmiş, serbestleşmiş ve kurtulmuş hissetmiyor? Buna kendisi bütün sert ve uyarıcı acımasızlığıyla yanıt verir: Çünkü kültür sayesinde mülkiyetimizi zenginleştirmemiz bize öyle durup dururken armağan edilmedi, bunun bedeli aynı zamanda dürtü özgürlüğümüzün korkunç derecede kısıtlanmasıyla ödenmiştir. Türün her türlü kültürel gelişmesinin arka yüzü, bireylerin mutluluk kaybıdır (Freud her zaman bireyin tarafını tutar). İnsanlığın ortak uygarlık zenginliği, özgürlükten

feragat etme ve bireylerin duygu gücünün azalmasıyla sağlanmıştır. “Benliğin bugünkü duygusu geniş kapsamlı, hatta her şeyi içine alan, benliğin dünya ile içten bağlantısını kuran bir duygunun sadece ufaltılmış bir bölümüdür.” Topluma ve cemaate gücümüzün sağlamlığından çok fazla şey verdik, öyle ki sonuçta cinsel dürtü ve saldırganlık dürtüsü gibi kökensel dürtülerimiz, eski bütüncül şiddet hareketlerini gösteremeyecek hale geldi. Ruhsal yaşamımızda ne kadar çok hassas ve bilmece gibi kanal dağılıp yayılırsa, o yaşam başlangıçtaki akışkanlık unsurunu o kadar çok kaybediyor. Yüzyıllar boyu giderek sertleşen ve katılaştan sosyal kısıtlamalar, duygu gücümüzü daraltıp köreltiyor; özellikle de “kültür insanının cinsel yaşamı ağır zarar görmüştür. Cinsel yaşam bu arada geriye doğru gelişme olarak anlaşılan bir işlevin izlenimini veriyor, organlarımızın, dişlerimizin ve başımızdaki saçların görünüşü gibi.” Ama insan ruhu, kendisini esrarengiz bir şekilde gün be gün aldatan sanatlar, bilimler, teknik, doğaya hâkimiyet ve yaşamı kolaylaştıran öteki konforlar gibi daha yeni ve daha yüksek zevklerin sayısız tatminleri karşılığında, zevkin öteki, daha dolu, daha vahşi ve doğal tarzının elinden alınmasına, ondan mahrum bırakılmasına aldanmıyor. İçimizde, belki de beyin kanallarının, herhangi bir köşesinde biyolojik olarak saklı ve kan damarlarımızda birlikte akan bir şey, her birimize o kökensel aşırı rahatlığı mistik bir şekilde anımsatıyor. Çoktandır kültürün yendiği içgüdüler, ensest, baba katli ve tüm cinsellik arzularımızda ve rüyalarımızda hâlâ bir ruh gibi dolaşıyor. Çok iyi bakılan bir çocukta bile, özel bir kliniğin bakterilerden temizlenmiş, elektrikle aydınlatılmış, iyi ısıtılmış lüks odasında çok nazik ve sancısız bir şekilde yüksek kültürlü bir anne tarafından doğurulsa da, yine ve bir kez daha o eski ilk insan gözlerini açar; bu çocuk bir kez daha ürkütücü kökensel dürtülerden tutun da kendine kısıtla-

ma getirmeye kadarki binlerce yıllık aşamaları basamak basamak kat etmek ve büyüyen küçük bedeninde kültürle ilgili eğitim çalışmalarını bir kez daha yaşayıp, bunun acılarını çekmek zorundadır. Böylece hepimizde, eski başına buyruk halimizden bir anı yıkılmaz bir halde durur ve bazı anlarda etik benliğimiz geriye bakıp tüm vahşetiyle anarşiyi, göçebe serbestliğini ve başlangıcımızdaki hayvansılığı özler. Yaşam duygumuzdaki teraziye, kazanç ve kayıp ebedi olarak dengede tutar. Toplulukla olan yakın bağla başlangıçtaki serbestlik arasındaki fark açıldıkça, bireysel ruhun güvensizliği de o oranda artar. Ruhun bu ilerlemeyle aslında zarar gördüğü ve benliğin ruhun iç benliği uğruna sosyalleşmesiyle aldatıldığı şüphesi uyanır.

Freud geleceğe gayretle bakarak, acaba insanlık günün birinde bu huzursuzluğunu, ruhunun öteye beriye gerilişini kesin olarak yenmeyi başarabilecek mi, diye sorar. Tanrı korkusuyla hayvani zevk arasında darmadağın olmuş biçimde bocalayan, yasaklarla kuşatılan, dinin zorunlu nevrozu tarafından ezilen insanlık, kendine bu kültür ikilemi arasından bir çıkış yolu bulacak mı? Her iki kökensel güç, saldırganlık dürtüsü ile cinsel dürtü, sonunda kendilerini gönüllü olarak ahlaksal aklın emrine sokmayacaklar mı ve biz de nihayet cezalandıran ve yargılayan Tanrının “kurtarıcılık varsayımını” gereksiz görüp ondan kurtulamayacak mıyız? Psikanalitik dille konuşursak, gelecek onun bu en gizli duygu anlaşmazlığının bilinçlenmesiyle Tanrıyı kesin olarak yenecek mi, günün birinde onu tümüyle sağlığına kavuşturacak mı? Aslında bu tehlikeli bir soru! Çünkü ya akıl günün birinde dürtü yaşamımızın egemeni olursa, sorusuyla Freud trajik bir karsızlık içine girer. Psikanaliz bir yandan aklın bilinçdışı karşısındaki üstünlüğünü inkâr eder; “İnsanlarla akli nedenlerle pek yakınlık kurulamaz, onlar dürtüsel arzularla harekete geçirilir”, ama yine de “dürtülerimize egemen

olmak için zekâdan başka hiçbir çaremiz yoktur” iddiasında bulunur. Psikanaliz teorik öğreti olarak dürtülerin ve bilinçdışının üstünlüğünü savunur; pratik yöntem olarak aklı insanın ve dolayısıyla da insanlığın tek ilacı olarak kullanır. Psikanalizin burasında çoktandır gizli bir çelişki saklıdır; bu çelişki şimdi bakış açısına göre çok daha büyük bir boyut kazanmaktadır. Freud’un artık kesin kararını vermesi gerekirdi, özellikle de felsefi alanda insan doğasının ya aklına ya da dürtüsüne üstünlük tanınması gerekirdi. Ama bu karar verme işi yalan söyleyemeyen ve kendini asla aldatmak istemeyen Freud için korkunç derecede zordu. Bu durumda nasıl karar verecekti? Yaşlı adam, dürtünün bilinçli akıl karşısında üstünlüğü konusundaki öğretisinin, dünya savaşının kitle psikozuyla gerçekten onaylandığını üzülererek görmüştü. Nitekim dehşet, hiçbir zaman bu dört apokaliptik yılda olduğu kadar açığa çıkmamıştı; insancılık örtüsünün insanlığın hâlâ var olan en sınır tanımaz, en kinci kana susamışlığını ne kadar da zayıf bir şekilde örttüğü de bu zamana kadar görülmemişti. Bilinçdışının bir darbesi, zekânın bütün cesur sanat yapılarını ve ahlakının bütün tapınaklarını yerle bir etmek için yeterlidir. Din, kütür, insan bilincinin asil saydığı ve yücelttiği ne varsa, bunların bir anda ezeli ve vahşi tahrip etme zevki için feda edildiğini gördü. Tüm kutsal ve kutsal sayılan güçler, bir kez daha insanlığın içindeki ilk insanın duygusuz, kana susamış dürtüsü karşısında bir varlık gösteremeyip çocuk gibi çaresiz kaldı. Ama yine de Freud’un içinde bir şeyler, dünya savaşında insanlığın ahlaki bakımdan yenilgisini geçerli saymak istemez. Çünkü mademki eninde sonunda insanlığın bütün eğitsel bilinçlendirilmesi, bilinçdışı karşısında zayıf kalacaktı, o zaman akıl neye yarayacaktı ve neden bilime ve gerçeğe onlarca yıl hizmet etmişti? Doğru ve dürüst bir şekilde aklın etki gücünü yalanlamaya cesaret edemez, keza dürtünün he-

saplanamazlığını da yalanlayamaz. Bunun sonucunda dikkatlice kendi yönelttiği soruyu, “belki”, “belki bir zaman” diye cevaplandırarak ruhun çok uzak bir üçüncü alanının üstüne atar; çünkü yaptığı bu geç yolculuktan, kendisi için tam olarak teselli bulmadan dönmek istemez. Başka zamanlarda sert olan sesi, yaşamının akşamında, yolunun sonunda, insanlığa küçük bir umut parıltısı vermek istediğinden, yumuşak ve geçimli olur: “Bir kez daha insan zekâsının insan dürtü yaşamı karşısında zayıf olduğunu ve bu savımızla da haklı olduğumuzu tekrar tekrar vurgulamak isteriz. Ama bu zayıflıkta gerçekten özel bir durum vardır; zekânın sesi zayıftır, ama kendini duyurana kadar rahat durmaz. Sonunda, sayısız tekrarlanan reddedişlerden sonra gerçekten de duyulur. Bu, insanlığın geleceği için iyimser olunabilecek ender noktalardan biridir, ama az da olsa onun da bir anlamı vardır. Zekânın üstünlük kuracağı zaman mutlaka uzaktadır, ama her halde erişilmez bir uzaklıkta değil.”

Bunlar kuşkusuz çok parlak sözlerdir. Ama karanlıktaki o küçük ışık çok uzaklarda titreşiyor; ve ışık o kadar belirsizdir ki, gerçeklerin üşüttüğü ve bilmek isteyen ruhun onunla ısınması mümkün değildir. Her “muhtemel durum” zayıf bir teselli demektir ve hiçbir “belki” daha yüksek kesinlikler isteyen inanmaya susamışlığı tatmin etmez. Ama burada psikanalizin gerçek ve aşılmaz sınırının önünde duruyoruz. İç inançların, yaratıcı umudun alanının başladığı yerde, onun gücü biter; bu üst alanlara çıkmak için bilinçli, hayal kırıcı ve her türlü kuruntuya düşman kanatları yoktur. Sadece bireyin, tek bir ruhun bilimi olarak insanlığın ortak anlamı ya da metafizik görevlisi olmayı bilmez ve bilmek de istemez. Bundan dolayı sadece ruhsal gerçekleri aydınlatır, ama insan ruhunu ısıtmaz. Sadece sağlık verebilir, bununla birlikte sağlık tek başına yeterli olmaz. İnsanlık mutlu ve yaratıcı olabilmesi

için varlığının anlamına inanarak güçlenmeye ihtiyaç duyar hep. Psikanalizde İsa Bilimi'ndeki uyuşturucu yoktur, Nietzsche'nin coşkulu müjdelerindeki mest edişleri de görmek mümkün değildir; hiçbir şeyi müjdelemez, söz vermez, avutmak yerine susmayı tercih eder. Tümüyle Sigmund Freud'un sıkı ve dürüst zekâsına uygun olarak doğan psikanalizin doğruluğunun, ahlaki anlamda olağanüstü olduğu söylenebilir. Ama tüm bu salt doğruluğa karşın ona kaçınılmaz olarak hardal tohumu kadar da olsa acılık ve kuşku katılmıştır; öncelikle salt akılcı bir aydınlatma ve çözümleme yapsa da üzerine trajik karanlığın gölgesi düşer. Psikanalizde biraz ilahsızlaştırıcılığın var olduğu yadsınamaz; toprak tadı ve bayatlık, sadece insani olanın rahatını ve neşesini kaçırان bir şeyler bulunur. Dürüstlük zekâyı mükemmel şekilde zenginleştirir, ama duyguyu tam olarak asla dolduramaz, onun budala ama yine de gerekli zevki insanoğluna kendi çizgisini aşmak isteyişinde asla yol göstermez. Ama insan -bunu Freud'dan daha muhteşem bir şekilde ispatlayan olmuş mudur?- bedensel anlamda rüya olmadan yaşayamaz, yoksa dar vücudu tatmin olmamış duyguların baskısı altında çatır çatır çatlardı; insanoğlunun ruhu, daha yüksek bir anlam olmasa, inanılan rüyalar olmasa, buna nasıl dayanabilirdi? Bütün bilimler onun tanrı yaratan oyununun anlamsızlığını tekrar tekrar kanıtlayabilir. Biçimlendirme zevki nihilizme düşmemek için dünyaya yeni bir anlam vermek amacıyla hep uğraşacaktır; çünkü bizzat bu zahmete girme zevki bütün ruhsal yaşamın kendine özgü anlamıdır.

Ruhun inanişaya karşı duyduğu bu açlığını doyurmak için psikanalizin sert, aşırı nesnel ve soğuk, net yavanlığının vereceği besini yoktur. Bilgi verir ve daha da fazlası yoktur. Onun dünya inanişaları olmadığı için hep gerçeklik görüşü olarak kalır ve hiçbir zaman dünya görüşü olamaz. Onun sınırı işte buradadır. İnsanı kendisinden önceki her-

hangi ruhsal bir yöntemden daha çok kendi benliğine yaklaştırır. Ama -bu duygunun bütünlüğü için zorunlu olurdu- onu kendi benliğinden tekrar dışarıya aşmaz. Çözer, bölüştürür ve ayırır, her yaşama kendi anlamını gösterir, ama bu binlerce parçayı ortak bir anlamda birleştirmeyi bilmez. Bu nedenle, kendini hakikaten yaratıcı olarak tamamlamak için düşünce biçimine, ayıran ve aydınlatan düşünce biçimine başka bir düşünce biçiminin, birleştirici ve kaynaştırıcı bir düşünce biçiminin girmesi gerekirdi; psikosentezin psikanalize girmesi gerekirdi. Bu birleşme belki de yarının bilimi olacaktır. Freud, bu kadar mesafe alsa da, daha incelenecek geniş alanlara henüz dokunulmamıştır. Onun ruh yorumlama sanatı ruhun gizli bağımlılıklarını gösterdiğine göre, şimdi başkaları tekrar ona özgürlüğünü, onun kendi varlığından evrene doğru akışını ve taşmasını öğretebilir.

Çağdaki İtibarı

Teklikten ve çokluktan meydana gelen ve hem belirli olanı hem de belirsiz olanı doğuştan içinde barındıran bireyin, teklik ile çokluk arasını aktaran bütün düşünce sıralarını gözden geçirmeden önce sonsuzluğa doğru belirsiz bir şekilde dağılıp gitmesine izin vermek istemiyoruz.

Plato

On dokuzuncu yüzyılın son on yılında iki buluş sembolik bakımdan eşzamanlı olarak meydana gelir: Würzburg'da çok tanınmayan Wilhelm Röntgen adında bir fizikçi beklenmedik bilimsel bir deneyle, o zamana kadar nüfuz edilemez sanılan insan vücudunun aydınlatılması olanağını gösterir. Viyana'da keza bilinmedik Viyanalı bir hekim olan Sigmund Freud, aynı olanağı ruh için keşfeder. Her

iki yöntem de sadece kendi bilimlerinin temelini değiştirmekle kalmaz, yan alanları da verimli hale getirir. İlginç bir kesişmeyle fizikçinin buluşundan tıp kazançlı çıkar, hekimin bulgusundan yine psikofizik, yani ruhsal güçlerin öğretisi yarar elde eder.

Freud'un görkemli ve bugün hâlâ etkisini yitirmekten çok uzak olan buluşu, nihayet bilimsel ruh bilgisinin akademik ve kuramsal kapalılığını aşarak pratik yaşama girer. Psikoloji onun sayesinde yaratıcı zekânın bütün biçimlerinde ilk kez uygulanan bir bilim haline gelir. Peki, önceki psikoloji neydi? Bir okul dersi, üniversitelere hapsedilmiş, seminerlere sıkıştırılmış kuramsal bir özel araştırma, katlanılmaz ve okunması zor formüllerden oluşan kitaplar. Psikoloji okuyan kişinin sanki Sanskrit ya da astronomi okuyormuş gibi kendisinden ve kendisinin bireysel yasalarından haberi yoktu. Kamuoyunun sağduyusu laboratuvar sonuçlarını önemsiz kabul ediyordu; çünkü bunlar tümünden soyut şeylerdi. Freud kararlı bir değişiklik yaparak ruh araştırmasını kuram olmaktan çıkarıp bireye uygulamak ve kişiliğin billurlaşmasını araştırma konusu seviyesine yükseltmek suretiyle onu seminer ortamından çıkarıp gerçeklik ortamına sürükleyerek insan için yaşamsal önem kazandırır; çünkü artık ruh araştırmasının uygulanma özelliği vardır. Psikoloji ancak şimdi gelecek insanın pedagojide eğitilip yetiştirilmesine, tıpta hastaların tedavisine, sapıkların mahkemede yargılanmasına ve sanatta yaratıcılık anlayışına yardım ederek hizmet edebilecek duruma gelmiştir. Hep bir seferlik olarak; her bireyin bireyselliğini sadece kendisine açıklamaya çalışırken, aynı zamanda başkalarına da yardım eder. Çünkü kendi içindeki insanı anlamayı öğrenen kişi, onu başkalarında da anlar.

Freud, ruh araştırmasını bireysel ruha çevirerek farkında olmadan çağın en derin isteğine cevap vermiş oldu. İnsan kendi benliğini, kişiliğini dış yaşamın giderek tekdü-

zeleştiği yüzyılımızda olduğu kadar hiçbir zaman merak etmemiştir. Teknik çağ yurttaşlarını gittikçe daha çok bütüncülleştirip kişiliksizleştirerek renksiz tipler haline getirmektedir. Eşit barem sınıflarına ayrılmış, aynı evlerde oturarak, aynı elbiseleri giyerek, aynı çalışma saatlerinde aynı makinenin başında çalışarak ve ondan sonra da eğlenmenin aynı biçimine koşarak, aynı radyonun başında, aynı plakları dinleyerek, aynı sporu yaparak, hepsi dıştan birbirine korkunç derecede benzetilmektedir; şehirler aynı caddeleriyle giderek daha can sıkıcı, uluslar giderek daha homojen hale gelmektedir; rasyonelleştirmenin korkunç potası bütün açık farklılıkları eritir. Ama insanın kitle fizyonomisine seri ve düzineler halinde bölünmesinin oranı arttığı ölçüde dış yüzeyimizin pürüzleri de aynı şekilde giderek daha çok alınır ve varlık biçimlerinin kişilikten giderek yoksunlaştırılması sırasında her birey için sadece dışarıdan erişilmeyen ve etkilenemeyen özyaşantısı daha bir önem kazanır; yani onun bir defalık, tekrar edilmeyen kişiliği değer kazanır. Kişilik insanın en yüce ve neredeyse yegâne ölçüsü olmuştur. Bu nedenle bütün sanatların ve bilimlerin şimdi tutkuyla karakterolojiye hizmet etmeleri bir rastlantı değildir. İnsan tipleri bilgisi, evrim bilimi, kalıtım kuramı ve bireysel dönemlilik üzerine araştırmalar, hep kişisel unsuru genelden sistematik bir şekilde ayırmak için çaba sarf etmektedir. Örneğin edebiyatta biyografi, kişilik bilgisini tanımayı genişletmekte ve iç fizyonominin araştırılmasında çoktandır öldüğü sanılan astroloji, kiromansi ve grafoloji²⁰ gibi yöntemler, günümüzde beklenmedik önem kazanmıştır. Varoluşun bütün bilinmezleri içinde hiçbir şey, insan için kendi varlığını ve varoluşunu, özellikle gerekli olanı ve kişiliğinin yalnızca kendine ait olduğunu bilmekten daha önemli değildir.

²⁰ *Kiromansi*: el falı - *Grafoloji*: el yazısından karakter yorumu yapma bilgisi (ç.n.).

Çoktan soyutlaşmış ruh bilgisini iç yaşam merkezine yeniden katan Freud'dan başkası değildir. İlk kez her insanın kişilik oluşumundaki dramatik unsuru neredeyse edebi olarak geliştirir; bu köz gibi yanan ve tazyik eden bilinç ile bilinçdışı arasında bulunan şüpheli alandaki karmaşıklık: Orada en küçük bir sarsıntı en geniş etkiler meydana getirir ve geçmiş gelecekle en mucizevi karışımla birleşir. Bedenin dar kan dolaşımında gerçek, dünya gibi bir dünya bütünlüğü içinde uçsuz bucaksız ve anlaşılmaz yasaları içinde bir sanat eseri gibi bakmaktan zevk alınan bir dünya. Ama bu, bir insanın yasal ögesi hakkında Freud'un öğretisinin yaptığı önemli değişikliktir - hiçbir zaman okula özgü şemalarla karar verip fikir yürütülemez. Sadece yaşanır, içinde yaşanır, sonradan yaşanır ve bu yaşantıdan sadece burada geçerli olan tanınıp kavranır. Bir kişilik donmuş formüllerle değil, bir yazgının kendi yaşantılarının verdiği biçime bakarak kavranabilir ancak. Bu nedenle Freud'da tıbbi anlamda bütün tedaviler, ahlaki anlamda bütün yardımlar bilgi öngörür, hem de evet diyen, duyumsayan anlayışlı ve böylelikle de gerçekten bilen bir bilgiyi öngörmektedir. Goethe'nin "açık sır" olarak nitelendiği kişiliğe karşı derin saygı, bu nedenle onun için bütün ruh bilgisi ve ruh tedavi sanatı için en vazgeçilmez başlangıçtır. Bu derin saygıya Freud, herkesten çok daha fazla ahlaki buyruk olarak değer vermeyi öğretmiştir. Ancak onun sayesinde binlerce ve yüzbinlerce insan ilk kez ruhun incinebilirliğini, özellikle de çocuk ruhunun incinebilirliğini kavramış ve onun tarafından ortaya çıkarılan incinmeler karşısında, bu aşırı hassas kişiye yapılan her türlü hoyrat dokunuşun, her acımasız saldırının (çoğunlukla bir sözle), anımsamanın uğursuz gücüyle yetenekli özdeğin bir kaderi mahvedebileceğini, yani düşüncesizce verilen cezaların, yasakların, tehditlerin ve döverek terbiye etmenin, ceza veren kişiyi şimdiye kadar bilinmeyen bir

sorumluluk altına soktuğunu fark etmeye başlar. Garip özellikler gösterse bile, kişiliğe derin saygıyı günümüzün bilincinin derinlerine hep o sokup durdu; okul, kilise ve mahkeme salonu gibi katı ve ciddi yerlere onu yeniden getirdi ve ruhun daha iyi anlaşılmasını sağlayarak dünyada başkalarına daha saygılı olmayı ve hoşgörüyü yaydı. Karşılıklı birbirini anlama sanatı, bu insan ilişkileri içinde önemi olan, uluslar arasında daima daha zorunlu hale gelen, bize daha yüksek bir insancılığın oluşturulmasında yardım edebilecek olan bu biricik sanat, evet o sanat, Freud'un kişilik öğretisinden gördüğü teşviki çağımızın hiçbir yönteminden görmemiştir. Onun sayesinde bireyin önemi, her insan ruhunun telafisi mümkün olmayan bir defalık değeri, günümüzde yeni ve etkin bir anlayışla görülüp fark edildi. Avrupa'da sanatın, araştırmanın ve yaşam bilgisinin bütün alanlarında nam salıp da görüşü Freud'un düşünce sisteminden doğrudan ya da dolaylı olarak yararlanmamış ya da eleştiri yoluyla yaratıcı biçiminde etkilenmemiş hiçbir insan yoktur. Bu sıradışı kişi, her yerde yaşamın ortasına, insani olana erişmiştir. Bu eserinin gerek tıpla, gerek doğa bilimleriyle ve gerekse felsefeyle ilgili öğretim anlayışında katı kuralcı tavır koymamasından dolayı uzmanlar memnuniyetsizliklerini hâlâ gösteredursunlar, emsalsiz oluşu ve kesin değeri konusunda özel müşavirler ve bilginler hâlâ saç baş yolarak kavga ededursunlar, Freud'un öğretisi doğruluğunu çürütülmez bir şekilde çoktan kanıtlamıştır; doğru derken burada Goethe'nin bize kazandırdığı unutulmaz sözünde bulunan yaratıcı anlamdaki doğruyu kastediyoruz: "Sadece verimli olan doğrudur."

STEFAN ZWEIG

RUH YOLUYLA TEDAVİ

F. A. MESMER • M. BAKER-EDDY • S. FREUD

... Sözlerin, konuşulanların nasıl bir mucize yaratacağını, dudağın boşluğa doğru yaptığı büyüklü titreşiminin sayısız dünyalar kurup sayısız dünyaları yıktığını kim bilir?

Modern bilimsel tıp, hastalığı insanın bütününe değil, organlarından birine ilişkin bir şeymiş gibi algılar. Oysa "hekimlik sanatı"nın mucizeleri, beden ile ruh arasındaki yüksek ilişkilere dayanır. *Ruh Yoluyla Tedavi*'nin sırrı, insanın varlığının bütününe hastalığın bütününe karşı harekete geçirmesi çağrısında gizlidir.

Zweig, münferit tedavi ustaları olarak adlandırdığı Franz Anton Mesmer, Mary Baker-Eddy ve Sigmund Freud'un akademik tıptan ayrılarak yaptıkları başkaldırıyı ve kitleleri peşlerinden sürükleyerek elde ettikleri dramatik başarıyı kültür tarihinin en ilginç olaylarından biri olarak adlandırıyor. Bu kişiler farklı, hatta birbirine zıt yollardan giderek ruh yoluyla tedavinin aynı ilkesini yüz binlerce kişide gerçekleştirmişlerdir.

Zweig, bu kitapta üç mucizevi tedavi yönteminin kahramanı olan bu üç olağanüstü insanın biyografisini, okurunun alışık olduğu ayrıntı, özen ve titizlikle gözler önüne seriyor.

WWW • imgce.com.tr
imgkitabevi.com

ISBN 975-533-405-X

